

ԲԱՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈՒՇԱԲԶԱՆ

1918

1938

Հ. Մ. Ը. Մ.

ՔՄԱՆԱՄԵԱՅ ՅՈՒԹԱՐԶԱՆ

1918-1938

Հայ Եւրոպայի ԿՐԹ. ՄՈՂԻ ԺՂՈՒ

Պատմական Ծանոթութիւններ
Հայ Մարմնակրթական Եւրոպական շուրջ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի

ՓԱՐԻՋ

1939

Impr. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesse - Paris

Printed in France

*23. A. Richter
Paris 1944*

*A III
6448*

ՄԵՐ ՁԵՌՆԱՐԿԻՆ ՆՊԱՏԱԿԸ

Հ. Մ. Բ. Մ. Բ., իր քառասունհինգ տարեկան, այս հասարակական-բարեկամական մեծամեծությունով, նպատակ ունեցած է հայկական լայն շրջանակներում, սեփականությունը պարմանել մարմնակրթական շարժման նուիրումն ունեցող, հիշող, սկիզբն ժնշկա մեր սրերը, և համակրություն ու պարզություններ առկա լայն ու առկա էր շրջանակ մեր բնական լայն շարժ :

Ներկայ հասարակ իրերն այս շարժման, յանձնելով մեր երիտասարդ սերունդի ու շարժի քննություն, խոր հաստատուն ունենալով այն խան — պատմական փոփոխություն ու անհղաղ ծանրություն որ այս շարժումն հիմնադրված էր քաղաքի աստվածությունն ունենալիս սրելն իսկ, իրենց համապատասխան արժանապատիվ պիտի պահեն մեր նոր սերունդին մէջ :

Առաջինությունը Հ. Մ. Բ. Մ. Բ. ի պատմությունը լիակատար մեծությամբ այս հասարակ մէջ : Մեր կամքն անկասկած, թերեւեւ ու մոռացումներ պիտի ըլլան անոր մէջ, արդիւնք՝ մեր ժողովուրդի ցրտած վիճակին ու անոյ ստեղծումն անհարթելի դժուարությունն : Հայ մարմնակրթական շարժումը, բխած ըլլալով բուն իսկ հայ ժողովուրդի ծնունդն ու իրական պահանջներէն, բնական է որ այդ շարժումն բոլոր կենդանի տարրերն ու գործերն ալ, անոր հետ բնականաբար, ցրտած պիտի ըլլային ամենուրեք : Այս պայմաններուն մէջ, մեր կարելի բոլոր միջոցները սպասած ենք, Հայոց Կրթական պատմական մարմնակրթական պալատին պատկանող համաձայնութիւնը հաստատելու և ամփոփ կերպով ներկայացնելու համար, իր գլխաւոր պետականարներով ու անոնց գործերով, նախնական անկողմաներով շրջանէն ժնշկա Հ. Մ. Բ. Մ. ի մեծակերպումն ու բարգաւաճումը, մարմնակրթական իրերն հայկական ընդհանրական միակ կողմաներով :

Հետևաբար, այս մեծարկար արդիւնք է հասարակական աշխատանքի, որուն իրենց սրտատուի մասնակցությունը բերին Հ. Մ. Բ. Մ. ի բոլոր շրջաններն և մասնաճիւղներն ու անոր նախնին ու աշխատողներն անհամբար : Այս թանկագին աշխատակցությունը սրտագին շնորհակալութեան կը հրաւիրէ մեզ այն բոլորին հանդէպ, որոնք իրենց պարտականութեամբ եկան կանգնելու այս յուշարժանը, որ քանի մը երիտասարդ սերունդներու ամէնէն կանգնումն ու խանգարումն հիշողն են, և ամէնէն ինքնաբերական նուիրումն թանձրացնող պատկերն է :

Դժբախտաբար մեր գլխուն վերին շունքն այս պատկանությունն մը մերանան, որ իր հովանաւորութեան տակ պահէր երիտասարդական

այս շարժումը: Զուսինք Հայրենի Հող մեր ոտքին տակ, որ մշտնջենական սնունդ մատակարարե մեր խանդավառ տենչերուն եւ թոխչքններուն: Բայց ունինք բարոյական դրամադուրիս մը, — մեր Միութեան ոգին ու վսեմ նպատակը ու անոնց հանդէպ Հայ Ժողովուրդի բոլոր խաւերուն անվերապահ ու ջերմ համակրանքը:

Անուրանալի իրականութիւն մըն է այժմ, որ յետպատերազմեան մարդկութիւնը, երեսասարդութիւնը մասնաւորապէս, բոլորովին նորոգուած եւ փոխուած է: Այժմ, նոր մարդը կուզայ մարդական շարժումներուն ճիշտցով եւ անոնց հետ:

Հ. Մ. Ը. Մ. ը մեր իրականութեան մէջ, իր սահմանափակ միջոցներով, այդ պակասն է որ կը լրացնէ:

Աշխարհի մէջ ոչ մէկ Ժողովուրդ թերեւս այնքան պէտք չունի — նոր մարդական շարժման, որքան Հայ Ժողովուրդը: Դարեր սահներ անցեր են մեր ցեղին վրայէն, տառապանքի, Փիղիքական ու բարոյական սպառման խոր ակօսներ ձգելով: Հին ու նոր Ժամանակները մեր ազգային մարմինը խորշոմներով ու սպիներով ծածկեր են: Վայրենի ու կիսակիրթ Ժողովուրդները պղտոր Հոսանքի պէս անցեր են մեր Հայրենիքին վրայէն, ոտնակոխ են ըրեր մեր Ժողովուրդը, կարծելով որ այլեւս դատապարտուած ենք անհետանալու պատմութեան բեմէն: Անոնք ամէնքն ալ սխալեր էին իրենց հապճեպ Հաշիւներուն մէջ: Մեր ցեղը կայ ու կ'ապրի եւ նոյնիսկ սնունդ կուտայ այն շարժումներուն, որ մեծ Ժողովուրդներու մենաշնորհը կը նկատուի:

Դէպի նորն ու գէպի լաւագոյնը ձգտելու մեր ցեղային ոգին արդիւնքը պէտք է նկատել, անշուշտ, որ նաեւ մարդական շարժումը Հայոց մէջ վերսկսած է գրեթէ այն թուականներուն, երբ Սուրպայի մէջ դեռ միայն երկու մեծ աղջերու մէջ ծայր տուած էր ան, — ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս Հին դարերուն, Աթէնքի ու Հռոմի հետ միաժամանակ, անկախ րուն Հայկական բազմաթիւ խաղերէն:

Այսպէս, ողիմպիականներ կազմակերպելու գաղափարը Սուրպայի մէջ ծնունդ առաւ 1891ին: Քանի մը տարի վերջ, Պոլսոյ Բոսպոր Քոլէճի Հայ աղաքը վարակուած էին մարդական շարժումով:

Սկաւառական շարժումը Ֆրանսայի մէջ կը սկսէր 1912ին: Մեր մէջ՝ նոյն թուականին, ու 1913էն վերջ Պոլսէն կ'անցնէր գաւառ: Իսկ Վարդաշահան ընկերութիւնը (տես, ներկայ Հատորին Ա. շրջանի Ա. մասը), բայց մանաւանդ՝ Մուսախոյ Հայերուն զկարիճներուն ընկերակցութիւնը ապացոյցներ են, որ սկաւառական շարժումը, իբրեւ գաղափար ու ոգի, Սուրպայէն առաջ մեր մէջ ծնունդ է առած, առանց կրելու այդ անունը:

Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւնը մեր ցեղի Փիղիքական յարութեան ջանակներն է, որ չի վհատիր եւ չընկրկիր անհարին

զմուարութիւններու առջեւ։ Ի՞ր նշանաբանն իսկ պերճախօս է եւ շատ բան կ'ընէ արդէն — «Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր»։ Բարձրացի՛ր՝ Փիղիբոսկան ու բարոյական անկումէ մը։ Եւ ոչ միայն բարձրացի՛ր դո՛ւն, Հա՛յ մարդ եւ Հայ երիտասարդ, այլեւ ուրիշ Հայորդիներ ալ բարձրացուր քեզի հետ։ Վհատութիւն, քէն ու սխ, հոսանք ու խարութիւն չի նանշար ան։ Հա՛յ կ'ուզէ ապրիլ, Փիղիբոսկէն առողջ, հոգեպէս՝ տոկուն, սր կարենայ ազատ ու անկախ շնչել։

Ուրեմն, ներկայ հասարը՝ իբրեւ յուշարձան, թող հանգրուան մը ըլլայ, արեւոյ ակնարկ մը նեակյու համար ցարդ կատարուած թանկագին նիւթերուն ու շտակարկուած դոհոդութեանց վրայ, շափելու համար մեծութիւնն ու գեղեցկութիւնը այն արու շարժումին զոր մեր նախորդները այնքան խանդով ու հաւատքով ստեղծեցին ու յանձնեցին Հայ երիտասարդ սերունդի բոլոր կենսունակ ու հաւատաւոր տարրերուն, ու յետոյ՝ նոր շունչով ու պիւրկ կաճքով զօրացած, գիմադրուելու, ապագան, նորանոր նուաճումներու ի խնդիր։

Հ. Մ. Ը. Մ.

այս շարժումը: Չունինք հայրենի հող մեր ոտքին տակ, որ մշտնջենական սնունդ մատակարար մեր խանդավառ աննշերուն եւ թոխլընե — բուն: Բայց ունինք բարոյական դրամադուլուս մը, — մեր Միութեան ոգին ու վեհմ նպատակը ու անոնց հանդէպ հայ ժողովուրդի բոլոր խաւերուն անվերապահ ու քերական համակրանքը:

Անուբանալի իրականութիւն մըն է այժմ, որ յետպատերազմեան մարդկութիւնը, երիտասարդութիւնը մասնաւորապէս, բոլորովին նորոգուած եւ փոխուած է: Այժմ, նոր մարդը կուզայ մարդկան շարժումներուն միջոցով եւ անոնց հետ:

Հ. Մ. Ը. Մ. ը մեր իրականութեան մէջ, իր սահմանափակ միջոցներով, այդ պահանս է որ կը լրացնէ:

Աշխարհի մէջ ոչ մէկ ժողովուրդ թերեւս այնքան պէտք չունե — նար մարդական շարժման, որքան հայ ժողովուրդը: Դարեր սահեր անցեր են մեր ցեղին վրայէն, տառապանքի, Ֆիդիքական ու բարոյական սպառման խոր ակօսներ ձգելով: Հին ու նոր ժամանակները մեր ազգային մարմինը խորշումներով ու սպիներով ծածկեր են: Վայրենի ու կիսակիրթ ժողովուրդները պղտոր հոսանքի պէս անցեր են մեր հայրենիքէն վրայէն, ոտնակոխ են ըրեր մեր ժողովուրդը, կարծելով որ այլեւս դատապարտուած ենք անհետանալու պատմութեան ընթէն: Անոնք ամէնքն ալ սխալիւր էին իրենց հապճեպ հաշիւներուն մէջ: Մեր ցեղը կայ ու կ'ապրի եւ նոյնիսկ սնունդ կուտայ այն շարժումներուն, որ մեծ ժողովուրդներու մենաշնորհը կը նկատուի:

Դէպի նորն ու դէպի լուսազոյնը ձգտելու մեր ցեղային ոգին արդեւքը պէտք է նկատել, անշուշտ, որ նաեւ մարդկան շարժումը Հայոց մէջ վերականգն է գրեթէ այն թուականներուն, երբ Եւրոպայի մէջ դեռ միայն երկու մեծ ազգերու մէջ ծայր տուած էր ան, — ճիշդ այնպէս՝ ինչպէս հին դարերուն, Աթէնքի ու Հռոմի հետ միաժամանակ, անկախ բուն հայկական բազմաթիւ խաղերէն:

Այսպէս, ոգիմպիականներ կազմակերպելու դադափարը Եւրոպայի մէջ ծնունդ տուաւ 1891ին: Քանի մը տարի վերջ, Պոլսոյ Բոսնիք Քոնգրէս հայ աղաքը վարակուած էին մարդկան շարժումով:

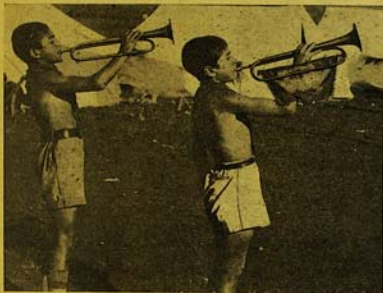
Սկստուական շարժումը Ֆրանսայի մէջ կը սկսէր 1912ին: Մեր մէջ՝ նոյն թուականին, ու 1913էն վերջ Պոլսէն կ'անցնէր դաւառ: Իսկ Պարսկական ընկերութիւնը (տե՛ս, ներկայ Հատորին Ա. լըր-ջանի Ա. մասը), բայց մասնաւոր՝ Մոլաւիտայ Հայերուն զարթե — ներքու ընկերակցութիւնը ապացոյցներ են, որ սկստուական շարժումը, իրրեւ դադափար ու ոգի, Եւրոպայէն առաջ մեր մէջ ծնունդ է տուած, առանց կրելու այդ անունը:

Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւնը մեր ցեղի Ֆիդիքական յարութեան ջանակիրն է, որ չի վհատիր եւ չընկրկիր անհնարին

դժուարութիւններու առջեւ։ Իր նշանաբանն իսկ պերճախօս է եւ շատ բան կ'ըսէ՝ արդէն — Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր։ Բարձրացի՛ր՝ Փիղիբախն ու բարոյական անկումէ մը։ Աւ ոչ միայն բարձրացի՛ր դո՛ւն, Հայ՛ մարդ եւ Հայ երիտասարդ, այլեւ ուրիշ Հայորդիներ ալ բարձրացուր քեզի հետ։ Վհատութիւն, քէն ու սխ, հոսանք ու խորութիւն չի նանչնար ան։ Հայ՛ կ'ուզէ ապրիլ, Փիղիբախէն առողջ, հոգեպէս՝ տակուն, որ կարենայ ազատ ու անկախ շնչել։

Ուրեմն, ներկայ հատորը՝ իրրեւ յուշարձան, թող հանդրուան մը ըլլայ, արող թկնաբի մը նետելու համար ցարդ կատարուած թանկագին նիւերուն ու շտակարկուած գոհողութեանց վրայ, շափելու համար մեծութիւնն ու գեղեցկութիւնը այն արուշաթումին զոր մեր նախորդները այնքան խանդով ու հաւատաքով ստեղծեցին ու յանձնեցին Հայ երիտասարդ սերունդի բոլոր կենսունակ ու հաւատաւոր տարրերուն, ու յետոյ՝ նոր շունչով ու պիւրկ կամքով զօրացած, գիժադրուելու աղաղան, նորանոր նուաճումներու ի խնդիր։

Հ. Մ. Ը. Մ.

ՔԱՅԼԵՐԴ ԱՐԻՆԵՐՈՒ

.....

Փռդ ու ցոխան, դրոշ ու քմբուկ ,
Արեւաբիր ու ռազմաբայլ,
Մէզ ու զըւարթ, պիրկ ու մապուկ,
Ազուէս ու բու, արծիւ ու գայլ,—
Որք կորիւններ քար ու սարի,
Մեզ աւազներն եղան օրսան...
Ծովերն արեան հայաշխարհի՝
Մըկրստութեան աւազան :

Խիզախ ու քաջ,
Մէկ ձախ մէկ աջ,
Բարձրանալաւ ու հայալանջ,—
Միշտ աննրամ
Քալեմք յառա՛ջ ,
Անշեղ յառա՛ջ, հոգեզըւարն :

Ճիգ ու ճգտում, պողպատեայ կամք,
Անխոցելի եւ անկաշկանդ—
Մէ՛կ մանապարհ, մէ՛կ հաւատամք՝
Մինչեւ կատարն հայրենաւանդ:
Ո՛չ մէկ օտար շեշտ ու խըքան
Ոգեւորէ քոզ մեր հոգին—
Միայն երկունքն անկախութեան,
Հայրենիքին, հայ հոգին :

Խիզախ ու քաջ, եւայլն:

Վազն երբ ցարի քույսպէն արեւ,
Կեանքն անըտտու՛ր դառնայ հայուն,
Մեր ծիծաղկոտ հոգին վերեւ
Երբ ծածանի դրօշն եռագոյն,—
Մէկն հազարո՛վ հատուցանել
Քոզ ըլլայ մեր պարտքը զըւարթ—
Սէր, աշխատանք, բարիք ցանել՝
Որ՝ սիրտէ սիրտ բացուի վարդ...:

Խիզախ ու քաջ, եւայլն:

ՀԱՆԴԻՍԱԿԱՆ ՈՒՍՄՈՒՆՔ ՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ՄԵԶ

Ազգիս երկամարդութեան մարմնակրթական շարժման համակիր ժը եղած եմ միշտ, և 1920 - 1922 թուականին Կոստանդնուպոլսի մէջ շահադրդութեամբ հետեւած եմ մեր արիւնքու մարդական խաղերուն և բանակումներուն, և ընդունած նաեւ իրենց շքանշանը : Օտար ժը չէ ուրեմն՝ զոր յիշեց Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութեանն քառամասնակի Յանձնաժողովը, և խնդրեց մասնակցութիւնս ներկայ հատորին մէջ, նկարագրութեամբ մեր նախնեաց մարդական զօրծունէութեան, զոր և կը կոտարեմ յօտարութեամբ :

1. Քաղաքակիրթ ազգերը ինչպէս այժմ, նաեւ ամէն ժամանակ մեծապէս ազգուեր ու նմաներ են իրարու այն ամէն բաներու մէջ, որ կը վերաբերէին մասց ու մարմնոյ զարգացման : Յունաստան և Հռոմ, ընդարձակ ապագրէդներ մարմնակրթութեան, յորդոր և օրինակ հանգիստացան նաեւ մեր ազգին, որ իր շափով և սնով հետեւեցաւ անոնց : և մենք բաւական ապացոյցներ ունինք՝ տեսնելու և զազափար ժը կազմելու անոր զրօռական կամ կրթական խաղերուն, զորս Ստրիկուսզ վրդ. կը կոչէր հանդիսակամ ուսմունք (Սոփերք, Գ. 36), հրապարակաւ ու շքով կատարուելուն համար :

Հայ մասնեագրութիւնը կը հանէ մեզ մինչեւ իր զոյութեան ըսկիցը, ուր Տրգատ արքայ ի մանկութենէ դաստիարակուած Յունաց ջով, և շուշիմպիադան Յունաց հակայազօր երեւեալ, անոնց մէջ ցոյց կուտար քաղաւմ զործա արութեանն (Ազաթ. 157), և շի մրցանակա աղունին կամ մարզարանին յաղթանակներ կը տանէր յոյն քաջերու զէմ (Սորեն. Բ. ԳԹ.) : Դառնալով տիբրեւոյ հայրենի աշխարհին, կը պատմուի թէ Հոն ալ ցուցեր է քաղաւմ զործա արութեանն (Ազաթ. 144), որ մեր միտքը կը տանի նոյն կարգի խաղերուն :

Անոնց զոյութեան և հնութեան մեր ջով՝ աւելի ազանով փաստ ժըն է Փաւստոսի վկայութիւնը պատանի Վարդադատ Քաղաւորի մասին, և լի արութեամբ, կորովի մեռօք, քաջ սրտիւն (234), որոյ մրցութիւնները պիտի տեսնենք ստորեւ : Յաջորդ դարուն Ղ. Փարպեցին կը յիշեցնէր Մամիկոնեան Վահանայ զհրահանգ հոգեպէս և մարմնապէս, զորս անոր այրի մայրը Զուին տուած էր իրեն և եղբայրներուն : և թէ պատմիչն անոնց վերնազգեստներ շի խա -

դուռ կամ մարզուելու պահուն կը կրէր անոնց ետեւէն (588, 572)։ Կ'ակնարկէ նաեւ զի զրոսմունս որոսց եւ ի խաղա՝ զոր կը կատարէին Հայք ու Պարսիկներն ի միասին (51)։ Կը յիշէ զարմեալ եւ զզոգտարեր շքեղարար հրահանգաւ, որոց մէջ կը կրթուէին բոլոր Հայ ազատորդիք (334)։ Ժ. զարուն Գաղիկ Ա. Արծրունին Աղթա — մարայ մէջ իր կառուցած զրոսական առճարին որմէրը զարգարեց նկարներով, որոնց մէջ նաեւ զամբշտարտաց պատերազմունքս (Թ. Արծրունի, 332), որ ուրեմն կը շարունակէին տակաւին։

2. Մարմնակրթութիւնն երկու մաս ունէր. մարմնոյն զորացուցիչ խաղեր, եւ զինուորական հրահանգներ։ Առաջիկաներն յատուկ էին աւելի ազնուական դասուն, մինչ վերջիները սեփական կը դառնէին քիչ անոնց եւ քիչ ժողովրդեան։ Այսպէս մեր պատմութեանց մէջ ունինք տոհմիկ պատանիներ, Մարաս եւ Տիրան՝ որդիք Գալլ Վահանայ, Իշխան որդի Խուլ Խաչիկ եւ ուրիշներ, որոնք այնչափ վարժ են զինուորութեան մէջ, որ պատերազմի ժամանակ մեծամեծ քաջութիւններ կը գործեն։ Եւ ընդհանուր էր այս վարժութիւնն ազնուական տոհմերու մէջ, ինչպէս կը զգացնէ Սերէոս, խոսելով Մամիկոնեան Համազասպի մասին՝ Թէ դրասէր էր, «եւ ոչ ըստ Հայրենի ազգին վարժ եւ կիրթ հրահանգօք զինուորական վարժից» (234)։ Կը գտնուի եւ Աշոտ Երկաթ, «բազմահանգէսն այն եւ աջողակն ի հրահանգս կրթութեան վարժից մարտին» (Յվհ. Կաթողիկոս, 304)։ Եւ Լեւոն Բ. իր որդին Հեթումը կը զատառարակէ ըստ Վահրամայ՝ «եւ ի մարտից գործս վարժեալ» (236)։ Շատ բնական էր՝ որ ժողովրդեան այն մասն ալ, որ պատերազմելու պարտաւոր էր, կանխաւ կրթուէր զինավարժութեան։ Փաւստոս կը նկարագրէ շինական երիտասարդ մը, որ Թերեւս աւազակութենէ կը դառնար, կ'ըսէ. «Կրթեալ ի մի, սուսեր ընդ մէջ, Թուր զգտաւոյ, աղեղնակապարճ զմիջուց» (266)։ զէնքեր՝ որ ընտանի էին իրեն։

Մարզանքները կը պահանջէին իրենց ուսուցիչներն ալ, որ անպակաս էին եւ մարզիչ կը կոչուէին (Բ. Մակար. Դ. 14)։ Այսպէս Մարկաւազ միդ. ԺԲ. զարու սկիզբները կը Թուէ մեր քով ծանօթ զանազան խաղեր, եւ անոնց ուսուցումը. «ձիավարութեան եւ աղեղնակորութեան եւ այլոց զինուց շարժականութեան, կ'ըսէ, առանց խառնուի եւ ի մամկնութիւն արուեստապէս վարժութեամբ չիք հնար անդհակութիւն ունուլ. նմանապէս եւ բռնամարտականութեան եւ այլոց հանդիսական ուսմանց» (Սոփիք, Գ. 36)։ Առոնք բոլորն ուրեմն կը ստացուէին պատանեկութենէ եւ ուսմամբ, ինչպէս ըսինք։ Ազնուական պատանեաց մարզումը կը կատարուէր իրենց յատուկ դատախարակաց կողմանէ կամ հսկողութեան ներքեւ։ Բայց երբեմն կային նա-

և. Հասարակաց մարդիկներ անոնց հետ. զոր օրինակ Արշակունի Դնէլի համար կը պատմէ խորհնացին՝ թէ նախարարաց զուսակներն հասարկով, զմեծապէս հանգրծեաց զարդու. և. դիմուք, որ է զին - ուսարական արուեստի մէջ (Գ. ԻԲ.) :

Հասարակաց մարդուներ կամ անոնց հանգրծական ներկայացու - ժը կը պահանջէին յատուկ մարդարաններ ալ, և զնիկէն Լուսմանց կոչուած՝ յաւարէն պալատարայի նմանութեամբ (56), և Սամ - կամբջմարեցիէն՝ մրցարան (Հիկդ. բառ.) : Մրցութիւնն Յունաց պէս մեր թով ևս կը կատարուէր քաղաքներու մէջ ալ, որ շատ ու - զորական էին ի Հայս, ինչպէս ալլուր ցուցուցած եմ : Իսկ հեծելու թիւն համար կային սապարէզք, ինչպէս Եաւապիփանին ու Զարեհա - անին (Փաւս. 117, 176) : Ընդհանուր մեւով յիշուած նաեւ Ալա - թանգեղոսէ (23), և խորհնացիէն կոչուած ձիարձակարան (Գ. ՄԵ.) յաւարէն իսպաղարմասի կազմով :

3. Արժմ տեսներ նախ բուն մարդական խողերը, որոնց նպա - տակն էր տալ մարմնոյն կոյտասութիւն, պնդութիւն և դիւրաշար - ժութիւն. և. որոնք թուով ինն են. և. զորս պիտի կոչեմ զասական անուններով :

Արաւմանի խաղ, յիշուած խորհնացիէն, որ կը կատարուէր քանի մը հոգեւով : Մէջտեղ կը դրուէր դնդակ մը. և խաղացողները մէկ մէկ մական կամ զաւազան բռնած, անով իւրաքանչիւր ոք կը ջանար իր կողմն անցընել դնդակը, և անշուշտ տանիլ մինչեւ սահ - ժանեալ կէտ մը, որով կը շահէր յաղթութիւնը : Մեր պատմիչը զայն անդամ մը խաղալ կուտայ Եաւապի Արծրունեայ և Եալուհ պարս - կին՝ ձիարձակարանի մէջ (խոր. Գ. ՄԵ.) : Նոյնը կար ու կը յիշուի է. զարուն նաեւ Մամիկոնեան պատմիչէն (51-2) . և կը կատարուէր շարկիւր տափարակ և. զաշտայինք (28) : Կը հանդիպինք անոր նաեւ Թ. զարուն, ուր սակայն կը կատարուի միերու զրայ, և այս մեւով խաղալ կուտայ Արծրունեաց պատմիչը խորհնացեայ յիշածն ալ զիստա միւրնթացիկ արշաւանաց զնդակացն (77) : Նոյն կերպով կը կատարէ զայն Վասպուրականի Աշոտ իշխանը (նոյն՝ 242) : Նոյնպէս և. Ամեկեացեաց Դերենիկ արքայն (975ին) Արարաց հետ, որոնց զե - րին էր. կը պատրաստէ շարնթաց միւ մը, անով կը մտնէ զի խաղ դնդին. և. տուալ զդուռն տանէր հեռագոյն, որպէսզի փախչէր, ինչպէս և. քրաւ (Ուսհ. 32, Արդր. Կիլիկ. Նիդ) :

Հասարակի անուն հայկական խաղ մը կը յիշէ Նուսրիտ ժամա - նակադրութեան հայ թարգմանիչը (Ա. 300), բնագրին կազմով և. ի - մասաով հետի, և. որոյ յօրինուածին մէջ ունինք նկարագիրն ալ :

Վազելու մրցանք մըն էր, եւ սահմանաւ հետաւորութեան վրայ կը գծէին նպատակ մը, դուցէ մրցանակն իսկ. եւ մրցողները միասին ընթանալով, առաջին հասնողը կ'առնէր զայն եւ կը շահէր յաղթու. — Թիւնը:

Արշաւանը, սովորական կոչումն Ե. դարու (Ա. Մակար. Թ. 68), նման էր նախորդին, եւ կը կայանար երկայն ասպարէզներ զանազան անգամներ վազելու մէջ, ինչպէս Յոյներն ալ կ'ընէին: Բայց իր յիշատակութիւնն ու է մնացեալ մեր քով. Յվհ. Կաթողիկոսն է՝ որ կը պատմէ Աշոտ Երկաթի մասին՝ թէ մինչդեռ պատանի էր, իր հասակակցաց հետ բարդում ընթացութիւնս եւ նահատակութիւնս քաջութեանց ուժեղակ մրցութեամբ ցուցանէր» (304): Մխիթար Գօշ կը յիշէ մեր քով ասոր տարբեր մէկ ձեւն ալ, որ է դրաւ զնել եւ Քի բարձանց ի խոնարհ վազելը. եւ կամ բընդ դժուարըս եւ ընդ միւսն եւ ընդ այլ ինչ այսպիսի զնալը (Դոստն. 323): Ասոնց առաջինը Կիլիկիոյ Հայոց մէջ ալ լինելու է, որով Սմբատ կը յիշէ զայն, Քի բարձր տեղաց ի վայր վազելը (Օրէնք, ՃԻԸ):

Վազ կամ Վազէ կը կոչուէր ոստումը փոսի վրայէն (Եւսեբ. Ժմնկ. Ա. 286. Խորեն. Գ. Խ.), որ մին էր մարզախաղերէն Յունաց ու մեր քով: Փոխանակ նկարագրութեան՝ իր զործնական օրինակը միայն յիշուած է մեր պատմութեան մէջ: Այսպէս Վարազդատ արքայն աւաղակաց հանդիպեցաւ, որոնք ազատելու համար իր ձեռքէն, Եփրատի նեղուցէն անցան ու կամըջափայտը վար ձգեցին, այն ժամանակ Վարազդատ Վազեաց զԵփրատուս, կը զրէ Խորենացիին, իբր քոսն եւ երկու կանգուն լայնութեան վրայէն. ի տես որոյ աւաղակները սարսափած՝ անճնատուր եղան: Յոյն վազողները փոքր ծանրոցներ ալ կը բռնէին զանազան նիւթերէ, աւելի քաջութիւն ցուցնելու նպատակաւ:

Լոզ կամ լոյզը (Վեցօր. 161, Ոսկ. Մտթ. Ա. 107) նոյնպէս մարզական խաղերէն մին էր, որով Հայերը վարժուած, շատ անգամ այդ կերպով կ'անցնէին իրենց լայն եւ յորդաւոր դետերէն: Տրդատ պատերազմի մը մէջ կը վերաւորուի. կը հանէ իր եւ ձիուն զբանները, իր կռնակին կը կապէ, եւ ձին ետեւէն քաշելով, Քի լուռ կ'անցնի Եփրատէն (Ազարթ. 158). նոյն ձեւով կ'անցնի նաեւ Վահան Լամիկոնեան՝ Է. դարուն՝ Արածանիէն (Յվ. Մամիկ. 51): Ունինք նաեւ քանակաց համախումբ անցքեր. ինչպէս Վարդանանցը՝ Կուրէն (Փարպ. 193) եւ Տղմուսէն (Եղիշ. 91). Վահանանց՝ Երասխէն (Փարպ. 524 - 25). Սմբատին՝ Արածանիէն՝ (Ղեւոնդ՝ 181), եւ Արսաւ արքային՝ Կուրէն (Ասող. 158): Պատանեաց ջրի մէջ լողալու

փորձերն ալ կը յիշեն Մխ. Գօշ (322) ու Սմբատ (Իզ)։ Եւ նոյն ըզրոտանքին զո՛ւ զնայ Լեւոն Բ. ի սրգէն Ալիմախ, որ Տարսնի գետին մէջ լողալու պահուն ժամն ունէր տաճիկ ձին, որ կից մը զարկաւ անոր գլխին ու սպաննեց (Սմբ. 156 - 57)։

Դամիաքարձուքիմն ուժի զլխաւոր փորձերէն էր, մանր նկարագրուած Յունաց քով, մինչ Հետեթիւնն օրինակներ միայն պահած է մեր մաս։ Այսպէս Տրդատ Հափսիմեանց վկայարանաց չինութեան տաթիւ՝ Մատիս լեռնէն «Հայկարար» կոնակին յարձած մեծամեծ ու զժուարաշարժ քարեր, կը տանէր անոնց նահատակութեան տեղը (Աղաթ. 576)։ Մանուէլ ու Կոմս Մամիկոնեանց Հալածուած Շապուհէ, երբ Հաթիտան Հայաստան կը զտնային, Կոմսի սաղերը ցուեցան, եւ եղբայրը զայն իր վրայ առած, տանէ՛լ տան Հրատարի կը տանի կը Հասցնէ Հայրենի աշխարհը (Փաւս. 239)։ Հսկայազոր Սմբատ Բաղրատունւոյ մասին, սպրած Զ - Է. զարուց միջեւ, կը պատմուի թէ կտուչելով ծառի մը ճիւղին, սրունքներովը կը պրկէր Հեծած ձին ու կը բարձրացնէր զեանէն. այնպէս որ զօրքերը զարմանք ու սարսափ կը զգային (Սեր. 90)։ Իսկ ըստ Գօշի՝ ծանրաբարձութիւնն իր սրով արդէն մրցութեան նիւթ էր երիտասարդաց միջեւ, եւ զիրար կը զրգոնէին՝ վերցնելու քարեր եւ այլ նման ծանրանքեր. եւ Հրատարիչ զարմնելու Համար զբաւ կը զնէին (323)։ Նոյնը կար եւ Կիլիկիոյ մէջ, ինչպէս կը վկայէ Սմբատ. «զբաղով ծանար իրք վերցնեն կամ ուժփորձուկ այնեւ» (Օրէնք, ճիթ)։

Ըմբռնամարտ կամ գիրկընդիսառն կռիւ (Ոսկ. Ա. 70, Եւսեբ. Ժմեկ. Ա. 288) յայտնի է միշտ մեր պատմութեան մէջ իր զոյութեամբ, բայց ոչ մանր նկարագրով՝ զոր կը զաննենք Յունաց քով։ Այսպէս Եղիշէ կ'ըսէ աշխարանքին. «մերկնաց իրբու զըմբռնամարտիկ, օծ իւզովն Քրիստոսի, զի մի կռուեսցեն ի քեզ ձեռք ախոյանին» (164)։ Ակնարկեցինք կանխաւ Գաղիկ Արծրունւոյ սիրած ու նկարած զըմբռնամարտաց խաղերուն. եւ Լաստիվերտացիէն կը յիշուին Կարսի զըմբռնամարտք» (62)։ Իւրաքանչիւր զմարտուսոյց, կ'ըսէ Նզդիկ, «եւ ժողովս նախանձայոյզ էր իր աշակերտաց յաջողութեան, եւ կը պահանջէր անորմէ մեռնիլ պատուով, քան յաղթուիլ ի վնաս իր եւ ուսուցչին անուան։ Այդ պարագային պատիժ կ'ընդունէին ուսուցչէն, եւ մինչեւ անգամ մահը (57)։ ապացոյց՝ թէ կռուողներդ զերենեւ կամ սարուկներ էին։ Սարգիս վրդ. ԺԲ. զարուն կը վկայէ՝ թէ յաղթականն իր շահած յաջողութեան վրայ նախ կը պարծէր Հանգիստեանաց տոջեւ. ապա կը մօտենար զմարտադրին՝ կամ մրցանքը պատրաստողին, եւ բարձրագլուխ կը պահանջէր պատկը (118)։

Եւսեմարտիկ կամ բռնամարտիկ (Եւս. Ժմեկ. Ա. 285, 287), որ

է ծանօթ վայրենի կոխը կոփի հարուածներով, թէպէտ ընդունուած քաղաքակիրթ սղգերէ: Վարազդատ թագաւորն ասոր ախոյան մըն էր, Գրուսի մէջ պարտաւարական յաղթելով (Պորեն. Գ. Խ.): Ոսկերեանի թարգմանիչը կը յաւելու նոյն խաղն իրբեւ ծանօթ Հայոց (Մեկ. Գօղ. Ա. 816), եւ Սարգիս զրգ. տակաւին կ'ակնարկէ նոյն բռնամարտկութեան (Սոփերք, Գ. 36): Յուսաց քով ունէր իր տեսակները, որոնց մին էր պանկրատիոնը, խոռոչուրդ բռնամարտի եւ ըմբռնարտի, նպատակ ունենալով յաղթել որ եւ է մեւով. եւ բուն դայա կը մատնանշէ մերս նարեկացին, յիշելով իւղի օծումն զառ բռնամարտիկ մերկամրցանակ ըմբռնա (256):

Գազամամարտի յիշատակութիւնը չկայ մեր աշխարհին մէջ, սակայն ունեցած ենք անմինք՝ որ ասոր մէջ ալ փայլեր են Հայաստանէն դուրս: Այսպէս Վարազդատ առիւծներ կը սպաննէ Արեւ քաղաքի մէջ (Պորեն. Գ. Խ.): Իսկ վերոյիշեալ Սմբատ Բագրատունին Բելաշտիոնի կրկէսին մէջ բռնցով արջ մը կը մահացնէ, ջիւ մը կը զակն ու եղջիւրները կը թափէ եւ առիւծ մը կը խեղդէ (Սեբ. 90-91):

4. Կ'անցնինք այժմ զինուորական հրահանգներուն, որոնք անհատական օգտէն աւելի նկատի ունէին Հայրենի աշխարհին պահպանութիւնը. եւ այս պատճառաւ ալ մեծագոյն կարեւորութիւն ունէին քան նախորդ Հաւարակ մարզանքները. որով եւ աւելի ընդարձակ ու ստիպողական էին Հայ երիտասարդութեան:

Սուսերաճգութիւնն էր անոնց առաջինը, յորում Հայ պատանին արդէն ի հնուց վարժ էր: Դ. դարուն ունինք օրինակը Մամիկոնեան Արտաւազդայ, որ տակաւին պատանեակ մը կայտառ անմորուս, սպարապետէն զազանի կը մտնէ ճակատամարտի մէջ, եւ Մերուսանայ զօրքերէն շատեր զենք սուր հանեալը կը կոտորէ (Փաւս. 254): Վարազդատ արքայ, նոյնպէս ճախովք մանուկ, եւ Հինգ ախոյենից հետ միանգամայն ճակատած, Հինգն ալ կը սպաննէ շուտեօրաւ (Պոր. Գ. Խ.): Եւ Գաղիկ Արծրունեայ տաճարին նկարներուն մէջ կային նաեւ զուտեօրամերկաց Հոյլէք մրցելով իրարու հետ (Արծր. 332):

Աղեղնաւորութիւն կամ ցնտաճգութիւնն ալ մեծ յարգ ու խնամք կը վայելէր սղգին մէջ, եւ Հռչակուած նաեւ օտար աշխարհներ, այնպէս որ Հռոմայեցի քերթողն Որատիոս կը գրէր Հայոց մասին թէ փախչելու մամանակ իսկ շողեղամբն ահաւորքն էին: Այդ վարժու. - թիւնը կը ստացուէր նոյնպէս հրահանգութեամբ, ինչպէս կը պատ - մէ Պորենացին Արտաշիսի Համար՝ թէ իր Տիգրան որդին կը յանձ - նէ Վարաժ անուն պատանւոյ մը, որ Հռչակուած էր զի նոտաճու. - թիւն կորովութեան, ուսուցանելու այն արուեստը (Ռ. ԺԱ): Մամի-

հոնեան Վասակայ զորքերը Փառապոս կը սահմանէր շաղկապարք ունիւնող կորովիքս (130)։ Եւ Փարպեցին՝ Մամիկոնեան տունին զինեամագութեանն զեղեցկամիդք եւ դիպեցուցողքս (387)։ Իրենցմէ վերոյիշեալ Արտաւազգ պատանին Մերուսեանայ նշանակրէն յարձա - կում կրելով, կը լարէ ազկը, նեաք հ'անցնէ անոր զբաշին պարան - ներէն եւ գետին կը տապալէ զայն (Նոյն՝ 254)։ Վարազդատ ծոյն - պէս կը զոյժուի իրրեւ։ Շոյթ կորովի նեամագութեամբք։ Եւ բերգի մը վրայ յարձակելով, տառնեւեմ հոգի նեամաւար վար կը թօթափէ (Խորեն. Գ. Խ)։ Ղազար կը պատմէ՝ թէ քաջին Վահանայ զորքերը գիշեր մը Պարսից զաւիշին գիմաց երթալով, տեղատարափ շառաշ - ման պէս՝ շնեամաժիգ աստակութեամբ զգուճոյ Պարսից ահարեկէինն (459)։ Կամիաստ Հոփոբեմեանց շարականին մէջ զՀայոյ կը կոչէ զկո - րովիք Հաստամիգ ազեկացն։ Եւ Յովհ. Կաթողիկոս Գէորգ Շահանի զօրաց համար կը պատմէ՝ թէ զգրեթէ ի մաղոյ ոչ վրիպէինն (445)։

Սարկաւազ վրդ. կը վկայէ՝ թէ Հայք կը շարունակէին ուսանիլ նեամագութիւնն ի պատանեկութենէ (Սոփերք, Գ. 36)։ Իսկ անոր հրապարակային մրցութիւնք կը կատարուէին հետիտան կամ միով։ Այս վերջինն իսկ կը նկարագրէ Ազաթանգեղոս աշխարհօրէն, յիշե - լով մին հեծնելը, տապարիկի մէջ մտնելը, արշաւելու ժամանակ դէ - պի նպատակը զանալը, ազեղը լարելն ու նեան արձակելը (23)։

Նիզակախաբուրիսնն ալ կար ու կը կարօտէր առանձին հրահան - դութեան, ինչպէս ունէին եւ Յոյները։ Եւ Գրիգոր Տղայ Հայ մարաշ - նաց կարգին կը յիշէ Շնիզակախիւրքն վահանինն (Ողբ. Երուսղ.)։ Ղորոս միասին կը կրէին մարտի մէջ եւս։ Կան նշանաւոր դէմքեր ու դէպքեր նաեւ այս մասին մէջ։ Մանուէլ Մամիկոնեան ու Մերուսեան Արծրու - նի մենամարտութեան կը բռնուին, եւ իրարու նիզակաց հարուած - ներուն ներքեւ միասին կը տապալին միերէն։ Այդ պահուն Բարիկ Սիւնի կը հասնի, նիզակը միէն կը վարէ զբահապատ ուրացողի կո - դին, եւ զայն գետին կը զամէ (Փոստ. 254)։ Վիլլիերման 1212ին ներկայ էր ի Կիլիկիա ջորահեաց հանդիսին, ուր յետ սրբազան ար - քաղութեանց՝ ժեմն Աւոն իր զօրքերով զաշտը դնաց։ Եւ Հոն, կ'ը - ակ, շաղաւարակաւ երթիւարներով արշաւելով, եւ նիզակներ խորտա - կելով, դիմուարական խաղեր կատարեցինն (Սիսուան, 476)։

Տեղեկեցութիւնը փոքր նիզակի զարմածութիւնն էր, զոր բռնած կը նեւէին թշնամեաց, եւ որ մեծագոյն նարտարութիւն կը պահան - ջէր։ Մակարայեցոյ գիրքն երբ կը յիշէ սկաւառակի խաղը, որ չկար մեր քով, Հայ թարգմանիչը զայն կը փոխէ շարժընկէց տեղընկէց հոմանիշ բառերուն (Գ. 14), զգացնելով ասոր զոյսութիւնը մեր քով Եւ - զարուն։ Խորենացին պատմելով Արշակայ մասին՝ թէ Շնիզակն

իւր բոլորատէղս կամ աշէն նետելով, խորագոյնն նստոյց իր կանգնած երկանաքարին վրայ (Բ. Թ.), կը վկայէ աւելի խաղիկի - բահանութեան՝ քան պատմական իրողութեան մը: Մարզանքս կը կատարուէր Յունաց քով Հնդկոսն կամ Հնծած. նոյնպէս էր եւ մեր մէջ, որով Խորենացին կը շնչաէ Արշակայ մեծ՝ զի Հնտակուցս:

Փարսափառութիւնը նոյնպէս ծանօթ էր մեր քով, լինելով պատերազմի զենքերէն մին, եւ դանազան անդամներ յիշուած: Խորենացին կը գովէ Տիգրանայ բանակը՝ թէ պարսաւորքն առ Հասարակ դիպագեղունքս էին (Ա. ԻԴ): Յուն Մամիկոնեան կը պատմէ՝ թէ Հայք է. դարու կոթիւներուն մէջ նետերով ու պարսաւորքս մեծ ջարդ կուտային Պարսից (39, 48): Ասոր դարձածութեան կը Հանդիպինք նաեւ յետոյ շատ անգամներ. եւ Գրիգոր Տղայ կը յիշէ իր մարդիկ - ներն ալ. «Մեր պարսաւորք ճաշողակին» (Ողբ. Նրուղ.):

Գլարծակութիւնը, որ է՝ մեռածը գլի կամ վիր նետելու դործը, նոյնպէս մասն էր պատերազմի, եւ կանխաւ վարժութիւն կը պահանջէր, զոր կը ցուցնեն Հայք յաճախ: Այսպէս երբ պարսիկ մօղերը Վարդանանք օրով խուժեցին Հայաստան, Ղևոնդ եւ Ժողովուրդը զփրկու ի մեծն առեալ, անոնց դուխները ջարդեցին (Նդիշէ՝ 44): Նաեւ է. դարուն Հայերը ճակատելով Պարսից զէմ, զգլօքս եւ ուրիշ զէնքերով ծանր կոտորած տուին անոնց (ՅՀ. Մամիկոնեան, 27, 39). եւ թշնամի այրուձիոյն զէմ ելնելով, զլաջարդ առնէին անոնց երիվարաց ճակատները, չխնայելով եւ ոչ Հեծելոց (Ջնոր, 45): Գուրդէն Արծրունայ մէկ ճակատամարտին մէջ ոսմիկն տնոր օգնութեան փութաց նոյնպէս զբարձրքս (Արծր. 165). եւ անուանին Այծեամն 1196ին Անույ պարսպին վրայ կանգնած, Արարներն զՀալածականս առնէր քարամբքս (Մամուէլ, 126-27):

Հեծելութիւնն Հայոց պարծանքներէն մին եղած է, եւ մեր այրուձին Հաճախ վայելիք է միշտ օտարաց առջեւ, որոնք շատ անգամներ անոր օգնութիւնը խնդրէր եւ յաղթութիւններ չաւեր են: Իսկ մեր պատմութիւնը կը թուէ դանազան Հայ ախոյաններ Հեծելութեան մէջ, զորս ծանր կը լինէր յիշել Հոս մի առ մի: Ասոր ուսումն Հայ մարդական Հրահանգաց մասն էր: եւ ասոր ապացոյց են մեր Հեն աստարեզներ կամ մարմաւարանք՝ զորս տեսնէր կանխաւ: Վանայ մօտ եւս կար զմիւրեքացիկ ասպարէզն (Արծր. 268), ուր օր մօ Գառնե Ասուձրուան զճար առեալ ճեմէրս ուրիշ ազատաց Հեռ (ՅՀ. Կաթող. 222): Սարեւաւոյ վարդապետին ալ ծանօթ էր այս մարզանքը (Սոփերք, Գ. 63): Եւ ԵնորՀային կը յիշէ Հայ զինուորութիւնն անպակաս զի խրախճածութիւնս խաղուց միւրեքացից (Նաժակ. 66): Մենք տեսնէր Հեծելութիւնը նաեւ խառն մակամարտի,

յողի, աղեղնաւորութեան, նիզակահարութեան եւ տեղընկեցութեան հետ, որոնց համար մեծագոյն նարտարութիւն կը պահանջուէր հայ պարմանէին, քան երբ անոնք զառ կատարուէին: Զաքարիա կաթն - գիկուէն եւ ուրիշներէ պիտենք միեւրեւ գործածութիւնը նաեւ հար - սանեաց տաթիւ, փեսային, հարսին ու հարսնեւորաց կողմանէ՝ եկե - ղեցի երթալու եւ դառնալու ժամանակ (Հայուհին, 73):

Որքո՞վ մերջին մարդանքն էր Հայոց ու Պարսից, նպատակ ունե - նալով ոչ միայն սրկութիւն յապուրդ տալ, այլ եւ հրահանգել երիտա - սարգութիւնը պիտաշարժութեան մէջ: տեսակ մը պիտաշարակուն պատ - րաստութիւն էր: Այսպէս Մեծն Տրդատի համար կը կարգանք՝ թէ որ մը որսի կ'երթայ շամենայն գորացս հետ (Աղաթ. 164). եւ Մա - նուէլ Մամիկոնեան նոյնը կը հրամայէ Ռադրեւանդայ մէջ շամենայն Հայոց զնդին (Փառս. 252): Այնչափ կարեւոր ու յարգի էր այս կրթութիւնը, որ Վահան Մամիկոնեան հայ ուրացողները կը պար - սուէր նիխտրայ առջեւ իրրեւ անպէտ մարդիկ եւ չլքեալք յորտոյն (Փարս. 511): Ղազար յիշատակը կ'ընէ նաեւ Ե. դարու շորտառնէլ աղատացն, որոնք իրենց զաւակներով յաճախ այդ գրօսանքին հա - լէն կը յաղէին՝ հետիոտն կամ միեւրով (26, 27, 337 - 385: Շատ են սրինակներն այս հրահանգութեան. եւ առ այս կային նաեւ բնական կամ արուեստով պատրաստուած յատուկ վայրեր Հայաստանի գա - նազան կողմերը:

Անոնք են հայ անցելոյն մէջ ծանօթ մարդանքները, որոնց հա - մաւս յիշատակութեամբ շատացայ հոս. իսկ իրենց մանրամասն նկարագրութիւնը տուած եմ առանձին հատորի մը մէջ, Շրտառա - րակութիւնը հին Հայոց քով, որու կարող են գիմելհետաքրքիրներ:

Ասիքն է միանգամայն յայտնելու մեր մարմնակրթական միու - թեանց՝ ջերմ բազմաճաճ՝ նորոգուած տեսնելու անոնց խաղերուն մէջ մեր նախնեաց այս հրահանգները, որոնք Հայ մարզիկներուն եւ հանդիսականաց առջեւ պիտի նորոգեն հին հարց յիշատակները, պի - տի նպատակն աւելի պնդացնելու նոր սերունդին կապն անոնց հետ, եւ հսկական յատուկ նկարագիր մը պիտի տան նոյն կազմակեր - պութեանց:

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

ՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ ԽԱՂԵՐԸ

Ունէի՞ն հին՝ հեթանոս Հայերը « Նաւասարդեան խաղեր » : Եթէ այո՝ որո՞նք էին այդ խաղերը : Քանի՞ հաս ու տեսակ էին : Ի՞նչ ժամ-րաման պարագաներով տեղի կ'ունենային անոնք : Միայն Հայոց Նա-ւասարդի տօնի՞ն կը խաղացուէին՝ թէ ուրիշ տոնիքներով ալ : Հայե-րո՞ւն յատուկ էին անոնք՝ թէ ուրիշ ժողովուրդներէ առնուած էին : — Ահա կարդ մը հարցումներ, որոնք իսկոյն մեր առջեւ կը ցցուին, երբ կը մեռնարկենք հին Հայոց « Նաւասարդեան » ըսուած խաղերու վրայ փոքրիկ ճնշական տկնարկ մը նետել : Հարցեր, զորոնք որքան հեշտ է հրապարակ դնելը, նո՞յնքան դժուարին է անոնց պահանջիչ պատասխաններ գտնելը :

Հին Հայոց Նաւասարդ 1ր՝ Հայոց Նոր տարին ու միանգամայն հունձքի տօնն էր : Իսկ Նաւասարդ 1ը՝ կը համապատասխանէ ներկայ Նոր տոմարի Օգոստոսի 24ին : Հետեւաբար այդ օրը՝ թէ՛ իրբեւ Նոր տարւոյ եւ թէ՛ նաեւ հունձքի տօն՝ մեծ շփոթութեամբ կը տօնախմբ-բուէր հին Հայերու կողմէ : Այդ օրը նուիրուած էր — ինչպէս ջա-նացած ենք ապացուցանել մեր « Հին Հայոց Նոր Տարին » աշխատու-թեան մէջ — երկու ազգային գերագոյն դից — Արամազդայ եւ Անա-հիտի — , որոնց ի պատիւ Բագրեւանդ դուստր Բագւամ կամ Դի-ցւամ դիւղաքողաքին մէջ ցնծատօն կը կատարուէր վերոյիշեալ դից մեհեանին (կամ Թերեւս մեհեաններուն) շուրջը, ուր խուռներած կը դիմէին Հայաստանի 15 նահանգներու բնակիչները :

Ագաքանգեղոս ու Խորենացի հետեւեալ խօսքերով յիշատակու — թիւնը կ'ընեն տօնիս .

« ... Յառաջագոյն կարծեալ սնտեանցն պաշտաման՝ ի ժամա — նակի դիցն ամամոռայ ամեմաքեր մօրոց պաղոց տօնից հիւրըմկալ դիցն վամարի, զոր յառաջագոյն իսկ ի միմ տեղւոջ պաշտէին՝ յու-րախորեամ Նաւասարդ անոր : (Աղաթանգեղոս, Պատմութիւն Հա — յոց : Վենետիկ 1862 — էջ 623) :

« Յորում պատմէ (Բարդեման) ի մեհեմիցն պաշտամանց, վերջին Տիգրանայ արքայի Հայոց պատակալ զգերեզման եղբորն իւրոյ Մա — ժամայ քրմապետի ի Բագմացն աւանի, որ ի Բագրեւանդ գաւառի, բազմի ի վերայ գերեզմանին շինեալ՝ զի ի գահիցն ամեմայն անցաւորք վայելեցցն, եւ ընդունիցին հիւրք երեկօքիւք : Յորում եւ զկնի վա-ղարշ տօն աշխարհախումբ կարգեաց ի սկզբամ ամի մարոյ, ի մուտն Նաւասարդի : (Մովսէս Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց : Վենետիկ 1843, էջ 146) :

Հեթանոս Հայաստանի ամենէն մեծ ու ամենէն ժողովրդական տաներէն մէկն էր Նաւասարդ իր տանը^(*)։ Այդ օրը ժողովուրդը իր արտի հունձքէն, պարաւղի պտուղէն ու անասնոց ծնունդէն զոհա — նուէր կը բերէր մայր հայրենիքի շէտութիւն պարարտութեան արէն Արամաղդայա՝ (Աղաթ. էջ 106) Հայաստանի զոյգահօրն (անդ՝ էջ 590) ու մեծին Անահայ, որ է զմայր... բարերար ամենայն ժարդ — կան բնութեան (անդ՝ էջ 51 — 52), տրով կեաց եւ զկենդանութիւն կրէ երկիրս Հայոց (անդ՝ էջ 61)։ Իսկ ինքը՝ ժողովուրդն ալ միւս կողմանէ վայելակից կ'ըլլար զոյգն ամանորայ ամենարեւ շորոց պողոց տանից հիւրերեկայ զիցն Վանաորին զոհերուն։

Իմիմնանի կարծիքով (Մկրտիչ Խմին, Հնախոսութիւնք ի վերայ հայկական Հեթանոսութեանց, Թարգմ. Յովհ. Մկր. Տ. Կրտ. Տէրո — յնոց։ Արմաշ 1875, էջ 26) վեց օր կը տուէր այս ժողովրդական տո — նախմբութիւնը, որուն միջոցին բոլոր պանդուխտներն ու օտարական — ներք Բաղասանի մեհեանին շուրջը կ'իջեւանէին ու Հոն թէ՛ գիշերելու օրհուան^(**) եւ թէ՛ միանգամայն կերակուր կը դանէին։ Խորենացին կ'ըսէ՝ «Զի ի զոհիցն ամենայն անցաւորք վայելեացեն, եւ ընդունիցին հիւրք երեկոթիւք»։

Մեր կարծիքով շատ հաւանական է՝ թէ հայ Թաղաւորական տունն ու հայ աղանդներն եւս իրենց ներկայութեամբը շուք ու փայլ կուտային Համաղդային այս մեծ տոնախմբութեան։

Արդ, Հոս կրկին անգամ հարց կուտանք մենք մեզի. ունէի՞ն Հա — յերը Նաւասարդեան այս տանին տոթիւ յատուկ խաղեր ու զրօսանք — ներ, որոնց կարելի ըլլայ մէկ րատով ճշաւասարդեան խաղերը յոր — ֆորջու՞մը տալ։— Աղաթանդեղոս ու Խորենացի, որոնք չափուած ու կշռուած վերայիշեալ ճղճիմ բառերով հազիւ յիշատակութիւնը կ'ընեն Նաւասարդի կամ հայկական Ամանորայ եւ Հունձքի տանին՝ բնակա — նարար որ եւ է յիշատակութիւն ու ակնարկութիւն չեն ընէր նոյնին

(*) Թէ իմչեան մեծ Ոշամակութիւն ունէր այդ տօնը հայ հերա — մոսութեան շրջամիմ՝ ամիկէ՛ ալ յայտնի կ'ըլլայ որ, երբ յետոյ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ գայն ջնջելով ամոր տեղը փոխամակեց Ս. Յով — հաննէս Մկրտչի եւ Ս. Արամազիմէսի յիշատակը՝ կը գրէ պատմա — գիրք յէ. «Եւ գլխատակս վկայիցմ բերելոց ժամադրեաց տօմ մեծ հոյակեի» (Ագարառնգեղոս, ամոց էջ 612), մոռցնել տալու համար Ուսիկիմը։

(**) Կամ՝ օրհնվամ. Արամաղդայ «Վամատուր» յորդորդումին ի — մասամ ասկէ առնուած է. «Վամատուր»՝ կը ծանցակէ վամ կամ բեա — կարամ սուտոյ։ Տես՝ եւ Մանգակունի, ճառ ի։

ստեղծութեան մանրամասն պարագաներուն եւ յատկապէս այդ առթիւ տեղի ունեցած խաղերուն եւ գրոսանքներուն մասին :

Քէնէ Ազաթանդեղոսի սա ասութիւնը. « Զոր յառաջագոյն իսկ ի նմին տեղւոյ պաշտէին յուրախութեամ Նաւասարդ անոր», բաւա — կանապէս մատնանիչ կ'ընէ՝ թէ շատ մեծ ուրախութեան ու ցնծու — քեան տօն մըն էր Նաւասարդի այդ ստեղծութիւնը Հայ ժողո — վուրդին համար՝ սակայն անհնարին է ուրախութիւն այդ բառին մէջ ընդշմարել այն մանրամասն պարագաները, որոնք այդ ուրախու — քիւնը կ'առթէին ու զայն յառաջ կը բերէին: Որո՞նք էին այդ ուրա — խութեան ազդակները: Արդեօք Ամանորայ եւ Հունմէրի աստուածոց մատուցուած յաշտերն ու այդ առթիւ տեղի ունեցած պէս պէսնուիրա — կան արարողութիւններն էին անոնք: Թէ Հայ քահնարու բմբւմար — տութիւնները, սրախաղերը, միարշաւները, նետընկեցութիւններն ու խմբական սրսուրդութիւնները: Արդեօք ճարտար լարախաղացներուն ու ձեռնածուներուն հմայիլ խաղերը՝ թէ Հայ դուստններուն ու երա — ժիշտներուն բնագրած նուագահանդէսները: Կամ թէ նոյն ինքն Հայ ժողովուրդին յատուկ ստեղծեան երգե՞րը, զոյգըստն պարերն ու խա — ղերը: Կամ թերեւս այս ամէնուն համադրութիւնն ու զուսմա՞րը :— Զենք դիտեր: Ու Հայ Հնազոյն պատմադիրներն ու մատենագիրները լուծե՞ն այս մասին: Յետագայ անմիջական դարերն ալ, որչափ դի — տենք, այդ մասին շուին կարելոք տկնարկութիւն մը :

Շատ ուշ, ԺԱ. դարուն է որ կը գտնուի Հայ ուսումնասէր մատե — նագիր մը, որ ուշ կը դարձնէ իր մամանակի ժողովուրդին բերնին մէջ շեռ եւս երգուած Հին Հայ Նաւասարդեան ստեղծեան երգերու պա — տառիկի մը, ու կը փութայ գուրգուրատ խնամքով մը դրի առնուլ ու իրբեւ թանկագին ազգային աւանդ՝ զայն յետագայ Հայ սերունդնե — րուն փոխանցել: Իսկական պատասիկ մըն է այն, երգի, անգին ու զողարիկ՝ ոսկեղենիկ բարբառով ու արուեստով յօրինուած: Անոր վերջին երկու տողերը միայն կասկածելի կը մնան՝ թէ՛ իրենց բո — վանդակութեան եւ թէ՛, մանաւանդ լեզուին տեսակէտով :

Գրիգոր Մագիստրոս (— 1058), որուն կը պարտինք Նաւասարդ — եան տօնի մասին այդ միակ փոքրիկ բանաստեղծական դուհարը՝ իր նամակներուն մէջ կը գրէ՝ (Կ. Կոստանմանց, Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը: Ալեքսանդրապոլ 1910, էջ 87) թէ ինքն անձամբ լսած է ա — տոր Հայ ժողովուրդին բերնին մէջ տակաւին երգուիլը:

Շատերուն ծանօթ է արդէն այդ երգը, բայց մենք անգամ մը եւս յառաջ պիտի բերենք Հոս՝ ցոյց տալու համար անոր մէջ աննարկուած Հին Հայ Նաւասարդեան տօնի գրոսանքներէն կամ խաղերէն դոնէ մէկ Հատը :

Ահա այդ երգը՝

« Ո՛ր տայր ինձ զծովս ծխանի

ևս զառաւօտն Նաւասարդի,

Զվազելն եղանց ևս զվազելն եղքերուաց .

(Մեկ փող հարաւաք եւ քմրկի հարկամէաք,

Որպէս օրէն է քաղաւորաց) (***):

Նաւասարդեան տանաւորութեան նուիրուած բանաստեղծութիւններէն ահա այն միակ երգը, որ մեր մեռն չառած է եւ այն՝ ինչպէս բախճ՝ տասնամէկերորդ դարու քրիստոնեայ Հայ ժողովուրդի բերնէն գրի առնուած ու աւանդուած: Տասնամէկերորդ դարու Հայ ժողովուրդը զեռ անձուաց պաշտ էր գայլ ու կ'երգէր՝ Թերեւս ցանկալի վերապրում մը ունենալու համար ա՛յն բերկրալի ուրախութենէն, զոր վայելած էին իրեն հին Հայրերն ու նախնիքները Վաւաւարդի առաւօտը, կամ շուրախութեան Նաւասարդ աւուր:

Ո՛ր է այս սիրուն երգին հեղինակը: Մ'ըր յորինուած ու երգուած է ան: — Եթէ Հայ ժողովրդական աւանդութեան հարցնենք՝ ան կ'ըսէ թէ մեր Արտաշէս Պարթիւ թագաւորն երգած է գայլ: Չենք դիտեր թէ ինչ արժէք կը ներկայացնէ ժողովրդական այս բերանացի աւանդութիւնը. սակայն կը թուի թէ ասոր իսկական հեղինակը՝ ո՛ր թէ մեր Հեթանոսական շրջանի, այլ մեր քրիստոնէական շրջանի առաջին դարու կամ դարերու մոռցիկն մէջ դնու երկար տունն անծանօթ պիտի մնայ: Անոր ընթերցումէն մենք այն տպաւորութիւնը կը ստանանք՝ թէ անոր հեղինակը խոր վիշաւ ու ցաւ մը ունի նախկին Հեթանոս տանին ու ուրախութեան կորուստին պատճառաւ: Սեւ թախիծով մը հին Նաւասարդին կորուստը կ'ողբայ, գայն կ'երազէ ու անոր կարօտովը կ'այրի: Չափազանցութիւն չըլլար, Հեռեւարար, երբ ըսենք թէ անոր երգիչը՝ յորրորդ կամ հինգերորդ դարու դեռ սրտով ու հոգիով Հեթանոս մնացած Հայ բանաստեղծ մը ըլլալու է:

Ինչ որ ալ ըլլայ խնդիրը՝ ա՛յն մեղի համար կարելու է սակայն՝ որ այդ երգին մէջ յայտնադէս մատնանիչ կ'ըլլայ թէ Նաւասարդի տանին ասթիւ որսորդութիւնն սեղի կ'ունենար: Վազելն եղանց եւ զվազելն եղքերուաց: Եւ այն՝ մասնաւորապէս խմբակամ որսորդութիւնն է հոգ յիշատակուածը: Վասն զի որքան ալ երգին վերջին մասը կտակածնայ ըլլայ (****) սակայն ամբողջովին, այսինքն՝

(***). Կոստանինաց, ամէ:

(****). Զ. Յովսէփ Վ. Գալարինեան (Պատմութիւն մատենագրութեան Հայոց. Վիէննա 1851, էջ 40) յառաջ բերած է երգս՝ դուրս բաղով ամոր վերջին տաղը («Որպէս օրէն է քաղաւորաց»): Իսկ

« Զվարչին ձէն սկսած մինչեւ « Թաղաւորաց ձին պարզ իմաստը — նոյնիսկ վերջին մասը նկատի չառնելով ալ — յայտնապէս խմբակն ու բազմութեամբ կատարուած որսորդութիւն կը մատնանշէ (****) : Հետեւաբար այդպիսի դոնէ ստուգապէս կրնանք ըսել՝ թէ մեր նա — ւասարդի կամ Հին Ամանորայ տօնին առթիւ իբրեւ զրօսանք կամ խաղ՝ որսորդութիւն եւ յատկապէս խմբակն որսորդութիւն տեղի կ'ունենար :

Ի հարկէ, տարակոյս չունինք թէ բացի որսորդութենէն՝ ուրիշ դանազան խաղեր ու զուարճութիւններ ալ տեղի կ'ունենային տօնա — կան այդ մէկէ աւելի օրերու ուրախութեանց առնել, սակայն զժրախ — տութիւնն այն է՝ որ այդ մասին չունինք յիշատակութիւն հնուի — նէն : Հաւանականութենէ զուրկ չէ, օրինակ, ենթացիկ թէ Հայկա — կան Նաւասարդեան տօնին առթիւ Սլլադայի Հին ողիմպիական խա — ղերն եւս կը խաղացուէին մերիներուն կողմէ, ուր քաջերն ու յաղ — թականները դափնիներու բրաբիտներ կը խլէին : Այս մասին սակայն մակարեւութիւններ լոկ կարող ենք ընել, չունենալով ի մեռին որ եւ է փաստացի վկայութիւն :

Աւելի հաւանականօրէն կրնանք ընդունիլ թէ նորագոյն Հայ ժո — դովուրդի ամառնային տօներու (օրինակ՝ Վարդապետի) առթիւ առկէ դեռ մինչեւ 20 տարի առաջ Հայաստանի դանազան դասառնելուն մէջ տեղի ունեցած խաղերէն գտնմարտը կամ ըմբշամարտը (կիւլէշ), մականախաղը, ծիարշաւը, ցլամարտը (ժանաւանդ գոմշամարտն) ու դեռ կարգ մը նմանները՝ մնացորդներ են Հին Նաւասարդեան խա — ղերուն :

Այս հարցը կարօտ է տակաւին խորադոյն ու մանրամասն ուսում — նասիրութեան մը :

Պիւղիւ

Հ. ԵՓՐԵՄ ՊՅՂԱՍԵԱՆ

վերջընքեր տողին («Մեք փող հարուստ եւ քմրկի հարկամէտք») հա — մար կ'ըսէ. «Վերջի տողին գոնէ ամառատ մնացած ըլլալուն երաշխա — տը կ'ենալ չենք կրնար» : (Մանօր. 3) :

(****) Որսորդութիւնը եին Հայերու շատ սիրելի մէկ զրօսանքն էր. մասնաւորապէս քաղաքներն ու իշխանները յաճախ կը կատա — րէին գայն մեծ բազմութեամբ ու հանդէսով : Ունէին նաեւ յատուկ որսորդութեան վայրեր : Ոչ միայն իբր զրօսանք, այլեւ իբր զինու — րակամ կրքութիւն, նետաճգութեան ու զինաշարժութեան վարժու — րիւն կ'ընէին գայն :

ԽԱՂՆ ՈՒ ՄԱՐԶԱՆՔԸ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ

ՔԻՉ ՄԸ ՊԱՏՄԱԿԱՆ

«Այլ երբեմն՝ ի մականական խաղում երկիցս պատահաց
Շուառապայ Արծրունւոյ՝ զգնդակն հանել ի Շապհոյ...»:

Խորեն. Գ. ԾԵ.

«... զ՛նուապս ուրախութեան, երգս արեցութեան, կարգս
երաժշտական, եւ զ՛երգս հեթանոսական...»:

Սղիշէ, Յղիշ. Դ.

«Մ՛ տայր ինձ զծուխ ծխանի եւ զառաւան նաւասարդի,
զվազելն եղանց եւ զվազելն եղջերոսաց, մեք փող հարուաք
եւ թճրկի հարկանէաք...»:

ԴԲ. Մզսար. 44

«... Աշխարհական զրոյց եւ հանելուկ, քուսապ եւ սաւաթ,
յիշոցք եւ այլ բանք ...: Մանկունք յորժամ տեսանեն ...
Թէ զխարխուլին կամ զայլ ինչ ի խաղակացն առնուցու ոք...»:

Բրող. Մշկարցի. Մեկն. Մրկար. 68-468

«... Թառերք, հապիտ, երկպաշտէ, ծաղրածու, շաղա-
կրատ, դուստն, կաքու, պար, պարառաջ...»:

Ոսկերերան, Մեղկնի. հւն.:

Հին Հայը զիտէ՞ր խաղալ եւ զքունուլ, մարզուիլ ու մարզել իր
զաւակները: -- Դարերու երեսին՝ հարցում մը ...

Եթէ զիտէր՝ ի՞նչ խաղեր ծանօթ էին իրեն: Ի՞նչ զքաներ ու ժա-
մանցի նիւթեր ունեցեր է զարէ ի զար: Ի՞նչ կարգ ու կանոնով զիտ-
ցած է մարզել իր ջլապինդ անդամները: Հայկական, Արմենական,
Ուրարտական, Խաչդեան կամ Հիթիթ անուններով՝ դարերու խո՞ր
կնիքով ծանօթ այն հայ րազուկ ու սրունքները՝ որ զիտցած են մե-
տաւաք տապալ - տուպուլ ընել Բէլեր, Աիզակ ցցել Պոնտոսի արա-
տոյ ճարարժաններուն մէջ, Նիւքարներ զամառական հոգնել ընդդէմ
հակառը, մէկ հարուածով սրակտուր ընել հական ու իր մին, սոնա-
թունի՝ Եփրատի մէկ ափէն միւսը ցատկել, ամհւի միւսէն թոցուած
կառքին ետեւէն հասնիլ ու բռնել - կեցնել, փիղեր սրակտուր բռ-
նել, պողպատէ զնդակը նետել՝ թշնամու տուն ու տեղը փոշիին տալ
փշրտել, եւ ... զկուսպաշտի անօրէն թաղաւորը բռնել՝ քառուն
կանգուն ամբողջութեամբ զետնել ներս զարնել...: -- պատմական արագ
հղանցումով մը՝ Հայկէն մինչեւ Աբամ, Աբլակ Ա. Վարազդատ, Տը-

դատ, Վարդան ու Վահան եւ Մուշեղ, ժինչեւ Սանասար ու Դաւիթ - Մհեր ...

Առանց խաղ ու մարզանքի՝ այս եւ իրենց նման բազմաթիւ Հայ քաջեր՝ կրնային ի Հանդէս դալ ազգային ու միջազգային կրկէս - ներուն վրայ, ու յաղթականի դափնիներ խելի:

Դարերու երկար շարունով մը եւ քաղաքական ու ազգային ան - կախ ու հզօր կեանքով մը ապրող, եւ մտացի, գեղարուեստագէտ, ստեղծագործ մեծ ազգ մը՝ ինչպէս եղած է Հայ Ազգը, -- կրնա՞յ ապ - րած ըլլալ առանց մարգակամ կեանքի: Այն պետական ազգը, որ դա - րեր շարունակ մարտնչած է հարաւն ու հիւսիսէն, արեւելքէն ու արեւմուտքէն իր վրայ խուժող ահարկու բանակներու դէմ, -- առ - քական, բարեւական, պարթեւական, սելեւթական, պարսկական, մակեդոնական, յունական, արաբական, թաթարական ու թրքա - կան ...

Այն ազգը -- Հայկազուն Արմենական -- որուն գեղածիծաղ բը - նութեան ծոցին մէջ՝ տէն տարի՝ տարան արեւներուն սարքուած նաւասարդեամբ Ամասորի աշխարհախօսմբ համդէտը՝ ինքնին փառա - տը գրաւական մըն է իր ցեղային աշնուական մարդումներուն: Մար - դումներ՝ որ մեւաւորուած կազմակերպուած են ի հարկէ ժամանա - կին պահանջներուն, ըմբռնումներուն եւ արուեստներուն համամայն: Մարդումներ -- ինչպէս արդի դարու մեծ ու փոքր ազգերուն մէջ -- որոնց մասին մանրամասնութիւններ չեն հասած մեզի զժառիտա - բար:

Որոնց մասին մեր հին մատենագիրները թէ լուռ են թէ կը հա - նեն կը ցուցադրեն պերճախօս երկրաւոր, ինչպէս քիչ վերը կը տես - նենք մէկ քանի հատուածներու մէջ, -- ափյափոյ յիշուած այս ու այն պատմիչ - մեկնիչներէն:

Մեզի հասածները մեծ թիւ մը չեն կազմեր տարարախտարար: Հառածներուն մէջ՝ մանրամասնութիւններ րնական է որ տրուած չէին կրնար ըլլալ, կրօնական նախապաշարումներու բերումով, կամ խաղն ու զրօսը արհամարհանքի տկնոցով դիտուած ըլլալով: Իսկ անգարմանիկ պատճառը մանաւանդ՝ մեր աշխարհի գլխին ե - կած դարաւոր հալածանքներուն, հրդեհներուն, կոտորուածի զոհ դացիեր են անթիւ ձեռագիր - գրչագիրներ, որոնց մէջ հաւանաբար կային նաեւ մարմնակրթանքի եւ խաղ ու զրօսի վերաբերեալ դըր - ուածքներ:

Մակայն մեզի հասած սակաւաթիւ նշխարներն ալ բաւական պեր - ճախօս են՝ հին Հայուն կողմէ գործադրուած բազմապիսի խաղե - րուն տեսակին ու որակին ի նպաստ, -- Հայուն ծանօթ՝ ընդարձակ

խաղալիս բարձր ժը, մարմնական, մայնական եւ իմացական երբեակ բեմերով:

Ահա Խորենացին, Նդիշն, Մազիսարոսը, Մաշկեւորցին, Ոսկերեթանը, Մանդակունին, — եւ եթէ մարզական ակնոցով քննենք՝ ապաւոյթարար նաեւ միւս մասնաւորներուն քով (Աղաթանգեղոս, Փաւստոս, Փարսեցի, Թովմա Արծրունի, Դաւրիթեցի եւն. հւն.) պիտի դաննեք բազում ակնարկներ կամ բառեր՝ Հին Հայաստանի մարզական կեանքին շուրջը:

Հին Հայը դիտէր ուրախանալ, եւ իբրեւեք ունէր ուրախ ըլլալու: Երկու երեք հազար տարիներու հնութեան ժը մէջ, հոն, Նպատի ստորոտը, Զիրաւի գաւառին մէջ, Դիցաւանի առջեւ, Հայաստանի բոլոր ծաղերէն թափուած բիւրատը բազմութիւնը կը տանէր տոն աշխարհայեւմբ, պաշտելով Վանատուր Դիքը՝ ի մուռն Նաւասարդի:

Արքայ եւ Դիւսոյ, քուրմ եւ քրմանուշ, նախարար եւ ախկին, սեպուհ եւ զրանիկ, զորք եւ զորական, արհեստաւոր, շինական եւ ծառայ, — ամբողջ Հայալիսարհը խոնուած էր այդ օրը՝ հոն՝ ուրախանալու, խաղալ - երգելու, մարդելու իր մարմինն ու միտքը:

Մեծիկ էին աննեք, մեր պապերը, այդ հուսիկու Արմէնները: Այն ինչպէ՞ս դիտէին զուարճանալ: — Ըմբիշներու մրցում, միարշաւ, մակամարտ (javelot), վազք եւ քանի - քանի խաղեր՝ կը ծառայէին անոնց մարմինն ուսուցնելու եւ զեղեցկացնելու:

Այդ աշխարհախումբը բազմութեան առջեւ՝ Հին Արմէնը իր քաղուկներուն եւ սրունքներուն ուսը, նկուսութիւնն ու նարպիկութիւնը կուգար ցուցադրելու եւ գափնիներ խելու:

Գոսուսաններ՝ բամբիոներու նուագով՝ պատկառատ այդ բազմութեան առջեւ կուգային՝ երգելով վերջիշելու իրենց մեծ ու քաջ նախնիքներուն յիշատակը արժանի զործերը, — Թէ ի՞նչպէ՞ս ծնաւ Վիշապաքաղն Վահագն կրակէն ու ջուրէն ... Երկնէր երկին եւ երկիր... Թէ ինչպէ՞ս Հայկ՝ քաջազանդուր, խայտակն ու կարշնեղ՝ արգաբակորով ու սրտոտ՝ պրկեց իր աղեղը, սլաքեց՝ գիտապաստ գետին փոեց բռնակալ Բէլը, ու Հիմը դրաւ Հայ Հայրենիքին:

Նաւասարդեան աշխարհախումբը տանին խաղցած խաղերն ու մարզական մրցումները: — Հայկական Ողիմպիականները — Թիւով, տեսակով ու սրակով եւ չէին մնար անկասկած՝ մամանակակից միւս ազգերու խաղերէն, մրցում ու մարզանքներէն կամ երգասացքնէրէն: — Քիւնիկացի Նրդիք՝ ըստ պատմահայր Խորենացիին:

Ահա բառեր՝ մարմնական, մայնական եւ իմացական գրօններու, — յայտարար կորիկ՝ ծառին տեսակն ու աճը ցուցնող: —

— Մակամակով խաղ, գնդակ, աղեղ ու կապարմ, խաբիմուկ, եղամնք ետեւէ վազք, եղեւրուաց վազելը, կռք, կախա, պար, պա -

բառաց, ձիարշաւ ու գօտեմայաւ, ցլամարտ ու մուպանիսազ, եւն. եւն. մարմնական ձեւի խաղեր ու մրցումներ:

— Թուլիեաց երգի, մուսաքս ուրախաւքեամ, երգս ու կարգս երաժշտական, երգ հեքամոսական, փող, քմբուկ, սաւաշ, գողարամ երգեր, եւն. եւն. — ձայնականին ու հոգեկանին համար:

— Զրոյց եւ համելուկ, քսաւերք, շաղակրատ, գուսամ, խեղկաւտակ, երկպաշտէ, հտալիտ, ծաղրամու եւն. եւն. — խմացական զբաւարթ ժամանցներու յայտարար:

«Ահա չարք մը իրողութիւններ՝ որոնք շատ բան կը խօսին դիտող եւ ուսումնասիրող աչքերու: Որք է վեր կը հանեն կարեւորութիւնը՝ Հայկական Սաղաւթարհին՝ ընդհանրապէս Հայ Ազգադրութեան տեսակէտով, եւ մասնաւորապէս դպրոցական ու առտնին դաստիարակութեան կամ նոր սերունդին առողջ կազմաւորման տեսակէտով»:

ԱՆԴՐԻՐԸ՝ ԳՐԱՒՈՐԻՆ ՊԱԿԱՍԸ ԿԸ ԼՐԱՃՆԷ

ԵՅԷ գիրք մեծ մասով մեռած է ու մեզի չէ հասած դարերու տւերումներէն յետոյ, — խօսքը կենդանի է մնացեր սակայն: Բերանն աւանդած է այն՝ ինչ որ գրիչն ու թուղթը չեն կրցած: Ժողովրդի խօսուն բարբառը, ամենօրեայ ընտանեկան լեզուն՝ իբր մշտական ձայնագիր՝ անաղարտ պահեր ու սերունդէ սերունդ մինչեւ մեզի հասցուցեր է հին դարերու հայեցի աւանդը: Կրակէն չազատած՝ լեզուն պահեր ու ձայնի ալիքներովը մեզի բերեր է, — հայ աւանդապահ մամիկին բերնին մէջ, պապիկին ու թոռիկին, մայրիկին ու քոյրիկին, հայրիկին ու աղբարիկին տաքշունչ հայեցի բերաննէրուն մէջ:

Մագաղաթը հուրի ճարակ կամ խոնաւութեան կեր է գացեր, իսկ ականջին բարակ թմբկաթաղանթը ամկէզ, լեզունն անշոր ու անփուտ կաշին ամման մնացեր ու մեզ թրթռացուցեր են, երկար դարերու մշուշներէն, — բիւրաւոր բառեր, խօսքեր, խաղեր, ձայներ, երգեր, գիծեր, երանգներ — ամբողջութիւն մը՝ ազգադրական հարուստ գանձերու: Այնպէս ալ հայ խաղաղխարհի մարդին մէջ:

ԻՆՉ ԽԱՂԵՐ ՈՒՆԻՐՔ

Ժամանակին ըմբռնումներուն եւ տարիքի ու սեռի համեմատ՝ ստեղծուած են տարբեր խաղեր եւ մարզանքներ:

Աչքի առջեւ ունենալով հայ անդիր աղբիւրներէ քաղած մեր ազգային հարուստ խաղացանկը, եւ նկատի առնելով անոնց ամէն մէկի խաղաձեւը՝ կրնանք բաժնել զանոնք հետեւեալ խմբաւորումնէրու: —

Խոշոր գիծերու մէջ, նախ, խաղերը կը ներկայանան երկու մե-
տով:— Սենեակի Խաղեր կամ Նըստխաղեր, եւ Բացօթեայ Խաղեր
կամ Վաղխաղեր:

Սրկերոյ ստորաբաժանումով մը՝ կ'որոշուին Մանկական Խա-
ղեր, Մանկապատանեկան Խաղեր եւ Պատանեկան խաղեր:

Պարերը, որոնք երգով խաղեր ու ժարգանքներ են — կրնայ ըս-
ուիլ:—, կը կազմեն առանձին խումբ մը եւ նոյնքան Հարուստ են՝
որքան բուն խաղերն ու ժարգանքները՝ իրենց երբեակ բաժանում -
ներովը:

Բուն խաղերը կը խաղցուին առաւելագէտ խմբովիմ, զիչ ան -
դամ միմակ: Որով կրնայինք որոշել Խմբախաղեր եւ Մենախաղեր:
Օրինակներով աւելի Հասկնալի ըլլար Թերեւս:—

Նըստախաղեր են, եւ բնակարանի մէջ կամ առնէն դուրս ժա-
րու. փայլ ցատկաւ կը խաղցուին՝ Մուտ - Մուտ, Ջուլտ - Կըտ, Քա-
բուկ, Մմշոցիկ, Ջաղաց - Ջաղաց, Պարոն - Գոլի, Դալար - Թարիկ,
Գլ - Գառ, Տող եւն. առնենքով խաղեր:

Վաղխաղեր են եւ քաց դաշտի կամ դպրոցական խաղափայրերու
մէջ վաղվըդիով կը խաղցուին՝ Գերի, Կրակ - տարուկ, Աւելոցիկ,
Դոլեւ, Տուշփէտ, Սամդ, Հոլոցիկ, Սարգա, Սեր-Մածում, Զիամբոց,
Կտրոց, Դմակտարոցիկ, Խըռ, եւն. առնենքով ժարգախաղեր:

Մանկակամ խաղեր են՝ Այմիս - Բալմիս, Հիկ - Բօ, Գարէխուրձ,
Կծուպամիր, Կուկուզ պառաւ, Զծում - Կարաց, Ճըվի - Ճըվի, Ուլի-
Ուլի, Պուպու, Փըշի - Փըշի, եւն. բառակազմութեամբ անգամ մամ -
կակամ: Անոնք կազմուած են՝ լեզուի մէջ ծանօթ նախնական մեկերով.
— փանկերու կրկնութիւններով, եւ կը խաղցուին պարզ, ածուկութիւ,
կարճ - կարուկ, առանց ծանծրոյթ առթելու դեռածիտ մանուկին:

Մանկապատանեկամ ու Պատանեկամ խաղերը՝ տարիքի առաջաց -
ման եւ կազմին ուսեղացման համընթաց՝ աւելի բարդ մեկեր ունին,
եւ գնդերի ու միաքի որոշ Հասունութիւն կը պահանջեն:

Այսպէս են՝ Ակնալուտիկ, Ակկալուկ, Գոլ - Փաշա, Իմամասիկ,
Խըռ, Կըռչ - Կըռչ, Կօկօշ, Քարուկ, Պուտ, Տուշիւտ, Գմբէրախաղ,
Կտրոց, Սամդ, Հմուտ, Պաղմիս - Էշ, եւն. եւն.:

Աւելի խորանալով՝ կը գտնենք առաւել Հարուստ երակներ ու ե-
րանդներ՝ Հայ բնիկ խաղերուն մէջ: Կը գտաւարենք գտնոնք՝ եւ կ'ու-
նենանք Հետեւեալ պատկանելի ու նախանձելի պատկերը:—

1. Նմանախաղեր, Արհեստախաղեր, Թիւով 30:
2. Առարկայական Խաղեր, Թիւով 30:
3. Անգամախաղեր, Մարմնախաղեր, Թիւով 18:
4. Երգախաղեր, Խաղատացքներ, Թիւով 50:
5. Մաղբական Խաղեր, Թիւով 27:

6. Դաւիթազեր, Փորձախաղեր, Թիւով 15:
7. Ճատրակախաղեր, Թիւով 5:
8. Գրաւախաղեր, Թիւով 10:
9. Արարողական խաղեր, Թիւով 10:
10. Աւանդաշունչ խաղեր, Թիւով 10:
11. Մրցախաղեր, Թիւով 5:
12. Քաղաքացիական - Վարչական խաղեր, Թիւով 3-4:
13. Ռազմախաղեր, Թիւով 7 - 8:
14. Մարզախաղեր (sport), Թիւով 20:

Ընդամենը երկուգուկէս հարիւրիւրի մը մեծ ու փոքր այս խաղերէն՝ առանձնապէս աչքի կը զարնեն՝ մաս մը բոլորովին իմֆառիսպ հայկական խաղեր, որոնցմէ ուրիշ ազգերը չունին (որչափ ինձ ծանօթ է՝ կապարած մէկ քաղցատական ուսումնասիրութենէս), եւ մաս մը՝ համաշխարհային խաղեր:

Այս բոլոր տեսակի երկար թէ՛ կարճ խաղերու մանրակրկիտ նկարագրութենէն, ինչպէս նաեւ համապատասխանն ունեցող ուրիշ ազգերու խաղերուն հետ քաղցատութենէն՝ երեսուն կուգայ համադրապէս մեր ազգային ընդի խաղերուն բարձր արժէքը՝ ազգային կեանքի տեսակէտով — Մերինները թէ՛ աւելի ճշիւ են, թէ՛ աւելի մտացի, թէ՛ դերազանցապէս ոգեւոր, կենսունակ, խայտուն ինչպէս մեր շնաշխարհիկ հայրենիքը՝ պնծուած ընութեան հազար բարիքներով — ծառ, ծաղիկ, մարդ, դար - դալար, լեռ ու միւսադէպ սնար. ակ - ակնադրիւր, դետ, լին ու ծովակ. հաւ ու հիւ, երկնից Թռչուն ու գետնի սողուն. պեհզ ու սմբակ ունեցող անասուն:

ԽԱՂԵՐՈՒՆ ՔԵՐԱԿԱՆՆ ՈՒ ԾՆՈՐՀՆԵՐԸ

Օգտակար է մօտենալ ու ծանօթանալ մեր խաղերուն փերակա - նական բառակազմական օրէնքներուն՝ որ այնքան պարզ են ինչպէս առաջին դասարանի վերակամը: Ծանօնալ թէ ի՞նչպէս կազմուած են. ի՞նչ նպաստ կրնան ընձեռել հայ դրականութեան. ի՞նչպէս պէտք է օգտուիլ անոնց անտաշ, ազաւաղ կամ մշուշոտ կազմուածքէն՝ մանկավարժական եւ մարմնակրթական կրկնակ տեսակէտով:

Խմբաւորելով՝ կը տեսնենք որ մեր խաղերուն անուններն անգամ՝ մեծ մասով՝ ունին հայնցի դրոշմ, լեզուական արժէք եւ վերակամու կամ լամբիքս կամոն:

Մեր խաղանուններուն մեծ մասը կազմուած են ոչ կամ ոցիկ ածանցով: Ինչպէս՝ Կրակատարոց՝ կրակ տանելու խաղ. Զիւնթոց՝ մի վազցնելու խաղ. Տղկոցիկ՝ տղիկու, Բրբիլու խաղ. Մոռցիկ՝ ետելու, Գիծի մէջ առնելով խաղալու խաղ. Մնջոցիկ՝ մունջ մնալու, լուսութիւն պահելու խաղ. Մնոցիկ՝ ծննցնելու խաղ. Գլորոցիկ՝ գնդակ

դէտքներու խաղ - Պահգընացիկ՝ պահոււրաւորէ խաղ - Աւելացիկ՝ աւել
թացներու խաղ, ևւն - ևւն - :

Մտա մը խաղեր յորինուած են ինկ մտանկեով, ինչպէս՝ Աննա -
տիկ՝ Իսաժատիկ, Իւմփիկ - Իւմփիկ, Շըվիկ - Շըվիկ, Շըվիցիկ,
Նըսփիկ, ևւն - :

Իւրիշ խաղեր մը՝ ալլ սծանցը կը կրեն, -- Ականջքաւուկ, Աչքա -
կապուկ, Խրքառարուկ, Սնտուկ - Պնտուկ, Քարուկ, ևւն - :

Գանձները՝ խաղ բառով բարդուած են, -- Ճապանխաղ, Ձիախաղ,
Ճանխաղ, Դմբէթխաղ, Վրնկախաղ, Պնդկախաղ, ևւն - :

Օտար եկամուտ խաղեր ևւ խաղանուններ ալ, որոնք պակաս շեն
Հայեցի խաղերու կարգին, բնական հետեւանքն են՝ նախ մեր ազգա -
յին քաղաքական դարաւոր դժբախտութիւններուն, ևւ ապա՝ միջազ -
գային շփոթմանուն, որոնք մանաւանդ խաղաշխարհի բեմին վրայ ա -
ւելի կը գլխարանեն :

— Միջազգային քաղաքակրթութեան մէջ աշինչ այնքան շուտ կը
փոխանցուի, այնքան արագ տաւջ կ'երթայ ու սահմանները կը գլխ
կ'անցնի՝ որքան խաղը :

Ճեւ բնական է որ մեր խաղաշխարհի ընդարձակ բեմին վրայ
խաղցուած Հնիկ - միկի խաղերն ալ փոխանցուած տուած - առած ըլ -
լան՝ դարերու գրացնութեամբ ապրած շրջաբնակ մեծ ու փոքր ազ -
գերուն հեռա :

Մեր բնիկ Հայեցի կամ Հայացած խաղերուն ընթերցելիք օգո՛ւ -
տը, -- արդեօք տարակոյտ կը վերցնէ՞ : Մեր գրաւոր բարբառին մէջ՝
խաղաքաւի մը երբէլ այնքա՛ն ազգաս է որ՝ օտար լեզուներէ Հայերէ -
նի բառքիք պտտաւտաղները ստիպուած են կամ դանց ընել բառը,
կամ զխաղ ինչ, զխաղի մը անունն ևւն - ըսելով անցնիլ, ևւ կամ մը -
տածին նոր բառեր -- յաճախ խորթ ու սխալ դարբնել, յարմար -
ցնել՝ իբր համապօր օտար բառին :

Մեր մանկապարտէզները, երէկ ևւ այսօր, կը ծիւրեն մեր մա -
նուկները՝ մայրենի նիւթերէ զուրկ, փոխառիկ ու անմարս երգերով,
խաղերով ու բառերով, ձեւերով ու մարզանքներով Մինչդեռ անսպա՛ռ
նիւթ կայ մեր խաղերուն ու գրաններուն մէջ. անհո՛ւն ատաղձ կայ
մեր Հայեցի խաղերուն ծոցը -- Մօր մը Հարազատ կաթին պէս քաղցր,
Համով Հոտով՝ նիւթ ու Հիւթ կայ մեր Հարուստ երգախաղերուն մէջ :

Ամբողջ - ամբողջ մէկ շարթուած ընթացքին, գիշերները մէկ -
երկու ժամ աշխատելով՝ յաւէտ ոգրացեալ Կոմիտաս Վարդապետի
հետ, Պոլիս 1914ին, մշակեցինք ու պատարասեցինք երեսունէն աւելի
Մանկապարտէզի յատուկ Հայեցի նիւթեր, միաժամ, երկժամ ու
բազմժամ երգի եղանակներով, դերերու բաժանումներով (դժբախ -
տաբար դեռ անտիպ) :

Այժմ հետեւինք վերի ցանկին եւ տանք խաղերէն իւրաքանչիւ -
րին հակերճ դիմադրեցերը:

1. ՆՄԱՆԱԽԱՂԵՐ, ԱՐՀԵՍՏԱԽԱՂԵՐ

Անցնելով բուն խաղերու տեսակներուն, կարգով, պարզէն դէպի
բարդ, ինչպէս է խաղի աշխարհին մէջ, — կը տեսնենք՝ խաղակ - մա-
նուկին կամ պատանիին քով՝ մտամեցնելու, արհեստելու մեքեր, հետեւ-
եալ խաղերուն եւ նմաններուն մէջ: —

Գարնխուրձ, դարբի կամ ցորենի խուրձի մը կը նմանի տղեկը՝
եբբ դրկած կը նետես ուսիդ վրայ:

Դմակ - տարացիկ՝ դժակով ոշխարի եւ ոշխարին կտորիկ բրդոտ
դժակի զարնել - Թոցնելու նմանեցով:

Կաքայ, Ալամամ, Կրկնոց, Ճմնդուկ, (cocotte), Նառ, Եապիկ,
Վարսիֆ, Փուխ, Թուղթէ խաղերն են մանուկին:

Կառուի Սամուդ կը շինէ տղան՝ մասներն իրարու վրայ ոլորե-
լով:

Կերկոցիկ խաղով՝ առտնին խոհակերութեան փորձեր կ'ընէ:

Կծու Պամիր (Jeu des quatre coins) կը ծախէ մէկը՝ միւսը շալակն
առած ու երթեւեկելով:

Կուկուիկնա խաղին մէջ՝ անհուն հրճուածքն ունի տղեկը՝ իբր
աջլոր կանչելով: —

— Կո՛ւկուի՛կո՛ւ, Սա՛մա՛մա՛յր,

Մե՛կ հա՛մ մը կար՝ ո՞ր գմաց ... եւ. .:

Ձի կամ Ձիամքրոց (Jeu du cheval) խաղով՝ հեծելութիւն կը կապ-
կէ խաղցողը:

Պառա - Խեղդոցիկն ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ ջատու, դժնէ պա -
ռաւը զսպելու փորձ մը:

Պուպու՝ Յոգապ Թռչունն է, որուն սրտազրաւ կանչը մեռացնել
կը ջանայ հայ տղեկը, իսկ աղջիկը՝ սանտր մըն ալ ծածկունն ինք-
նատիպ խաղերդի մը մէջ (*) —

— Պո՛ւպո՛ւ:

— Բամի՞ հաց եւ քիսեր:

— Ո՛ր, ո՛ր:

— Ո՞ր եւ դրեր:

— Պո՛ւպո՛ւ ... եւ. . եւ. .:

Ջալաց - Ջալաց, մասները դէժ դէժի, ջաղացի զործող աչքե -

(*) Աւամզուքիւմը կ'ընէ որ Յոգապ կամ Սամորակառար քո-
յումը՝ մախապէս օրիորդ մը եղած է:

բուն պէս բացխփիկ, կ'երգեն զէժգիմաց՝ մէկը միւսին հեղնաբար ...

— Ձաղաց - ջաղաց՝ քեզ ո՞ր ջաղաց .

— Խնձի ա՛յս ջաղաց ... Եւն. Եւն. :

Տաճ - Պազ կը խաղան՝ ջուրը տաճ է թէ պազ հասկնալու հա՛մար : Ո՞վ որ երկար ականջ ունենալ ուզէ՝ թոզ խաղայ ...

Աստղապոյնը դիտաւ որ տաղին նմանելու և ջուլասաղի պէս թեւաւոր քար մը սղն ի վեր սրլլացնելու խաղն է՝ ինքնատիպ ու բա՛նասեղծական :

Արիեստ (Les Métiers mimés, les Musiciens) կը խաղան տղաք. կը կեղծեն, կը մեւակերպեն անայնպիսիքական ամէն արհեստ, — դուլպայ կը հիւսեն ... կար կը կարեն ... բոք կը մանեն ... բաժպակ կը դղեն ... փայտ կը տաշեն ... արտ կը հերկեն ... բոլորը մնաքի խաղերով, զէժքի դիմերով :

Դրոպըրիկ կամ Միւ Դիլզ կը մեւացնէ՝ յուրը տախտակի լեզուէ մը թելով դարձգարմելով տղին մէջ :

Թելով կաղեր, կիզար, Գայլի - Բերամ, Օրթոց, Եւն. մեւացնելը և մեւէ մեւ շուտ շուտ փոխելը՝ զէժ - զէժի՝ մանուկը միայն գիտէ թէ ի՞նչ հաճոյք կուտայ իր մտքին :

Նաւի Պարամ (La Toile tendue) մեւացումն է խաղցողներուն անմոգը կազմուած և իրերանցիկ չղթայի, արարողական երգասացութիւնը դարձած ու պրկուած, հիւսուած ...

Կրակաւարով, Դերի, Արախի - Տալոցիկ (les Barres)՝ մէյմէկ մեւակերպումներ են՝ կրակ տառնելու, գերի վարելու, զղակ թոցնելու :

Մուկ - Կառու (Le chat et le rat) խաղն է՝ բոլորակի մը ծակերէն մուկին փախուստին ու կատուին հետապնդումին, — մուկն ալ՝ կատուն ալ՝ խաղական իրենք ըլլալով :

Պաւ (Le Loup, le Berger et les Moutons) խաղը՝ մայրական ինքնապաշտպանութեան և գաւախատիրութեան ու զորովին՝ սիրուն նախափորձ մըն է :

Սեր - Մամուլ (Ricochet) խաղաղ ջրի երեսին՝ քարիկ մը կը սահցնեն, թէ թրթուրով քերէ անցնի՝ սեր է, և թէ դպած տեղը ջրին մէջ սուղի՝ մամուլ է ... մակրդուած : Քաղ մը՝ զոր Փրանսացի նկարչը անմահացուցեր է կատին վրայ :

Փարապիտիկ (Aquaduc, Monticul) ինչքա՛ն սիրելի խաղերէն մէկը՝ մանուկներուն թէ մեծերուն՝ երբ ամբան տաքին, ծառերուն շուքին, մանր փռի ունին մուրի տակ, ու երգելով շինեն քարի չափ ամուր ամպիտիկը ...

— Փարապիտիկ, մագարուսիկ ... կամ՝

Փարապիտիկ իմմ մաա՛ա՛ա՛գ տո՛ո՛ո՛ւր ...

իրը նիւթ ունենալով ձուածու սկիոր մը, հայերէն Հարսընկուլ (rosule), քնքշիկ աւանդութիւնով մը օժտուած՝ ինչպէս ամօթխած հայ հարսնուկը: Քաղցրզնէնը կը ջանան մեռածափայտերով դարձնել՝ բոյ - նէն թոցնել հոյը, զոր կրկին բոյնին մէջ բերելու է բունկալ - պա - հապանը:

Այս խաղը մանրանկար մնացորդն է՝ նախնական, շատ հին Հո - լոցիկին, զոր խաղալու համար՝ յատուկ հոլտումներ ալ եղեր են, ինչպէս կը տեսնենք մեր հայ ժողովրդական դիցադեպէպին: Սա - մանց Տունին — Թլու Դաւիթի հիւղին մէջ, ուր մերազգի պատանի հերոսը՝ Դաւիթ յաղթական դուրս կուգայ Մըսրամէլիքի դէմ:

Իսկ աւելի հնագոյրեան յիշուածքը այս խաղին կը գտնենք Քո - բենացիի քով՝ Մակամակամ եւալ անունով — Այլ երբեմն ի մակա - նական խաղուն երկիցս պատահեաց Շաւառպայ Արծրունւոյ՝ զոն - ղակն հանել ի Ծապհոյ: Եւ նորա անեալ նմա մականաւն՝ ասէ. Մա - նիր զքեզ: Այո, ասէ, ճանաչեմ եւ դիս արքայորդի ի սերմանէ Սա - նասարայ ... Եւ զայս ասացեալ յոյժ քամահարար՝ ի ձիաքմակարա - նէմ արփայազնաց լինէրս (Քոր. Գ. ԾԵ.):

Կը տեսնենք յատկօրէն որ այն խաղը զոր կը խաղային ե - րէկ Վասպուրականցի տղաք՝ Բերդին ստորոտը կամ Այգեհատանի պարտէզներուն մէջ, տասնըհինգ դարեր առաջ նոյն խաղը գրեթէ նոյն մեւով կը խաղային հայ արքայազուաները՝ դրացի պարսիկ պա - յադատներուն հետ, հին գրարար կոչումներով: ... Ընթերցանքովս մէջ՝ մակամակ կը գարնէին՝ գնդակը կը բացնէին:

Հսկաներու դարերուն՝ Հոլոցիկի տարբեր մէկ նմոյշն ալ եղած է հաւանաբար, Գորգ Բալելու (գուրգ նետելու) կամ Գորգոցիկ մար - ղախաղը, զոր մեզ կ'աւանդէ դարձեալ մեր Ժողովրդական Դիցապ - նովէսը:

Ձիւնախաղ՝ միւնէ մարդ, միւնէ զնդակ, միւնէ անիւ, ուսի շի - նել - մեւացնելու խաղն է: Մերթ ալ միւնազնդակի խաղ կը խաղան՝ բանակ բանակի դէմ կանգնած:

Ձու, ձուախաղ, «Դո'ւն պառկէ», «Ձէ', առաջ դո'ւն պառկէ»... կ'առաջարկեն իրարու, եւ համաձայնած՝ չըբ՝ հաթեցաւ մէկ հաւ - կիթը: Մայրը կամ տակը գնա՞ց՝ տէրը կորսնցուց խաղը: Իսկ Կա - րաբը կը խաղան շատ հակերթով:

Նետ. Ալնդ (l'Arc) աղեղնաձիգներու դարէն մնացած խաղ մը՝ հնարոյր եւ նոյնատեն միշտ արդիական: Կը խաղան՝ ճկուն ոտս մը Ո տառին պէս ծուկով, երկու ծայրերը լարով կապելով ու կեռ ննաեր լարին դէմ քաշել - Թողալով: Բլթակաւոր եւ փողաւոր աղեղներ ալ կը յինեն, որոնց մէջէն կը սահեցնեն դամաձեւ նետեր՝ երբեմն ասեղ - ներով զինուած (Arbalète):

Նախնական մարդուն անդրանիկ զէնքը։ — Այն եւ ապիւղ։ Մեր ազգին նահապետ՝ զբաղականուր, խալապին եւ Հասարակուի, զհրապարակաւ եւ անմեռայն Հայկ դիւցադին՝ պանծալի շաղկապ լայնայինն եւ շարքը երեքթեանն, որով զխաղաղատ շարկիւր անկան՝ նախադեպին տխրանանն։ — Բէլը (Խոր. Ա. ԺԱ.)։

Էծ - Էծ կամ Զէշէ՝ երեխայական մեծերով խաղցուած խաղը՝ նայնդէն Հուսց Հասած է մեղի։ Զողով մը -- յըրիմը (javelot) կը խաղան կերպ - կերպ։ Իսկ մեր նախնի ռազմիկ քաջերը՝ Նիդակի մեւով կը զործածէին։ Արշակ Ա.ի Հռչակաւոր ժողովրդը բոլորապէս, որ էր արեւմտի դիմադր միտալ, ծակեց՝ մէջը ցցուեցաւ Գոնդուի ծովեզրին կանգնեցուցած շերկանաքար արձանինն (Խոր. Բ. Թ.)։

Դամուսի (Le Pot cassé) աշտանակ մը մեծք բռնելու եւ շրտնելու, յանցանքի մը պէս իրարու վրայ նետելու մեջխաղ մըն է՝ զոյգ - զոյգ խաղընկերներով՝ բոլորչի նստած։

Ջիմալ (La Fourchette), Հաւաղէնի կուրծքին երկնդի ոսկորն է Նիւթը, եւ խաղցուածքը գրաւախաղ մըն է։ Վիտու էս շողը չի խաբուիր. շտապտաք ըսել կըցողը կը շահի գրաւը։

Սալաւիի փոս (La Balle aux pots), զարմանաւոր խաղերէն մէկը։ Դեմին վրայ՝ խաղցողներուն թիւին չափ փոսիկներ փորուած, մէկ փոս ալ՝ մէջտեղը ստանին Համար։ Մաղէ պնդակը որսւ փոսին մէջ իյնայ՝ մզողն անոր կոնակը կ'ելլէ։ Եթէ ստանին փոսին մէջ իյնայ՝ մզողը պնդակն աննկող՝ միւսներուն ետեւէն կը վազէ՝ մինչեւ որ զոյցնէ մէկուն եւ բերէ իրեն փոխարէն փոսերուն պահնորդ կեցնէ։

Տուշ - Փէտ (Batonnet), Զեմամից, Դեմամից ու Տանկերէն՝ Տուշ Փէտ, --- գրեթէ ամէն աղու խաղցած խաղն է եղած։ Զեւով, բառով եւ ասութիւններով Հարուստ, աշխոյժ խաղ մը՝ Հայերէնին մէջ։

3. ԱՆԴԱՄԱՆԱՆՆԵՐ, ՄԱՐՄԱՆԱՆՆԵՐ

Խաղցողները, այս բաժնին մէջ, իրենց անդամներէն մէկ կամ միւսը, եւ կամ ամբողջ մարմինն է որ խաղի ու մարզի սուսրկայ կ'ընեն։

Պարմի Կրէտ (La Toilette de madame), Ի՞նչ կ'ըսէ Պարմը։

-- Պարմը կ'ըսէ գրէ՛ք. (մեծքերը բոլորը մէկէն կը տեղաւորուին գետնի վրայ)։

-- Կ'ըսէ վեր վերցուցէ՛ք. (բոլորանիստ խաղցողներուն մեծները անշարժ կը մնան, Պարմը չէ Հրաման տուող, ուշադրութիւն...)։

-- Պարմը կ'ըսէ վերուցէ՛ք. (մեծները կը վերնան վեր՝ ոտին մէջ՝ վարպետին մեծներուն Հաստար)։

-- Վերուցէ՛ք, վերուցէ՛ք, աւելի վեր Հանեցէ՛ք. (ըջա ... Պարմը չէ Հրամայողը)։

Սխալողին ձեռքին՝ չլօ՛ւի կ'իջնէ ապտակը: Կիւիկեան հայ իշ -
խանաւորներու պարոններու դարէն մնացած արգեօք:

Գլորոցիկ (Culbute), մարմնով գլխուն վրայէն դառնալու, զը -
լորկտելու, քաջա տալու կերպ - կերպ խաղն է:

Դալար - Թաքիկ, երգախաղ մը. մեծերէն մէկը՝ փոքրիկէն դառ -
տակը բռնած՝ ցնցելով կ'ըսէ...

-- Դալար Թաթիկ, ջո՛ւր բեր.

— Ես չեմ կրնար, դո՛ւն բեր... Եւն.:

Դրօմփիմա. բուրբուռած նոսրած խումբը՝ բթմատեղը ափերուն
մէջ եւ ձեռքերը ձեռքերու վրայ բրգացած՝ խալածեւ՝ կ'ըզանակեն՝
ձեռնասիւնը վերվարելով համալագի...

— Օ'փիմա՛, դրօմփիմա՛, (ափ ինե, դի՛ր, ափ ինե մէջ) .

Եսչ - գաւազամ վըրամ շիմէ.

Պարոնը կ'ըսէ՝ վերիմը քաշէ՝ տակիմը մնա՛յ:

Լառուի Սամգուղ, իրար վրայ դարձուած մատներով, կամ ծալ -
ծալ սեւածեւ կազմուած թուղթով:

Ճվիկ - Ճվիկ. Դրօփինային քոյրն է. փոխանակ բթմատեղը
ափերու մէջ բռնելու՝ բոյթ ու ցուցամատերով ձեռներեւները կը փո -
թեն կը բռնեն դէմ - դէմի եւ վերվարելով կ'երգեն...

-- Ճըվի՛ր Ճըվի՛ր, ակլա՛ր Ճըվի՛ր,

Ակլե՛ց գրնա՛ց Երուսաղէմ ... Եւն.:

Մառմախաղ (Mourte): Մանուկը քա՛ր կը հանէ ամէնէն բանգէտ
ու բառագէտ ուսումնականին: Ան վաղա՛ւց մէկմէկ տնուն ու գառ
գառ պաշտօն է տուեր ձեռքի մատներուն: Ժկոյթէն կը համբէ մին -
չեւ բութը...

-- Ուլո՛ւլիկ, (փոքրիկ ուլ, ցկոյրը) .

Ուլկէ՛ւրիկ, (ուլիկիմ մայրիկը, մառմախաղ) .

Երկէ՛մ տաճիկ, (երկար Թուրք, միջմախաղ) .

Ճաշլըկըքա՛ղ, (ճաշ լոռ. ցուցամառ) .

Ոջիկ կառու՛ղ, (ոջիկը գոյգ եղումցներուն մէջ նզուղ, բքա -
մառ) :

Կայ նաեւ երկորդ ձեւ մը՝ լիսա կ'ասի անուրի եմ ... Եւն.:

Պնիճիօ, հոս թուշերն են խաղանիւթ՝ ձեռքով ու շունչով խա -
ղերգուած: Եունչով կ'ուսեցնեն թուշերդ (կամ թուշ), կուսիփով կը
զարենեւ կը պայթեցնեն՝ ձայնդ կը հնչէ՝ Օո՛ւ Պնիճիօն՛:

Կը խաղան նաեւ երգելով...

— Աղուէմ եկա վերիմ քաղէմ, Օո՛ւ Պնիճիօն՛, պնիճիօն՛...
Մածուն կերա՛ւ քափա վերէմ, Օո՛ւ պնիճիօն՛, պնիճիօն՛...
Ջուարթ, ցնծուն, շէնչող խաղ մը: Քալած տանն անգամ կը խա -

դան. Քուշը կ'ուսեցնեն՝ կը սոյաթեցնեն ու կ'երգեն, — Օռ՛ւ պընիմ-
կօ՛, պը՛նիմկօ՛... —

(Որ իբր կընկնակ (refrain) գրած եմ՝ իմ յորինած ու հինգ տարբեր
երգահաններու եղանակներովք երգուած Պընիմկօ ժողովրդական
ծանօթ երգին) :

Փըսի - Փըսի, մեռքին մարթը կը շոյեն ու կ'եղանակեն... —

— Փըսի՛, փըսի՛, փամփուլիկ,

լայրէսի՛մա՛, Սամդուխիկ,

Ես Պարտմի՛ տղա՛յ եմ,

Թագաւորիմ փեսա՛յ եմ ...

Քանի՛՞ դարերու հունն ի վեր պէտք է բարձրանալ. Ռուբինեան՝,
Արծրունի՛, Բաղրատունի՛, Արշակունի՛, Թէ՛ն Հայկազեան Արժնեա -
կան Հարստութիւններէն մէկուն կամ միւսին հասնելու, անոնց փա-
ռաւոր ինքնիշխան օրերուն մէջ՞ իրենց մէջքէն ոսկեհուռ սուրբ քա-
շոյ Հայ իշխանաւոր Պարսոնին տղան ողբկոչելու, կամ մեծաշուք Թա-
գաւկապ Հայոց Մեծաց Արքային փեսայանալու ... — խաղ ու զրօսի
մարդին մէջ :

Մախոցիկ. զէմ զէմի ծայապատիկ նստած, ափ - ափի, ափ -
ծուկի, եւ աջը մախի ու մախը աջի՛ ծափելու ողբւոր խաղ մը : Ու-
րիշ մէկ մեւն ալ՝ կ'ըսուի շլըփոցիկ, կամ՝ քրտերէն՝ Բի՞ Տըզիւս :
Ափին մէջ շալեցնելով՝ կ'եղանակեն ...

— Ճէլէկըմըմ Բի՞ տըզիւս. (Իմ կողմը ո՞վ է տարեր) .

— Ազ մա՛ տըզիւս. (Ես չեմ տարեր) .

— Բա՛ Բի՞ տըզիւս. (Հասցա ո՞վ է տարեր) .

— Ա՛վա տըզիւս ... (Ա՛ս է տարեր) եւն. եւն. :

Շալրաւլուռիկ, զէմազէմ նստած, մէկը ոտքը բռնած, աջին մէջ
զգակ՝ երկու հոգի փոխընդփոխ կը ճկին ու կը Թեքուին՝ միմեանց
յետոյքներուն զգակի հարուած տալով :

Կ'Էնայ - Կըզայ (Les Girouettes), գիւղական յոյժ խկատիպ խաղ
մըն է : Վարդաբին ցուցածունքներուն համաձայն, կարգով տասնեակ
մը խաղցողներուն նախ մէկ մեռքն է որ կ'երթայ կուգայ : Յետոյ
մէկ ոտքն ալ՝ մէկ մեռքին հետ կ'երթայ - կուգայ : Ապա՝ մէկ մեռք,
մէկ ոտք ու դուսիս կ'երթայ - կուգայ : Ու շարքով՝ համաշափ եղա-
նակելով՝ մինչեւ դժուարագոյն մեւը ...

— Ի՛մ երկու մեռք, Ի՛մ երկու ոտք, Ե՛ւ իմ գլուխ, Ե՛ւ իմ լեզուս,
Ե՛ւ իմ աչքեր, Ե՛ւ իմ մէքքը ... Կ'էհայ - Կըզա՛յ, կ'էհայ - Կըզա՛յ ...

Փորձեցէք... Սքանչիւի մարգախաղ՝ Թեւ ու Թիկունք, աչք ու
լեզու, դուսիս, վիզ ու մէջք՝ համաշափ ու յառաջադասական մար -
դանքի մղելու եւ երկար շունչի վարժեցնելու ...

Ու պատկերացուցէ՛ք՝ նուագային համաշարժ անդամախաղն ու

երգասացը՝ տասնեակ մը խաղակիցներուն մէկ անդամէն, բոլորչի բազմած - երերուն ... -- Ու եթէ կրնաք, ցուցուցէ՛ք նման դուար - ճալի ու կենսալի, մարդակազմական իմֆօտիպ խաղ մը՝ սաար ազգի մը խաղերուն մէջ։

Ճմառ. բոլորանիստ խաղցողներէն ով որ սխալի խաղասացքին մէջ՝ իր աջակողմի ընկերին ծուկկին վրայ երկարած աջ ոտքին մատները կը նմանին՝ յանկերգով մը... Յըմո՛ւտ՛ւտ, Յըմո՛ւտ՛ւտ : Մինչեւ նորէն անսխալ եղանակէ՛ զվարպետին ըսածը, վանկ առ վանկ...

— Եսխալիկի՛կի՛կօ, սարի՛ սօղամ - տօղրամ - տօղրամ, եմի՛կի՛կի՛կօ՝ ... եւն. եւն. յարաճուն խօսքերով :

Հայ սկստուններուն համար, ճամբարի (camping) ազուր խաղ մը, խօսքերը հայացնելով :

Մամէմուս. երկու հոգի՛ բարձի մը հակառակ անկիւններէն ձախ ձեռքով բռնած, Փետրուարի ձուկերուն դէրձովը, աչքերին կապած, Թաշկինակէ մտրակը աջերուն մէջ՝ մէկը կը ձայնէ հետակորոյս...

— Մամէմո՛ւս ...

Միւսը կը պատասխանէ ...

— Լա՛պէ՛խո՛ւս ... :

Մէկ հատ տո՛ւր մէջ գլխուս...

Ու Թաշկինակէ մտրակը վը՛զզ կը շալէ՛ կոյրվուրայն, ախոյ-հանին ձայնին կողմը : Էադը՝ փոխնիփոխ :

4.— ԵՐԳԱՍԱՆԵՐ

Բազմաթիւ են ու բազմազան՝ անուանով, ձեւով, երգերով ու եղանակով,-- մանուկին, պատանիին ու երիտասարդին բերնին մէջ, աղջիկ թէ մանչ խաղակներուն քով :

Ի՛նչ դունագեղ հարուստ դանձարան՝ Հայ Մանկապարտէղին ու Հայ Մարդիկներուն առջեւ :

Յիշեցինք արդէն՝ երգասացներով խաղցուածներէն՝ Դադար - Թաքիկ, Դրամփիմա, Կուկուլիկու, ձըվի - ձըվի, Պուպու, Փըսի - Փըքի, Քարափոսիկ, Կէհայ - Կըգայ, Եամդամ, եւն. :

Յիշենք դեռ եւս մէկ - քանինք՝ արագ Թուարկուսով...

Ալմիս - Բալմիս, Կուկուզ - Պառաւ, Ջձուս - Կարազ, Ուլի - Ուլի, Տուսուլիկ, Մակառուզ, Դըմփիկ - Դըմփիկ, Լէվամ - Սոյր-ամ, (Le pont d'Avignon), Նառու Պարամ, Մէր - Կատու (Le Statuaire) Պուպուզ, Խումձկուլուլու, ձգօր, եւն. եւն. :

Նրդով ու եղանակով խաղցուած խաղերը եթէ մէկ-մէկ Թուէինք հոս՝ չա՛տ արշալոյս ու վերջալոյսներ պիտի յաջորդէին իրարու :

(Տեսնել իմ երկհատոր Խաղախաբհին մէջ) :

5. ԵԱՂՐԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ՝
6. ԴԱՒ - ԽԱՂԵՐ, ՓՈՐՁԱԽԱՂԵՐ.
7. ՃԱՏՐԱԿԱԽԱՂԵՐ.
8. ԴՐԱՎԱԽԱՂԵՐ.
9. ԱՐԱՐՈՂԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ.
10. ԱՎԱՆԴԱԵՈՒՆՁ ԽԱՂԵՐ.

Ասոնցմէ են՝ այն խաղերը, որոնց մասին մենք առիթ ունեցանք աշգէն մի առ մի թուելու եւ խօսելու, ինչպէս Հիւանդ Սղապը, Կալիօ - Մրտո, եւն.:

Ասանմանազէս չեղանի էն Ասանդաշունչ խաղերէն---

Հոպամիտայ, -- Հին - Հին դարերու յիշատակը կենդանացնող խաղ մը՝ Հսկաներու վայել, որ Հանգէս կուզայ մեր զմայլելի ժողովրդ-Դիւցազնալէպին՝ Վասանց Տունքի մէջ, Սասունցի Թլուլ Դաւիթի եւ Մըտրամելիքի խաղցած դիւցազնախաղը՝ վիթխարի փոսի մը մէջ՝ Հողաններով (երկաթէ Հաստաբետ շղթայ) կապուած՝ ամենհէ միեւրու գրայ: Եկարագրութեան Համար շատ նեղ կուզան այս էջերը:

Գոյգ, Գորգոցիկ եւ Հոլ, Հոլոցիկ, որոնց մասին գրուեցաւ զէշ վերջ:

11. ՄՐՑԱԽԱՂԵՐ

Հին Նաւասարդեան Խաղերու մնացորդներ են, անկասկած, մէկ քանին այն մրցումներէն, որ ժամանակ - ժամանակ ի Հանգէս կու - դան մեր Հայ գիւղական Համայնքին բաց զաշտերու կրկէսին մէջ: Մէկ քանին ալ սենեակի եւ յինի - դեռի խաղ մրցումներ են:

Աղաւթի խաղցմնի, Ախլոր Կռուեցմնի, Զիւմբրոց եւ Գոմբակուի՝ Հնարոյր Նաւասարդեան Խաղերու կարգէն են --- «Ո՛ր տալը իմ զծուխ ծխամի եւ դառաւ օտն Նաւաւարդի . . .»: Ասոնց կարգին նաեւ Որսորդութիւն ու Լոպ՝ Հին դարերէն մինչեւ նորը՝ Հայոց մէջ ծանօթ ու գերազանցազէս սպորտործուած են:

12. ՔԱՂԱՔԱՑՈՒԱԿԱՆ - ՎԱՐՁԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ

Քիչ թիւ մը կը կազմեն անոնք: Եւ այդպէս ըլլալը բնական է՝ բընութեան մէն ըմբոստին՝ մանուկին Համար: Ան՝ օրէնքի, կարգուկանոնի գլուխ չունի՝ ամէն օրէնք իր բազմանջներուն մէջ սեղմուած են, որչափ Հաստանէ՝ այնքան ունի:

Պարսն - Գփըր (Esclave dépouillé) կը խաղան երկու կերպ՝ երկուքն ալ նմանով: Մանրամանութիւնները երկար են:

Գոպ - Փալց (Insubordination), ուր կը տեսնուի Ազատագութեան մարմին մը --- Իշխանաւորը (փաշա), Թիկնապահները, Դրան պահապան գամբու - առիւծը եւ Ոստիկանները:

Պազմիս - էշ, Հիւանդ Եղբայր, Գնրի եւ Նման քանի մը խաղերու մէջ ալ որոշ չափով անցքեր կան՝ քաղաքացիական խաղերու:

13. ՌԱԶՄԱՆԱՂԵՐ

Պատերազմական շարժումներու յատուկ եւ ռազմավարական ընդունակութիւններ երեւան բերող մաս մը խաղեր՝ ամէնէն շատ սիրուած ու յաճախ խաղցուածներն ալ են:—

Կրակ - Տարացիկ կամ Կրակ - Տարուկ եւ Գնրի (La Passe, les Barres) խաղերը՝ հակառէ հակառ երկու խմբակներու միջեւ մղուած զոյութեան կռիւի խաղեր են: Փորուած փոսին կամ ափին մէջ հարուած ու հետապնդում՝ փոխն ի փոխ, եւ պարտուածը գերի տանելու,-- խաղը շահելու -- ճիշդը՝ Շերսէն ու դուրսէն:

Կտրոց (La chasse au Cerf) շատուր խումբով խաղցուած ամէնէն կրակոտ ռազմախաղն է: Խաղերուն դուռն դործոցը: Մէջանդը ֆօգմն է, դուք ըսէք ֆալաքը, զոր առնելու կը ձգտին երկու կողմէն ալ: Հայկական Փութպօլի տեսակ մը: Մէկ խումբի անդամներէն ռեւէ՝ մէկը՝ եթէ միւս խումբի անդամներէն մէկը կամ միւսը կիսաշրջանակի մէջ առնել յաղորդի՝ ան կտրուած կ'ըլլայ, զինքնաթիւ է ու կը նստի: Իսկ ֆօգմն ամենի՝ խաղը շահիլ է:

Քօզմով ելը՝ Կտրոցին նմանող խաղ մըն է՝ թիչ տարբերութիւնով, ու կը խաղցուի դարձեալ ռազմավարական շարժումներով:

Պարսնո (La Fronde), եւ Ննո - Աղեղը (թիչ վերը յիշուած), մարտական արուեստի նախնական գէնքերէն երկուքը՝ խաղարեմին վրայ ամէն օր կը զատնան խաղակ սերունդին մեռքին մէջ:

14. ՄԱՐԶԱՆԱՂԵՐ (SPORTS)

Մարմնամարզի յատուկ խաղեր՝ փոքր թիւ մը շին կազմեր մեր մէջ: Թէեւ նախնական պարզ մեւերով արտայայտուած՝ բայց հարուստ ու շայն հիմերով մարմնակրթանքի հայ շէնք մը կառուցանելու չափ աստղծ կրնան հայթայթել:

Վերյիշելով՝ Տուրփիւտ, Կրակ - Տարուկ, Գիր Գրոցիկ, Մրոցիկ, Դղեղ, Թիւ - Մուրուս, Հոլ, Սնդուկ - Պնդուկ, Լոլ, Պազմիս - էշ, ու Նման խաղեր՝ իբր մշակելի մարմնամարզական մեւեր, շեշտենք մանաւանդ կարեւորները:—

Գմրէքաթազ (Octogone), որ կը կազմուի թեւիկից երեք խումբերէ՝ միմեանց ուսերուն վրայ բարձրացած: Խարխալը եթէ վեց հոգեով կազմուած է՝ երկրորդ յարկը 3 - 4 հոգեով, երրորդը՝ 1 - 2 հոգեով կը կառուցուի:

Անդոցիկ (La vieille mère Garuche) հայկական բնատիպ Փութպօլն է: Կաշի գնդակին փոխան՝ կճաւ անիլը կայ: Ունքով կը վարենն կը

թոցնեն՝ դէժ - դէժի երկու խումբեր: Կը շահի այն խումբը որ կը յաջողի աւելը գինէն անդին թոցնել:

Մօյ - Փոխոցոցիկ կամ Մոնստում (Le saute Mouton, à la semelle), կամ Թռնոցիկ, շատ տարածուած է: Իրարու նման խաղեր են: Յատ - կոչները՝ իրենց կարգին համեմատ՝ որոշ անուններ ունին: Պապ, Պապիդրայր, Լախը - Քշռո: Անոնք կը ցատկեն կացոյ - ին կռակէին վրայէն: Անճարակ Պապերը՝ Պապկացու ալ կ'ըլլան: Այրեմզիմ խա - դը՝ տար մէկ տեսակն է:

Դնդակով Տուշփետը (Courte paume, le Lawn tennis), ոչևոր խա - դերէն մէկն է: Մտգէ գնդակ է: Թաթ կամ Թաթածէ տախտակ մը, է: Երկու խումբ խաղցողներ՝ կը բաւեն:

Ջէշէ, Թոքերը զօրացնող, շունչը մարդոյ՝ սքանչելի խկատիւյ խաղ մըն է (վերը յիշուած):

Կըռ - Կըռ (La Serpente ou la Carotte) կամ Կռչալնոսիկ - ցոյցինն - բու վրայէն է: Միջոցներէն անաստիկ (à cloche pied) ցատկելով՝ որ - բունքներն ուսովցնող, թէ ու ճիգերը մարդոյ խաղերէն մէկն է:

Երօցոցիկ կամ Պաքսիկ Կռի (յիշեցինք)՝ որունքի մարդախաղն է: Պառ - Զարկոցիկ (Patinage), Քուշոսիկ (գտահմարտ), Փէսկվառ

(Les Echasses), Քաք - Թալիկ (Lance - pierre), Ծանօթ մարդախաղեր: Խըռ (La Roue) խաղին մէջ՝ երկու հոգի ուղի ուղի դէժ, փայտ մը ձեւքին մէջ, հակընդդէժ պրկուծով՝ փայտը խըռ իրարեկու կ'աշ - խառնին: Եթէ մէկը կարենայ մրցորդը դէպի ինքը քաշել փայտին հետ՝ աւտելադոյն յաղթանակը կը շահի:

Մամդ (Saut)՝ գերազանց մարդախաղն է՝ կանաչ մարդերուն կամ աւազուտ դաշտերուն վրայ: Չորսը մէկ խումբ, չորսը միւս՝ կացոյ ու զարնող երկու խումբ են խաղցողները: Կացողներէն երկուքը յն - տոյք - յնտոյքի է: Երկուքը դուրսին անոնց ազդերուն կազմած կա - Լուրջին տակ խթած՝ Թեւերովը որունքները բռնած՝ Մամդ (mortier) մը կը ձեւացնեն: Զարնող միւս չորս հոգին՝ Պապ, Պապիդրայր եւն, կարգով Թափով կուգան՝ ճախ տալով կը բարձրանան գլխի վրայ դարձած՝ կ'իջնեն սամդին մէջ, ու մէկու կողմը ուղի կը կենան դարձեալ:

Խըռ (Le Chat)՝ իր տեսակներովը -- Տամբով խըռ, Անկոս խըռ, Քոզոնով խըռ --, նաեւ ուրիշ բնիկ շատ մը վաղխաղեր՝ եթէ մշակուե - լու է: Զեւաւորուելու ըլլան, Հայ Մարմնակրթական Միութիւնները կրնան ունենալ՝ Հարուստ, շատ Հարուստ խաղացանկ մը:

ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԽԱՂԵՐ, ԲԱՆԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ՄԷ

Ուսումնասիրելով մեր ազգային խաղախաղերն մէջ Ծանօթ ու սերունդէ սերունդ դարերէ ի վեր հոլովաբար անելով կամ մաշելով

խաղցուած Հարիւրաւոր խաղերը, եւ բաղդատելով եւրոպականներուն կամ արեւելեաններուն հետ, կը զաննէք որ անոնցմէ մեծ մաս մը իրարու հետ կը խնամխնան:

Պաղը՝ Համաշխարհային բնոյթ ունի: Մտնուլը՝ ամէն երկնքի տակ նոյն մտնուլ - խաղակն է. նոյն ստեղծագործ փոքրիկ հանճարն ունի: Խաղերու աշխարհին մէջ ալ՝ զիւտերը նման ակերէ պիտի բռնէին բնականաբար:

Առիթ ունենալով քննելու նաեւ Մայրապոյն Արեւելքի զաւակներ - բուն՝ Ճափոնի խաղերը (իմ Թարգմանած «Գեանքը Ճափոնի մէջ» խորագրով յօդուածը (Աւրիանդակ, օրաթերթ, 3 օգոստ. 1904), զարմանքով տեսած եմ որ Ճափոնցի մանչ ու աղջիկ խաղակներ ալ՝ իրենց երկրին զարդն ու շուքն եղող յաղթ կեանքներու շուքին տակ՝ Ալէքսանդր (Colin - Maillard) կը խաղան, գրեթէ յար եւ նման մեր աղաներուն խաղացածին:

Համաշխարհային խաղերու կարգին՝ մերիններէն կրնանք թուել՝ Արուզա (Ballon), Ալկապուկ կամ Ալֆալկապոցիկ, Պաւոցիկ կամ Պուսիս - Պուսիս (Quatre - Coins), Ջուլսո - Կրո (Pair ou non), Ճմնգուկ (Cocote), Ձի կամ Ձիանքոց (Jeu de cheval), Փոփուկ (Toupie), Թռուցիկ (Cerv Volant), Գոլ - Փաշա, Խոն, Խոնիկ (Poupée), Ճանցիկ (Os selets), Ճօթ (Escarpolette) Զանցիկ (La corde), Ալքանցիկ կամ Թռուցիկ կամ Սօլփոնցիկ (Saute - Mouton), Գերի կամ Կրակ - Տարցիկ (Les Barres), Տուլփետ (Batonnet), Պրակոշտ կամ Կրակոշտուկ (La Main chaude), Լուլցիկ (Le Mail), Վիսակ (Loto), Կոկօշ (La Godiche), եւն. եւն. եւն.:

Եթէ փորձէնք փոքրիկ բաղդատութիւն մը ընելու մեր Հայեցի խաղերուն եւ օտար Եւրոպականներուն մէջ, վստահաբար՝ Հայ Պաղաշխարհը գերազանց պիտի դռնէինք:

Գերազանց՝ խաղերուն բազմազանութեամբ, գերազանց՝ խաղին անուանելովը, գերազանց՝ խաղանուններուն աւելի հմուտ կազմութիւնովը: Հոս տեղը չէ այդ բաղդատական երկար ուսմանսիրու - քիւն ընելու. կրկնած պիտի ըլլայինք՝ ինչ որ ըսած ենք մեր Վնաշխարհին երկրորդ հատորին մէջ (երես 318 - 325):

Ուրիշ Հարց մը...

Բոլորն խաղերն ալ հաւասար յարգ ունին. միեւնոյն եռանդով կը խաղցունին, կամ կա՞ն մասնաւոր խաղեր՝ որ աւելի շատ սիրուած ու յաճախ կը խաղան մեր խաղակ - մանուկները, — ճիշդ բառով՝ մանուկ - խաղագէտները: Որո՞նք են այդ շատ խաղցուած, սիրական խաղերը:

Մնած ու ապրած ըլլալով այն Հայաշունչ Հարազատ մի - ջաղայրին մէջ՝ «Վասպուրական մեր աշխարհ», ուր այդ երկհարիւրեակ խաղերը կը խաղցունէին՝ տունն, դպրոցն ու դաշտն երբեմն խա -

դաժալբերուն վրայ, — ինձ համար պարզ են այդ հարցումները :

Միջուած խաղերն են՝ Զը, Զիսաքրոց, Կապտաքոցիկ, Դերի, ծուշկետ, Կալոց, Կապիսիւշ, երև, Ասիւցիկ, Բոխյառարիկ, Շնացիկ, Խոսոցիկ (Սոսոստում, Իւշաաբ), Սամի, Ճամ, Սարգա, ևն. մտնէրու համար :

Ճուստոցիկ, Սոքոցիկ, Աշկապուկ, Արդար - Մեղաւար, Իւմիկիկ - Իւսփիկ, Խաւամիկ, Խոծկոցիկ, Կըռշ - Կըռշ, Շոթ, Քալուկ, Պուսիկ, Պուստ ևն. աղջիկներու համար :

ԺԱՄԱՆԵՆԵՐ, ՄԻՏՔԻ ՄԱՐԶԱՆՔՆԵՐ

Հայաստանի մայր հողին ու երկինքին ընթիկ զաւակները՝ մարմ - սազա խաղերու մէջ ճիշտ սահմանափակուած չեն : Անոնք՝ այդչափ հասնարեղ խաղերու ստեղծագործութեան ու բնագործին հեղինակ՝ կրնային զուրկ ու անծառանգ ըլլալ՝ միտք գրասիրէ, իմացական խաղ ու մարզամիէ :

Արդարեւ՝ մեր խաղաշխարհին խորը՝ կը գտնենք անհուն նոր տա - րածութիւն մը, ընդարձակ ուրիշ բնւ մը, ուր հանգէս կուգան բազ - մածալ էջեր, ժամանցի տնտաւա նիւթ ու դանձ :

Անոնցմէ ո՞րն ըսեմ՝ ո՞րը թողում : Ի՞նչպէս թողում ...

Ահա՝ Պարեր, երգով ու նուագարաններով, պէտպէստուն :

Շուտասելուկներ կարն, հոտուն, հրահանգիչ :

Համելուկներ, պարզ թէ զժուարայոյծ, երկտող, քառուսակ, բազմատող, հարիւրաւոր :

Առակներ, առածներ, խրատական, զուարճալի, աւանդազեղ :

Հիֆաքներ (Կէր - Կէր, Ճեռոկ), — Հրաշապատում գրոյցներ՝ պատմական, գիւցաղական, կենդանական, երգիծական, այլարանա - կան, ուղեւորական ևն. սեռերով :

Այդ ճշակական Հաղարումէկ Գիշերներնը՝ եթէ այստեղ պատ - մել փորձէի... Հէքեաթասցիս ըսածին պէս՝ «հուր ու քուր կ'եղ - նէր» : Հիմա ... Հէքեաթներուն համեղ վերջարանով ըսենք՝ «միջուց երեք խնոր իջաւ, մէկն աստղաց, մէկը լսողաց, մէկն ալ ականջ ա - բողաց »...

Սեւահա ստոր համար՝ Հայ մարդիկ, այս խաղ ու մարզանքներու հակերն սողանցումին համընթաց, յիշէ՛ որ դուն Հայ ես, ու Հայ ծնե - լուդ համար հպարտ պէտք է ըլլաս :

Եիշէ՛ նոյնպէս այդ սատ՝ւմ դարերու վեհա ակերէն եկած քեզի հասած երկրառ ոսկի պատգամը Հայրենական —

— «Ով չի շիներ՝ քաղցով տընիկ,

Զի՛ քընիր մէշ՝ ամա՛ւջ քընիկ...» :

ԶԻՔՈՒՆԻ

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

Ա. ՇՐՋԱՆ

(1900 - 1908)

Աղգերու ժամանակակից կեանքին մէջ մարզանքն ու մարդախաղերը դրաւած են կարեւորագոյն տեղերէն մէկը :

Այսօր բոլոր քաղաքակիրթ աղգերու ղեկավարներ, պետական պատասխանատու անձեր կ'ընդունին որ ժողովուրդի մը տոկայու եւ յարատեւելու պայմանները մեծապէս կախում ունին նոյն ժողովուրդին անհատներուն ֆիզիքական եւ առողջապահական պայմաններէն : Ահա թէ ինչու մարզական ու մարմնակրթական շարժումը, քաղաքակիրթ ժողովուրդներու մօտ, կը վայել տեսակ մը պետական պաշտպանութիւն ու օժանդակութիւն :

Այս վերադարձնումը մասնաւորաբար սկսաւ անցեալ դարու կէսերէն : Յեղին ազնուացման, ֆիզիքական ու մարմնական կատարելութեան հասնելու խնայելով խանդավառուած միջազգային ռազմիրաներ, սկսան երազել Հին Յոյներու փառքի օրերը, ուր մարմնական զեղեցկութեան պաշտամունքը ազգային դաւանանք մը դարձած էր :

Ներոպա ու Ամերիկա տունն նշանաւոր մարզիկներ, մարմնակրթական վարիչներ, զանազան տեսութիւններու վրայ հիմնուած մարմնամարզի դրութիւններ : Եթէ ոմանք մարմնակրթական դրութեան տարածիչներ եղան, անդին, ուրիշներ նորադոյն Ողիմպիական խաղերուն կազմակերպութիւնը գլուխ հանեցին :

Օրուան կարգախօսը եղաւ « Առողջ միտք, առողջ մարմնի մէջ » : Ամէն ժողովուրդ սկսաւ կիրարկել զայն իր ուժերուն ներած չափով, ու շարժումը դարձաւ վարակիչ ցեղէ ցեղ :

Ի հարկէ Հայերս, մեծամասնաբար թուրքիոյ մէջ բնակութիւն հաստատած ու նկատուած՝ յառաջապահները եւրոպական մշակոյթին ու քաղաքակրթութեան Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, անհաղորդ պիտի չմնայինք այս շարժումին :

Բայց տալէ առաջ պատկերը 1900էն յետոյ Պոլսոյ ու մասամբ գաւառի մէջ ծայր տուող մարզական շարժման, ստորեւ կը ներկայացնենք երկու ուրիշ մեռնարկներ, որոնք աւելի Հին թուականներու են կապուած եւ որոնք պէտք է նկատուին Հայոց մէջ վերանորոգուող մարզական ու նաեւ սկսուող սկսուողական շարժման նախաքայլերը :

Առաջինը կը քաղենք Պ. Մինաս Զերպի մէկ գրութենէն, առնելով միայն կարեւոր մասերը։—

ԶԱՐԲԱՇԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ասկէ 50 — 60 տարի առաջ (1870ին), ինչպէս ամէն զարոյցի մէջ, մեր՝ Խոսովիցի Ներսէսեան վարժարանին մէջ ալ զգալի եղաւ մաքին հետ մարմինը կազդուրելու պէտքը, մանաւանդ երբ կարգացինք, Խորենացիէն, Ազիշէն եւ Բիւզանդէն յետոյ, Սպարդայի ու Հոռմի պատմութիւնները։ Զէյթունի ապստամբութեան արձագանքը եկաւ քորորեւի մեր մատղաշ երեւակայութիւնը։ Կերակի առուունքը, Ս. Ստեփաննոսի դատին մէջ, Ռ. Պէրպէրեանի եւ Ս. Տէմիքիզյաշ — եանի հետ իրար կը զանէինք ընդհանրապէս, եւ, հեթանոսին անմատչելի այդ սրբազայրին մէջ, չէինք կշտանար կարգալով Պէշիկթաշ — լեանի ըմբոստ երգը։

Խոսովիցի վարժարանը դաւառէն բերուեցան 10 ուշիմ պատանիներ, ժառանգաւոր բլլալու համար։ Այս ուսանողները Կիլիկիցի էին ընդհանրապէս։ Անոնք բերած էին ուսիրենեան դրամներ, եւ իրենց Պոլսեցի դատընկերներուն նուիրեցին զանոնք։ Մասունքի պէս պահեցինք այդ տաշած մայած պոլիմները. Վարդութեամբն Աստուծոյ շինեալ ի քաղաքն Սիոն, որոնց վրայ կը նշմարէինք հայաստաւ արձանադրութիւններ, Լեւոններու, Հեթումներու, Կոստանդիններու թալաւորական անուններ ու պատկերներ, խաչի ու առիւծի քանդակներ։

Ուստի, վարժարանին պահպանողական տեսուչէն եւ նոյնիսկ աշակերտներէն զաղտնի Կիլիկիցի ժառանգաւորներուն հետ կազմեցինք միութիւն մը՝ ԶԱՐԲԱՇԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ անունով, նախա — պատրաստուելու համար մեր ապագայ խոտամբեր կեանքին։ Զուգե — ցինք կանոնադիր ունենալ, գիտնալով թէ դիրը օտարի ձեռք իյնալով, կրնայ վտանգել որ եւ է դաւադրական ընկերութիւն։ Խիստ քննու — թննէ յետոյ կ'ընդունէինք նոր անդամներ, եւ հրահանգները բերանացի կը հաղորդէինք անոնց։

Այսպէս.

1.— Զարգաշական ընկերութեան անդամները տախտակի վրայ պատկերու էին, ամբացնելու համար իրենց օսկրային գրութիւնը։ Գիշերը, անկողինէն բարձ մը եւ վերմակ մը առնելով, պատկերու էին քովի տախտակամածին վրայ, եւ առտուն, կրկին քրքրելու էին ան — կողինը՝ կարծել տալու համար թէ հոն պառկած էին։

2.— Զրոսանքի առեւն մարմնամարզով միայն զբաղելու էին։

3.— Գոյ ընելու էին Գաժաւ — Քաթիպայի երգերը։

4.— Քալիելու, վազելու, մազլցելու ատեն քար մը կապելու էին իրենց մէջքը՝ չյողնելու համար, ինչպէս կ'ընեն եղեր Զէյթունցիները :

5.— Իրենց կուրծքին վրայ կրելու էին հմայնակ մը, որ հող պարունակէր այն ուղղամտաշունչն, ուր Զէյթունի մարտիկները յաղթա-կան կանգնած էին Թուրքերուն վրայ: Այդ հողէն բերել տուած էինք:

ԿՏՐԻՃՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆԸ

Չարքաշահմէն ատաշ, սակայն, մեր մէջ հիմը դրուած է միտ-թեան մը, որ իր հուսթեանը մէջ սկսուածիսմն է եւ որ ծնունդ առած է Պատըն Բաուէլէն երկու հարիւր տարիներ ատաշ: Արդարեւ, էջմիածնայ « Արարատ » թերթի հին թիւերէն մէկուն մէջ կը հանդիպինք կանադորութեան մը, որ 1680ական թուականներէն սկսած մինչեւ 19րդ դարու սկիզբները յաջորդաբար վաւերացուած է էջմիածնայ Նդիա-ղար, Ալեքսանդր եւ Արզութեան Յովսէփ կաթողիկոսներէն, իսկ ա-մէնէն վերջ՝ Պետարապետյ Գրիգոր Արքեպիսկոպոսէն :

Կանոնադրութիւնը կը վերաբերի Մուսուխոյ Պոթուշան եւ ուրիշ քաղաքներու հայ պատանիներուն կազմակերպութեան (Պրատաւա), որուն անդամները կտրիմ բառով կ'որակուէին :

Այդ կազմակերպութեան նպատակն է եղած Մուսուխոյ հայ պատանիներուն հոգեկան ու մարմնական աղնուացումը :

Գ. Տիգրան Խոյեան, առանձին դրութեան մը մէջ խօսելով այս մասին, կուտայ կարգ մը ծանոթութիւններ:

Այսպէս, յիշեալ կանոնադրութեան համաձայն, իւրաքանչիւր պատանի որ կը թեւակոխէր 12 տարին, պարտաւոր էր արձանագրուիլ իբրեւ մախրմմայ պրատաւայիմ եւ հաղորդուելէ ու երգուելէ վերջը, պատկանիլ այդ կազմակերպութեան՝ կտրիմ անունով, մինչեւ ա-մուսնութիւնը :

Կտրիմները իրենց թիւին համեմատ կ'ունենային խմբապետ մը կամ խմբապետներ: Կտրիմներէն պահանջուած ամենակարեւոր յատ-կութիւններն էին կարգապահութիւն եւ բացարձակ հնազանդութիւն: Անոնք պարտաւոր էին հսկել իրարու վրայ փոխադարձաբար, եւ ի-րենցմէ մէկուն անպատշաճ մէկ ընթացքը տեսնելու պարտաւոր զգացնել իրեն:

Ինչպէս կը տեսնուի, այդ կազմակերպութիւնը չափազանց նմո-նութիւն ունի մեր ներկայի սկսուածիսմին հետ :

Մեր մէջ ալ ուրեմն մարմնակրթանքի ջերմեանդ հաւատացեալ-ներ, հետուէն կամ մօտէն հաղորդակից եւրոպ. մշակութիւն ու անոր

զանազան երևույթներուն ու հսկէ զաղելով իրենց համեստ պաշարն ու ծանոթութիւնները, պիտի գային այս նոր ու բարերար շարժու-
մին յատկապահները ըլլալու, աւելի լայն ու աւելի հիմնական մե-
ծը տալով շարժումին :

Ու ատիկա, զեռ 900ական թուականներէն: Գրիգոր Յակոբեան -
ներ, Վահան Զերպեան, Շաւարշ Բրիտանեանք ու Գր. Մերձանֆեանք՝
Պոլսէն, Էյմատեաններ, Եանդեաններ՝ Իզմիրէն սկսած տեսակ մը
նոր վարդապետութիւն քարոզել նախ իրենց անժիջական շրջանակին
ու ապա տարածուելով իրենց ամբողջ համայնքին մէջ: Ամէն մէկը
սկսաւ իր շարքը ու իր միջավայրին մէջ կարիք մը ստեղծել, կապելով
իրեն ու իր շարժումին նորեկներ, որոնք իրենց կարգին պիտի տա-
րածէին զայն իրենց շրջապատին մէջ :

Այսպէս է որ հետզհետէ ծագում առին հայ մարդական միութիւն-
ներ Պոլսոյ ու Իզմիրի զանազան թաղերուն մէջ:

Ի Հարկէ այս նորութիւնը, Մերձաւոր Արեւելքի ու մեր մէջ տա-
րածելու եւ սիրողելու մեծապէս նպաստեցին օտար ու մանաւանդ
Ամերիկեան կրթական հաստատութիւնները՝ ինչպէս Ռօզըրթ Բօլէնը,
Պարսիզակի Ամերիկեան բարձրագոյն վարժարանը, կամ Խարբերդի
Այնթաղի, Մարգուանի եւն. Ամերիկեան քօլէճները:

Զարմանայի չէ ուրեմն որ ոչ միայն մարդական կեանքի մեր յա-
ւաքոյն ներկայացուցիչները, այլեւ մարմնակրթանքի մեր դըյ -
խաւոր զեկաւորները իրենց հիւթը քաղեցին այդ հաստատութիւն -
ներէն: Մասնաւորաբար Ռօզըրթ Բօլէնի դերը մեծ եղաւ այս տեսա-
կէտով: Ան է որ մեզի տուաւ Յակոբեան մը, Բրիտեան մը, Բ. Կէո -
ղիզէօյի քեան մը, Վ. Ս. Փափազեան մը, Մ. Մկրեան, Մ. Գու -
յումեան մը, Ս. Մկրեան մը եւ այնքան շատ ուրիշներ :

Ժամանակագրական տեսակէտով, սակայն, նախապատուութիւնը
պէտք է տանք, կենթադրենք, Գրիգոր Յակոբեանի եւ Շաւարշ Բրի-
տեանի: Արդարեւ, ասոնքին եղաւ, նախոր քօլէճէն դուրս եւս մարմնա-
կրթանքով շահադրուեցաւ ու իր թաղին հայ տղոց մէջ շարժում
ստեղծեց: Միտմամբանակ 1902-1904 յարաբերութեան մէջ մտնելով
Ֆրանսական մարմնակրթական հաստատութեանց հետ, սկսաւ լըջո-
րէն հետեւիլ անոր՝ կիրարկելու համար զայն մեր մէջ: Զուլթօլը
այդ շրջանին նորօրինակ երևույթ մըն էր Պոլսոյ մէջ ու ծանօթ միայն
Ռօզըրթ Բօլէնի տղոց, անդէ. եւ ամերիկեան յամանաւերու նաւագ-
ներուն եւ Պոլսո հաստատութեան անդլիական զաւուրթին: Այս խումբը -
րէն կարելի է յիշել «İmogen» նաւագներու խումբը, « Սթրեկլըր » ,
« Մօտաշիլագ » , « Պատաշէօյ » եւն. խումբերը :

Այդ օրերուն, Գրիգոր Յակոբեան եւ իր քուէնական ընկերները չիմը կը դնէին Պոյաճը գիւղի մէջ, Համանուն զաշտին անունով Պալթալիմանի խումբին, որ իր ժամանակին մեծ Հոլակ հանեց, մրցելով վերոյիշեալ օտար խումբերուն հետ եւ յաղթելով անոնցմէ ոմանց :

Հայ մարզական կեանքին մէջ Շաւարշ Քրիսեանի դերը փայլուն էջով մը պիտի սկսէր 1909էն վերջ : Հետեւաբար իր մասին պիտի խօսուի այդ գլուխին տակ :

Սակայն, Հոս պիտի վերյիշենք ուրիշ եղակի դէմք մը, որուն դերը նմանապէս շատ մեծ եղաւ Հայ մարզական շարժումը տարածելուն մէջ, անոր սկզբնական օրերուն :

Այդ մէկը Վահան Զեբազն էր, որուն անձն ու գործը, իր կարգին ներկայացուած է առանձինն :

Միայն, պատմական տեղեկատուութեան կարգը պահելու հա՝ մար, ըսենք անգամ մըն ալ որ ինք եղաւ առաջին անգամ Փուլթալը կեդրոնականի տղոց ծանօթացնողն ու սիրցնողը : Անգլիա ապրած ըլլալով այդ օրերուն, վերադարձին իրեն հետ կը բերէր Փուլթալ մը, որ պիտի կազմէր առաջին ղեղակը՝ իր ապագայ դասընկերներուն, կեդրոնականի տղոց : Փուլթալի Վանթրալ Ակումբը կը կազմուէր ատկէ անմիջապէս վերջ : Անոր կը հետեւէր Վոսմ - Գափուս ակումբին կազմութիւնը :

Յետագային երբ Վանթրալը փոխարինուեցաւ ՎՏրքնով, Վոսմ - Գափուսն ալ եկաւ ՎՏրքնին մէջ լուծուելու :

Ստորեւ կը յիշատակենք, Հին բէթիմի ընթացքին իրենց չիմը դնող այս քանի մը խումբերը, իրենց գլխաւոր գործունէութեամբ :

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(1900 - 1908)

ՊԱԼԹԱԼԻՄԱՆ (Վոսփոր) — Պոլսահայ խումբերէն երիցագոյնը, կազմուած 1905-1906ին, Ռոպրըթ Քուէնի աշակերտներու եւ Բ. Հիսարի ու Պոյաճը գիւղի Հայ երիտասարդներու նախաձեռնութեամբ : Յաջողութեամբ ճախատած է իր օրով գոյութիւն ունեցող օտար խումբերու հետ : Իրմով ափօրի նուիրուած են Հայ մարզական շարժման ապագայ ղեկավարներէն շատերը : Իր մէջ են եղած Գրիգոր եւ Լեւոն Յակոբեանները, Շաւարշ Քրիսեան, Վարազ Փողարեան, Վարդգէս Ալարէզեան, Միհրան Նաջաշեան, Գ. Գառապեան, Ս. Պօղոսեան, Յ. Ռուպէտեան եւն. : Քանի մը օտարներ ալ մասնակցած են անոր՝ կազմը լրացնելու համար : Պալթա Լիման Պոլսոյ միջազգային մըր-

ցումներուն մասնակցելով, երկրորդ Հանդիսացաւ: Վալաթա Ալ-բային յաղթեց 5 կոշով, Հաւատար մնաց Վատա Բլիւպին եւ անդլ-նաւազներու Imogen խումբերուն հետ, պարտուեցաւ միայն Վատա-բէյ-յան, որ իր աստեղին Պուսոյ ամէնէն զօրաւոր խումբն էր:

ԱՆԵԹԻԱԼ (Ղալաթի) — Պուսոյ առաջին հայ Փութազլի խումբերէն մէկը, Հիմնուած Վահան Զերադի կողմէ. կազմուած էր Կեզ — բոնական վարժարանի սաներէն: Իր անդամներուն մէջ կային Ադիշէ Բաջունի, Հայկ Ալմէրեան, Կարապետ Գազանեան՝ Գանախո մահանուանայն, Կոպեռնիկ եւ Արաալէս Ալֆէրեան եղբայրք, եւն.:

ԳՈՒՄ - ԳՎՓՈՒ — Համբառն լուծին տակ շնորհ մեր սակաւա-թիւ մարզական կորիզներէն մէկն էր: Գում Գափուճար տուաւ տիպար մարդիկներ: «Տորք» չի կազմութենէն յետոյ միացաւ անոր: Հիմնադիրներէն կը յիշուին Յակոբ Գափուճեան, որ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմութենէն վերջ միշտ ալ բերած է իր աշխատանքի բաժինը: Նմանազէս Ս. Գապիկեան եւ ուրիշներ: Պուսոյ մէջ կազմուած Փութազլի Ա. խումբերէն մէկն եղաւ, որ յունական եւ այլ խումբերու հետ ծրցելով յաջողութիւններ ձեռք բերած էր:

ՏՈՐԲ (Գում-Գարու) — «Տորք» կազմուած է 1908ին Կեզրոնականի սաներուն կողմէ: Հիմնադիրներն են եղած Վահան Զերադ, Ե — դիշէ եւ Ադիշի Բաջունի, Կ. Գազանեան, Վարազ Փողարեան, Պողոս Շապուհան, Հայկ Ալմէրեան, Ասատուր Պոթիկեան, Գարբիէլ Մանասեան, Վահրամ Մատթէոսեան: Անդամակցած են Հայկ Զօլոյեան, Տիգրան Խաչատուրեան, Լեւոն Յակոբեան, Տատ եւ Միշի Տատեաններ, Ս. Գապիկեան, Կարգոս Յարութիւնեան, Մ. Մալումեան, Հայկազ Արէշեան, Կարապետ Պոյանեան, Զարմայր Դերմակեան, Զարմայր Այնեան, Ա. Այնեան, Յարութիւն Ալմէրեան, Յարութիւն Գազարեան, եւն.:

«Տորք» չի անդամները, Պուսոյ զանազան արուարձաններէն ըլլալով Հանդերձ, իրր խումբի կեդրոն բնարած էին Գում-Գափուի շրջանը: Իր ծրագրին մաս կազմած են գլխաւորաբար Փութազլի, լողալը, դաշտային խաղերը եւ արշաւանքները: Իր կիրակնօրեայ Հանդիպումները կատարած է ընդհանրապէս Բրօթի, Գաւրդիւզի, Պէյքօղի, Մազրի-դիւզի, Պէօլիք տէրէի եւ Պալթալիմանի գաշտերուն վրայ: «Տորք» անդամներուն մէջ ընկերական կապը շատ զօրաւոր եղած է եւ զրեթէ ոչ մէկ ներքին վէճ ունեցած են: Ամէնքն ալ զորք տարած են զմայլելի նուիրումով եւ ընկերասիրութեամբ:

«Տորք» եղած է Փութազլի առաջնակարգ խումբ մը: Ան նախատած է զրեթէ բոլոր Համբաւաւոր Փութազլի խումբերուն հետ, որոնց վրայ

*Պոլսոյ երբեմնի Արաքս ֆութպոլի խումբը կազմուած 1908ին,
լուսանկարուած 1910 Ապրիլին :*

Նստած՝ ձախէն աջ

*Համազասպ Փանոսեան, Հայկ Զօլօրեան, Աստիկ Ասատուրեան,
Բարսեղ Յովհաննէսեան, Պօղոս Նասիպեան :*

Մուսկի՝ ձախէն աջ

Մուրատ Մուրատեան, Միհրան Մրտիկեան, Պետրոս Սալահեան :

Ուսի՝ կեդրոնը

Դարեգին Դարբինեան, Լեւոն Նաւրեան, Օննիկ Զրէնկեան :

Ձախ եւ աջ՝ քաղաքային տարազով

Հայկ Մրտիկեան եւ Յովհ. Պէօրէջեան (երկուքն ալ սպաննուած)

շատ անգամ ֆախախիշ յաղթանակներ է տարած եւ գաղութն է մի-
ջադպարին լաւագոյն խումբերէն մին :

« Տորք քի գործունէութիւնը փոկուած է ընդ - պատերազմի
նախորդէն Այլժամագի կատարուած մեծ արշաւանքէ մը վերջ :

Տորքը մեռնաբերած էր նաեւ առողջապահական գաղափարաբեանց :
1911 Դեկտ.ին տուջին գաղափարն էր Եզնիկ Քալուսի : Տորքի Փութ-
պոյի տարապին գոյնը եղած է սեւ ու կարմիր :

ԱՐԱՔԱՍ (Բերա) — Գաւերազմէն առաջ կազմուած Ֆութպոյի
լաւագոյն խումբերէն մէկն էր «Տորք»էն վերջ : Ունէր ակումբ մը :
Իր կերակնորեայ փորձերը կը կատարէր, մինչեւ Օսմ. սահմանա -
դրութեան Հռչակումը, Եիւլիի պուշկարական Հիւանդանոցի Հանդի -
պակաց դաշտադնանին վրայ, որ յետոյ կոչուեցաւ «Աղափութեան Բը-
լուք» : Իսկ անկէ վերջ Քեպուտահանէի, Պոյանըզիւլի եւ Գալթալի -
մանի մարզադահլաններուն վրայ :

Արաքսը իրեն Ֆութպոյի գորուոր խումբ, շուտով Հռչակ Հանեց
եւ «Տորք»ի կողքին եղաւ երկրորդ Հայ խումբը որ կրցաւ օտար խում-
բերու Հետ փայլուն Հանդիպումներ ունենալ : Արաքսի զլխաւոր տն -
դամներն եղան Օննիկ Ֆրէնկեան, Դարեգին Դարբինեան, Հայկ Ճօլու-
եան, Լեւոն Նարեան, Համապապ Փանոսեան, Պօղոս Նախիդեան, Տատ
եւ Միշի Տառնաններ, Սափայեան, Մուրադ, Աստիկ, Հայկ Մրտիկ -
եան եւ Պէօրէքեան (այս վերջին երկուքը զինազաւարի նախօրեա -
կին Պոլսոյ մէջ, նոյն օրն ու նոյն վայրին մէջ սպաննուեցան անգլ. :
ողանաւերու շեռած ուսմբերէն) : Ասոնք ամէնքն ալ կը կազմէին Առա-
ջին խումբը : Մարգիտ եւ Յովհաննէս Խուլէսէրեան,
Զարմայր Դերմակեան, Անդրանիկ Արծիւեան, Եղուարդ Ճէզիբեան,
Վաղինակ եւ Արմենակ Խաչիկեան, Արամ Մրտիկեան եւ ուրիշներ կը
կազմէին Երկրորդ խումբը :

Հայկ. Ողիմպիական մրցումներուն կանոնաւորարար մասնակցած
եւ լաւ յաջողութիւններ ունեցած է :

ՍԿԻՒՏԱՐ — 1906ի սկիզբները Ռոպրթ Քօլէճի եւ Գաւաղակի
Ամերիկ. Վարժարանի ու Պէրպլէրեանի աշակերտներու միացումով
Ֆութպոյի խումբ մը յառաջ եկած է, որ օտար խումբերու Հետ մրցում-
ներ կատարած եւ իր ժամանակին լաւագոյն խումբերէն մէկը եղած է :
Մարզարան ընկնելուն պատճառաւ Սկիւտարի Գալթալի - պաղի
դաշտին վրայ մրցումներ կը կատարէր : Իրեն յաջորդող խումբերը
եւս նոյն դաշտը օգտագործեցին : Իր անդամներէն կը յիշուին Էքսէր-
եան, Պոնարաբեան եւն. :

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐՁԱՆ .

(1908 — 1915)

Բաժնապետական շրջանին, հակառակ վարչամեծի խոստովեանց, սկսող այդ շարժումը բնականաբար ազատ թափ պիտի ուսանայ: 1908ի Յուլիսէն վերջ, երբ Օսմ. Սահմանադրութիւնն էր հռչակուած եւ հաստատուած էր ազատ կարգ ու սարք մը:

Մասնաւորապէս Թրքահայոց համար կը սկսէր նոր շրջան մը, — քաղաքական, մշակութային ու ազգային տեսակէտով:

Մարզական կեանքը, իր կարգին, կ'ընդլայնէր իր հորիզոնները: Պոլսոյ թաղերուն մէջ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող խումբերը անգամներու թիւի զգալի յաւելումներ կ'ունենային: Կը կազմուէին նոր խումբեր: Մրցումներն ու հանդիպումները աւելի ազատ ու աւելի յանախակի կը դառնային: Ծիւղ է, որ այդ օրերուն, իրեւ մարզական շարժում, զլխաւորաբար Փութպօլը կար: Ու միայն Բողէքթի Բուլէնի աղաքն ու մէկ երկու ուրիշ անձեր էին որ կը կերարկէին մարզանքի միւս ճիւղերը: Բայց, անոնք պիտի կազմէին կորիզը՝ այդ ճիւղերը տարածելու եւ ընդհանրացնելու համար: Ամենէն առաջ հարկ էր սրբազրել սխալ ըմբռնում մը: Մարզանքին նպատակը բիրտ ուժը չէր բնականաբար: Ոչ ալ՝ միայն Փութպօլը: Ծիդիքական ներդաշնակութիւն, նկարագրի կազմութիւն, մոլութիւններու խափա — նում, փոխադարձ յարգանք, մրցման մէջ՝ արդիւնքովը չահա — զրգառիլ, եւ ոչ թէ յաղթելու բնազդին գոհացում տալ, — պարագաներ էին ասոնք, զորս հարկ էր ուսուցանել, պարզել եւ ընդհանրացնել:

Որով եւ հարկ էր աշխատանքը դասաւորել ու ծրագրել, ու անվհատ կերպով ընթացք տալ անոր: Ուղղութիւն մը եւ մղիլ մը անհրաժեշտ էր, ուրեմն:

Ահա այդ շրջանին էր, որ Շաւարշ Բրիտեան՝ իր ընդունակու — թիւններէն, ներքին մղումէն, նպատակին հանդէպ իր ունեցած խորունկ սէրէն, ինչպէս նաեւ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող ուրիշ ուժերէ ստացած թելադրանքներէն ու գտած քաջալերանքներէն մղուած, կը դառնար թափ ստացող շարժման ազգաբարբը, մարմնակրթական աշխատանքի ասպարէզ ընտրելով իրեն: Այդ գետնին վրայ իր խորհրդատուներն ու գործակիցներն էին Յակոբեան եղբայրները, Յ. Բ. Հիդիշեան, Եղիշի եւ Եղիշէ Քաջունի, Վահան Զեբազ, Արամ Նիկո —

զտեան, Յ. Մերճանօֆ, Յ. ձ. Սիրունի, Վ. Ս. Փափազեան, Բ. Ելօպեպեղոյի շեան, Մարտիրոս Գույումճեան, Վ. Փողարեան, Մկր. Մկրեան եւ ուրիշներ, որոնք շարժումին առանցքը պիտի կազմէին, աւելի յետոյ, պատերազմէն վերջ, Հ. Մ. Ը. Մ. Ի խորխոր դառնալով՝ ուրիշ կարեւոր ուժերու հետ :

Պաշտոյ այս շարժումը կը տարածուէր նաեւ գաւառը, ուր, ինչպէս տեսանք նախորդ գլուխին մէջ, տեղ տեղ միութիւններ կազմուած էին :

Այսպէս, մարզական միութիւններ ունէին կամ ունեցան Առաքաղար, Պարտիզակ, Իգժիր, Տրապիզոն, Վասպուրական, Կարին, Տիֆլիզ, Կեսարիա, Սրզնկա, Մարբերդ, Զէշկաճազ, Առանա, Հաւն, Մարզուան, Սերաստիա եւ այլ վայրեր :

Առնցձէ Իգժիրը միշտ մարզական ուժեղ շարժում մը ունեցաւ : Առանան, Թափ ապու. համար մարմնակրթանքին, մասնաւոր ուսուցիչներ ապահովեց Պոլսէն (նախ՝ Վարազ Փողարեան, ու յետոյ՝ Մատթէոս Զարեֆեան, տարաբախտ քերթողը) :

Մարմնակրթական շարժումը Հովանաւորութիւն գտաւ նաեւ մտաւորական տարրերու կողմէ : Հայ մամուլին մէկ մասը զօրավիզ եղաւ անոր : Իսկ ազգային իշխանութիւններէն՝ Ուսումն. խորհուրդը, Արամ Ներկոզանեանի եւ Յ. Հինգիսեանի Զանգերով, մարզանքը մտցուց պարտեցնելու կրթ. ծրագրին մէջ :

Գաւառի մէջ եւս, հոն ուր տեղական քերթեր լոյս կը տեսնէին, մարմնակրթական շարժման մասին կը հրատարակուէին գրութիւններ, նպաստելու համար շարժումի տարածման : Օրինակ, Կարնոյ Եստեօր, եւ Մարբերդի Սփրառ քերթը :

Այս բոլորը, բնականաբար, Հիմնական փոփոխում մը գրին տիրող բժրոնումներուն, մարզական ձեւերուն, հանրային վերաբերումին ու շարժումի մասին տիրող տրամադրութեան մէջ :

Ե. Քրիստեան, ըլլալով մարզանքի ուսուցիչ, զանազան վարժաւորաններու մէջ, իր առջեւ ունէր պատաններու Թարմ խմոր մը՝ անհրաժեշտ ձեւով կազմելու եւ Թրմելու համար զայն : Անկէ զատ, ինք՝ ինչպէս նաեւ Գրիգոր Յակոբեան, Գրիգոր Մերճանօֆ, Քաջունի, Գարսո Շահինեան եւ Մեր. Մկրեան Պոլսոյ զանազան Թաղերու մարզական միութիւններուն կ'այցելէին կանոնաւորաբար, դասախօսութիւններ կատարելու համար :

Ստեղծուած այս մթնոլորտին մէջ, սակայն, չափազանց զգալի էս պահասը պարբերականի մը, որ կեդրոնաձիգ ու մղիչ ազդակը պիտի ըլլար : Այդ պահանջը զգացած էին վարիչ տարրեր, ինչպէս եւ՝ մարզական շարժման մօտ մտաւորականներ, որոնցմէ մասնաւորապէս Պ. Յ. ձ. Սիրունին որ իր անվերապահ աջակցութիւնը լայնօրէն պիտի

տի բերէր: Նիւթական (Յակօրեան եղբայրներ) ու բարոյական այս
օժանդակութեանց շնորհիւ Շ. Քրիսեան հրապարակ կը հանէր Մարմ-
նամարզը, 1911 Փետրուարին, զայն շարունակելով մինչեւ 1914:

Աւելորդ է ըսել, որ զուտ մարմնակրթանքի նուիրուած այս պար-
բերականին դերը բնականաբար մեծ եղաւ շարժումին աստիճանական
զարգացման ու բարելաւման տեսակէտէն: Եւրոպայի մէջ իր մեծ
մզմած ծանօթութիւններուն, ինչպէս նաեւ իր կարող աշխատակիցե-
րուն ու զործակիցներուն շնորհիւ, Քրիսեան իր թերթը զարմեց
ընդհանուր ուղեցոյց մը, օր օրի նորութիւններու մզելով մարզական

Այսպէս, զեկամարներու այս հոյն էր, որ ծրագրեց ու հրապար-
ակ դրաւ մրցանակէսներու դադափարը՝ Պոլսոյ մէջ (Գաւար Գիւղ,
Իւնիոն քիւլա):

միութիւնները:

Այս մրցանակէսները, որոնց աստիճան տեղի ունեցաւ 1911 Մա-
յիս 1ին, ողկելուամէն էին, կարծէք, անցեալ դարերուն, երբ մեր
նախնիքները, Հայրենիքի մէջ, Նաւասարդեան խաղեր կը կազմա-
կերպէին ...

Ձեռնարկը ո՛ր միայն գրաւիչ, այլեւ՝ ողկւորիչ էր, անշուշտ,
երբ, մեց դարերու սարկութեան վերջ, մեր ժողովուրդի գլուխին -
բէն մէջ՝ առնոյց եւ ջնապիւղ, համաշխարհային խորտա տաղանքներ
կը կատարէր՝ խոնուած հազարաւոր քաղաքական առջեւ, եւ իր
մկաններուն ուժը մրցումի կը դնէր բաց դաշտին վրայ ...

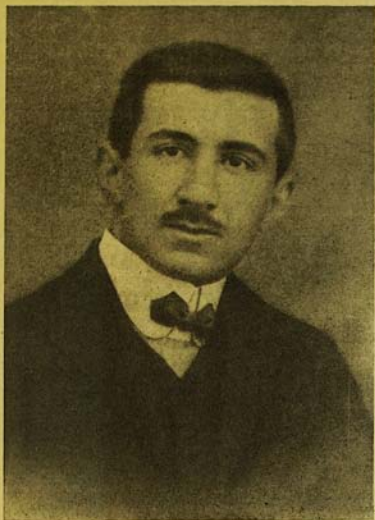
Այս մրցանակէսները, ուրեմն, որոնք «Հայկական Ողիմպիա»
կաններն որակուեցան, ամէն տարի տեղի ունեցան, — մինչեւ ընդհ-
պատերազմ (չորս հատ): Անոնց արդիւնքները կ'երեւին ներկայ Հա-
տորին այն զլուխին մէջ, որ կը պատկերացնէ քոյրը հայ մրցանան -
դէսներուն թուականները, չափանիշները եւ ախոյեանները:

Մրցանակէսի դադափարը այնքան ընդհանրացած, ու հայ մկա-
նին ուժը ցոյց տալու արդար փափաքը այնքան զօրացեր էր, որ
1912ի Մթաքհալի միջազգային ողիմպիականին Պոլսէն հոն կը դըր-
կուէին այդ օրերու մեր լուսագոյն մարզիկներէն Մկր. Մկրեան եւ
Վ. Ս. Փափազեան:

Ընդհ. պատերազմէն առաջ էր, դարձեալ, որ սկսուածական
շարժման նախաքայլը կ'առնուէր մեր մէջ:

Աւելի լայն դադափար մը տալու համար այս մասին, մեր ներ-
կայ հատորին այս զլուխին մէջ կը հրատարակենք Հ. Մ. Ը. Մ. Ի
Պուլկարիոյ չըջանի սկսուած. ընդհ. պետ Ներսէս Աստուածատուր -
նանի շահեկան յօդուածը:

Աւելցնենք, որ, իբրեւ բաժնակուս, Գուս - Գափուկ «Տօրք»-ին
երկրորդայ արշաւն է որ տեղի ունեցած է, 1914 Յուլիսին, Վարդա -

ՇԱԽԱՐԷ ԳՐԻՍԵԱՆ

վառի աստիճանը, դէպքի Բեաղըտհանէ, 60 հոգիով: Վճարքին կ'ընկերանային նոյն վայրի Վնասարէզը լսարանի անդամները: Իսկ Մազրի գիւղի Վնասունը՝ Այդ բանակումները կատար — ուած են ճիշդ սկստուական ոգիով:

Մինչ Պոլսոյ եւ գաւառներու մէջ մարզական շարժումը այսպէս Թափ կը ստանար, հովհասի մէջ որ եւ է ձեռնարկ չէր կատարուեր: Միայն Գանձակի ու Ղարաբաղի մէջ էր որ Գրիգոր Մերճանօֆ կապ — մած էր մարմն. միութիւններ, որոնք դադրեցան գոյութիւն ունենալէ երբ յիշեալը հեռացաւ անկէ:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1908 — 1915

Ստորեւ այսուրեքնական կարգով կը յիշենք նախ Պոլսոյ կազմակեր — պութիւնները, ապա գաւառական ու արտասահմանեան Անշուշտ, լիս — կատար շին մեր Հաւաքած տեղեկութիւնները, որովհետեւ գործին հետ կապուած շատ մը իրադէկ մարդիկ չկրցան մեղի հարկ եղած նիւթերն հասցնել: Ամէն պարագայի, անկախ մեր կամքէն, ինչ որ Հաւաքած ենք, կ'ուզենք հանրութեան սեփականութիւնը դարձնել Հ. Մ. Ը. Մ. ի Բաժնեմեակին առթիւ, իբրեւ նախնական կամիւք, որպէսզի յետագա — յին աւելի դիւրին ըլլայ վաւերական աշխատութիւն մը մէջտեղ բե — րել: Այս ցանկին պատրաստութեան ատեն, օգտուած ենք մասնաւորա — բար Ռուսմանիոյ շրջանին օրկան Վարիշի 1936ի բացառիկ թիւէն ուր նման աշխատանք մը կատարուած էր արդէն, որուն վրայ նոր յաւե — լումներ կատարած ու ընդլայնած ենք զայն:

ՊՈԼԻՍ ԵՒ ԱՐՈՒԱՐՁԱՆՆԵՐ

ԱՆԱՄԱՆԱԴՈՐՄՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ — Բերա, Թալիմհանէի հետեւը հաստատուած, աղամանդ յղկելու գործարանին հայ գործաւոր — ներէն կազմուած Փութպօլի խումբ մը. ազոց մեծ մասը Վարաքսին անդամներէն եղած են:

ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ (Պէշիկթաշ) — Գատերազմէն առաջ Փութպօլի խումբ մը կար, որ երբեմն մրցումներ կ'ունենար Պոլսոյ զանազան խումբերու հետ:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ (Սիիւտար) — Գատերազմէն առաջ ատեն մը գոյու — թիւն ունէր եւ կը գրադէր Փութպօլով եւ աքլիքիէով: Իր հիմնադիրն ու ղեկավարն էր Միմոն Սանթուրեան:

ԱՍՊԱՐԷԶ (Գուժ - Գափու)։ — Լսարանական կենտոնակ միութիւն մը, որ երբեմն մարզանքի նիւղ մըն ալ ունեցաւ։

ԱՐԱԳԱՍ (Գուժ - Գափու), **ԱՐԱԳԱՍ** (Սիկւտար), **ԱՐԱՐԱՍ** (Գուժ - Գափու), որոնց մասին ստույգ տեղեկութիւններ չունինք։

ԱՐԱՐԱՍ (Արդի Վարժարան, Նշան Թաշ)։ — Ֆուժպոլի այս խումբը կազմուած է 1912ին Արդի Վարժարանի աշակերտութեան կողմէ, նախաձեռնութեամբ Հայկ Եօլտեանի, որ նախ դպրոցի աշակերտն էր և ապա ուսուցիչներէն եղած էր մաթեմատիքի, դասադրութեան և մարմնամարզի։ Այս խումբին մաս կը կազմէին Սարգիս Խոս - օյնէրեան, Յ. Աղալըյըզեան, Գէորգ Մահմուդեան (Հանի), Պարոն - փարզեան Գրիգոր և ուրիշներ։

Արդի Վարժարանի ներքին շրջափակը դարձած էր մարզարան, իսկ ֆուժպոլի վարժութիւնները դպրոցին շրջակայ դաշտերուն մէջ կը կատարուէին։ Վարարաւս խումբը տուած է նաեւ Հայկ. Ողիմպիականներու մասնակցող լաւ մարզիկներ։

Ֆուժպոլի մրցումներէն զտաւ Վարարաւս մարմ. խումբը, տարե - փերէին կը կատարէր նաեւ դպրոցին ամբիթիք ախոյեանական մրցում - ները։

ԱՐԱՔԱ (Բերա և Երլլի), նախորդ շրջանին ծնունդ առնող ֆուժ - պոլի այս խումբը, որուն մասին խոսած ենք նախորդ գլուխին մէջ, իր գոյութիւնը պահեց մինչև 1915, աւելի զորացած նոր ուժերով, ու ֆուժպոլի կողքին մշակելով նաեւ ամբիթիք փորձերը։ Իր ծոցէն տուաւ Հայկ. Ողիմպիականներու մէջ յաղթական Վալարշակ Վարժա - պետեանը (Հնժեւանի. 1912 — 1913), Պողոս Նաթիպեան (ճառորդ մզոն փողք 1912) և Արմենակ Խաչիկեան 800 և 1500 մէթր վազքերու մասնակէտ։ 1911ի եղանակին համար Մազրի զիւղի միջազգային ժուժէի չիկան ֆուժպոլի ախոյեանութիւնը շահեցաւ։

ԱՐՄԻԻ (Մաքրիզիւղ)։ —

ԱՐՄԻԻ (Եէնի-Գափու)։ — Կազմուած Գալուստ Արխանեանի ջան - ջերով և յետոյ մասնաճիւղ դարձած Գուրուշէի Վարարաւսները։

ԱՐՏԱՒԱՋԴ ԱՎՈՒՄԲ (Գուրուշէի)։ — 1911 փետրուարին Հիմը կը գրուէ նախաձեռնութեամբ Վահրամ Փափազեանի և Յակոբ Քրիս - եանի։ Իր մարզիկները 1911ի Ողիմպիականին իսկ կը շահին երկու Ա. մրցանակներ։ Ասան մը իր մասնաճիւղն ալ ունեցաւ Մնի Գափուի մէջ։ Ան յաջողեցաւ իր անդամներէն Վահրամ Փափազեանը Մթօքոլմ դը - կել 1912ի Միջազգային Ողիմպիականին մասնակցելու համար։ Այս խումբի դրաղումներն են եղած ֆուժպոլ, ամբիթիք և լողալ։

ԱՐՏԱՒԱՋԴ (Եէնի Գափու)։ Այս ակումբը կազմուած է 1912ին, Գալուստ Արխանեանի նախաձեռնութեամբ, իբր Վոսփորի արտա - ւաղին մասնաճիւղը։

ԲՐԾԹԻ (Հայ կղզի) — Պոլսոյ երբեմնի լուսազոյն խումբերէն մէկը՝ որ կազմուած է Վահան Զեքարզի պատրաստած սերունդի տղաներէն։ Հայ մարզական աշխարհին տուած է շատ մը կարող ֆութպօլիստներ — Տ. Պոյեան, Զ. Մանասեան, Լ. Պաքընեան, Յովհ. Կորեան, Ե. Քաշատուրեան, Սէրգեան եղբայրներ եւն.։

ԲԵՐԱՅԻ ՄԱՐՄԼԱՄԱՐԶԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲ — Սահմանադրութենէն վերջ, 1910ին առաջին Հայ մարմնամարզարանն էր, ներկայ Բօսմո-կրաֆ սինէմային տեղը, ուր շուէտական եւ զործիական դրութեամբ դանազան տեսակի մարզանքներ կ'ըլլային։

Մարզարանը շուէտական խաղերու համար իբր ուսուցիչ ունէր Ծաւարէ Քրիսեանը, որուն կողքին կային նաեւ փոքր ու կարող այ-ցեղու մարզիչներ զործիական մարզանքներու, ըմբշամարտութեան եւն.ի համար։

Բերայի մարմնամարզարանին վարիչներուն մէջ կը գտնուէին Յ. Սափյան, Ալեքանդր Մանենեան, իսկ լուսազոյն ուժերուն մաս կը կազմէին Լեւոն Յակոբեան, ըմբիշ Երուանդ, Հայկ Ծօլօրեան, Հայկ եւ Արամ Մրտիկեան, Կարգոս Յարութիւնեան եւն.։

ԵՌԱՆԴ (Նիկողոսեան վարժարան) — Նիկողոսեան աղջկանց վարժարանի սանուհիներուն կողմէ 1913ին հիմնուած մարմնամարզի իգական միութիւն մը։ Ունեցած է 60ի չափ անդամուհիներ։

Մարմնամարզի զասերը կ'աւանդէր Ծաւարէ Քրիսեան։

ԷՍԱՆԱՆ ՍԱՆՈՒՅ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Իգական) — Պոլսոյ մէջ, առաջին իգական մարմնամարզական միութիւնը, կազմուած 1911 Մայիսին Ծաւարէ Քրիսեանի ջանքերով, Էսսեան Սանուց մշակութային եւ բարենպաստակ միութեան կողքին։ Մարմնամարզական իր առաջին մասնախումբը բաղկացած է Հետեւեալ անդամուհիներէ. Օրիորդներ Ալնիւ Կարապետեան, Ալնիւ Մերտինեան, Եւնիկէ Հանեան, Զապէլ Համբիկեան եւ Կատարինէ Քիւրթներեան։

ԷՍԱՆԱՆ (Բերա) — 1910 — 11ին Մանչերու վարժարանին տղոցմէն կազմուած ֆութպօլի խումբ, որուն մաս կազմած են Արտաշէս Սէմէրեան, Հրանդ Էքեանեան, Ժիրայր եւ Տրդատ Զիֆանեան, Վահրամ Դուլումեան, Արամ Փէքմէզեան, Վահագն Պալքընեան եւ ուրիշներ։

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ (Մաքրի դիւղ) — Լսարանական միութիւն մը՝ որ իր մարզական ճիւղն ալ ունեցաւ ֆութպօլի խումբով եւ հովանաւորեց «Տիտան» մարզական միութիւնը։

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ (Սամաթիա) — Լսարանական Միութիւն մը, որ 1911 Մայիսին մարզական ճիւղ մըն ալ աւելցուց իր կազմին վրայ։ Երբեմն հովանաւորած է «Վահագն» մարզական Միութիւնը։

ԽԺԻ (ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ) — Աղջկանց երկրորդ մարմնամարզական

ակումբը կազմուած է 1912 Յուլիոյ Սկիւտարի մէջ, քանի մը օր - իորդներու նախաձեռնութեամբ, Իմի (առողջութիւն) անունով :

ԳԱՅՄԱԿ (Սկիւտար) — Ֆուսթպոլի խումբ մը 1912ին :

ԿԻԼԻԿԻԱ (Գում Գափու) — 1911ին զոյսութիւն ունեցող ֆուսթպոլի խումբ մը :

ՀԱՅ ԱԿՈՒՄԲ (Գաւը դիւզ) — Խիստ կենսունակ միութիւն մը, որ պատերազմէն առաջ տարիի մը չափ ունեցած է իր մարզական նիւզը :

ՀԱՅ ԵՐԿՍԵՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Շիւմի) — 1911ի Մայիսին մարզական շիւղ մը կցեց իրեն :

ՀԱՅ ՄԱՐՄԵՆԱՄԱՐԶԱՐԱՆ (Սկիւտար) — «Բաֆֆի»-ի մնացորդներէն կազմուած պատերազմէն առաջ 1912ին , զլիսաւորութեամբ Մկր. Մկրեանի : Հայ մարզարանը կեդրոն ունէր Զեֆթիկի պարտէզը : Մկրեան շարունակած է ղեկավարել զայն մինչեւ 1913ի վերջերք, ապա իր Անգլիոյ մեկնումով ածող հոգն ստանձնած է Գրիգոր Յակոբեան, որ մինչեւ 1915 մեռնահասօրէն վարած է :

Գրիգոր Յակոբեան նախաձեռնարկ եղաւ «Հայ Մարմնամարզական» օգոստոսով սկսուածական խումբ մը կազմելու, «Հրատ»-ի խումբէն զատ :

Անգլիոյն կը յիշուին ողբացեալ Թահմանեան Բազրատ , որ Անգլիացի նաւաստիի մը հետ կռիւմաւարտի առեն մեռաւ , Հայկ Պատմանեան , որ ձողով բարձրութիւն ցատկելու մէջ ախոյե - նութիւն ստացաւ թէ օտար եւ թէ Հայկ . Ողիմպիականներուն , Նու - պար Զէլալեան , Շահան Կիւրեան , Արտաշէս Եփրեմ , Ժ. եւ Զ. Սմբատեան , Սեփոն Սինէմեան , Սարգիս Մկրեան , Լեւոն Պէշեքեան եւ Սուրէն Պոստանեան , որ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմութեան առեն Սկիւտարի մասնաճիւղի ամէնէն շատ աշխատողներէն մէկն ե - ղաւ :

ՀԱՅՈՐԴԻՆԵՐՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ — 1911ին Սկիւտարի մէջ հիմնեց զայն Պէրպէրեանի աշակերտներէն Գառլո Շահինեան որ նա - խաղէս կը ղեկավարէր «Հրատ» անունով մարզական ակումբ մը : «Հայորդի»-ն կազմուած էր զլիսաւորաբար զպրոցական պատանիներէ , որոնցմէ կը յիշուին Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պուլիարիոյ չրջանի ներկայ վա - րիշներէն Ներսէս Աստուածատուրեան , Մարտիկ Շիշմանեան , Հայ - կազուն Կոթողեան (այժմ Հայաստան եւ սկսուածապէս) , Հրանտ Պարսամեան , որ Հ. Մ. Ը. Մ. ի չրջանին ալ իր մարզական աշխա - տութեան բաժինը բերաւ եւ ներկայիս ալ Թուրքիոյ մէջ Ֆուսթպոլի Հայ ակումբ մը կը վարէ , Սեպուհ Գարազաշեան , Յարութիւն Դէորդե - եան , Յարութիւն Գալիաքեան , Ստեփան Տէվլէթեան եւն : Հայոր - դիներու Ընկերակցութիւնը ունեցաւ նաեւ իր սեփական մարզարանը :

Քէնիսը, որ ծանօթ չէր եւ կը խաղցուէր միայն Ամերիկեան վարժարաններուն մէջ, ինքն ալ որդեգրեց եւ Քէնիսի դաշտ մը ունեցաւ եւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմութենէն վերջ պատրաստեց արժէքաւոր ախոյեան մը՝ Վահրամ Շիրինեան, որ Խուրճիոյ, Պուլկարիոյ եւ Ռումանիոյ մէջ առաջնութիւն շահեցաւ։ Իր անդամներէն շատեր մասնակցեցան 1913 եւ 14ի Հայկ. Ողիմպիականներուն։ Հիմնադիր Գ. Շահինեան՝ ուսով բարձրութիւն ցատկելու առաջնութիւն շահեցաւ երկու տարի շարունակ ինչպէս եւ 1914ին շահեցաւ կեցած բարձրութիւն ցատկելու մրցումը։ 1915ի կառավարական հրամանով մարզաբանը զոցուեցաւ եւ իր անդամներն ալ ցրուեցան միւսներուն պէս։ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմութեան միջոցին Հայորդիներու Ընկերակցութիւնը իր մեծ բաժինն ունեցաւ եւ առաջին օրէն տրամադրեց իր մարզաբանը եւ միացաւ անոր։

ՄԱՍԵԱՏ ԱԿՈՒՄԲ (Գառը գիւղ) — Մշակութային միութիւն մը, որ երբեմն մարզական ճիւղ ալ ունեցած է պատերազմէն առաջ։

ՄԱՍԻՍ (Գառը գիւղ) — Եռանդուն անդամներէ կազմուած մարզական միութիւն մը, հիմնուած 1908ին, եւ ատեն մը դասուած Պուլկարի լաւագոյն խումբերուն կարգը։ Իր Փութպօլի խումբը 1911ին Փութպօլի ախոյեան հռչակուեցաւ Բումէլի Լիկին մրցումներուն մէջ մի մարդիկները 1911ի Ա. ողիմպիականին կը շահին երկրորդ մրցանակ մը։ Վարչութեան մաս կը կազմէին Թէրճէմանեան, Տամաճեան, Թիւթիւնեան, Նախնիքեան, Գալէնտէր։

Իսկ ընդհ. ժողովի գիւմարը կազմուած էր հետեւեալներէ։ Գալէնտէր, Սարաֆեան, Խուլէսէրեան, Մանուկեան։

ՄԱՍԼԱՔ (Շիրի) — Պատերազմէն առաջ կարճ ատեն մը գոյութիւն է ունեցած իրբեւ Փութպօլի խումբ։

ՄԱՔՐԻԲԷՕՅ (Մաքրի գիւղ) — գոյութիւն ունեցած է նոյնիսկ սահմանադրութենէն առաջ։ Կազմուած է կեդրոնական վարժարանի Մաքրիգիւղի ազոց նախաձեռնութեամբ։

ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ (Գառը գիւղ) — Կազմուած համանուն վարժարանի սաներէն։ Միխիթարեանները նոյնիսկ համիտեան շրջանին զանց չէին ըրած մարմնակրթութիւնը, հասցնելով լաւ մարդիկներ։ Յայտնի դերասան Վահրամ Փափազեանը եղած է միաժամակ ճարպիկ մարզիկ մը։ Ունէր իր Փութպօլի խումբը։

ՍԱՌԱՏԻԴԱՅԱՆ (Սկիւտար) — Սկիւտարի մէջ գործող այս միութիւնը, որ յետոյ միացաւ Վրաֆֆիճին, 1912ի սկիզբը սփռի ճիւղ մը կցեց իրեն, նպատակ ունենալով քաջալերել Փութպօլը, Քէնիսը, պատկէտ պօլը, օրսորդութիւնը, դաշտային խաղերը, հետեւած երկար պայքարները։ Գործադիր մարմնին մէջ կային Մ. Միքիեան, Հանկ

ճիգով հետևել, Արամ Նիկողոսեան, Հայկ Յովակիմեան, Զարեհ Մեծա-
տաւրեան, Գ. Ծառնեան, Կ. Ուշագլեան եւ այլն :

ՆԱԻՊՊԵՆ (Պէշիկիմաշ) — Ապրամ է կարճ շրջան մը պատերազմէն
առաջ :

ՆՈՐ ԴՊՈՅ (Բանկայթի) — Հինգ շաբաթի եւ Մալաթիանի չիմած
այս կրթարանը միակն է եղած որ լրջորէն որդեկրած է մարմնակր-
թանքը իրբէւ զստախարակութեան անմիջական միջոց : Իր սաները
ունեցած են սկստակական եւ ֆութպոլի խումբեր :

ՇԱԼԻՔ (Օրթոպեդ) — Կը կազմուէ 1912ին Գրիգոր Յակոբեանի
շանքերով : Առաջին տարիւն ունեցած է 30ի շաբա շաբաթներ :

ՇԱՐԺՈՒՄ (Եղնի Գարու) — Հիմնուած 1911ին եւ նուիրուած նո-
րահաս սերունդի մտաւոր եւ ֆիզիքական զարգացման :

ՈՐԲԱՆՈՅ (Գում-Գարու) — Հիմնուած Գալուստ Արեանեանի
շանքերով եւ զլիաւորարար որր տղոցմէ բաղկացած : Յետոյ ձուլուե-
ցաւ Գումուշէնի եւ Արտաւազդէնի կողմէ կազմուած մասնաճիւղին
մէջ :

ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ (Սկիւտար) — 1912ին Բիւլանդ Կէօղիպէօյի-Կիւնի եւ
զարոցի փոխ-անօրէն Արամ Նիկողոսեանի նախաձեռնութեամբ կազմ-
ուած է « Մարգարիտ » ընկերութիւն մը : Դպրոցին սարքած ճշտա-
ւասարգեան օրերը զլիաւորարար նուիրուած էին դաշտային մրցում-
ներու եւ մարզանքի : 1922ին յետոյ, երբ այլեւս Հ.Մ.Ը.Մ.ի մասնա-
ճիւղեր չէին կրնար զոյսութիւն ունենալ Պոլսոյ մէջ, Պէրպէրեանի սա-
ները իրենց մարզական խումբը կազմեցին : Պատգէթ-պոլի խումբ մըն
ալ ունէր Պէրպէրեանը :

ՍԱԼԻԲԱՆ (Ղալաթիա) — Այս անունով, երկրորդ անգամ ֆու-
պոլի խումբ մը կազմուած է 1910—11ի շրջանին, Կեդրոնականի ու
սանդղներուն կողմէ :

ԲԱՆԾԻ (Սկիւտար) — Համանուն լսարանական միութեան կըց-
ուած մարզական միութիւն մը, որուն շունչ կուտար Հայ լաւագոյն
մարզիկը Մ. Մկրեան :

ՌՈՊԸՐԹ ՔՈՒԷՃԻ ՀԱՅ ՌԻՍԱՆՈՂՈՒԹԻԻՆ — Անպաշտօն միու-
թիւն մը կարելի է նկատել Ռօպըրթ Քոյէճի Հայ ուսանողութիւնը,
որովհետեւ այդ անունով առանձին խումբ զոյսութիւն չէ ունեցած : Եւ
սակայն Ռօպըրթ Քոյէճը հասցուցած ըլլալով մեր մարզական իրա-
կանութեան մէջ ամէնէն պատկառելի արժէքները, Հայ մարզական
Մարմինները՝ Ողիմպիականի կազմակերպիչ յանձնախումբը կամ
Վարձմամարդք թերթը, միշտ նկատի առած են զայն իբր հեղինա-
կաւոր Հասարակականութիւն մը, եւ միշտ հրաւիրած են զայն, զսե-
զան հարցերու շուրջ կատարուած խորհրդակցութեանց :

Այսպէս, 1911ին, Ռօպըրթ Քոյէճի ուսանողութեան անունով, Ա.

Ողիմպիական մրցումներու կազմակերպութեան խորհրդակցական ժողովին կը մասնակցէր Մարտիրոս Գուլումենեան, Քուէնէն ամէնէն փայլուն մարզիկներէն մէկը :

Նոյն հանգամանքով դարձեալ կը մասնակցէր 1912 փետրուար 18ին՝ Վարժնամարզդի հրաւերով տեղի ունեցող ժողովի մը, ուր պիտի որոշուէր Սթոքհոլմի Միջազգ. Ողիմպիականին զրկուելիք հայ ներկայացուցիչները :

Աւելցնենք որ, Մարտիրոս Գուլումենեան եղած է կատարեալ մարզիկ մը, փայլելով ոչ միայն Ողիմպիական խաղերու՝ այլ նաև գործիական մարզանքներու մէջ :

Քուէնէն ուսանողութեան տարիներուն կազմած էր «Dodge» մարմնամարզական միութիւն մը որուն ղեկավարն էր :

Թողըրթ Քուէնէն հայ ուսանողութենէն կարելի է յիշել մեր լուսաւորոյն մարզիկներէն Բ. Կէօղիւպէօյիքեան, Ա. Սալմաչեան, Յ. Ս. Փափազեան, Վ. Ս. Փափազեան, Մ. Մկրեան, Ս. Մկրեան, Ս. Սաւուլեան, եւն. :

ՍԱՀԱԿԵԱՆ (Սամաթիա) — Պատերազմէն առաջ կազմուած Սահակեան վարժարանի սաներէն : Ուժ կուտար Փութպօյի :

ՎԷՆԻՅԵԱՆ (Մաքրիդիւղ) — Հիմնուած 1911ին Գէորգ Քէրէստէնեանի եւ Երուանդ Նշանեանի կողմէ : Ֆութպօլի լաւ խումբ մը ունեցած է եւ մասնակցած հայկ. ախոյեանական մրցումներուն 1912-13ին եւ Բ. հանդիսացած : 1913-14ին մասնակցած է միջազգային մրցումներուն եւ վեց խումբերու մէջ Ա. հանդիսացած է : Ունեցած է մինչեւ 50 անդամներ :

ՍԱՍՈՒՆ (Պալաթ) — Կը գործէր 1912ին :

ՎԱՀԱԳՆ (Սամաթիա) — Եռէտական մարզանքի, բուրգերու կազմութեան եւ նաև Փութպօյի նուիրուած միութիւն մը, որ շուշ առած է շնորհիւ հայ մարզական շարժման ղեկավարներէն մէկուն՝ Գրիգոր Մերճանօֆի եւ աջակցութեամբ Լեւոն Գլընեանի : Կազմուած է 1909ին Սամաթիոյ լսարանական միութեան կողքին, իբրեւ աւանորդ միութիւն : Ունեցած է 37 հետեւորդներ : Հետեւած է նոյն մեւի մարզանքներու, ինչ որ «Տիտան» մարզական միութիւնը : Կը գործածէր նոյն տարազն ու գլխարկը : Ունէր իրեն յատուկ դրօշակը՝ «Լահազն» միութեան վերտառութեամբ : Տեսած է 1909էն մինչեւ 1915 : Մասնակցած է բոլոր հանդէսներուն եւ ողիմպիական խաղերուն :

ՎԱՍԱԶԴԱՆ (Սամաթիա) —

ՏԻՏԱՆ (Մաքրիդիւղ) — Կազմուած 1909 Մարտին, նախաձեռնութեամբ Գրիգոր Մերճանօֆի, Մաքրիդիւղի լսարանական միութեան կողքին : Տեսած է մինչեւ 1915 եւ վեց ու կէս տարուան աշխատանքէ վերջ դադարած է : Անդամները մեծ մասամբ Մաքրիդիւղի պատանի-

ներն էին։ Սկսած է 15 պատանիներով եւ հետզհետէ իր թիւը հասցուցած մինչեւ 43ի։ Առաւելապէս հետեւած է շուէտական, լափական եւ գործիական մարզանքներու։ Տուած է բեմական հանդէսներ եւ Նաւասարդեան խաղեր։ Կատարած է արշաւներ Եւրոպայի մասերով մինչեւ Ալէմտաղի տասը որ վրաններու տակ ապրելով։ Մասնակցած է Գաւրդիւղի ողիմպիական խաղերուն 60 մարզիկներով Վիւսագոյնի հետ խառն խումբով մը։ Իր լափական մարզանքներով եւ բուրդերով արժանացած ներկայ հասարակութեան ջերմ պնահատանքին։ Իր տարազ բնուան իր ներմակ կարճ տարատ մը, ներմակ շապիկ եւ ամերիկեան նուապի գլխանոց։ Ունէր իրեն յատուկ դրոշ մը Տիւտան միութիւնի գերատունքեմար։

ՏՈՐԲ (Գուճ գափու) — Տորքը որուն կազմութիւնն ու գործու նշութիւնը տեսանք նախորդ գլխիւն մէջ, իր գոյութիւնը շարունակեց մինչեւ ընդհ. պատերազմ։

Սահմանադրութեան շրջանին Փութպոլէն գետ ուժ տուաւ նաեւ Թիւթիւթ խաղերու եւ Ողիմպիական մրցումներու մէջ ունեցաւ շատ մը յաջողութիւններ։

Իր անդամներէն Հայկ Սէմէրնեան, 1911ին Ա. Ողիմպիականի բաւարդ մղոնը կը շահէր։ Վարազ Փողարեան՝ երկաթի, ձողի, սկաւառակի, երկայնութիւն ցատկելու, նիզակ նետելու մրցումներուն մէջ յաղթական կը հանդիսանար, Հայկ Զօրչեան բարձրութիւն ցատկելու մէջ (1912) առաջնութիւն կը խլէր։

Տորքը կը շահէր նոյնպէս տկումբային դրօշաբշուը 1912ին։ Ամէն տարի կը կազմակերպէր նաեւ իր ներքին Թիւթիւթ եւ լողալու մրցումները։

Իր վերապրող անդամները, Զինադադարին, Հ. Մ. Ը. Մ. ի ամէնէն եռանդուն գործիչներէն եղան։

ՏՈՐԲ (Գէշիկթաշ) — Ասին մը գոյութիւն ունեցած է պատերազմէն առաջ, իրր մասնանիւղ Գուճ-Գափուի համանուն միութեան։

ՏՈՐԲ (Սկիւտար) — Հիմնադիրն է եղած Եղ. Բաջուշին։

ՅՐԱԹԷՐՆԷԼ (Մաքրիգիւղ) — Հիմնուած 1912ին Մաքրիգիւղի Փրանտական վարժարանի հայ աշակերտութեան կողմէ, որ վերջը միացած է Սասուն Ակումբին։ Ֆութպոլի լաւ խումբ մըն էր։

ԳՄԱՄԲԵՐ

ԱԹԼԱՄ (Իգժիտ) — Կազմուած 1912 Ապրիլին Հ. Յ. Դ. ի նախաձեռնութեամբ։ Կը հետեւի Փութպոլի մարզանքի, նշանաւորութեան փորձերու, սուսերամարտի եւ կռիւմարտի։

ԱՐԱՄԱԶԴ ՄԱՐՄԵԱՄԱՐԶԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲ (Ասափաղար) — Հ.

Թ. Դ. ի կողմէ կազմուած այս միութիւնը, Պոլսոյ մերձաւոր զաւառին ամէնէն աշխոյժ միութիւնը եղած է: Իւր ծոցէն տուաւ ընտիր ախոյեան մը՝ Սարգիս Թարբղեան, որ Պոլսոյ Գ. եւ Դ. Ողիմպիականներուն յայտնութիւն մը եղաւ:

Մասնաւորաբար 1914ին, երկաթ նետելու մրցման մէջ իւր տարած յաղթանակով ամէնուն հիացման կ'արժանանար: Վարագի մրցանիշը 10,60 մթ. մէկ անգամէն պատկառելի տարբերութեամբ կը կոտրէր, նետելով 12,06 $\frac{1}{2}$, եղած է նաեւ ընտիր հեծանաւորդ մը: Այս պատուական մարզիկն ալ տեղաւանութեան արհաւիրքներուն զոհ դնաց:

Թարբղեանէն զատ, Ատափազարը ունեցած է նաեւ մարզական շարժման մէջ ուրիշ սիրահարներ, ինչպէս Բիւզանդ Փափազեան, Ստեփան Միսքենեան, Եովհ. Մուրատեան, Յակոբ Թէրեան, Սարգիս Էրզնէան եւն. որոնք 1911ին արդէն, քաղաքին դաշտապետներուն մէջ կազմակերպած են մրցութիւն մրցումներ:

ԱՐԱՐԱՏ (Հալէպ):

ԱՐԱՐԱՏ (Մանիսա) — 1911ին կազմուած մարզական միութիւն մը:

ԱՐԱՐԱՏ (Մանիսա) — Հիմնուած 1911ի դարեան:

ԱՐԱԲՍ (Իզմիթ) — Ֆութպոլի խումբ մը, հիմնուած 1913ին Պոլսոյ Արաբի անդամներէն Համադասպ Փանոսեանի կողմէ:

ԱՐՄԻԻ (Պարտիզակ) — Կազմուած 1912 Մայիսին եւ առաջին առթիւ իսկ կ'ունենայ 35-40 անդամներ: Մասնաւորապէս հետեւած է Ֆութպոլի եւ մարզանքի:

ԱՐՄԻԻ (Վէդիւր Բէօփրիւ, Սամսոն) — 1913ին Հ. Թ. Դաշնակցութեան ակումբին մէջ կազմուած մարմնամարզական միութիւն մը:

ԱՐՄԻԻ (Տրապիզոն):

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ (Պարտիզակ) — Ուրիշ ամերիկեան զուէններու պէս Պարտիզակի Ամերիկեան բարձրագոյն վարժարանն ալ մարմնակրթանքի ուժ կուտար եւ դրեթէ ամէն տարի մրցականդէս կը սորբէր: Կ'ունենար նաեւ միջդասարանային մրցումներ ուրիշ ամերիկեան կրթարաններու նման:

ԴԱՅԼ (Զէնկիլէր) — Մարմնամարզական ակումբ մը տեղւոյն Ազդ. Մեարտպեան վարժարանին մէջ կազմուած 1913ին:

ԵԴԵՍԻԱ (Եզնեիթ) — Տեղւոյն Ազդ. Կեդրոնական վարժարանին մէջ մարզական շարժման ուժ արուած է: Եակոբ Մէրիկեան եղած է դպրոցին մարմնամարզի ուսուցիչը: 1912 Յունիս 16ին կազմակերպած են շատ յաջող մարզականդէս մը, տեղւոյն առաջնորդ Արուստապղ Մ. Վրդ. ի նախագահութեան տակ:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶԱԿԱՆ ԱՆՈՒՄԲ (Կարին) — Կազմուած 1912ի ամառը նպատակ ունենալով մեր ազգային դպրութիւն:

նը ժողովուրդը մուշտմը բառնալ եւ զբաղան եղանակով մարմնական ուժ եւ աստղաբիւն ձեռք բերել :

ԵՐԻՏՄԱՍԻՐԴԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԿԵՆՈՒԹԻՒՆ (Վան) — 1913ին զայս բիւն ունեցող մարմնամարդական միութիւն մը :

ԷՃՔԵՐԷ (Կեսաբիա) — Ս. Կարապետի վանքին հոգաբարձու — Թիւնը զնահատելով մարդանքին սպուտը, մարդիկներուն տրամա — զբուքնան տակ զբաժն է զեղեցիկ զաշտ մը :

ԺԱՅԹ (Երզնկայ) — Կաղմուած 1912ի ամառը նպատակ ունենալով զարգացնել իր անդամներուն Ֆիզիքական կարողութիւնը :

ԿԱՆԴԱՎԱԹ (Պարտիզակ) — 1911ին կը կաղմուէ Ամերիկեան բարձրագոյն վարժարանի սաներէն Պ. Բիւզանդ. Կէօքիւպէօյի թանի թիւադրութեամբ : Նոյն տարուան Նոյնմբերին կը սարքէ զաշտային մրցումներ :

ԿԵՍՄԱՐԻԱ (Կեսաբիա) :

ՀԱՅ ՈՐՄՈՐԴԱՅ ԱԿՈՒՄԲ (Իզմիր) — Այդ մասին կարգալ, ա — սանձին յաղուածը :

ՀԱՅՈՐԴԻ (Մարդուան) — Մարդուանի Աղղ. Սահակեան վարժարանի աշակերտական միութիւն մը, որ կը սարքէր զաշտային խաղեր եւ տարեկան մարզահանգէսներ :

ՀԱՅ ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Երզնկայ) — Կաղմուած 1911 Մարտին, նպատակ ունենալով ինքնազարգացման զանազան ճիւղերու հետ միջոժ ապր նսեւ, մարմնամարզի, աստղապահութեան եւ կազմու — բիշ զբաղանքներու :

ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՅ ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲ (Այն — թապ) — 1909 կաղմուած մարմնամարդական ակումբ մը :

Ջինադադարէն յետոյ ալ իր թուած կորիցը 1918 — 1921 կաղ — մած է միութիւն մը : Ետոյ զաղթած է Հալէպ : Ունեցած է մինչեւ 120 անդամ, 4 Փութպոյի խումբ, արքիթիկ խաղեր ու շուէտական մարզանք :

ՄԱՍԵԱՅ ՄԱՐՄՆ. ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Գոնիա) — Գոյութիւն ունէր 1913ին :

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲ (Տիգրիկ) — 1912ի սկիզբը կաղ — մուած Հ. Ե. Դաշնակցութեան կաղմէ, սկիզբը 30 անդամներով : Ա — կումբը ունեցած է իր մարմնամարզի յատուկ վայրը տեղւոյն Դաշ — նակցութեան կեդրոնատեղիին մէջ, իսկ զաշտային, Փութպոյի եւայլ խաղերու համար քաղաքէն տասը վայրկեան հեռու քնդարձակ զաշտ մը :

ՄԻԱՅԵԱՂ ԱԿՈՒՄԲ (Հաճըն) — Կաղմուած 1911ին Հաճընի Մի — ացեալ Ընկերութեան վարժարանի սաներէն Պ. Պ. Միքայէլ Խաչիկ — եանի եւ Շաւոն Փոստոյեանի նախաձեռնութեամբ : Միացեալ Ընկե —

1912ին ունէր ժողովարարէն 110 անդամներ: Մարմնամարզական բաժինը ունեցած է իւր խաղի գործիքները, Փութալուի եւ Պէյզալուի խումբերը: Կր հրատարակէր ժողով Այգա հանդէսը:

1912 Յունիս 1ին, Եսաւարշամի տարեկան մարզահանդէսը տեղի ունեցած է շատ փայլուն յաջողութեամբ, որուն ներկայ եղած են տեղւոյն դաշտագամը, կառավարական պաշտօնեաները, Ամերիկացիներ, Քալէնին երկուսու ուսուցչութիւնը, աշակերտութիւնը եւ հոծ բազմութիւն մը:

1919ին Զինուապարի վազորդային, Անաթոլիա քալէնի վերաբացումով, Եսաւարշամի վերականգնուեցաւ ու շորս գտնուող տարիներէ վերջ, երբ հուրի ու սուրի մասնուած ժողովուրդը կառարակուած էր, երկտասարդութիւնն ու ուսանողութիւնը կրկին յարութիւն կ'առնէին ու նոյեմբեր 26ին արդէն կը կազմակերպէին իրենց տարեկան դաշտային մարզահանդէսը, ղեկավարութեամբ Արամ Զէլվէեանի:

ՈՒՍՈՒՄ (Հալէպ):

ԶՄԵԿԱՅԱՅ.— Մարզական եւ սկստական շարժումը Զէլիա-ծագի մէջ ժուազաւ 1913ին, շորհիւ երկու երկտասարդ հայրենասէր ուսուցիչներու, Ղազարոս Գույումենեանի եւ Պողոս Զէննէեանի, որոնք զուգային 1915ին, ընդհանրականութեան շրջանին:

Ղազարոս Գույումենեան, Սանասարեանցի ուլիմ ընթացաւարտ, եկած էր Զէլիածագ, Մոփաց աշխարհի գիւղերուն ու պատանիներուն յոյս փառելու, իւր Միացեալ ընկերութեան Իւզպէկի երկու վարժարանաց տնօրէն:

Պողոս Զէննէեան, նոյնքան փայլուն ընթացաւարտ Պրուսայի շարժարունեական վարժարանէն, հրաժարելով աւելի հրապուրելի պաշտօններէ, նախընտրած էր նուիրուիլ իւր ծննդավայրին նոր սերունդին դաստիարակութեան:

Գույումենեան ու Զէննէեան, երկուքով զիրար կը լրացնէին Զէլիածագի մէջ մարզական ու սկստական կեանքը սիրցնելու համար:

Արդարեւ տնօրէն Գույումենեանն էր որ, 1913ին, աշակերտութեան կը բաժնէր Յ. Բ. Հինդլեանի եւ Ե. Քրիստանի հրատարակած սկստական դրժաբ ու հակառակ տեղւոյն հայութիւնը շրջապատող թշնամի աշխարհին, կը փորձէին նոյնիսկ 20 հոգինոց սկստական խումբ մը կազմել, իրենց զգեստաւորումը պատշաճեցնելով տեղական պայմաններուն: Իր կազմած գաւառի առաջին հայ սկստաներու մասին՝ խանդավառ թղթակցութիւն մը գրած է Վարժարամարտի 1913 նոյեմբեր, ղեկավարութիւնը մէջ ուր կ'ըսէ. «... Հայ պոյսկաւաններու ՎՏԷՐԻՍ խումբի ժողովարար նպատակը պիտի ըլլայ առայժմ վարժարանին մէջ եւ յետոյ դուրսը հետեւելով պոյսկաւառի սկզբունքներուն, զարգանալ ու զարգացնել իրենց զիբնք եւ ուրիշ —

ները (յետագայ բարձրացիր — բարձրացուրին նման) մտքով մարմնով եւ հոգիով, ապագային ըլլալու համար մտացի, առողջ եւ նկարագրի տէր երիտասարդներ եւ քաղաքացիներ ։

Այդ խումբին պատկանող սկսւածներէն մին՝ Վարդէն Անդրէաս — եան, քառորդ դար յետոյ, Փարիզի շրջանի սկսուածներուն պէտք պիտի ըլլար ։

Ռուսերը արշաւներ կատարած է Մոսկաց Աշխարհի մէջ, — զէպի Ոսկեղի լինելը, Արածանիի եւ Եփրատի ափերը, Մակաիքը եւն. ։

Իսկ Գ. Ջէնէէեան, իբր ճարտար մարմնամարդիկ, իր փորձերով պատանդներուն մօտ մարզանքի ճաշակը ու ուէրը կ'արթնցնէր ։

ՊԱՐԹԵՒԻ (Սերատտիա). — Կազմուած 1911 Օդոտտսին, Նպասակ ունենալով ուստալ ազատ մարզանքի, կոմիտարաութեան, վազքի, կախօրանի եւ օդակներու վրայ փորձերու ։ Ունէր 24 անդամներ ։

ՍԱՄՍՈՆԻ ՎԵՅԵՆՆԱՅ՝ մարզական խումբ ։

ՍԱՆԱՍԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ (Կարին) ։ (Տես առանձին յօդուած) ։

ՍԻՍՈՒԱՆ ՄԱՐՄ. ՍԻՈՒԹԻՒՆ (Տէօրթ Եօլ) — Որ ունէր իր մէջ մէկէ աւելի Ֆութպոլի խումբեր զանազան անուններով ։

ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ (Իզմիր) .

ՎԻՇԱԳ (Օվաճըզ) — 1912ին Նոյն քաղաքին մէջ գործող Ֆութ — պոլի միութիւն մը ։

ՏԱՐՕՆ (Պարտիզակ) — Ֆութպոլի խումբ մը որ գոյութիւն ունէր 1912ին ։

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ

ԱՐԱՐԱՏ (Գահիրէ) ։

ԱՐԱՐԱՏ (Ռուսնուք) — 1906ին կազմուած եւ առան մը կիսակազմալոյծ ։ Կը վերակազմուէր 1911 Մայիսին ։ Իր նպատակն էր մարմնամարզը կիրարկել իր բոլոր ձեւերուն տակ ։ Պատուարներ մասնակցութիւն բերած է իր շրջանի մէջ կազմակերպուած միջազգային մըրցումներուն ։

ԱՐՄԻԻ (Վառնա) .

ԴԱՅԼԱՅԼԻԿ — ԱՐՇԱԼՈՅՍ (Ֆիլիպէ) — 1905ի շրջանին 25 — 30 անդամներով կազմուած մարզական միութիւն մը Աշոտ Պատմաճեանի ղեկավարութեամբ որ սակայն 6 ամիսէ աւելի կեանք մը չունեցաւ ։

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԿԱՃԱՌ (Ուէսթհապօքըն) — Հիմնուած 1899ին ։ Մասնակցած ըլլալով 1910ի վերջերը այդ քաղաքին հաստատութեան առթիւ տեղի ունեցած հանդէսներուն եւ զօրանցքներուն, ամերիկեան թերթ մը գրած էր թէ լամէնէն աւելի ուշադրութիւն գրաւեցին 300 Հայեր, որոնք իրենց երկրին պատմական զէն ու զարդով նկարագեղ տե-

սարան մը կը պարզէին : Եւ Էթէ ծափահարութիւնները նշանակութիւն
մը ունին եւ հաշուի կ'առնուին . Հայերը յիսուցա վարձատրուեցան :

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Ուսար) — Կազմուած է 1911ի
սկիզբը :

ԿԱՄԲ (Ագեքանդրիա) — 1912ին կազմուած մարմնամարդի ու-
սուցիչ Ստեփան Ստանկանի նախաձեռնութեամբ :

ՄԱՐԶԱԿԱՆ (Գահերէ) — Գահերէ Ազգ. վարժարանի սաներէն
կազմուած միութիւն մը , որ տարին տեղամ մը մրցահանդէս կը սար-
քէր : Նախաձեռնողն էր զպրոցին տնօրէն Մինաս Մալեան եւ մարդիչը
Հայկ Նալեան :

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲ (Յաւլը) — Կազմուած 1910ի վերջերը
Հայ երիտասարդութեան նախաձեռնութեամբ , նպատակ ունենալով
մասնաւորապէս Հայ նորահաս սերունդին ֆիզիքական զարգացման
աշխատիլ : Տեղի կ'ունենային մարզանքներ եւ երբեմն գինավարժու-
թեան փորձեր :

ՎԱՀԱԳՆ (Ֆիլիպէ) — 1904 սեպտեմբեր 1ին , տեղրանիկ Հայ
մարզական շարժման հիմք կը դրուի Ֆիլիպէի մէջ , Ռոստոմ Զօրեանի
հիմնած մասնաւոր վարժարանին կից , գլխաւորաբար Գրիգոր Մէր-
նանօֆի , Ալոս Պատմաճեանի , Ամրակոմ Դաւիթեանի , Հրանտ Տէ-
միրզափոյնեանի , Յակոբ Շարապեանի , Յարութիւն Շահապեանի եւ
Գրիգոր Գաղապեանի ջանքերով :

Միութիւնը պաշկար մարզական թրաքիսքի ծունացն միութեան
Համադպեւոր կը կրէր եւ իր մասնաւոր գինանշանով տնօր Հովանա-
ւորութիւնը կը վայելէր :

« Վահագն »-ի մարդիչ ուսուցիչն էր Գրիգոր Մէրնանօֆ որ կը
մարզէր նաեւ Զօրեան վարժարանի վերջին դասարանին աշակերտու-
թիւնը :

Այս միութիւնը վաղուէն գործունէութիւն ցոյց տուած է մինչեւ
Մէրնանօֆի մեկնումը՝ 1906 :

ՏՈՐԹ (Գահերէ) — 1912ին կը կազմուի 25ի մօտ գործօն տեղամ-
ներով :

1918 — 1922

ԱՆԳՂ (Պուքրէշ) — Կարգ մը տեղացի պատանիներէ բաղկացած
ֆութպօլի խումբ մը , որ 1926ին մուլուեցաւ նորակազմ « Երեւան »
Գեղար. Միութեան մէջ եւ յետոյ անցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. -ին :

ԱՌԻԻՄ (Կ. Պուլիս) — Հ. Մ. Ը. Մ. -ի քայքայուելէն եւ տարա-
գրուելէն վերջ ստեղծուեցաւ Պուլիս մէջ :

ԱՐՏԱՒԱՋԴ (Ռուսնուք) .

ԱՐՄԱՇ (գիւղապետեանական խումբ) — Հասցուց որք սկսուածն-
րու կայտառ խումբ մը որ Հայաստան մեկնեցաւ պահ մը, կրկին Պո-
լիս վերադառնալու համար :

ԱՐՄԻԻ (Քոսթանցա) — Կազմուած գինեղադարէն յետոյ եւ
1922ին մուշուած Հ. Մ. Ը. Մ. ի նորակազմ մասնաճիւղին մէջ :

ԲԱԳԱՐԱՆ (Քոսթանցա) — Զինադադարէն յետոյ կազմուած, Հ.
Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղին մէջ կը մուշուի 1924ին :

ԲԱՆԿԱԼԹԻ (Բերա) — Կազմուած է այս խումբը 1922էն յետոյ :

ԽԱՍԳԻԻՂ (Խառգիւղ) — Կազմուած 1922էն յետոյ, Ծանօթ դէպ-
քերուն հետեւանքով երբ քայքայուեցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի տեղւոյն մաս-
նաճիւղը :

ԿԱՅՄ (Ռուսնուք) — Կազմուած 1925ին Քաղաքապետ խումբի խա-
ղացողներէն :

ԿԱՅՄԱԿ (Վառնա) — Պահ մը գոյութիւն ունեցած է եւ յետոյ
դադարած :

ԿԻԼԻԿԻԱ ՀԱՅ ԱՐԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Ասանա) :

ՀԱՄԱԶԱՍՊ (Հալէպ) —

ՀԱՅ ԱՌՈՂՋԱԳԱԼԻԿ ՄԱՐԶԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Ժընեւ) —
Հիմնուած 1925ին Պընէնի հայ վարժարանի սաներէն :

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Եռնապատան) — Այս անուան տակ
կարգ մը մարզական միութիւններ կան Եռնապատանի մէջ :

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Պելկրատ) — Կազմուած 1922ին,
նախաձեռնութեամբ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Գում-Գափուի մասնաճիւղէն
Վահրամ Եարմանի : Կարճատեւ գոյութիւն մը ունեցաւ :

ՀԱՅ ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԱԿՈՒՄԲ (Ճափա) — Կազմուած 1922 Յուլիս
23ին Արմինեըն Սփորթինկ Բիւլայ անուան տակ :

ՀԱՅ ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (Իզմիր) — Հիմնուած 1919 Ապ-
րիլին : Պատուոյ պետն էր Ամերիկացի Նիումէն, իսկ ղեկավարը Մկր-
տիչ Եանքեան :

ՀԱՅ ՍՓՕՐԹ (Թեհրան) .

ՄԱՍԻՍ (Բերա) — 1922էն յետոյ պահ մը ապրած, 1924ին լուծ-
ուած է «Երլլի» միութեան մէջ :

ՆՈՐ ԵՒԵԼԻ (Երլլի) — Պոլսոյ մէջ դարձող ամէնէն կենսունակ
մարզական միութիւններէն մէկն է 1922ին Հ. Մ. Ը. Մ. ի լուծուելէն
վերջ :

ԵԱՆԹ (Կ. Պոլիս) — 1922էն յետոյ Պոլսոյ մէջ գոյութիւն առած
Ֆութպոլի խումբերէն մէկն է եղած :

ԵԱՆԹ (Ֆիլիպէ) — Մարզական եռանդուն միութիւն մը, որ
1924ին միացաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ին : Եետոյ կազմուեցաւ նոյն անունով
ուրիշ մը, Հ. Մ. Ը. Մ. ին հետացած ազգոցմէ :

ԵԱԲԺՈՒՄ (Տրապիզոն) — Նախագէտ զոյաւթիւն ունեցող մարզական միութիւն մը, որ 1922ին տարան կը վերակազմուի «Եարժուս» անունն տակ յազուա Տրապիզոնի Հայ երիտասարդութեան ֆիզիքական զարգացման:

ԵԻՇՍԻ (Եիշի) — Իւր թաղին անունով կը կոչուէր մարզական այս միութիւնը, որ կազմուած էր 1922ին Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղի լուծումէն յետոյ եւ տեղի տուած «Նոր Եիշի»ին:

ԳԵՂՃԵԱՆ (Դուժ-Գարու) — Կազմուած 1922էն յետոյ, երբ Հ. Մ. Ը. Մ. -ը եւ իր մասնաճիւղերը լուծուեցան Գոլոտայ մէջ:

ՍԱՀԱԿԵԱՆ (Սամաթիա) — Գաւերաղմէն առաջ կազմուած Սահակեան վարժարանի անունէն: Ուժ կուտար Փութօլլի:

ՍԻՍՏ (Կ. Գոլիս) — 1922էն յետոյ Գոլոտայ մէջ կազմուած Փութօլլի խումբերէն մէկը:

ՎԱՀԱԳՆ (Դամասկոս) — Հայ պատանեկան միութիւն, որ ունեցած է Փութօլլի ճիւղ մը:

SUSԵԱՆ (Մաքրիդիւղի) — Մաքրիդիւղի Համանուն վարժարանին ինք Փութօլլի խումբ մը, որ կը գործէ այս պահուս:

ՏՈՐԲ (Աղեքսանդրիա) — 1923ին կը կազմուի Ռամէլլի մէջ: Երկու տարի վերջ կը ձուլուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի նորակազմ մասնաճիւղին մէջ:

Շուարշ Թրիսեանի շրջանին կազմուած սկաուտական խումբերէն «Նոր Դարաց» ի եւ Սկիւտարի Հ. Մ. ի սկաուտները միասին լուսանկարուած 17 Մայիս 1914ին, Սկիւտար համդէտէ մը վերջ: Մէջտեղը Հ. Մ. ի վարիչ եւ սկաուտներու պետ Գրիգոր Յակոբեան:

Գ Ա Ի Ա Ռ Ն Ե Ր Ը

ԻԶՄԻՐ

90 ական թուականներուն սկսաւ Հայ մարզական կեանքը Իզմիրի մէջ եւ կարճ ժամանակի ընթացքին Հայ մարզիկները մասնաւոր յատկութիւն երեւան բերին ու կրցան ներկայանալի խումբեր կազմել: Ասոնց մեծ մասը զարգացան օտար խումբերու մէջ եւ որոշ շրջան մը համիտեան ընթիմի պատճառաւ իսկական Հայ խումբեր չկազմուեցան, ասոր հետ մէկտեղ անոնցմէ ախոյեաններ ի յայտ դալով՝ մեկնեցան Եւրոպա կատարելագործելու համար իրենց մասնագիտութիւնը: Յաւալի է սակայն արձանագրել որ անոնցմէ քիչեր միայն իրենց կոչումին գիտակցութիւնը ունեցան եւրոպական ազատ մթնոլորտին մէջ:

Բայց եւ այնպէս հատ մը, իսկական զմիւռնահայ դէմք մը, չմոռցաւ իր ետին մնացած հարիւրաւոր պատանիները, անմիջապէս որ ձեռք բերաւ պէտք եղած ձեռնհասութիւնը, յաջողութեամբ աւարտելէ վերջ սօր եւ արիւնքի վարժարանը փոփոխեց ի տիտղոսով, վերադարձաւ Իզմիր եւ անուանուեցաւ Ազգ. Վարժարանին ղառաւոր: Այս անձը Գ. էլմասեանն էր:

Էլմասեանի շրջան

1900ին էլմասեան իր պաշտօնին ձեռնարկած ժամանակ, Ազգ. Վարժարանները զուրկ էին տարրական դործիքներէ, անհրաժեշտ էր դպրոցին կից մասնաւոր մարզարանի մը կառուցումը: Իր առաջին դործը եղաւ զաստիասութիւններով եւ հրապարակագրութեամբ այդ թերին մատնանշել եւ կոշ ընել հասարակութեան ընդառաջ երթալու այս կենսական հարցին: Դժբախտաբար Ազգ. Վարժարաններու ելմասեանցոյցը փայլուն չէր եւ դպրոցի պիտեմէն բնաւ թոյլատու չէր նոր ծախքերու դուռ բանալ:

Իր կոշը երկար առեն անհետեւանք շմաց, բարերար մը ըմբռնեց այս հարցի կարեւորութիւնը եւ այդ նպատակին համար յատկացուց 500 ոսկի: Իզմիրի անցեալը փայլուն է նման բարերարներու ցանկով, որոնք անգամ մը համոզուելէ վերջ ազգային օգտակար ձեռնարկներուն, լայնօրէն բացած են իրենց քսակը:

Էլմասեան երջանիկ էր, քիչ առննուած մէջ Մեսրոպեան վարժարանի ընդարձակ պարտէզին մէկ անկիւնը տիպար մարզարան մը պատրաստեց՝ օժտուած ամէն տեսակ մարզական արդիական դործիքներով:

Էլմասեան իր դպրոցական դասընթացներով չզոհացաւ, հետա-
բերութիւն արթնացաւ եւ նախկին շրջանաւարտ աշակերտներէն
յարմարութիւն ունեցողներն ալ իր շուրջ հաւաքելով, հաստատեց
գիշերային եւ կիրակնօրեայ դասեր, հետեւ նիւթական ակնկալու-
թիւններէ՝ անձնագործ նուիրումով մարզեց նաեւ այս վերջինները: Իր
ջանքերը տաղարդին շննացին, ախոյեանները սկսան իրար յաջորդել:

1901 Յունիսին տեղի ունեցաւ տարեկան մարզահանդէս մը, մաս-
նակցութեամբ հարիւրէ աւելի մարդիկներու: Երջողութիւնը եւ խան-
դափառութիւնը մեծ եղաւ, այն աստիճան որ դադութը իր թմբիւրէն
գուրս գալով այնուհետեւ իր նիւթական եւ բարոյական աջակցու-
թիւնը նուիրեց սոյն գործին:

Տարիները անցան եւ ամէն անգամուն աւելի փայլուն հանդէսներ
տեղի ունեցան: Էլմասեանի ցանկութիւնն էր իր սկսած գործին աւե-
ւականութիւնը տպաւորելի եւ արժանաւոր յաջողներ ունենալ: Կա-
րելի է ըսել որ ան արդէն նախադպացում մ'ունէր, որովհետեւ 1905ին
ենթադրարար մասնուած, որուն հալածանքները սկսան մինչեւ իր
անձին հասնի: Ան առիպուեցաւ թողուլ իր գործը եւ հեռանալ: Չեմ
կրնար ըսել որ ան յեղափոխական մէք, բայց ամէն բանէ առաջ հայ
էր եւ կ'ուզէր տարածել — առողջ միտք, առողջ մարմնոյ մէջ —
բնդհանրական սկզբունքը նաեւ հայոց մէջ:

Պ. Էլմասեանի մեկնելէն վերջ իր աշակերտները՝ որոնք ամէնքը
շափահասներ զարժած էին, կազմեցին Մեարտպեան Միութիւնը (Ա-
կումբ բաւր գործածել արտանուած չէր եւ ամէն շաբաթ դպրոցին
կամ եկեղեցիին պէտք էր կապել), եւ կրցան անոր սկսած գործը շա-
բունակել մինչեւ 1910 թուականը:

1910ին, Մեարտպեան վարժարանի տնօրէնութիւնը, նկատելով որ
Էլմասեանի գործիական մարմնակրթանքի գրութիւնը այլեւս Մեար-
պայի մէջ յարգի չէր ու նաեւ պետական վարժարաններն ալ դադրե-
ցուցած էին այդ ուղղութեամբ զատաւանդութիւնը, եւ որուն համա-
կիր չէին նաեւ բժշկական միութիւնները, որոնց գործիական մար-
դանքին մէջ շուէտական մարմնամարդի գրութիւնը հաստատել: Այս
մտադրութեամբ, իր գործի հրաւիրեց Եռեւտական մարմնամարդի մաս-
նազէտ եւ նախկին ախոյեան Պ. Մելիքեանը որ համբաւաւոր էր նաեւ
իրր զնգամուղի (պիլարատ) փորձէսէօր:

Մելիքեանի առաջին գործը եղաւ, իր նախորդին հաստատած
մարզարանը քանդել, գործիքները վերցնել ու վարժարանին դեռնա-
յարկին մէջ փակել ուր տարիներու ընթացքին փտելու դատապարտ-
ուեցան:

Այս անգամ, Մեարպայէն նոր գործիքներ բերել տուաւ իրբեւ
վերջին նորութիւններ: Ու սկսաւ իր ըմբռնած մեւով դաստաւողու-

թեան, գլխաւորաբար շուէտական մարզանք եւ սուսերամարտութիւն: Նպատակն չէ հոս իր գործունէութեան եղանակը քննութեան ենթարկել կամ քննադատել, սակայն ստորջէ որ իր միակողմանի դրութեամբը չկրցաւ երիտասարդութիւնն ու պատանեկութիւնը տաք շունչով մը խանգաղաւել ու զանոնք աւելի ու աւելի շարժման կապել: Աշակերտներն, քանի քանի անգամներ իրեն դիտել տուինք թէ ամբլէթիզմն ու րացոթիայ խաղերն եւ սուհասարակ միջազգ. ողիմպիական մրցումներն ալ կարելի էր շուէտականի ծրագրին մասնկատել ու իբր այդ կիրարկել:

Սակայն, ինք այդ ճիւղերուն մէջ բաւականաչափ հմտութիւն եւ փորձառութիւն չունենալով բնաւ հարկ չտեսաւ տղոց ընդհանուր փափաքին ընդառաջ երթալ: Արդիւնքն այն եղաւ որ երիտասարդները աստիճանաբար պաղծեցան ու քաշուեցան: Մեքսիկոյեան Միութիւնն ալ լուծուեցաւ:

Այդ շրջանին, արդէն սկսած էին կազմուել մարմնակրթական նոր միութիւններ, որոնցմէ դուրս եկան ազազայ փայլուն մարզիկներ եւ Փութազոյիստներ:

1900էն առաջ գոյութիւն ունէին արդէն անհատ հայ Փութազոյիստներ, սակայն մեծամասնութիւնը օտար խումբերու մէջ արձանագրութեամբ ըլլալով, հասնական արժէք մը չէին ներկայացնէր:

Երբ էլմասեան առաջին անգամ գործի մեղմարկեց, նկատեց որ մաս մը կարող մարզիկներու խաչալը Փութազոյն է: Հակառակ որ ինք Փութազոյի մասնագէտ մը չէր, այնուամենայնիւ ընդառաջ զնաց տղոց բաղձանքին ու հայ «Փութազոյի Միութիւն» անուան տակ կազմեց առաջին Փութազոյի խումբը:

Համախառն ըէժիմը սակայն մեծ դժուարութիւններ կը ներկայացնէր ազատ գործունէութեան համար արդեւ ըլլալով միջազգային մրցումներու մասնակցելու, ուստի խոհեմութիւն սեպեց ազատ թողուլ այն անգամները, որոնք փափաք եւ կարողութիւն ունէին օտար տեղումրի մը մասնակցելու:

Յունական «Pelops» տեղումրը սիրով ընդունեց իր ծոցին մէջ հայ մարզիկները որոնք մինչեւ 1909 մաս կազմեցին անոր:

Այս երիտասարդութեան մէջ կային շատ վարպետ խաղացողներ որոնք յունական խումբին շաւաղոյն ուժերը հանդիսացան: Այն ատիւնան որ երբ «Pelops»-ը միջազգային մրցում մը կ'ունենար 9 հայ մարզիկ կը համրուէր 11 հոգինոց խումբի մը մէջ: Pelops-ի մաս կազմելով հանգերձ, հայ խաղացողները իրաւունք ունէին հայ անուան տակ ոչ պաշտօնական եւ բարեկամական մրցումներ կատարելու:

1908ին, համախառն ըէժիմի տապալումով, հայերը որոշ ազատութիւն մեռք բերին: Այս պարեհութեան օգտուելով, հայ մարզիկ-

ները կրկին խճուսեցան ու կազմեցին Հայ Մարմնակրթական Ակումբ
ը, սակայն մինչև մէկ տարի չկրցան հրապարակային պաշտօնա-
կան մրցումներ կատարել մինչև որ իրենց կանոնադիրը կառավա-
րութիւնէն գաւերացուեցաւ:

« Հայ Որսորդաց Ակումբի կազմութիւնը

Ձրա տնօրէն մարմնակրթական խումբեր իրարու մօտ գալով
կազմած էին « Հայ Որսորդաց Ակումբ »-ը:

Այս խումբերը՝ որոնք իրենց առանձին ներքին կանոնադիրն ու
գործելու ուղաւորութիւնը ունէին, կը կաշուէին « Քնար » « Վասպու-
րական », « Վարդանեան » եւ « Սահակեան » խումբեր: Իւրաքան-
չիւրը ունէր նրկու ներկայացուցիչ « Հայ Որսորդաց Ակումբ »-ի
Վարչութեան մէջ, որուն կը նախագահէր « Որսորդաց Ակումբի վար-
չական մէկ անդամը:

Բնականաբար հասաւորար գործակցելու այս աշխատանքը մէկ

Իզմիրի Հայ Որսորդաց Ակումբի ֆուտբոլի խումբը 1911ին

օրէն միւսը կատարուելիք դորձ չէր, պարզ այն պատճառով որ Հայ մարզիկներուն կարեւոր մէկ մասը յունական Pelops խումբին անդամ արձանագրուած էր որ իր կարգին Աթէնքի Փուլպօլի Համադաշակցութեան մաս կը կազմէր եւ որ իր մայրը ունէր: Եւ ա — կայն Իզմիրի Հայ մարզական կեանքին աշխատու դէմքերէն մէկուն, Մ. Եանըզեանի Զանգերով կարելի եղաւ այն խնդիրը հաշտարար Ժեւով կարգադրել: Այսպէսով, Pelops սկումբի վարչութիւնը սիրով ընդունեց Հայ մարզիկներու հաւաքական հրաժարականը, պայմանաւ որ անոնք ուրիշ ոեւէ օտար միութեան արձանագրուելու իրաւունք չունենան եւ միայն զօրծեն «Հայ Ակումբ» անունին տակ:

Այս առաջին ձեռնարկին յաջողութենէն խանդավառուած Մ. Եանըզեան ամբողջովին նուիրուեցաւ նորակազմ «Հայ Ակումբ» քիկ կազմակերպութեան ու յառաջդիմութեան, անդամներու թիւը հասցընելով 600ի: Իզմիրի Հայ մարզական կեանքին մէջ, Եանըզեանի կատարած դերը զինքը կը դասէ էլմաստեանէն վերջ առաջին զծին վրայ:

Կազմակերպական առաջին աշխատանքները լրացան մինչեւ 1910 սեպտեմբեր: Երազիր - կանոնադիր, դաշտ, մարզարան ու այն ամէնը ինչ որ անհրաժեշտ է մարզիկին Համար, պատրաստուած է արդէն: Նկատի առնելով միջազգային մրցումներու մօտաւուտ սկընաւորութիւնը, վարչութիւնը որունց եւ անմիջապէս ձեռնարկեց Հայկական արծաթ բաժակի մրցումներուն, վերոյիշեալ չորս խումբերուն միջեւ, որ ոչ միայն լուազոյն առիթ մը պիտի ըլլար ազոց կանոնաւոր փորձեր կատարել տալու, այլեւ կարելի պիտի ըլլար, երկու առաջնակարգ Հայ խումբերու կազմութեան համար, լուազոյն մարզիկները դասել, որոնք միջազգային մրցումներու մէջ Հայ Փուլպօլը պիտի ներկայացնէին: Այս մրցումները, իրենց բրոյսկան կողմէն զատ, ունեցան նաեւ նիւթական կարեւոր արդիւնքներ ինչ որ թոյլ տուաւ Եւրոպայէն կարգ մը պիտոյքներ բերել տալ:

Այսպէս ուրեմն, Իզմիրի Հայ Փուլպօլի ներկայացուցչական խումբը կազմուած էր, եւ կը ներկայացնէր պատկառելի ուժ մը: Կը մնար իր արժէքը ցոյց տալ միջազգային հանդիպումներու մէջ: Այդ առիթը չուշացաւ:

1911-12ի Փուլպօլի եղանակին Հայ խումբը յաջորդաբար մրցեցաւ տեղական բոլոր կարեւոր խումբերուն՝ յունական Pelops, Appolon, Panioniou եւ անգլիական Bournalat խումբերուն որոնք բոլորին վրայ ալ փայլուն յաղթանակներ տանելով 1912 մարտ 26ին չա՛նցաւ արծաթ բաժակը:

Այս պատուարեր յաղթանակը նիւթականէն աւելի բարոյական մեծ յաջողութիւն մը կազմեց միութեան համար, դառնալով ազգակ

ժը եւ զրգիւս ժը Հայ գաղութին մէջ տեղեկելու բարերար շարժում
ժը: Բոլոր թերահաւատները, բոլոր անասրերն էր որոնք կազմա-
կերպութենէն հետո մնացած էին, զգացին իրենց մէջ խոսող ցեղին
սղին ու ազգային հպարտութիւն ժը, ինչ որ զիրենք ժտեցուց մի-
ութեան: 1912ի վերջը, Հայ Որսորդաց Ակումբը իր մէջ կը հաշուէր
մօտ 1000 զոյժան անդամներ:

Հայ Որսորդաց Ակումբի Փութպօլի խումբին կազմը, որ կը մաս-
նակցէր բաժակի մրցման, հետեւեալն էր.

Դանիէլ Աղսարալեան՝ բերդապահ, Դէորդ Եարէթեան եւ Ernest
Parkinson վերջապահ, Արտաշէս Ղարիպեան, կարապետ Օհաննէսեան
եւ Եարութիւն Թէրաթիւեան՝ միջնապահ, Լեւոն Քէշիկէեան, Հրամա-
փափապեան, Harold Charnant, Մկրտիչ Սանդղեան եւ Սարգիս Թիւ-
թիւնճեան՝ յատապահ:

« Բաժակի » այս յաղթանակին արժապանչը եւ Իզմիրի Որսոր-
դաց Հայ Ակումբին համարը շուտով տարածուեցաւ Իզմիրէն դուրս
Պոլիս եւ այլ հայկական քաղաքներու մէջ:

Այդ օրերուն Պոլսոյ հայութիւնն ալ մարզական իր վերամծնողի
ըջմանը կ'ապրէր եւ իր մէջ կը համբէր մէկէ աւելի Փութպօլի զօրա-
ւոր Հայ խումբեր: Միւս կողմէ նահատակ Եւսաբը Քրիսեան, Սեր-
պայէն նոր վերադարձած, նուիրուած էր Հայ մարզական շարժումը
զիտական հաստատ հիմներու վրայ դնել եւ իր հիմնած « Մարմնա-
մարզ » թերթով շաղկապ ժը հանդիսացած բոլոր Հայ մարզական
միութիւններուն Փութպօլի խումբերուն միջեւ: Նոյն տարիներուն կը
կազմակերպուէին նաեւ առաջին Հայ-տղիմպիական մրցումները:

Այս պայմաններու մէջ ուրեմն, երբ Պոլսոյ Հայ երիտասարդու-
թիւնը որոշ շափով մարմնակրթանքին կարեւորութիւնը ըմբռնած ու
Փութպօլի խաղին մեծ զարկ տուած էր, շափազանց հետաքրքրական
ու դաստիարակիչ պիտի ըլլար Իզմիրի իրենց վարպետ Հայրենակից-
ներու խաղը վայելել: « Մարմնամարզ » թերթը ուրեմն նախաձեռ-
նարկ եղաւ հրաւիր ուղղելու Իզմիրի Հայ Որսորդաց Ակումբին, որ-
պէտքի Պոլիս գալով տեղական թուրք եւ Հայ Փութպօլի լաւագոյն
խումբերուն հետ մրցումներ կատարէ:

1913ին ծրագրուած այցելութիւնը կատարուեցաւ: Տասը օրուն
իրենց Պոլսոյ մէջ ներկայութեան ընթացքին, Իզմիրի Հայ Որսորդաց
Ակումբը կատարեց չորս մրցում. Կալաթա Սէրայի, « Տորք ձի»,
« Արաքս ձի եւ « Յէնէր Պաղչէի » դէմ: Առաջինին հաւասար
2-2ով: Երկրորդ եւ երրորդ մրցումներով զիւրին յաղթանակներ տա-
րաւ « Տորք ձի եւ « Արաքս ձի վրայ, իսկ իրենց վերջին հանդիպու-
մը՝ Պոլսոյ զօրաւորագոյն խումբին՝ « Յէնէր Պաղչէին դէմ, վեր-
ջացաւ իզմիրցիներու պարտութեամբ 2-4ով: Բնականաբար իրենց ե-

րեք յաջորդական մրցումները չափազանց յողնացուցած էին գիրենք, միւս կողմէ երկու կարեւոր խաղացողներ վերաւորուած ըլլալով, փոխարինուած էին Վճորջի երկու անդամներով, ինչ որ որոշ չափով ազդած էր խումբին ներգաշնակութեան վրայ: Պատճառներ էին առնք, որոնք մեծ չափով կը նուազեցնէին խումբին յաղթելու հասանականութիւնները, ինչպէս ցոյց տուաւ մրցման արդիւնքը:

Հայ Ուսարգաց Ակումբի ֆուլպոլի յաջորդութիւնները շարունակւեցան մինչեւ 1914, թէ տեղական խումբերու եւ թէ անգլիական, գերմանական եւ ամերիկեան մարտանաւերու խումբերու դէմ:

Գէաք է շեշտել որ այս յաջորդութիւններուն մէջ Մ. Սանըգեանի գերը շատ մեծ եղաւ:

Սանըգեանի շրջան

Ֆուլպոլի զուգընթաց, զանց ըէր առնուած նաեւ մարմնակրթանքի եւ բացօթեայ խաղերու վարժութիւնները:

Ամէն խումբ, արդէն իր սեփական միջոցներով հասաւաւած էր իր սեփական մարզաբանը ուր տեղի կ'ունենային զանազան տեսակի մարզական փորձեր:

1910ին Հայ Ակումբի Վարչութիւնը որոշեց կառարել մարզական ախոյեանութեան տարեկան մրցումներ, որոնք տեղի պիտի ունենային ամէն տարի Մայիս ամսու վերջը: Այդ մրցումներուն մէջ, լաւագոյն հանդիսացողները, իրաւունք ունէին տարեկան միջազգային ողիմպիական մրցումներուն մասնակցիլ, որոնք հովանաւորուած էին Աթէնքի Կեդրոնական Լիկէն:

Մարզական կեանքի աշխուռն դէմքերէն կարելի է յիշել Գէորգ Յարեթեանը, երկայնութիւն ցատկելու եւ 100 մէթր վազելու ախոյեան, Կ. Յովհաննէսեան՝ բարձրութիւն եւ երեք քայլ ցատկելու մէջ, Գ. Շաքարեանը՝ սկաւառակ նետելու, եւ Ա. Ֆրեյսըզիսեանը 400 մէթր վազքի մէջ:

Սոյն մարզական մրցումներուն մաս կը կազմէին նաեւ նշանաւորութիւնը ինչպէս նաեւ կարգ մը ամերիկեան եւ անգլիական խաղեր, որոնք ժողովրդին հետաքրքրութիւնն ու խանդավառութիւնը կ'աւելցնէին:

Պոլիսը 1911ին, սկսած էր արդէն իր հայկական ողիմպիականներուն կազմակերպութեան, որոնք պոլսահայ երիտասարդութեան համար դարձած էին տեսակ մը նուիրական տօնակատարութիւններ, նուիրուած հայ ուսին ու մարմինին:

Իր երկրորդ ողիմպիականին կազմակերպութեան առթիւ, 1913ին պոլսահայ ողիմպիականի կազմակերպիչ յանձնախումբը Իդմիրի հայ մարզիկներուն ալ մասնակցութեան հրաւեր ուղղեց:

Միայն Գէորգ Յարեթեանն է որ փափաք յայտնեց իր անձնական

ԿԱՐԻՆ

Սանասարեան անունը այլեւս ու եւ է հմայք չունի նոր սերունդին համար. իսկ հին սերունդին համար կը թուի ըլլալ հին — հին դարուց յիշատակ։ Աւ սակայն իր տեսակին մէջ բարձր ժիշկականող վարժարան մըն էր, հաստատուած Բարձր Հայքի սրտին վրայ, Կարնոյ մէջ։ Բացի իր սւսումնական եղական աստիճանէն, որու մասին հիացումով արտայայտուած էին բազմաթիւ արեւելադեպ Արագացիներ՝ պատմարան, երկրախոյզ, դիմնական, անտեսողէս, որոց ի շարս մա — նասանդ գերմանացի Լէման — Հասերթ՝ Հեղինակ Armenien Einst und Jetzt (Հայաստան անցնելուսն եւ այժմ) եռահատոր դժայիկի թնական պատմութեան, Սանասարեանի մարդական եւ բացօթեայ խաղերու գրութիւնը, բացի Անգլիայէն, Գերմանիայէն եւ Պալթիկեան ու Սրտաթիւսեան երկիրներէն, գրեթէ գոյութիւն չունէր ուրիշ երկրի վարժարաններուն մէջ։

Ծախքով մեկնել ու մասնակցել մրցումներուն։ Արգարեւ իր մարդական կարողութիւնները յայտնութիւն մը եղան պոլսահայերուն համար, որոնք զինքը նանչցած էին արդէն, Իզմիրի Հայ Որսորդաց Ակումբի Պախա այցելութեան ատեն իրրեւ խումբին յաղթանգամ վերջապահը։ Այս անգամ Յարեթեան ի յայտ կուգար ոքանչեւի արագաժող մարդիկ մը, խելով 100 մէթրի մրցումը 12 2/5 երկվայրկեանէն։ Նոյն օրը երկրորդ յաղթանակով մը, երկարութիւն ցատկելու մէջ (5.94), Իզմիրի հայութեան պատիւը կը փրկէր։

Այս առաջին տարուան յաջողութենէն վերջ, ուր Յարեթեան երկու առաջնութիւն կը շահէր բնական էր որ յաջորդ տարի, իր ներկայութիւնը կրկին ցանկայի դառնար։

1914ին ուրեմն, Գ. Յարեթեան երկրորդ անգամ ըլլալով կը մասնակցէր Պոսոյ Հայկ. ոլիմպիական մրցումներուն, սակայն դժբախտաբար չկրցաւ նախորդ տարուան իր փայլուն արդիւնքները մեծը բերել։ Միայն երկայնութիւն ցատկելու մէջ է որ առաջնութիւն շահեցաւ, առանց իր մրցանիչը կարենալ կոտրելու, ցատկելով միայն 5.68. Իսկ 100 մէթրի մէջ գատուեցաւ միայն երկրորդ Նուպար Ղէլայեանէն վերջ, ու բարձրութիւն ցատկելու մէջ երկրորդ՝ Գաւրո Եւսէփեանէն եւ Հայկ Ըօլայեանէն վերջ։

Աւ ոլիմպիականէն վերջ, շատ չանցած ընդհանուր պատերազմը պայթեցաւ։ Չորս երկար տարիներու ընթացքին ամէն տեղի նման Իզմիրի մէջ ալ մարդական ամէն կարգի գործունէութիւնները ամլութեան գատապարտուեցան։

Յ. ՄԱՅԻՆԻԱՆ

Զմուռնանք սակաշն, որ մենք կ'ապրէինք բռնակալ եւ յետամնաց երկրի մը մէջ :

Գերմանիայէն ապապրուած մեր շմուռնիները ամիսներով մաքսա - տունը կը մնային, որովհետեւ վարիչները չէին կրնար երեւակայել , թէ ի՞նչ բանի կրնային ծառայել այդ շատամնայական գործիքները, որոնց արտահանումի թղթին վրայ պաշտօնեան անգամ մը նարահատ գրեր է, վերջապէս անուն մը դրած ըլլալու հարկադրութեամբ, քիւրքմէտէ իսմի միսմի օլմայամ մուխթէլիֆ ալաք ու էտէվաք (թուրքերէն լեզուի մէջ անանուս եւ անգոյ զանազան գործիքներ !!) :

Պատկերը կատարեալ ըլլալու համար անցողակի միայն յիշենք, թէ Լուսուսի բաղդերգերս ալ անգամ մը բոլորովին գրաւուեցան (12 հատ), որովհետեւ մէջը Arménie, Tigran le grand եւն. բաւեր կային :

Եթէ Սանասարեանի տեսութիւնը կրցած է՝ հակառակ տիրող աննպաստ պայմաններուն եւ միջավայրին, հետզհետէ դէպի կատա - րելադործում առաջնորդել հայկական այդ մշտապառ ուսումնարանը, ասիկա կը պարտէին թէ՛ իրենց հետապնդութեան, առողջ քաղաքա - կանութեան եւ թէ վարժարանին ուսուսչական ըլլալու հանգաման - քին, ինչպէս որ էր ինքն՝ Ալա Մկրտիչ Սանասարեան հիմնադիր-բա - րերարը :

Ուսուցչական կազմը կը բաղկանար, քանի մը բացառութեամբ, մանկավարժ համալսարանականներէ, որոնք մարզուած էին գերմանա - կան լուրջ կրթութեամբ: Անոնց մասնագիտութեան առարկան էր ո՛չ միայն սաներուն ուսումնական կեանքը այլ նաեւ քաղաքապետութիւնը :

Հետեւաբար, զուգահեռական դժով կ'ընթանային ուսումն. ու մարզանքը, եւ այս պատճառաւ ալ, նպաստաւորուած նաեւ զմայլելի բնութենէն, զուք կը հանդիպէիք մաշով ու մարմնով առողջ, վար - քով ու բարձր օրինակելի Սանասարեանցի հոյլերու, որոնք իրարու կապուած կը մնային յաւիտենական եղբայրակցութեամբ :

Սանասարեանի մարզական կեանքի գլխաւոր առանցքը կը կազմէին երկու ամենակարեւոր ճիւղերը՝ լողալ եւ շմէկեղ (patinage) . չափա - զանց պարզ էին մեր միջոցները կամ հանդերձաւորումը (équipement) բայց յառաջդիմութիւնն ու յանդգնութիւնը՝ անսահման: Հայաստան - ցի պատանիներ բոլորն ալ, անվախ, հպարտ, անմեղուն, դիւրաւ կա - րելի է երեւակայել, թէ կարճ ժամանակէն ի՞նչ արժէքներ երեւան կու - դային մարզական կեանքին մէջ: Առողջարար է Կարնոյ սաստիկ ցուր - տը՝ Սեպտեմբերէն մինչեւ Մարտ ամիսը, սովորաբար գերօէն վար 20° սանթիկրատ, դէպի Դեկտեմբեր 25 — 30°, իսկ երբեմն գիշերներ բե - լեռային ցուրտ՝ այն աստիճան որ դուրսը դրուած ջերմաչափին մէջ ալքով կամ սնդիկը հառուկատոր նուրբ գիծ մը կը ցուցնէին:

Սասի վրայ կատարուած խիստ յանդուգն փորձերը կամ շփուշկով
զննուած պատկերները՝ աղկոյ, շրջան, խաչաձև, հաստաներ աջ ու
ձախ, եւ ու առաջ, կամ թիւեր՝ 3, 5, 8 մէկ կամ երկու ուղիով դը-
նուած, աչսոր խոյ, 40 — 50 տարի յետոյ, միջազգային մրցումներու
հիմը կը կազմեն . . . :

Մեղի համար կամ բազմաթիւ բնտիւր սահողներու սոփոական
յանդուգն փորձերն էին՝ շփուշկով արգելիքի մը վրայէն ցատկել, շրգ-
թայ կազմած սահիւ եւ յանկարծ մէկ ծայրը իբր խարխոխ բրած՝ կեղ-
րանաձիգ ոչնոյ գարձնել տմրողջ շղթան, որու միւս ծայրը դանուող
2 կամ 3 հողին գլխի պոսոյս պատանառող կեղբոնախոյս ոչնոյ կը դա-
նան, թիւմէթուական համեմատական արադութիամը կարելի է առանց
յափաղանցութեան բռնի՝ ժամը 150քմ. : Տառնակ տարիներու բնթաց-
քին հաղի. քանի մը ոչ ծանր արկածներ արձանագրուած են : Թէեւ
սահիւր պարտաւորիչ չէր պաշտանապէս, բայց խրաբանչիւր աշա-
կեւա ունէր իր սեփական շփուշկը, այնպէս որ գրեթէ բացառութիւն
կազմող չկար դնէ իբր պարզ սահող : Քաղաքին բոլոր հիւպատոսնե-
րը, բնտանիքները կամ մեր ժամանակ Նաղմօ փաշա կուսակալին շնոր-
հայի գաւազնները յաւախ մեր ստոի հիւրերն էին : Սահելու սքանչելի
ու առողջարար մարզանքը, որ տեղի կ'ունենար կէսօրուան հաշին յե-
տոյ մինչեւ ժամ 2, Կիրակի եւ տօնական օրեր տմրողջ օրը, կը սկսէր
Հոկտեմբեր - Նոյեմբերէն մինչեւ Փետրուար - Մարտ, բոս կլիմայա-
կան պայմաններուն (*) :

Գարտաւորիչ էր սակայն լողալու մարզանքը, որ կը սկսէր տմրողջ
աշակերտութեամբ եւ ուսուցչական կազմով մեր Սրտածոր փոխա -
դրուելէն եւ վրանարնակ կեանքը վարելու օրէն, Յուլիս եւ Օգոստոս
ամիսներուն : Սրտածորը կամ Յրտածորը կը դանուի Կարինէն գէպի
Հիւսիս Արեւելք, ուղիով 4 ժամ հեռաւորութեան վրայ գէպի Տուս-
լու-Շաղոմք յետներու մէկ ձորարերանը, Քաշկալմանքին մօտ, Եփ-
րատ գետի գլխաւոր մէկ բազուկին եղբը, որու ակունքն է Քաշա -
փաշա : Այդ գետին վրայ կը շարդարէինք լողարանը՝ քարշարով եւ
գուլգմով - առաւօտուն՝ ջուրը ստոնորակ բլլալով, լաղայր կամուար
էր, իսկ կէսօրին ու երեկոյին՝ պարտաւորիչ : Լողալ շուղողին ուղէն
ձաքնն բունելով ջուրը կը նետէին : Եւ ալ, 12 տարեկանիս, կը սարսա-
փէի ջուրէն, առաջին ամարանոցս էր տակալին՝ եւ մեծերը սաքերէս
ու թևերէս բռնած՝ ջուրը նետեցին : Ահա այդ մկրտութենէն՝ վերջ
եւ տարիներ յետոյ Ծրանոայի մէջ, իբր լաղարդ, պիտի մասնակցէի

(*) Ծ. Խ. — Լեւակամ քերքեր կը գրէին քէ չմշկելը առաջին
անգամ Հայերը հմարած են՝ Քիրքեւ միքոց իրենց լեռներէմ իգնելու :

Union Sportive Montargoiseի մրցումին եւ յաղթանակ տանէի արագու-
թեան եւ կռնակի լող բաժիններուն մէջ:

Լեռնային պտոյանները մեծ տեղ կը գրաւէին, հսկայական բարձ-
րութիւնները, անդնդախոր մորերը, սարսափազդու ապաստանները բնաւ
երկիւղ չէին պատճառուեր ոչ մէկ աշակերտի, կատարեալ alpinisme մը
իւր ամենալայն հմայքներով, վտանգներով, հորիզոններով, չարճա-
շուքեամբ եւ անբացատրելի ոգեւորութեամբ: Բարձրագոյն դասա-
րանի աշակերտներէն պետեր կը նշանակուէին խումբերուն թէ՛ ամա-
րանոցի եւ թէ առօրեայ պտոյաններու ժամանակ: Գիտէինք լեռնային
բոլոր արահեանները, ըլլայ խուլ մորերու մէջ թէ դէպի անլիք քան
2000 մէթր բարձրութեանց վրայ գտնուող սառնարաններն ու միւսի
շեղջերը, որոնք յաւիտենական են: Պարզապէս զմայլելի էր անձնուի-
րութեան ոգին իրարու հանդէպ. այո՛, «Պէյթըն Բաուլ եւ Հիւպրիթ
Մարթինները սքառութեան շարժումը չէին իսկ ծրագրած, երբ Հա-
յաստանի լանջին վրայ ամենախրոխտ scoutism-ը փառս եւ իրական-
ութիւն էր յանձին Սանասարեան աշակերտութեան եւ որու գրուագ-
ները հատրներ կրնան լեցնել:

Ժամանակի ընթացքին, ողիմպիական խաղերն ալ, զորս մենք
կ'անուանէինք Նաւասարդեան խաղեր, տեղ գրաւեցին մեր մարզանք-
ներուն մէջ. վագելու, ցատկելու, մողով ցատկելու, սկաւառակ նետե-
լու, պարկաւազքի, երկաթ գունդ նետելու եւ ասոնց պէս բազմաթիւ
մրցումներ:

Գնդակախաղերը առօրեայ մարզանքի գեղեցկագոյն մասը կը
կառմէին երկու մարզարաններուն մէջ ալ, ինչպէս նաեւ գնդամուղը
(croquet):

Ախտո՛ս որ այս հակիրճ տողերուն մէջ պիտի չկրնամ օրինակներով
ու անուններով լիչել, թէ Հայաստանցի այսպիսի մարզիկները ինքն-
օգնութեան, անձնագոհութեան, վեհանձնութեան ինչպիսի՛ տպացոյց-
ներ տուած են: Հպարտ թող ըլլան մեր նոր սերունդի մարզիկները Սա-
նասարեան անունով, որու շուշը ապահովաբար հասած է իրենց ուղ-
ղակի կամ անուղղակի Հայաստանի անուշ մորերէն եւ վսեմ լեռներու
կատարէն, եւ ինչ որ բնագլխաբար մեր նշանաբանն էր, իսկ իրենց իս-
կական պիտանը, թող բարձրանան եւ բարձրացնեն:

ՀԱՅԿ - ԱՐԱՄ ԳԻՊԱՆԵԱՆ

ԽԱՐԵՆՐԴ

Խարբերող եղան էր Անատուրի ամենէն կարեւոր մէկ զաղաճը, որովհետեւ չկար որ եւ է զաղաճ՝ Պոլսէն վերջ՝ որ իր ծոցին մէջ ունենար երեք ջուլմաներ, Եփրատ, դերմանական եւ Փրանսական, կեդր. վարժարան, Թշկատիցին եւ Սուլթանիէ: 1912ին հայ ուսանողներու թիւը կը համարուէր մօտ 4000:

Ինչպէս ամէն տեղ, Խարբերդն ալ իր Եփրատ, դերմանական եւ Փրանսական Քոլէժներով սկսած էր մարմնակերթական շարժումին: Առաջին ազգանշանը արուած էր Եփրատ ջուլէժէն, պատէշքպոլի խաղով, բայց սահմանափակուած էր իր աշակերտութեան մէջ: Զուրպոյլը թէեւ գոյութիւն ունէր դերմանական եւ Եփրատ ջուլէժներուն մէջ, բայց դնդակին դարձելով ետեւէն վաղել կը հասկնային: Արշաւներ միշտ գոյութիւն ունէին. հեծելազորներ օրուան նորոյթն էր եւ ամէն կիրակի 30 — 40 ուսանողներ կը պատէին մեծ պողոտային վրայ:

1912ի դարձան էր որ կը կազմակերպուէր Փութպոլի առաջին մրցումը: Կանգաւառութիւնը մեծ էր. չորս ջուլմանու ամբողջ աշակերտութիւնը եւ ուսուցիչները ներկայ էին. եւ ամէն ոք ունէր իր ջուլէժին դայեր եւ նշանը:

Չկար ոչ Փութպոլի կօշիկ, եւ ոչ ալ Փորձա: Կազմողները մեծագոյն մասամբ կը խաղային էնթարիով, կամ երկար տարատով:

Պէտք է խոստովանել որ Փրանսական ջուլէժի մէջ շատ աւելի լաւ կազմակերպուած էին դաշտային խաղերը: Կար տեսակ մը սկաուտային, բարքօմստ անունով, որ դեռ այսօր ալ գոյութիւն ունի Զրանսայի մէջ, եւ ամէնէն զօրաւոր կազմակերպութիւններէն մէկն է:

Այսպէս շարունակուեցաւ մինչեւ 1914, որմէ վերջ, ծանօթ է ամէնուն, տարադրութիւն ու ջարդ: Եւ այսօր հաւանաբար այդ ժամանակուան աշակերտութենէն քիչեր միայն կ'ապրին:

ԱՅՆԹԱՊ

Հայ Ուսումնասիրաց Մարմնամարզական Ակումբը՝ Հայ Ուսումնասիրաց Ընկերութեան մարզական բաժինն է, կազմակերպուած՝ ընկերութեան Հիմնումէն հինգ տարի յետոյ, 1909ին, Անթապ: Սկսած թուականէն մինչեւ կազմականութեան չըջանք, ան իր շուրջ հաւաքած է իր ժամանակին երիտասարդ-պատանիներէն ստուար թիւ մը: Ունեցած է իր առանձին մարզարանը: Ան եւս Փութպոլի խաղը ընտրած է իրր կախարդական միջոց՝ երիտասարդները սիրաշահելու, որովհետեւ երիտասարդները զայն կը սիրեն աւելի, եւ յետոյ՝ ան է

մեր աղքատիկ կեանքին մէջ մարդանքի ամենադիւրին միջոցը: Քիչ ծախք — Գնդակի մը դինը եւ ո եւ է զաշտ, — անաւատիկ մարդական կեանք մը: Այդ միջոցով է որ նոյն ընկերութեան տարապրում անդամներէն ոմանք, նոյնիակ իրենց աջաորակայրին մէջ, չկարենալով գտնել ֆուլպուլ մը, եղան թոքի փամփուշտով խաղացին, եւ այսպէս մարդուած՝ ի մի հաւաքուած, ընկերային կեանքը քերժ պահած, զաշնակիցներու պրաման շրջանին առաջին անգամ անդլիական խումրի մը հետ խաղալով անոնց յաղթած են:

Զինադադարէն յետոյ, 1918 — 1921, ան իր գործունէութիւնը ունեցած է Այնթապ, աւելի վարժ եւ գործնական միջոցներով: Կեդրոնավայրն է եղած տարադրութենէ դարձող շատ մը հայ պատանի եւ երիտասարդներու, մինչեւ Այնթապի պարպումը, որմէ ետք միու — թիւն իր գործունէութիւնը շարունակած է Հալէպի մէջ:

ԵԳԻՊՏՈՍ

Մինչեւ 1912, պատահական եւ անյարատեւ շարժումներ միայն երևան եկած են: Ափ մը երիտասարդներ վարանոտ փորձեր կատարեցին, ջանալով ընդօրինակել օտար շրջանակներու աշխոյժը: Բրոֆ. Արթիւր Էլմասի կը վիճակէր հայ երիտասարդութիւնը պատրաստել մարդասիրութեան, եւ ան յաջողած է իր ժրջան աշխատութեանց պտուղը վաշիւել գէթ մէկ վկայեալ մարդանքի ուսուցչի մը արտա — դրութեամբ՝ յանձին Գ. Ստեփան Խանճեանի: Իսկ Գ. Բ. Օհանեան՝ նիւթական եւ բարոյական մեծ զոհողութիւններով վերջապէս կը յաջողէր գետին մը ապահովել, 1912ին՝ Կամֆ Հայ Մարմնամարդական Միութիւնը եւ Հայ Հետազօտիչներու Ընկերակցութիւնը հիմնելով:

Օրինակը վարակիչ էր, եւ երկու տարի վերջ, Գահիրէի մէջ ալ հայ մարդասէր երիտասարդութիւն մը համախմբուելով, Գալուստ — եան Աղզային վարժարանի շրջափակին մէջ ծնունդ կուտար Արարատ Հայ Մարմնամարդական Ակումբին: Աղեքսանդրիոյ եւ Գահիրէի այս քոյր հաստատութիւնները հաղիւ թէ ամբողջած՝ համաշխարհային մեծ պատերազմը վրայ կը հասնէր:

Կամֆ Հ. Մ. Մ. եւ Հայ Հետազօտիչներու Ընկերակցութիւնը մինչեւ 1915 փայլուն շրջան մը բուրբուղէ վերջ, սկսած են ուժանալ, եւ զուտ մարդական գետին մը բլլալէ զազրիւ: 1916 — 17ի շրջաններուն խումբ մը երիտասարդներ բաժնուելով Կամֆէն կը հիմնէին Հայկական ֆուլպուլի խումբը, միասին տանելով գրեթէ օրուան բոլոր ուժերը: Կամֆի մէջ մնացողները կարելին ըրած են կենդանի մնալու՝ եւ յաջողած են շնորհիւ միաբնակ արամադրուած մարդավայրի մը գոյութեան: Այս կացութեան անտանելիութիւնը այնչափ

զգայի եղան է որ՝ 1921ին խուժը մը երիտասարդներ՝ թուով փոքր, ջանացած են անջատ գործունէութիւն մը ստեղծել զուտ մարզական գեանի միտայ։ Յարժար գեանի մը չգոյութիւնը միշտ արգելիչ հան — գիտացած է Ֆուլպոյի զուտ աշխատողական հիւղերու։ Կամէկէն զուրա մշակուելուն։ Այս իսկ պատճառաւ, այս նոր խմբաւորումը Տարբէր Հայ Ֆուլպոյի միութիւն անուն տակ երեւան եկած է։ Տասնեակ մը ան — զամենեւում համարայ ելլող այս միութիւնը՝ երկամեայ աշխոյժ կեանքէ մը վերջ, ազնիւ մէտքի կ'ունենար ընդհանուր Հայ մարզապէր եղ — բայրութեան շարքերուն միտմարտ։ Աշխատողութիւն մէջ պարզելով Հ. Մ. Բ. Մ. ի տառքին գրուը։

Գահիրէի Արարատ Հայ մարմնամարզական ահումբը միշտ վաշխած է ու կը վաշխէ Հայ զազութիւն սէրն ու համակրանքը, սա — կայն զմարտն եղած է մարզավայրի կողմանէ։

Գահիրէի եւ արուարձաններու Հայ երիտասարդութիւնը բաժան բաժան եղած էր։

Հէլիոպոլիս մէջ երեւան կուլար Զամբ Հայ մարմնամարզական միութիւնը, Գահիրէի մէջ Մասիս եւ Հ. Յ. Դ. Պատանեկան միութեան Ֆուլպոյի խուժերը, Արամսմի մարմնամարզական միութիւնը, Կայ — ծակ մարմնամարզական միութիւնը, եւ Հայ նրիտասարդաց Քրիս — տոմէական Ընկերակցութիւնը։

Վ. Ս. Շ.

Պոլսոյ Նոր Դպրոցի սկսանքները արշաւէ մը դարձին 1920ին

ՀԱՅ ՍԿԱՌՈՒՏԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ

(1912 — 1914)

.....

1908 Յունուարէն մինչեւ Մարտ ամիսը զօրավար Պէյաքըն Փառու 6 պրակներով կը հրատարակէր «Աջաութիւն» Թօր Պօլլը, Համաշխարհային նոր «վարդապետութեան» մը առաջին քանդակները: Գիրքին առաջին ու ամբողջական տպագրութիւնը տեղի կ'ունենար նոյն տարուայ մայիսին ու մինչեւ 1909 ապրիլին հարկ կ'ըլլար եօթներորդ անգամ տպարան գրկել զայն, մասամբ բաւարարելու Համար եղած պահանջները, որոնք ամէն կողմէ կը տեղային:

1908 Յունուարէն մինչեւ Մարտ կարող ենք սկստաւական Հա — մաշխարհային շարժման նախաջայիւրը համարել եւ անոր արագ՝ զրեթէ բուռն մեւաւորումը արձանագրել. որովհետեւ, «Աջաութիւն» Թօր Պօլլէ մէկ քանի պրակներու հրատարակութենէն վերջ Մեծն Բրիտանիոյ զանազան մասերուն մէջ սկստաւական խումբեր երեւան եկած էին արդէն:

Շարժումը Թրանսա անցնելու համար շորս երկար տարիներու կարօտեցաւ: Ամերիկացիք հաղիւ 1910ին որդեկրած էին սկստաւական դադափարը: Թուրքերը Պալքանեան պատերազմի պարտութենէն վերջ փորձեցին լայն կազմակերպութեան մը հիմերը նետել պետա — կան նախաձեռնութեամբ ու զինուորական պատրաստութեան նպա — տակաւ: Իսկ Պուլկարները 1924ին միայն կը շարուէին սկստաւական գրուի տակ:

Մեր մէջ սկստաւական շարժման արձագանդ կը հանդիսանար Շաւարշի ամսագիրը — «Մարմնամարդ» — նորահաս սերունդի ապ — նուացման բոլոր մեծնարկներուն խանդավառ յառաջապահը: Առաջին գրութիւնը որուն կը հանդիպինք այդ ամսագրին մէջ, կարճ ու ամ — փոփ տեղեկութիւններ են «Անդլիոյ մէջ տղոց կազմած հսկայ կազ — մակերպութեան» մասին: Այդ գրութիւնը «Տղայոց գումարտակներ» վերնագրով, թէեւ անստորագիր, սակայն ոճը ու յայտնուած դադա — փարները ցոյց կուտան մեղի թէ Շաւարշի գրիչն է եղած: Յօդուածը ինքնին պարզ ակնարկ մըն է եւ յայտնի կ'երեւայ, որ Շաւարշ մտքէն իսկ չէ անցուցած սկստաւական խումբեր կազմելու կարելիութիւնը: Ո՛ր մէկ տարակոյտ, որ այդ թուականին — 1912 Յունուար — սկա — տաւական շարժումը անժամանակ համարուած ըլլայ մեղի Հայերուս համար, որովհետեւ շատ սահմանափակ ցանկութիւն մը միայն կը յայտնուի Շաւարշի կողմէ այդ տողերու վերջաւորութեանը: «Որքան փափաքելի պիտի ըլլար որ զանազան Հայ վարժարաններու աշակերտ —

ներ պատասխանատու մեծի մը ընկերակցութեամբ պարբերաբար պատշաճեր կազմակերպելն զանազան բացօթեայ վայրեր: Աթէ կ'ուզէ որպէսզի մէջ բարեսկանք վառ պահել, անոնց սորվեցուցէ բնութեան սէրը եւ անոր զեղեցկութիւնները ։

Այսքան միայն: Ակառատական Հոյակապ Ծրագրէն Վարմնա — մարդն բնութեան մէջ ապրելու մասը կ'իւրացնէ լոկ ու կը թելադրէ ի պէտս հայ վարժարաններու աշակերտաց ։

Նորութիւնը այս մեռել հաղորդելէ վերջ, այլեւս այս հարցի լուրջ որ եւ է գրութեան շնորհ հանդիպիր Վարժարանագրի մէջ մինչեւ տասներորդ թիւը — Մայիս 15. 1912 — ուր հայ դաստիարակ մը — Յ. Թ. Հինգլեան — յօդուածաւարդ մը կը սկսէր մանրամասնօրէն պատկերացնելով Պօյ Սքաուտը եւ իր կեանքին նպատակը ։

Ակառախիզմի այս առաջին լուրջ վերլուծումը, ուր նաեւ մեր ազգային պայմաններու պատշաճեցում մըն ալ փորձուած է, կը շարունակուէր մինչեւ նոյն տարուան 13րդ թիւը ։

Այդ յօդուածաւարդի վերջին մասը, որ փորձառու դաստիարակին թելադրանքը կը պարունակէ, կը մատնանշէ մեր քաղելիք օգուտը այս շարժումէն: Այդ մասը իրաւացիօրէն մեր ուշադրութիւնը կը դրուէ, քանի որ լծուած ենք հայ սկստական շարժման սկիզբը իզմամբօրէն ուրուագծելու աշխատանքին ։

Շտաբը Նման Յ. Թ. Հինգլեանի ալ մտքէն հետեւ է սկստական կամ բնօրէնութիւն կազմակերպութեան մը հիմքերը դնելու գաղափարը ։ Ինք դիտէ, որ հայ տղաքը, որոնք բնական զարգացի մէջ Հինգ վիջ մարմնամարզական ակումբներ կը կազմեն, պիտի փափաքին խանդավառօրէն նաեւ զայս սկստական ակումբը կազմելը ։

Սակայն ինք Պէյտըն Փառլի կազմակերպութիւնը ծանօթացնելով բնաւ նպատակ չէ ունեցած մամօրիմակ կազմակերպութեամբ պօյ սկստականներու ակումբներ հիմնելու գաղափարը ներշնչել ։ Այդ՝ չորի մը շափազանց յանդուգն բան մըն է տակաւին մեղի համարը ։ Այլ — խորհի մէջ շատ զեղեցիկ մեռնարկներ կան, բայց յարաբերականաւ — թեան օրէնք մըն ալ՝ բոս որու ժողովարկ մը որ օգտակար է այս ինչ միջավայրի մէջ, կրնայ ամօգուտ, եւ նոյնիսկ վնասակար ըլլալ ուրիշ միջավայրի մը մէջ ։ Իմաստուն մարդը ամ է որ օգտակար ձեռնարկի մը գաղափարը կ'առնէ եւ գայն կը պատշաճեցնէ իր միջավայրին ։ Հետեւաբար ինք խորհուրդ կուտայ ո՛չ թէ կազմակերպութիւնը հիմնել, այլ մեր տղոց բարեկրօն մէջ մտցնել այդ մեռնարկին եզրն եւ այդ կ'որակէ շարժարակչի ազգասիրութեան գործը ։ Յ. Թ. Հինգլեան մեր մէջ սկստականի կիրառման կարելիութեանց աւելի համոզուած կ'երեւի քան՝ Շտաբը Գրիսեան, երբ իր ճիշդաց գումարտակները՝ Հրապարակ կը նետէր: Ակտրումքը ընդունուած է այլեւս , ար-

տաքին ձեռն է մեայն որ բազմաքիւ ու բազմատեսակ նկատուամբնու առջեւ մերժում կը ստանար: Մտահոգութիւն մը կայ: Սկստուտական սկզբունքներն ու մեթոտները կը կիրառուին տեսակ մը գիշուորական չըջնակէ մէջ. խորք գիտութեամբ է — հետախուզական վարժութիւններ, բանակում, տոգանցք, հրամաններ, համադրեալ եւն.: Այս բոլորը ի՞նչ աչքով պիտի դիտէր կառավարութիւնը ու մանաւանդ թուրք ժողովուրդը: Պիտի հասկնա՞ր արդեօք, սկստուտիզմի գերազանցապէս դատարարական հանդամանքը, թէ՞ քաղաքական կասկածամտութիւնը իր դուրսը պիտի ցցէր, կրճերը պիտի հրահրէր ու ցաւալի հետեւանքներու ծնունդ տար: Յետոյ ի՞նչ պիտի ըլլար ծնողներու դիրքը, համամտութեան սահմանը. որքա՞նը պիտի թոյլատրէին ու որքա՞նը արգելէին այդ նոր մեթոտներէն ու պահանջներէն:

Սկզբունքը՝ միայն ոգին ներմուծելը — առանց սկստուտական աւելումը՝ այդ զգիւն մը չափազանց յանդուպն բանը կազմելու, կը մնար սակայն վերացական անիրադրանքի բան մը:

Ոգիին ընդունուիլը, այն է սկստուտական մեթոտներու համաձայն ապրելով, իւրացնելու դրութիւնը անխուսափելիորէն իրեն հետ կը քաշէ ե՛ւ արտաքին մէջը: Ժամբան հարթելու համար պէտք պիտի ըլլար որ Ամերիկայէն Տ. Յ. Սիւրամարզ յօդուած մը հասցնէր Վարժամամարդի Օգոստոսի թիւին, յայտարարելով թէ ժամանակ է, թեւադրելու հայ ժողովուրդին, որ հայ տղաքներու մէջ եւս սկսի տարածել այս շարժումը՝ հայրենիքի մէջ: Աւելցնելէ յետոյ թէ Ա — մերիկայի Հայերն ալ մէկ երկու տեղեր մեռնարկած են արդէն» (*): Տ. Յ. Սիւրամարզ ուղղակի կը մատնանչէ Վարժամամարդի խմբա — դրութիւնը իրր անվիճելի պարագլուխը այս մեծ նշանակութիւն ունեցող շարժումին, համոզուած որ Վարժամամարդին է որ պէտք է չանտեսէ հայ ազա՞մը՝ վաղուան հայ սերունդին առաջը:

Ըստ երեսոյթին վճռական քայլը տանելու այս հրաւերն ալ ապարդիւն մնացած ըլլալ կ'երեւի, քանի որ մինչեւ թերթին երկրորդ տարեկոյնի տարածելը, Վարժամարդը կատարեալ լուսթիւն կը պահէ:

Ըստ երեսոյթին ըսինք, որովհետեւ եթէ սկստուտական մեթոտ — ներք վերլուծող եւ նոր դատափարականին տարածման նպատակ դրութիւնները իրր ազդակ ընդունինք, լինք կրնար անտեսել ուրիշ ազդակ մըն ալ նոյնքան եւ անխի կարեւոր: Ընկերային շարժում մը ստեղծելու համար պայման է, որ մտնաւորապէս այդ ազդակը հրա-

(*) Կ'երեւի նախափորձեր, որոնք ոչ մէկ լուրք հետեւանք ունեցած են, դժբախտաբար:

պարակ իբնէ՝ իրեն վերադառնաւ կենսական գերը խաղալու : Եւս-
հաղորդուող տարրն է ալլ, որ ընդունակ պէտք է ըլլայ գաղափարա-
կան սերմը արգասաւորելու :

Հնարասու՞ր է երեւակայել Ֆրանսական յեղափոխութիւնը, եթէ
Ֆրանսայի ժողովրդական զանգուածները իրենց գաղափարախառնե-
րու մտքերուն հաղորդուելու ընդունակ դարձած չըլլային : Նոյնպէս
գոր. Պէյաքն Փառէլէ հատորներ կրնար շարել տառնց քալլ մը իսկ
տառած ըլլալու, եթէ անպիտան տղան բթացած ըլլար հանդէպ ամէնէն
պարզ նշմարտութիւններուն եւ ինքնարեւարար — ներքին մղումով—
աշխատանքի շքուէր :

Պէտք է ընդունել, որ հայ սկստութեան շարժման մէջ չափազոր-
ոսող տարրը — հայ տղան — անմիջապէս ըմբռնեց ու դպաց : Նոր
Ալամիկի մասին ըստած ամէն խոսք կ'արձագանդէր իր հոգիին մէջ :
Խմորումը կը սկսէր առաջին մէկ օրէն. երեւակայութիւնները տեն-
դոս կը դարձէին : Սկստութիւն շուրջ արուած իւրաքանչիւր բացա-
տրութիւն նոր աշխարհ մը կը բանար հայ տղուն առջեւ ու եթէ ը-
սենք, որ վարէն վեր նշուած մը կար — յարաճուն պահանջ մը տղոց
կողմէ, որ շարժման ծնունդը կ'արագացնէր, անոր հաւանական ու-
սաշխարհները հրապարակ կը քշէր ու դարձի անցնիլ կը ստիպէր,
սխալած չենք ըլլար : Այսպէս 1912ը խորհրդածութեան, միջափայրի
ու պայմաններու քննութեան, չափելու եւ մեկելու, համարումը եւ
վճարականութիւնը կազմաւորելու շրջան կրնանք համարել :

1913 թ. Յունուարին, Եւսարշ աւելի քան վճարական է, դպրոցա-
կան տղոց միայն շարժումներն թելադրելով ալլեւս շրջաւարարուիր :

Հայ սկստութեան կազմակերպութեան մը իրականացումը հա-
տարակական դարձիլի իր ծրագրին մէջ մտնուցած է ալլեւս : Ինք հա-
մարումն է ու խանգաղաւ. դիտէ որ զամռմ — հայ Պոյ Սկստը-
մները — այսօր չկան, բայց վաղը պիտի ողջունմնք զամռմնք : Քոս-
տով ու դրնով վճարականօրէն հետապնդած իր նպատակը—կազմակեր-
պութիւնն է. հայ պատանեկութիւնն կազմուած մէկ եւ ընդհ. կազ-
մակերպութիւն մը. եւ զիտաւ է որ այն շարժումը դորս զանազան
պատանեկերով չկարողացաւ մեծերով յաջողցնել : Դպրոցական
տղոցմով զոխի կարենայ գլուխ հանել : Ինք հրապարակաւ ու զոխ-
տակցօրէն իր սկստութեան երգումը կ'ընէ «Պատուով վրայ երդմով,
ազգին ու հայրենիքին որ եւ է կերպով օգտակար ըլլալու», կը սոս-
րագրէ անոր տակ ու կը հարցնէ զոխի լուզէի՞ք ինծի պէս ընել :
Այլ դարձնական քայլեր են որ կ'աւանդին, ինք առաջին հայ սկստան
է. իր երգումը ըրաւ. կը մնայ որ ուրիշներ հետեւին իրեն :

« Մարմնամարզի խմբագրութեան շուրջ հաւաքուած են նոր
ծրագրի մը համակիրներ. շարժումը ծայր տուած է :

Հայ Պոյ սկսուածներու հիմնական կանոնադրութիւնը թարգմա-
նարար ու ժառ առ ժառ լոյս կը տեսնէ թերթին մէջ: Յ. Թ. Հինգ-
լեանի նախորդ տարուան յօդուածաշարքը հրապարակ կ'ելլէ առան-
ձին գրքոյկով մը, որուն կը կցուին նաեւ կանոնադրական յօդուած-
ներ՝ իբր առաջարկներ, որոնք պիտի ենթարկուին կազմակերպու-
թեան առաջին ընդհանուր ժողովի վաւերացման:

Շաւարշ իր դասախոսած վարժարաններուն մէջ ընոր Ազանդէր
կը բացատրէ իր շունչով. իր տաք, համոզիչ ու վստահ խօսքերով:

Իրիկուն մը, — 1913 Մարտ 16 — կ'անցնի Սկիւտար՝ Վեառաշէնի-
մականչի սրահին մէջ խօսելու սկսուածիցի մասին: Հաւաքումը կազ-
մակերպական հանգամանք կ'առնէ, շերկուս ներկաներու ստուար
թիւ մը ինքզինքը Հայ սկսուածիցի օժանդակ անդամը կը հռչակէ եւ
ծնունդ կուտայ Վայ սկսուածներու անժամանայ Տնօրէն Ժողովին:

Շաւարշ, Մարտ ամսուան իր խմբադրականը կը նուիրէ Վառաշէն
Հայ պոյ սկսուածներուն՝ խանդավառ տողերով եւ հանդիսաւոր ոճով
իւր օրհնէնքը տալով Սկիւտարի Հայ երիտասարդութեան:

Շաւարշ խանդավառուած՝ նաժակ կը դրէ Լոնտոն պոյ-սկսուածի
հազուատներ բերել տալու համար անոնց:

Ընոր Դպրոցներէնքը իրենց տնօրէնին շունչին տակ ու Շաւար-
շի անմիջական ազդեցութեամբ կը կազմակերպուէին: Շաւարշ ունէր
նաեւ իր արժանաւոր փոխանորդը Զայրմայր Ալեհանը(*) որ նուի-
րումով կը տանէր իրեն վիճակուած աշխատանքը:

Մինչ Նոր Դպրոցի աշակերտութենէն Վ. Պոլսոյ եւրոպական ե-
ղբրքի Ա. Գումշէն առաջին ժխաւորները կը կազմուէին, Սկիւտարցի
պատանիներ տակաւ հակելով սկսուածական ծրագրին՝ հիմը կը դնէին
Վախական եղբրքի Ա. դումշէն, տալով երկու խմբակներ Անիւծ եւ
Արծիւ:

Տա՛նք, այս պատանիներու սկսուած գառնալու պատմութիւնը
հետեւելու համար այն աստիճանական թափանցումին, զոր սկսու-
ածիցի ունեցաւ մօտեցէն ներս:

Մարմնամարզական փոքրիկ ակումբ մը կար Սկիւտարի մէջ, որ
միւս պոլսական ակումբներէն բացառութիւն կազմելու համար մոլո-
րակային դրութիւնը խախտելով անկէ Հրապարակ վար առած էր իր ճա-
կատը զարգարելու համար:

«Հրատ» կազմուած էր 1911ի արձակուրդի շրջանին. հիմնադիր
ղեկավարը եւ մարզիչը Գաւրո Շահինեանն էր, այն ատեն իրաւաբա-
նական ուսանող: Տեսակ մը դրացիական հաւաքոյթ: Անդամները՝ ու-

(*) Նոր Դպրոցի ստեղծիչն ու «Տնօրէն» անդամներէն՝ Ժամ
1897ին Սկիւտար: Ընդհ. պատերազմի գոկերէն:

բոնց մէջ նաեւ այս տողերը գրողը, իրարու մօտիկ կապուած տղաք էին :

Մարմնակրթութեան մէջ բարոյական ու խելայ տեսնել կ'ու — դէինք : չէինք կրնար դա՛նանալ այն կարգ մը բարոյա — առողջապահ — կան տուեալներով, որոնց դործադրութիւնը թէեւ կը նետապնդէինք հաստատեցեալի անկեղծութեամբ, որոնք սակայն բաւարար չէին զեղեցիկ մարմնին հետ զեղեցիկ նկարագիրը եւ հոգին կառուցելու հա — մար : Հեռագհեակ մեր բշխին : Եղևից բժպելի չգործածել : ժուսկալ եւ մաքուր բլլայն պատուիրաններուն վրայ նոր սկզբունքներ կ'ուղ — ինք աւելցնել — Յ. Թ. Հինգիւանի թելադրութեանց աղղեցութիւնը, թերեւ :

Յետոյ որոշած էինք մեր տկուսմբին համադրեանը ունենալ, որ — չաներու. ատեն հազնելու համար : Որով՝ ամէն անգամ որ քովէ քով գայինք խորհրդածութիւնները կը սկսէին. տափառի կամ շապիկի գոյնին եւ ձեւին մասին. բնզհանրապէս ամանի եւ սուղի հարցը մտա — հոգութեամբ կը ծնծուէր եւ գլխարկի ձեւը որոշելու յայտնի դժուա — րութիւններ ունէինք :

Այդ միջոցներուն — 1913 թ. փետրուարեան օր մը, իրիկունը, Գառն Շահինեան կը վերադառնար Պոլսէն՝ դործ մը լմնցուցած ըլ — լալու. դա՛նուակութեամբ : «Մարմնամարզի խմբադասուանն է ե — դեր. սկստուտակտն կազմակերպութեան մը հիմերը դնելու. մասին տեսնուած են Շաւարշի հետ ու անոր հետ վճռած «Հրատաքի նակաա — գիրը : Սկսուտ պիտի ըլլայինք : Այդ օրը Գառնը վճռած էր նաեւ համադրեանի հարցը ու Շաւարշի միջոցաւ ապսպրած սկստուակտն տարազը բոլորին համար(*) :

Մարտի վերջերը կամ Ապրիլի սկիզբը համադրեանները կը հա — նէին. շտաթ իրիկուն մը ուշ ատեն Գառնը Պոլսէն կը բերէր ու յա — ջորդ օրը բոլորս ալ հաղուած՝ ու իւրաքանչիւր խմբակ իր նիզակա — դրօշը առնէին՝ արշալի կ'երթայինք : Անպատմելի էր մեր խնդա — վառութիւնը : Զէինք քալեր կարծես — այնքա՛ն թեթեւ ու արագ էին մեր քայլերը : Մրադային վերելք էր մեր ճամբան, ուր ամէն քայլա — փոխիդ պահանջ կը զգաս ստուղելու աղուր իրականութիւնը : Հոգե — կան ալդ բարձր արժամադրութեամբ շունչերնիս Գայը Տաղիի ստո — բուր կ'առնէինք :

(*) «Նոր Դպրոցի սկստուտներուն եւ մեր տարազները միասին կ'աւսարարէին եւ միասին ալ կը ստացուէին : «Նոր Դպրոցը ունէր խաֆի շապիկ եւ կապոյտ տափառ, իսկ «Հրատաքը կապոյտ շապիկ եւ խաֆի տափառ :

«Նոր Դպրոց»ի եւ «Հրատ»ի սկսումական խումբերը կը կազմուէին միասամանակ: 1913ի Հայկական Ողիմպիականը կ'ողջունէր Հայ սկսումները որոնք «օրուայ ամէնէն համիլի եւ աշխատւ ճարտարիւմ» էին: Սկսումներու երեսմը առաջին անգամ Հայկական Հանդէսի մը մէջ, անոնց տողանցքը «ընդհանուր գոհումակութիւն կը պատճառէր մերկանքուն»: Սարդական եղբրքի սկսումները իրենց սեփական արեւահարներու խմբակը ունէին: Տողանցքէն վերջ Հաւաքական մարզանքներ կը կատարէին եւրոպական եղբրքի սկսումները «առաջնորդութեամբ սկսումակամ խումբերու կազմակերպիչ եւ քերքիս տնօրէն Տ. Շաւարշ Բրիւսնի» (տես «Մարմնամարզ»):

«Սկսումական խումբերու կազմակերպիչ»-այս բացատրութիւնը քանի մը անգամներ եւ զանազան առիթներով գործածած է «Մարմնամարզ»ի խմբագրութիւնը, որ թարգմանի նոյն ինքն Շաւարշ: Նպատակը եւ զբոսապատեալը այս մասնաւոր ընդգծումին կը կարծենք զանեւ Շաւարշի Հանդիպած ընդգծումիւն — Առժամայի ժողովներու ընթացքին: Որով՝ սխալ մը որբազբելու նպատակաւ կը փորձէ իր վրայ կեդրոնացնել սկսումներու կազմակերպումը, խուսափելով ժողովներու ծանծաղուտէն, ուր մարդիկ որքան ալ լաւ տրամադրուած ըլլային, սերած էին որոշ շրջանակներէ եւ Հետեւաբար որոշ լահեր պիտի Հետապնդէին(*):

Այդ միջոցներուն Սկիւտարի երկու Հայ միութիւններուն՝ «Հրատ»ի եւ «Հայ Մարմնամարզարան»ի միջեւ խառն ժողովներ տեղի կ'ունենան ուր երկուստեք շատ խելացի խօսքեր կ'արտասանուին միանալու եւ Հաւաքական ոյժերով տիպար մարզարան մը Հաստատուելու համար Սկիւտարի մէջ:

Տեղի շունենար այդ միացումը, սակայն երկու կողմերն ալ կը տիրանան մարզարաններու:

«Հայ Մարմնամարզարան»ը Զիֆլիկի պարտէզը, իսկ «Հրատ»ը՝ Զիշէքէիինը կը վարձէ, իրարմէ ոչ շատ Հեռու:

Նոյն տարուան աշնան «Հայ Մարմնամարզարան» ալ կը կազմէր իր սկսումական խումբը Գրիգոր Յակոբեանի նախաձեռնուած թեմը:

«Հայ Մարմնամարզարան»ի Հիմնադիր եւ անոր զբեթէ բոլոր քայլերուն ներշնչումը Հանդիսացող մեր անուանի մարզիկներէն Գ. Մ. Մկրտեանի կողմէ — որ այդ միջոցին Մանչէսթըր կը գտնուէր — սկսումական տարազներ կը ստացուէին. ու Հայ Մարմնամարզարանի

(*) Տես «Յայտարարութիւն հայ սկսումներու կազմակերպութեան առժամայ տնօրէն ժողովոյ»:

սկսուածական խումբը կը պատրաստուի Գ. Յ. Յակոբեանի ղեկավարութեամբ, որ նոյն օրերուն 1914ի Ողիմպիականին կը մասնակցէր «Նոր Դպրոց»ի սկսուածներուն հետ :

Այն պատարագ մը պէտք է կատարել աչքի առջեւ եղած երեք խումբերէն, սկսուածական դասանանքի եւ խեղալի անսակէտով առաջնութիւնը պէտք է տալ «Նոր Դպրոց»ի եւ «Հրատ»ի սկսուածներուն՝ իբր տառջին տրտայտութիւնը հայ ազուն հոգեկան պահանջին եւ տեսլապաշտ հակամենքուն : Իսկ թէքնիքի եւ մարզական գերակշռութիւնը անվիճելիութիւնը պէտք է ընդունել որ կը պատկանի Գ. Յակոբեանի մենքին տակ պատրաստուած «Հայ Մարզարան»ի ազոց :

Ճիշդ պիտի չըլլար նաեւ մոտացութեան տալ «Հրատ»ի խմբակներուն բազմաթիւ արշաւները եւ մեծնորկած աշխատանքը, որ սկսուածական հայակապ վարժարան մըն էր մարմինը ու մանաւանդ նկարալիքը եւ մեծական նարտարութիւնը դարձացնող :

Ահա իր կարելի մանրամասնութիւններով հայ սկսուածական շարժման սկիզբի օրերու պատկերը, զոր կուտանք հիմնուելով մեր յիշողութեան եւ կարգ մը աղբիւրներու վրայ :

Անք պիտի անուանէինք զայն հայ սկսուածական պատմութեան նախաշրջանը, որ իր խորխափումներուն եւ միանգամայն իր տեսլապաշտ թոյլիքին մէջ պիտի կրէր սաղմերը 1918 — 1922ի փառաւոր եւ արգասաւոր շրջանին :

1918ին հսկայ կազմակերպութիւն մը կը մեկակերպուէր, մինչ տարարախառն Եւսարչի օրով կարելի չէր անոր ծրագրային գոյուքինն իսկ նանչցնել տալ, երբ կազմուող սկսուածական խումբերը կը մնային հոս հոն՝ որը «Նոր Դպրոց»ի, որը «Հրատ»ի կամ «Հայ Մարմնամարզարան»ի շուքին տակ. բոլորը իբրբու նման, եւ սակայն իբրբո՛ւ հետոյ առանց կապի եւ հաղորդակցութեան :

Այսօր կայ ամբողջ սերունդ մը հայ սկսուածներու, որ իր հոգիին խորը պահած ցեղին խելալները ու կարտը հայրենի երկրին՝ կը թափառի աշխարհէ աշխարհ, կը հիւժի օտար ափերուն վրայ, բայց չի մոռնար ու պիտի չմոռնայ երբեք իր վերացնող երդումը «Ժողովուրդ» հայրենիքին, եւ դարերու փորձառութեամբ թրծուած շունչը իր պապերուն որ կը թելադրէ «Պատրա՛ստ, մի՛շտ պատրաստ» :

Ն. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՈՒՐՆԱՆ

Հ.Մ.Ը.Մ. Ի ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Որքան ալ ուզենք առարկայական ըլլալ՝ պատմութիւնը տալու համար իր չոր ու ցամաք իրականութեամբ, ստիպուած ենք, սակայն, ուշադրութեան յանձնել պարտւոյ մը, որ կը բնորոշէ բացառապէս հայ — ցեղային յատկանշական դիմ մը:

Ընդհ. պատերազմը արիւնով ողողած է մեզ: Գաւառը անողոք կերպով ջարդուած: Թրքական ամենի թաթը արորած է ոչ միայն կոտորակեալ Հայութեան, այլեւ ամէն մէկ Հայու մտածումը, զըլխատուած է մտաւորականութիւնը, բովանդակ մարդկութիւնը չորս տարի շարունակ ապրած է մահուան արհաւիրքը, երկիրներ եւ աւերուած ու միլիոնաւոր երիտասարդութիւն զոհ է դաշած թնդանօթ — ներու եւ զնդացիներու, ու կուռող կողմերը ալ սպառած, կը փորձեն վերջ մը տալ խելայեղ պայքարին, բայց զեռ թուրքիան, փաստօրէն պարտուած թէեւ, այսուհանդերձ պատերազմի մէջ է, ու թրքահայ մնացեալ Հայութիւնը՝ սարսափի եւ անթիւ զոհերու չշնչեցող հարուածին ազդեցութեան տակ... Բայց, նոյն այդ Միացորդացիին մէջ՝ խորունկ կակիծին եւ շրջապատին ազդած սարսափին հետ կայ նաեւ, — երեւա՛ն կուգայ, յանկարծ, — վերականգնումի տենչը ...

Ձմռանաճ, որ նաեւ Սերոպան իր բանակները զեռ տուն ուղարկած է, իսկ մարդական հաւաքական կամ մասնաւոր կեանք ոչ մէկ երկրի մէջ է վերակաած:

Այսուհանդերձ, Հայը, — Փիւնիկեան հոյակա՛պ ոգի, — կը խորհի սաքի կանգնիլ, Մեծերէն առաջ շտկել իր ողնայարը, համա — խմբել իր պատանեկութիւնն ու երիտասարդութիւնը, ծածանեցնել դրօշ մը ու հաւաքուիլ անոր ներքեւ ...

Տեղէ՛ք, Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ջլապինդ մեռքը, Հայկ ճիգմէհեանն է որ կը պատմէ —

« ... Ընդհ. պատերազմին մասնակցող Ձմնակցութեան կողմը արգէն իսկ ստիպուած էր ընդունիլ պարտուած ըլլալ, եւ թուրք պատգամաւորը կը պատրաստուէր մեկնիլ Զանաք — Քալէէն դուրս, բաց ծովու վրայ երթալ եւ Համաձայնականներու մօտ, առժամեայ զինադադարէն օգտուելով հայտութեան նախադիմ մը ճշդելու: Օրուան զինուորական եւ քաղաքական կացութեան ճշդումին յաւակնութիւնը ինձմէ հետեւ ըլլալով, սա միայն որոշ կրնամ ըսել, որ մեր զինուորական հազուադէպ անպաշտօն կերպով մէկ կողմ դրած, մէկ քանիներս այնպէս կը զգայինք թէ ընդհանուր պատերազմին քաջա — լերուած հայկական սպանդն ալ վերջ դառած կրնայինք նկատել եւ

դիպուածով վերադարձի յողնած մէկ շունչը կ'ուզէինք առնել ... :
 Ուրեմն, 1918ի Հոկտեմբերի վերջերուն (Մ. Խ. Զինացադարը կնքուե-
 ցաւ 1918 Նոյեմբեր 11ին) Տիպրան Խոյսեանը եկաւ ինծի : Հազիւ մէկ
 երկու խոսք անցնելու ամիսէն, Հայ մարդական կեանքի անցեալին մէկ
 քանի ակնարկութիւն, Հինին յուշերովն ու յոյգերովը պղտիկ խոսն —
 դա՛մաւաւ մը, անդրադարձում մը մենէ անդարձ բաժնուսով կարի՛ն
 դէմքերուն, մնացեալներու անունին մէկ վերադարձ, անոնց Հին յո-
 բարերութիւններու մասին կարծիքներ, եւ վերջապէ՛ս խոսք առաւ
 Տիպրան աւելի վարանուա՛ քան վնասկան մեւով մը, եւ բտաւ . « Հա՛յկ,
 Դրիգոս Յակոբեան այ Համամայն է, որ Հայաքուինք մէկ մը, եւ
 կարծիքներու փոխանակում մը ունենանք մարդական կեանքի վերա-
 կադմութեան խնդրի շուրջ : Քեզի Համար անպատեհութիւն մը կու՛յ
 Յակոբեաններու պրասեկեակը Հայաքուիսին մէջ : Անշուշտ, Տիպ-
 րանի Հետ մեր շատ մանրամասնութիւնն էր որ ինձ իրաւունք տուաւ սա

1919ի Պոլսոյ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ռդիմպիականէն վերջ առնուած խում-
 բանկար մը Զաւէն պատրիարքի շուրջ :

Կերեան ձայնէն աջ՝ Լ. Յակոբեան, Հ. Ժիգմենեան, Բ. Կեօզի-
 պէօյիւքեան, Ա. Սալմասեան, Յ. Թ. Հիմդիւեան, Տոքթ. Էփմէֆեան,
 Զաւէն պատրիարք, Տոքթ. Ուզումեան, Գ. Յակոբեան, Ժ. Խորասան-
 ճեան, Ա. Գալանթեան, Ա. Ալլահվէրտի :

կերպ պատասխանելու. «յիմա՞ր ես, ի՞նչ ես, ի՞նչ անպատեհու — թիւն »:

«Բիշ առաջուան վարանոտ Տիգրանին ղէմքին վրայ ուրախութիւն մը փայլատակեց, եւ անմիջապէս զրպանէն Հանեց նամակ մը, որ հասցէս կը կրէր եւ ձեռքս տուաւ: Թերթ մը թուղթ. վրան՝ որոշապէս Տիգրանին գիրովը գրուած մէկ քանի տող, ստորագրուած՝ Գրիգոր Յակոբեանէն՝ ամէնէն կարճ միջոցին մէջ զիս իր մօտ կը հրաւերէր: Այս գիրը վերջը կեղքոնին տրամադրած էի՝ իրր Ն. Մ. Ը. Մ. ի նա — խաբայլը յաւերժացնող փաստաթուղթ»:

Կարօ Ուշագլեան, «Հայ Սկսուածի խմբագիրը, իր նկարագրութեան մէջ կուտայ այդ հրաւերին պատճէնը —

« Հայ Մարզական Միութիւն մը կազմելու համար, Ժողով մը տեղի պիտի ունենայ մեր գրասենեակը, Վիթալի խան, Թիւ 7, կը խնդրուի ներկայ դառնալ: Գ. Յակոբեան »:

«Հ. Ծիգմէճեանի զրկուած այս տոմսին տակ, — կ'աւելցնէ Կ. Ուշագլեան, — թուական չկար եւ ես չկրցայ ճշդել ճիշդ օրը: Միայն նոյեմբերի մէջ ըլլալը կը յիշեմ: Նոյն օրերուն էր որ Համաձայնական բանակները Գոլիս մասն իրբու յաղթականներ»:

Ն. Մ. Ը. Մ. -ը, եւս «Հայ Սկսուածի Ա. Թիւով (տես, «Հայ Սկսուած» Թիւ 1, էջ 7) եւ «Մեր Գործը» վերնագրով կը պատմէ իր ծնունդը, ու կը սկսի սապէս —

«Զինադադարի առաջին օրերուն, երբ Հայութիւնը արեւելի մեր տութենէն տակաւին նոր դուրս էր եկեր, իր շղթաներուն կզպանքները հաղիւ քակուած, խուճր մը երիտասարդներ հաւաքուեցանք, Գ. Գրիգոր Յակոբեանի կոչին վրայ, կազմելու համար Հայ Մարմն — կրթական Ընդհ. Միութիւնը (Հ. Մ. Ը. Մ.): Առաջին նիստը գումարուեցաւ 1 նոյեմբեր 1918ին, 9 հոգիի ներկայութեամբ, որոնք հրաշքով մը աւերի ճիւղաններէն դուրս մնացած էին եւ որ նախկին սիրահարներ ու մանապէսներ էին մարզանքի եւ սպորի կեանքին»:

Բայց, խօսքը տանք նաեւ իրեն՝ Գրիգոր Յակոբեանին, այս մեռնարկի մասին —

« Հ. Մ. Ը. Մ. ի նման կազմակերպութիւն մը ստեղծելու գաղափարը վաղուց կար, պատերազմէն իսկ առաջ: Երբ Օսմ. Սահմանադրութենէն յետոյ Հայ երիտասարդութիւնը սկսաւ շունչ առնել Թուրքիոյ մէջ, եւ հետզհետէ սկսան կազմակերպուիլ մարզական միութիւններ, անհրաժեշտութիւն ծագեցաւ անհատական ճիղերը համախմբելու եւ հաւաքական աշխատանքով իրականացնելու մեր վաղուան սերունդին Փիլիթեանի դաստիարակութեան գործը: 1911ին, Հայկական առաջին ողիմպիականէն յետոյ, մարզական շարժման նուիրուած քանի մը ընկերներով փորձեցինք մարմնակրթական ընդհանուր կազ-

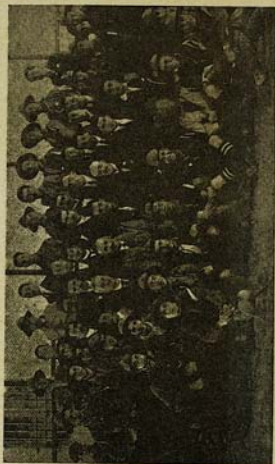
մակերայութեան մը կորիզը ստեղծել՝ իրարու մօտ համաթմբելով գոյութիւն ունեցող մարդական միութիւնները, — որոնց գլխաւորներն էին «Բաֆֆին», «Տորքը», «Արաքսը», «Արաւաւազը», «Տիւան» եւ «Վաշտակ» եւ այլն, — անոնցմէ բխեցնելով զեկափար մարմինը^(*) :

« Ազարգիւն անցան մեր տառջին փորձերը : Ետտ էին մեր նամբուն վրայ խոշորագոյնները : Դառն է զանոնք յիշել (միութիւններէն ու մանց արտարքերութիւնը եւ կարգ մը վարիչներու անձնական, ետ խղիւրները) : Կրտսե անոր համար որդէսի գիտցուի թէ պատերազմէն առաջ ալ հասունցած էր Հայ Մարմնակրթական Ընդհ. Միութեան մը կազմութեան գաղափարը, եւ զայն իրականացնելու համար քսանիցս մեծնարկ եղան է :

Պէտք էր, սակայն, մարմին տալ այս գաղափարին : Խնդիրը կը գտնուար նախաձեռնութիւնը ստանձնելու մէջ : Առաջին աշխատանքը բարեկամի մը հետ ունեցանք մեր տունը : Որոշիցիք խորհրդակցութեան մը կանչել մեր մարդական շարժման վիթերաններն ու ամենամօտ բարեկամները (Մ. Խ — Որոնք վարիչներն էին գոյութիւն ու ունեցող միութիւններու) : Նոյեմբեր ին էր որ մեր գրասենեակին մէջ տեղի ունեցաւ այդ պատմական նիստը : Հոն էին Հայկ Ճիզմէնեան, Տիգրան Խոյնեան, Դաւիթ Եւսէնեան, Լեւոն Յակոբեան, Սիրուհի եւ եւ : Հօրի յիշյալ բնիւթ թէ բոլորին ալ սրտին մօտ էր գաղափարը : Այդ ժողովն էր որ հիմը եղաւ : Ներկաներն էին որ պիտի կազմէին առաջին խորհուրդ՝ իրեն Կեդրոնական վարչութիւն, քանի մը բաշտակներ կցելով իրենց, ինչպէս՝ Յ. Հիմզեան, Վահրամ Փափազեան, Դրիգոր Մեհաւոյն : Սիրուհին էր միայն, որ չմտաւ վարչութեան մէջ՝ խոտանալով գուրէն աշխատիլ : (Մ. Խ — Այս վարիչները իրենց խումբերը պիտի վերածէին Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերու) : Յետոյ էր որ երբ ցանցը տարածուէր, պիտի խորհուրդ ընդհ. ժողովի հրաւիրէր եւ ընտրովի ստեղծելու Կեդր. Վերին Մարմինը : Ըսեմ այս ասթիւ, որ այս առաջին նիստին իսկ մարմնակրթանքն ու

(*) Հայկ Ճիզմէնեան եւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմութեան մասին գրի առած իր նօթերում մէջ, կ'անդրադառնայ այս կէտին, ու կ'ըսէ — « 1912 — 1913 յուսկամններում, արդէն՝ Հայ Մարմնակրթական Ընդհ. Միութիւն մը ստեղծելու գաղափարը գոյութիւն ունէր. այն աստիճանով Պոլսոյ արաւորմաններում մէջ գործող մարդկան եւ փութապի խումբերի Ետաք Քրիստոսի հրաւերով Մարմնակրթ ինքի խմբագրատունը հաստատելով ունեցած են քանի մը խորհրդակցական ժողովներ, բայց դժբախտաբար արդիւնաւոր չէ եղած եւ տարի մը յետոյ ընդհ. պատերազմը վրայ հասնելով աւելի ինչ մոտեցած է :

սկսուած ժխացուեցան միակ դրօշի մը տակ, իբրեւ լրացուցիչ մաս իրարու: Ապագան ցոյց տուաւ թէ իրաւունք ունէինք: Ու աւելցնեմ որ առանց պատճառի չէր որ որդեգրեցինք «Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւն» վերանաւթիւնը: «Մարմնամարզական» բառը բաւական չէր՝ մեր խաչալը պարզելու համար: Մեր որդեգրածը մարմնամարզը չէր միայն. այլ՝ մարմնակրթութիւնը՝ իր լայն, ամբողջական եւ բարեբար իմաստով: Հետաքրքրական է յիշել թէ այդ նիստին մէջ էր որ «Հ. Մ. Ը. Մ.» կրճատումն ալ ստեղծուեցաւ:

Հ. Մ. Ը. Մ. ի երկրորդ պատասխանատուութեան Կարմիր զինուորի անդամները

Առաջին պահուն խորթ եկաւ մեր ականջին: Բայց, ան կամաց կա — մաց ընդհանրացաւ, սիրուեցաւ, միմեկէ դարձաւ համազգային դուր- դուրանքի տառակայ: Տեսակ մը խորհրդանշան:

Սրտաբախ ու շերտ տողեր ունի նաեւ այս մասին Հ. Ճիզմէ — հետեւը —

« ... Գիշտաբէշ, քղբառոյ, բաժան բաժան ընել ուղող այդ սեւ — րերէն ետք, իրարու քով, իրարու հետ, համերաշխ եւ ալ անբաժան ապրելու ծարաւն իր ծայրայեղ սաստկութեան էր հասած: Հասկցած էինք դառնալէն՝ ստարներէ ականջալուած շնորհներուն արժէքը: Տե- սանք թէ ամէն ցեղ՝ իր փրկութիւնն իր ողնայարին վրայ միայն կը- նար կանգուն պահել: Դարերուն մէջէն մեզ հասած խիստ թանկ պա- տանքին, Հայ անունը չթաղել, իր մէջ կեանքը վերարծարնելու յոյսի միակ համեաւ կործնել էր մնացած բոլոր պատասնկութեան տրուե- լիք ստողը դաստիարակութեան փրկարար դործին մէջ: Կը հասկցուի, ուրեմն, որ Հ. Մ. Բ. Մ. ը չունեցաւ մեծ հիմնադիր: Այլ՝ մեծ Հ. Մ. Բ. Մ. ը ունեցաւ նախքան պատերազմը ապրող մարդական ակումբ — ներսուն մէջ իրենց նկարագրին հիմունքը կազմած մէկ քանի վերապ — րողներ՝ իբր համբայ բացողներ: »

Այդ ժողովին մէջ կ'որոշուի նաեւ զիտքէն աւելի դործ ցոյց տալ տառնց ազմուկէն: Արով, ուշադրութեան զլխաւոր տառական կ'ըլլայ կազմակերպել ակադեմական խումբեր, քով գիտնալով որ մեր պատա- նիներուն շատ աւելի կարեւոր էր այս՝ դառնք մարդելու համար մարմինով եւ հոգիով: Այլ քիչ ատենի մէջ զգալի թիւ մը կը դոյնանայ այս ուղղութեամբ: Պոլսոյ արուարձաններուն մէջ գոյութիւն ունե — ցող բոլոր մարդական եւ ֆուլպուլի միութիւնները տառնց վարանելու վերածուեցան Հ. Մ. Բ. Մ. ի մասնաճիւղերու: 1918 Դեկտեմբերին Ազգ. Կեդր. վարչութեան Քաղաքական Ժողովը կը վաւերացնէ Հ. Մ. Բ. Մ. ը: Պէտք էր անմիջապէս դործի ընուիլ:

Առաջին ձեռնարկ

Առաջին պատահութեամբ՝ Ղալաթիոյ եկեղեցւոյ շրջափակին եւ Սկիւտարի մէջ Հիմը գրուեցաւ առաջին ձրի ղեկարարաններուն եւ շարժուն հիւանդանոցներուն: Սկսուածներ յատկացուեցան այդ դոր- ծին համար, աշխատանքի բաժանման եւ կարգապահութեան մասին կարելին եղաւ, եւ այդ դործը տեսեց երկու ամիս, որու ընթացքին 1500ի մօտ հայ զաղթականներ եւ կարօտ հիւանդներ խնամուեցան: Առոնցմէ միայն երկու դուր տրուեցան, պարզ այն պատճառաւ որ հի-ւանդները Հ. Մ. Բ. Մ. ի ձեռքը հասան մահամերձ վիճակի մէջ: Այս ձեռնարկին մէջ Հ. Մ. Բ. Մ. ի աջակցեցան մէկ քանի հայ բժիշկ- ներ: Հայ Կարմիր Քաշի հաստատումով, Հ. Մ. Բ. Մ. ը թողուց այս

գործը: Թէեւ, կրկին աշխատեցաւ այդ ուղղութեամբ եւս: Գաղթա-
կաններու շարքած փայտեր կտրեցին բերին, որքա՛աւաճներուն օգ-
նեցին եւ օգտակար եղան որբերու տեղափոխումի գործին:

Որբերու դաստիարակումը

Հ. Մ. Ը. Մ. ի անմիջական մտահոգութիւններէն մին եղաւ նաեւ
մեր որբերու բարոյական — ֆիզիքական դաստիարակութիւնը: Նախ-
կին մարդիկ եւ ախոյեան Բիւզանդ Կէօղիւպէօյի ճեան, որ այն ատեն
խնամատարութեան տնօրէնն էր, սկստուախմը եւ մարզանքը պարտա-
ւորիչ դարձուց որբանոցներէն ներս, վստահելով այդ ծանր գործը
Հ. Մ. Ը. Մ. ին: Այսպէսով, ամէն մասնաճիւղ կը ստանձնէր իր լըբ-
ջանին մէջ գտնուող որբանոցին սկստուական ու մարզանքի դասա-
ւանդութիւնը: (Տես, այս մասին, առանձին գրութիւնը՝ «Հ. Մ. Ը.
Մ. ը որբանոցներէն ներս» խորագրով):

Երկու մեկտա

Ուրեմն, հետզհետէ կը մեւաւորուէր ու կը սահմանաւորուէր Հ.
Մ. Ը. Մ. ի գործունեութեան իսկական մարդը: Այդ գործը, սա —
կայն, ունէր երկու ճակատ, — 1) ներքին — վարչական եւ 2) Ծրագրա-
յին գործունեութիւն:

Վարչական

Ու քանի որ նախ պիտի խօսինք վարչական — կազմակերպչական
ճակատի մասին, խօսքը տանք Հ. Մ. Ը. Մ. ի քարտուղարին՝ Կարօ
Ուշաքիւեանին, իրբեւ այդ գործին անձնապէս կապուած անձի:—

«Հ. Մ. Ը. Մ. ի վարչական մեքենան օրէ օր կանոնաւորուելու վրայ
էր եւ մենք պիտի կրնայինք զայն հասցնել Սւրբազական կազմակեր-
պութեան մը առաջնանին: Պ. Գ. Շէշերիկեան ստանձնած էր, մրի —
օրէն, հաշուակալական ճիւղը եւ որդեգրած էր շատ խղճամիտ սիս-
դէմ մը, որմէ մեծապէս կ'օգտուէր կեդրոնի եւ մասնաճիւղերու հաշ-
ուական գործը: Ամբողջ շարժումը կեդրոնացած էր ընդհ. կեդրոնի
գրասենեակին մէջ: Հոն ունէինք անդամներու հսկայ տոմարը, ուր
արձանագրուած էր ամէն մէկ անդամ, ինքնութեան բոլոր մանրա-
մասնութիւններովը: Եթէ պատահէր որ անդամ մը մասնաճիւղէ մը
ուրիշ մասնաճիւղ անցնէր, իր նոր մասնաճիւղէն եկած ինքնութեան
թուղթը, տոմարին մէջ արձանագրուելէ առաջ՝ անուանացանկը աչքէ
կ'անցուէր եւ յայտնի կ'ըլլար որ այս նոր անդամը, նախապէս այսինչ
մասնաճիւղին արձանագրուած է, հոն սալափ պարագ ձգած է, կամ
այդ մասնաճիւղէն վտարուած կամ կախակայուած է: Կարելի էր
գիտնալ նոյնպէս թէ, Միութեան մէջ, օրինակ, քանի՞ Յակոբ անու-
նով մարդ կայ, քանի՞ Կարապետ կամ Լեւոն կայ, եւ կամ քանի՞ դե-

դպրոց, կոչակար, գերման կամ ուսուցիչ կայ։ Եւ անոնք ինչ հիւանդութիւններ անցուցած են, եւն. եւն.։

«Գ. Շէշթիկեան, ուրիշ տեսարակի մը մէջ, իբր պարանջ Մուսթ կ'անցնէր թուր տնոցանները։ Իսկ հրամարող, մեռնող, կամ վտարուողներն ալ՝ Ելլը։ Այսպէս, գիտէինք թէ որքան թիւ ունինք Միւթեան մէջ։ Երբ անդամական հիւզը աշտ կերպ էր, կրնաք ենթադրել հաշուական հիւզը, 10 փարայի աւելորդ ծախքի համար նամակ կը գրէր մասնաճիւղերուն, բացատրութիւն կը պահանջէր եւ եթէ զոհացուցիչ չգտնէր, չէր փակեր հաշիւը։

«Գալուով միւս հիւզերուն, մարզական, Փութպուլ եւ սկաուտական, անոնք ալ իրենց մանրամասն տոմարները ունէին։ Ամբողջ շաբաթը աշխատէին էր։ Եւ որէ որ կատարելագործուելով պիտի հասնէր իտէալ մեծի մը։ Կեդրոնի մէջ ունէինք մարզական շաբաթներ, — ցուցակը, Փութպուլի մրցումներու տեղեկագիրները, սկաուտական քննութիւններու արդիւնքները եւ թուր սկաուտներուն՝ նկարներով արձանագրութիւնը, մասնաճիւղերու բարոյական գործունէութիւնն ալ մեզի անձնածոթ չէր»։

Յաջորդական վարչութիւններ

26 Նոյեմբեր 1919ին տեղի ունեցաւ Ա. պատգամաւորական ժողովը, Բերայի Ետալեան վարժարանի սրահին մէջ։ Կը մասնակցէին թուր մասնաճիւղերը՝ իրենց ներկայացուցիչներով։ Ժողովը իր աշխատանքները տարաւ տաք, եղբայրական ու համերաշխ միջնորդութիւն մէջ։ Բարեփոխեց ծրարիւր — կանոնագրի մէկ քանի յօդուածները։ Ընտրեց Կեդր. վարչութիւն՝ հետեւեալ կազմով —

Գ. Գ. Յովհ. Հինգիւսեան, Արամ Նիկողոսեան, Հայկ Զիզմէնեան, Գրիգոր Յակոբեան, Հայր Արիստակէս Վարդանեան, Լեւոն Յակոբեան։

20 Մարտ 1924ին դումարուեցաւ Բ. Պատգամ. ժողովը, 18 ժամանակներու 54 պատգամաւորներով, որոնք 30 օր Գարակէօղ — եան որբանոցի պարտէզին մէջ վրաններու տակ դիւրեւելով տարին լիակատար աշխատանք՝ Հ. Մ. Ը. Մ. ի վարչական մեքենան լաւագոյն հիմերու վրայ դնելու համար։

Այս ժողովէն ընտրուեցաւ նոր վարչութիւն մը — Թ. Մեծա — տուրեան, Ժ. Խորասանեան, Հրաչեայ Տէր Ներսէսեան, Գալօ Շաւինեան, Վահրամ Փափաղեան, Ա. Քրիսեան, Պօղոս Շապոյեան։

Սկաուտ. յանձնախումբ — Յ. Թ. Հինգիւսեան, Հ. Զիզմէնեան, Գ. Յակոբեան, Արշակ Յակոբեան, Օ. Յրէնքեան, Օ. Գոյան եւ Ա. Ալլահվէրաբի։

Շուէտ. յանձնախումբ — Գ. Շապոյեան եւ Ա. Քրիսեան։

ԱՔԼԵԹԻՔ — Գ. Շահինեան, Գարրիէլ Շիշմանեան եւ Վ. Թէր —
դեան:

Ֆուլպուրի ճիւղ — Վարազ Փողարեանի յանձնուած:

1921 Նոյեմբեր 27ին կը գումարուի Գ. Կառապետեանի ժողովը, որ կ'ընտրէ Հեռեւեալ Կեդր. վարչութիւնը —

Ն. Խորասանեան (ատենապետ), Խաչիկ Ալեանաքեան (ատենադպիր), Արամ Կեսարեան (գանձապահ), Հայկ Ճիգճեան, Յակոբ Անտոնեան, Լեւոն Յակոբեան, Տոքթ. Սալթի, Բրիտ Ֆէնէրճեան եւ Թ. Մեծատուրեան՝ անդամներ:

1923ը պիտի ըլլար վարչական կազմակերպութեան նոր շրջան ժը: Եւ Կեդրոնի գրասենեակը, — Համաձայն, զարմեալ, Կ. Ուշագլխանի վկայութեան, — սկսած էր կարգի դնել բոլոր վարչական թուղթերը, դասաւորել գործունէութեան մեւը: Մտադրած էինք եւրոպական մեղով ու յստակ կերպով պատրաստել թուղթեր եւ կանոններ՝ բոլոր մասնաճիւղերուն համար, որպէսզի դիւրացնենք անոնց վարչութիւններուն աշխատանքները: Պարզ գրութեան ժը պիտի վերածէինք գործը, — Ամերիկայէն մինչեւ Հայաստան ու Պարսկաստան, շրջաններու վերածելով:

Մեր նպատակն էր վարչական գործերը թեթեւեղելով ուս առ իրական գործունէութեան: Մեր ժամանակին մեծ մասը կը գրուէին նամակազրութիւններ եւ տեղեկագիրներ, Հաշուեցույցներ եւայն:

Եւ Անոնց փոխարէն՝ մենք պատրաստելու վրայ էինք ֆորմիւլներ՝ կարճ եւ յստակ, որոնք մի քանի տողով լեցուելով կեդրոն պիտի գրկուէին մասնաճիւղերու եւ յանձնախումբերու կողմէ՝ աւանց ժամանակի կորուստի:

Մրագրային

Հ. Մ. Ը. Մ. ի բուն գործունէութիւնը, բնականաբար, պիտի տարածուէր ծրագրային մարզին մէջ:

Քանի ժը ամտուան իր գործունէութիւնը զաղթակայաններու մէջ՝ Հանրային Համակրանք ժը ստեղծած էին արդէն իր մասին:

Մանաւանդ՝ իր անդամներուն ջերմ գործակցութիւնը՝ որբերու հաւաքման գործին մէջ, աւելի խորացուցած էր, Հասարակութեան մէջ սէրը դէպի Հ. Մ. Ը. Մ. ը:

Մասնաճիւղեր

Ինչպէս տեսնեք, արդէն, վարչական բաժնէն, Միութեան մասնաճիւղերը արագորէն շաղցած են: Այսպէս, մասնաճիւղեր են կազմուած Պոլսոյ Հեռեւեալ թաղերուն ու զանազան քաղաքներուն մէջ. — Բերա, Շիրի, Վոսփոր, Պալթալիման, Պէշիկթաշ, Գումգափու,

Սամաթիա, Մաքրիքէոյ, Ս. Սթէֆանո, Հայ Կղզի, Գաւազէոյ, Սկիւտար, Նոր Գորոց, Աստափաղար, Իզմիտ, Պարաիզակ: Աւելի վերջ Կասթէոյ, Պալաթ, Էյուսկ, Պէյլէրպէյ, Դուլէլի, Օրթաքէոյ, Ռոստոթո, Մալիարա, Արմաշ, Պրուսա, Փարիզ, Նիւ Սորք, Իզմիր, Կի-լիկիա, Ռուստիա, Պուլկարիա ու Հայաստան:

Այս մասնաճիւղերու գործունէութեանց մասին անշատ անշատ խոսիլ անկարելի պիտի ըլլար՝ թէ՛ նիւթերու հաւաքման եւ թէ՛ տեղի պատահումս: Հայաստանի մասին յստկացուցած ենք առանձին դուրս մը: Իսկ Պոլսէն դուրս՝ մէկ քանի քաղաքներու գործունէութիւնները կ'երեւին՝ իրազեկ աշխատակիցներու մասնաւոր գրութիւններովը, զորս կցած ենք ներկայ դուրսին:

« Հայ Սկանուռ »

Կասկած չկայ, որ այսքան լայն ու ծրագրական գործունէութիւն մը կը կարողէր նաեւ մամուլի բաժնի մը, որ Միութենէն ներս ու դուրս ըլլաւ բարոյական կապն ու մղիչ ազդակը:

Այդ էր պատճառը, որ Կեղք. Վարչութիւնը, Միութեան Հիմնադրութենէն քանի մը ամիս վերջ, 1915 Հոկտեմբեր 25ին լոյս կ'ըն-ծայէր մեր օրիւնին՝ «Հայ Սկանուռ» Ա. թիւը: Մեր կիսամեակայ պարբերականը իր գոյութիւնը շարունակեց մինչեւ վերջին օրը, երբ քաղաքական դէպքերը կը հարկադրէին փակել Կեղք. գրասենեակը, ու վերջ տալ՝ Պոլսոյ մէջ՝ Հ. Մ. Բ. Մ. ի գործունէութեան:

Յուլիս 14ի ցոյցին յաջորդ օրը Պոլսոյ հայ սկանուռներու ընդհ. խումբը Եիշիի բացերը արշաւի մը պահում:

ՀԱՅ ՍԿԱՌՈՒՏՆԵՐՈՒ 1919 ՅՈՒԼԻՍ 14Ի
ՓԱՌԱՅԵՂ ՋԱՀԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեանքին մէջ անհրաժեշտ է մտնուոր տեղ մը տալ Հայ սկառուտներու փառայեղ ջահագնացութեան, Պոլսոյ մէջ, 1919 Յուլիս 14ի Փրանս. Ազգ. Տօնին տօթիւ, որովհետեւ Ջինազագարի այդ օրերուն, երբ Հայկական եղեռնի կսկիծը կար մեր մէջ, ու օտարներու մօտ՝ անոր թողած դառն ապաւորութիւնը, մեր տղոց չեղ տողանցքը ոչ միայն ազգային քարոզչութեան զեղեցիկ ազդակ մը եղաւ, այլեւ երեսան բերաւ մեր ժողովուրդի՝ արիւնի լճին մէջ իսկ վերընծիւղելու դարաւոր ոգին: Բայց, լաւ է որ ջահագնացութիւնը նկարագրենք այնպէս ինչպէս որ տեղի ունեցաւ, ինչ որ ամէնէն պերճախօս փաստն է՝ անոր թողած ազդեցութեանը մասին:

Ժամը Գուկէսին, 200ի չափ Հայ սկառուտներ Բերայի ակումբի մարզադաշտէն ճամբայ ելան դէպի Փրանս. դեսպանատունը, առաջ՝ նորդութեամբ իրենց պետին՝ Գ. Գրիգոր Յակոբեանի եւ Հայկ Ճիգմէնեանի:

Ամէնքն ալ կանոնաւոր Հազուած, ամերիկեան մեւի ճերմակ դառակներով եւ անթերի կարգապահութեամբ անցան Բերայի մայթերէն: Առջեւէն կ'երթար Քնար նուագախումբը, նոյնպէս կանոնաւոր եւ միատեսակ Համազգեստով, Հնչեցնելով Հայկական եւ եւրոպական եղանակներ, ինչպէս Վարսէյեէզը, Վուսին չկար, ՎՄչակ բան - ուորն եւայլն:

Իւրաքանչիւր ութնակի մէջ կային ջահակիրներ, իսկ մէջտեղէն Հայ սկառուտի մը կուրծքէն վեր բարձրացած ձողի մը վրայ խորխորէն կը ծածանէր Հայկական դրօշ մը:

Պումբը առաջին անգամ կանգ առաւ Թաքսիմ, Փրանսական ծո - վային Հիւանդանոցին առջեւ, ուր նուագախումբը նուագեց Վարսէյեէզը ու ՎՄչակ բանուորն, եւ արժանացաւ խիստ սիրայիլ ընդունելութեանը Փրանսացի սպաներու եւ ղինուորներու, որոնք կ'ազադակէին զկեցցէ՝ Հայաստան, զկեցցէ՝ Պրանսա:

Յունական Հիւպատոսարանին առջեւ նուագեց Հելլենական քայլերգը, մինչ Յոյները զկեցցէ Հայաստան եւ Յունաստան ազադակներով կը թնդացնէին օդը: Բումէլի Փասափին մօտ Հայ տուններէ ծաղիկներ-թափեցին սկառուտներուն վրայ, եւ կեցցէներով ու ծափա - Հարութիւններով Հարկադրեցին, որ անոնք Կանգ առնեն Տօն: Նուա -

դախուժքը հոն դարձեալ նուազեց Վրա՛մ Փորոտանը ևւ Վարսէյ —
էէզը :

Սկառուները կեցան նաեւ Թոքաթլեան պանդոկին առջեւ, վեր —
ջապէս անոնք ժողեցան Փրանսական զեապանատան, ժտան շրջափա —
կը, ևւ վերին ժոժխէրին յանձնեցին զեզեցիկ ծաղկեփունջ մը, որուն
միայ դրուած էր .

— « Հայ սկառուներու կազմակերպութիւնը կը մասնակցի փը —
րամասական ցնծութեան ևւ կը մերկայացնէ իր յարգամքը, փրանսա —
կան մեծ ազգին, իրենց ազգային տօնին առթիւ :

Նուազախումարը նուազեց Մարսէյեղը, Հայր Տէր Մարգարեան
Հ. Մ. Ը. Մ. ի կողմէ շնորհաւորեց տօնը, երբ Փրանս. վերին ժոժ —
տէր Պ. Տը Ծրանս ներկայացաւ իր հետեւորդներով : Եւ կարճ ճառով
մը շնորհակալութիւն յայտնեց : Սկառուները տողանցք մը կատարե —
լով մեկնեցան զեապանատունէն, մինչ նուազախումարը սկսած էր
նուազել ՎՄշակ բանասօրքը :

Վերադարձը տեւի ժառառք եղաւ : Հսկայական Թափոր մը մե —
ւացած էր այն հետաքրքիրներու բազմութենէն, որ ամէն կողմէ շր —
ջապատած էր հայ սկառուներու Թափորը : Կալաթա Սէրային առջեւ
մեր սկառուներուն ի պատիւ հրապարակութիւններ կատարուեցան, ևւ
սկառուները պահ մը ողողուեցան զոյնզոյն զեզեցիկ լոյսերով :

Սկառուները Պրուսա փողոցը մտնելով կեցան մեր Պատրիար —
քարանի դրան առջեւ ևւ նուազախումարը նուազեց Վրա՛մ Փորոտանը :
Ծրանսական հիւանդանոցին առջեւ կրկին անդամ կանգ առին անոնք
ու նուազուեցաւ Փրանս. քայլերդը, մինչ մեր սկառուները յարգանքի
բարեւ կուտային՝ իրենց զլխարկները ձողերուն ծայրը անցուցած ու
զէպի վեր բարձրացնելով : Ամէն կողմէ կը լսուէին ծափ ու հուռա —
ներ : Խանդավառութիւնը աննկարագրելի էր :

Օտարականները ևւ Բերայի հասարակութիւնը վարժուած լըլա —
լով Հայոց կողմէ այդ տեսակ օրինակելի ևւ խիստ կանոնաւոր մեռ —
նարկներու, երբ կը նայէին հայկական դրօշին, զարմացումով կը
համոզուէին թէ Հայեր ևւ անոնք : Իսկ ամէն մէկ Հայ, որ կը լսէր իր
Հայրենի երգը ևւ կը տեսէր իր արեւակից կարիներու վսեմ տողանց —
քը, որքոր կ'ուռէր ևւ կը փղձկէր : Ծառեր յարգանքի համար զըլ —
խարկները հանած՝ կուլային : Վեցիւն, կը դէր Զաւաւտամարտի մէջ
ականատես մը, ծերունի մը, որ արցունքներու մէջէն կը հեկեկար :

— « Փառք թեզ, Աստուած, որ այս օրն ալ տեսանք... »

Իսկ ուրիշ մը կ'ըսէր.

— « 68 տարեկան էի, բայց այսօր 25 տարեկայ եղայ... »

Ուշ էր արդէն, երբ հայ սկառուներու խումբը հասաւ մարզա —
րան, ուր մասնաւոր վրաններ զետեղուած էին՝ դիշերելու համար :

Այս առթիւ, Ֆրանսական վերին չորսերութենէն Հ. Մ. Ը. Մ. ի
Կեդր. Վարչութիւնը կը ստանար հետեւեալ գրութիւնը —

Cons/pls. le 16/7/1919

Haut Commissariat
de la
République Française
Service Politique

Le Haut Commissaire de la République, très touché des félicitations que l'Organisation des Boy - Scouts Arméniens a bien voulu lui adresser à l'occasion de la Fête Nationale du 14 Juillet, la prie d'agréer ses remerciements.

L. S.

Իսկ Հ. Զիզմէճեան, իր մէկ գրութեան մէջ, անցողակի կերպով
յիշելով նաեւ այս ջաշապատութիւնը, կ'ըսէ —

« 14 Յուլիս 1919ը պատմական թուական մըն է, անժողանալի
թուական մը՝ մեր պատմութեան մէջ, խանդավառութիւնը իր զա -
գաթնակէտին հասած էր։ Ճրանաացի սպայ մը, որ նոյն օրը Պոլիս
գտնուած ու ականատես եղած էր, հարց կուտար իր չով գտնուող
բարեկամին. «տառնք այն ջարդուած, կոտորակուած Հայերն են։
Ո՛րքէն բուսած, ե՛րբ կաղժակերպուեցան»...

Այս մասին յուշեր ունի նաեւ Գ. Յակոբեան, պետք է այս սկա -
ռումներու .

« ... 1000 թրքական սուկի պարտքի տակ մանելով, մէջտեղ բե -
րինք 200 հոգիեաց նոր համազդեհատով սկսուածներու բանակը :

« Սուլթանական մայրաքաղաքին եւրոպական թաղամասը, Բե -
րան, կը գոռար, կ'ալեկոծէր, կը խանդավառուէր։ Ձէին գիտեր թէ
մենք Հայ ենք. ժողովուրդը անդիտակ էր կատարուող հրաշքին։
Ձէին կրնար հաւատալ, թէ եաթաղաններու տակ խողխողուող Հա -
յութիւնը կրնար այս անակնկալը հրաժցնել։ Այս ազգը, զոր վայրագ
գիշատիչներ կարծեցին բնաջինջ ընել, իր երիտասարդութեան այս
փոքրիկ՝ բայց կարգապահ եւ մեծ օրինակովը կուգար ջախջախել գա -
հիններուն մտայնութիւնը :

« Հայ սկսուածներուն ժալուածքը համաշափ էր եւ տիրապետող,
Հայ ըլլալին հասկցողը կուգար ողջագութելու լեկեցցէ՛լ Հայաստանն,
« Zito, « Bravo բացազանչութիւններ կ'որոտային ամէն կողմէն :

« Եւ, վերջապէս, առանց վարանելու կարելի է ըսել, թէ — կը
գրէր պոլսահայ օրաթերթ մը՝ իր կարգին, — Ճրանաական ազգային
սօսին առթիւ Պոլսոյ մէջ կատարուած ցոյցերուն ամենէն փայլուն -
ներէն եղաւ Հայ սկսուածներու կաղժակերպած ջաշապատութիւնը :

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ՏՈՂԱՆՑՔ

Սոյն տղանցքը եւս, որու մասին մանրամասնօրէն գրեցին Պոլսոյ Հայ եւ ստաբ թերթեր, եւ յետոյ շարժանկարի վրայ ցոյց տրուեցաւ Հասարակութեան, իրազէս փաստի եւ Հայ կենսունակութեան ազատացիի որ մը եղաւ Հայերու համար:

Նոյն օրը, անխափր ուժէն Հայու սիրտ հպարտ յուզումով մը եւ աչքերը ուրախութեան արցունքով լեցուեցան:

Մանաւանդ սրբերու շարքերը ոչ միայն զնահատանքին արժանացան ստարներուն, այլեւ ազգութեան մասնեցին զանանք:

Քաղաքակիրթ վրէժն էր որ կը լուծուէր այդ օրը: «Հայ դրօշը կտրծեա զիտակցօրէն կը պանծար — կը դրէր «Հայ Սկսուած», — կը ծփար, հովանաւորելով իր ազգայն թաղաքացիները, բարձրացած՝ անոնց կուս թաղակներուն վրայն:

Նոյն օրը, դարերով ստրուկ ապրած՝ ազատատենչ Հայը, ինքնափստահ կերպով մրցումի մասու դարերով ազատ ապրած ազգերու դասակներուն հետ եւ իր ազգային պատիւը վաւերացուց միջազգային կնիքով:

1922ի Պոլսոյ ռախվայականին ցանկաբշտի մեկնումը:

Ձախէն աջ՝ Վ. Շիրինեան, Ս. Կոտիկեան, Գ. Քէշիշեան եւ Ն. Ճէլալեան որ կը շտի 18 2/5 երկվայրկեանէն:

Այդ օրը, Հայը ցոյց տուաւ իր քննադատներուն, որ ինք ժխտելով շնորհ չի խնդրեր, այլեւ գիտէ սէգ կեցուածքով ու զուարթ գէմքով ոգեւորութիւն սփռել իր շուրջ :

ԳԵԱՀԱՏԱՆՔ

Այս առթիւ աւելորդ չենք գտնել հոս տալ այն բացատրիկ զեռ — հաստանքը որուն արժանացան Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկստական շարքերը :

Այսպէս, Գոլտոյ միջազգային օտարկանութեան պէտեւ պոյ սկստաներու միջազգային կազմակերպութեան նախագահ զեռ. Մաք — սուէլ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեդր. Վարչութեան կ'ուղղէր հետեւեալ գրու — թիւնը —

Սիրելի սկստաններ,

Իբրեւ ձեր մայրագան, կ'ուզեմ յայտնել ձեզ ամէնուդ, ըլլաք խմբագիր, առաջնորդ քէ պարզ սկստու, ինչ աստիճանի որ պատկանիք, ամէն տղա առանց բացառութեամբ իմ խորին գոհումակու — րիւնս այն կարգութեամբ համար, որով տեղի ունեցաւ ձեր տողանց — քը, անցեալ կիրակի, 20 Յունիս 1920ին :

Թէ՛ Զօր. Ուիլսըն եւ քէ՛ ես պիտի փափաքէինք անշուշտ իրա — քանչիւր սկստուի ուղղել մեր խօսքը, բայց, ինչպէս կ'ըմբռնէք, ժա — մանակը քոյտառու չէր այդ բանին :

Միմչ ձեր շարքերում առջեւէն կ'անցնէի, քանի քանի անգամներ փորձուեցայ գտնել այս կամ այն պայծառ աչտի եւ վառվառն սկս — տուք, եւ միմչի վերջ, տղայ դէմքերը դիտելով համոյժով, կը մըշ — մարէի հոն ցոլացաւմը մաքուր եւ առողջարար սկստուական կեանք — քի մը :

Բոլորդ ալ սկստուական օրէնքին համաձայն ճշմարիտ սկստուի կարգապահութիւնը ցոյց տուիք, եւ երբ խումն բազմութեամ խան — դավառութիւնը տեսաք, մեզմէ իրաքանչիւրը զգաց քէ որքան գո — վելի է սկստաններուն կատարեալ կարգապահութեան տիրացած ըլ — լալ, որով կըքաք Թաքսիսի մարգարայրին վրայ այդքան հայակապ տեսարան մը մերկայացնել :

Տողանցքը մեծ գոհումակուսութիւն պատճառեց Զօր. Հըր Լէճրի Ռիլսընի, որ բարեհաճեցաւ սկստուական բարեւը առնել : Ի տես այս բանին՝ զգացի քէ իրաքանչիւր սկստու որքան մեծ պատիւ մը կը բերէր ինձի՝ իմ մայրագանի հանգամանքիս մէջ :

Շնորհակալութիւն կը յայտնեմ ամէնում ալ յանուն Զօր. Ուիլ — սընի ու Տիկնայ, եւ նաեւ իմ անուանուս, այն փառաւոր շնորհա — քան համար որոնցմով ողբումցիք մեզ՝ ձեր գլխարկները ձեր գա — տաղաններում վրայ բարձրացնելով :

Իմ կեանքիս ամենէն յիշատակելի եւ հետաքրքրական օրերէն մէկը պիտի նկատեմ այն օրը, երբ իմ պոյ — սկաւառներս ներկայացուեցան ինձի :

Ձերդ անկեղծօրէն՝
Ի. ՔԱՍԷԼ ՄԱՔՍՈՒԷԼ

ԶԱՆԱԶԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ

ԶԱՐԴԱՆՆԵՐՈՒ ԲԱՇԽՈՒՄ ԵՒ ՀԱՆԴԵՐԶԱՒԱՔՈՒՄ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի գլխաւոր զործունէութիւններէն անշատ, որոնց մասին տուածին գլուխներ ենք յատկացուցած, հարկ է յիշել, արագ գիծերով, քաջարտարաշխումներն ու հանդերձահաւաքումները :

Այսպէս, 1920 Ապրիլին, Հ. Մ. Ը. Մ. ի կը ձեռնարկէ ի նպատակ որք սկստաներու հանդերձանքին՝ քաջարտարաշխումի, եւ կը հաւաքէ 4000 թրք. ոսկի :

1920 Նոյեմբերին, Պոլսոյ բոլոր մասնաճիւղերը տուններէն դրամ եւ հագուստ կը հաւաքեն՝ Հայաստանի սկստաններուն համար :

1921 Մարտին, դարձեալ Պոլսոյ մէջ, Հայաստանի սկստաններուն համար կը հաւաքեն 26 հազ հագուստ եւ եւ մօտ 2500 ոսկի :

1921 Մայիս 1ին կը կատարուի քաջարտարաշխում՝ դարձեալ որք սկստաններու հագուստներուն եւ զոյգերուն համար : Կը գոյանայ 2525 ոսկի :

ԱՐՇԱՒԱՆՔՆԵՐ

Լրացնելու համար Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պոլսոյ զործունէութեան այս ամիսի բաժինը, աւելցնենք որ մինչեւ 1922ի աշունը կազմակերպուած են նաեւ արշաւանքներ :

Այս արշաւանքները կ'ըլլային մասնակի ու ընդհանուր : Մասնակի արշաւանքը կը կազմակերպէին մասնաճիւղերը՝ տուններէն, տուածներէն գրեթէ ամէն շաբաթ : Իսկ ընդհանուր ու մեծ արշաւանքներ կազմակերպած է Սկստանական Կեդր. Եանձնախումբը : Առաջինը՝ Վէլի Էֆէնտի, Բ. ը՝ Գայիշ Տաղը, Գ. ը՝ Զամլընա, Խսկ Դ. ը՝ Քեա — զըսհանէ : Այս արշաւանքներուն կը մասնակցէին 1500 — 2000 սկստաններ : Վերջին արշաւանքին արուեստագիտական ընդթ՝ պատերազմական մասնակի զործունէութիւններով :

Ընդհանուր բանակումները տեղի կ'ունենային Յուլիս — Օգոստոս ամիսներուն :

ՄԻԱՔԱԳԱՅԻՆ ԱՆՈՅԵԱՆԱԿԱՆ ՄՐՑՈՒՄՆԵՐ

Պուսոյ մէջ, 9 — 10 — 11 Յունիս 1922ին, տեղի ունեցան միջազգային Եւրոպայի եւ Փուրջուլի ախոյեանական մրցումներ: Կը մասնակցէին Հայերը, Յոյները, Հրեաները, Թուրքերը, Ռուսները եւ ուրիշ օտար կազմակերպութիւններ :

Հայերէն կը մասնակցէին Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերը եւ Սկիւտարի Հայ Մարզարանը:

Աթլէթիք մրցումներու ընթացքին, մենք շահեցանք 7 առաջին, 4՝ երկրորդ եւ 4 Գ. մրցանակներ, բայց Գ. րդ օրը զատաւարին կողմէ եղած բացայայտ անարդարութեան մը վրայ, մեր մարզիկները ստիպուեցան հեռանալ դաշտէն: Մեր հեռացումի պահուն արդէն իսկ շահած էինք 45 կէտ, մինչ ատոր դէմ Յոյները ունէին 36 կէտ, Հրեաները՝ 1, Ռուսները՝ 3, ու միւս բոլոր օտարները՝ 5: Այլ մէկ կասկած, որ եթէ շարունակէինք՝ ախոյեանութիւնը պիտի խլէինք:

Փուրջուլի մրցումներուն մէջ մեր խումբը յաղթեց Թուրքերուն եւ Հրեաներուն: Վերջին մրցումը տեղի պիտի ունենար մեր եւ Յոյներու միջեւ: Բայց, մեր հեռանալով, Յոյները յաղթական հռչակուեցան :

*** 1920 Հոկտեմբեր 3 — Արծաթ բաժակի միջազգային մրցումներուն մէջ Հ. Մ. Ը. Մ. ի խումբ խումբը կը շահէ՝ յաղթելով իրանական զինուորական խումբին :

ՄԻԱՄԱՆԱՅԻՒՂԱՅԻՆ ՄՐՑՈՒՄՆԵՐ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի կողմէ, Պուսոյ մէջ, կազմակերպուած են միջմասնաճիւղային 2 Փուրջուլի Թուռնուաներ: Կը մասնակցէին Բերա — Շիրլի, Գուս Գափու, Պէշիկթաշ, Սկիւտար, Սամաթիա, Խազիլիզ, Մազրիկիլիզ, Գաազլիլիզ, Սան Սթէֆանո, Փրոթի, Վոսփոր եւ Իգմիս:

Երկու Քիւռնուաններուն ալ ֆինալը մնացած է Բերա — Շիրլի մասնաճիւղերու թիմերուն, ու երկուքին ալ ախոյեան եղած է Բերա — Շիրլի մասնաճիւղին թիմը:

Եղած կարգադրութեան համաձայն, Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պուսոյ խումբ խումբը 1922 Սեպտեմբերին պիտի երթար Իզմիր՝ մրցելու. համար Իզմիրի խումբին հետ, բայց Իզմիրի գրաւումը արգելիչ հանգիստացաւ:

ՈՒՐԻՇ ԶԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

Փակելէ առաջ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ընդհ. գործունէութեան նայ լաւ

ժինը, ժամանակագրական կարգով ստորև. կուսանք մէկ քանի մեռ-
նարկներ հետ, զանց անելով մանրամասնութիւնները —

1919 Հոկտեմբեր 7.— Հ. Մ. Ը. Մ. ի ներկայացուցիչները կը
մասնակցին սկստատական ժիջազային խորհրդակցութեան մը :

1921 Ապրիլ 17.— «Բոլոր ծորհն անդլ. արկթնութին հրամանատա-
րը, Մ. Բէռկրը, աշգէ կ'անցրնէ, Բերա — Շիշլի մասնանիդի մար —
դարանին մէջ, հայ սկստատները, իսկ մայիս 9ին՝ Գուլլի կեդր. սր-
բանոցին սկստատները :

1921 Յունիս — Սկստատութեան ժիջազային պետ Զոր. Պէտրն
Փաուլ զնահատական գիր մը կ'ուղարկէ Հ. Մ. Ը. Մ. ին :

1922 Ապրիլ 2.— Հ. Մ. Ը. Մ. ի կը մասնակցի անդլիական բանա-
կի կոյր գինուսերներուն ի նպատա արուած դաշտաւանդէսին :

1922 Մայիս 28.— Հ. Մ. Ը. Մ. ի կը մասնակցի Պրիւքսէլի սկա-
ստական ցուցաւանդէսին :

Սիլիտարի Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնանիւղային մրցմանց առիւ (1921)
ստղանցէ՝ խումբին վարիչ Գ. Շահինեանի առաջնորդութեամբ :

ԸՆԴՀ. ՄՐՑԱՀԱՆԴԻՄՆԵՐ ԵՒ ՄՐՑԱՆԻՇՆԵՐ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերու տեղական մրցանակէսներէն զատ զոր դրեթէ ամէն մասնաճիւղ կը կազմակերպէր իր անդամներուն միջեւ՝ տեղւոյն վրայ, Պոլսոյ մէջ, Կեդր. վարչութեան նախաձեռնութեամբ, տեղի ունեցան երեք ընդհանուր մրցանակէսներ՝ երեքն ալ Գատըգիւղի Իւնիօն Քլիպին մէջ։ Այս մրցանակէսներուն կը մասնակցէին շուրջ 200 մրցորդ — մարդիկներ։ Կը կազմուէր մասնաւոր յանձնախումբ մը, որ կը տանէր նախապատրաստական բոլոր աշխատանքները, կ'ընտրէր դատաւորներ, ճամբայ հանողներ, չափողներ, ստուգողներ, յայտարարողներ եւայլն։

Մրցանակէսները կը սկսէին Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուածներու եւ մարդիկներու մեծ տողանցքովը, որուն կը մասնակցէին շուրջ 2000 հոգի՝ խանդավառ մթնոլորտ մը ստեղծելով, հազարաւոր ներկաներու համար։ Գաղափար մը տալու համար այդ մասին, կ'արտագրենք Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ա. մրցանակէսի նկարագրութենէն մաս մը։

« ... Բազմութիւնը կը յորդի։ Լեցուն են պատուոյ պատշաճը, երկու յարակից ամփոթատրոնները, ինչպէս նաեւ դաշտին հանդիպակաց ամփոթատրոնը՝ ուր հանդիսականներու հետ տեղ գրաւած են նաեւ որբեր։ Օրուան պաշտօնատարները բոլորն ալ իրենց պաշտօնին գլուխն են։ Դաշտի վրայ են կարգադիր մասնախումբին անդամները, դատաւորները, հաշտարարը եւայլն։ Լուսանկարիչներ՝ զանազան կէտերու վրայ։ Արդանշանը կը արուի։ Վճար նուազախումբը կը նուազէ։ Ու ահա օրուան մրցորդները տողանցք մը կը կատարեն՝ ընդհ. ծափերու մէջ։ Բոլորը միօրինակ հազուած են, իրենց կուրծքերուն վրայ ունենալով իրենց թիւն ու իրենց մասնաճիւղը խորհրդանշող գոյնը։ Անդիպացի բազմաթիւ ղեկավարներ տեղ բռնած են ամփոթատրոններուն մէջ։ Հետզհետէ կը հասնին սպաներ ալ։ Ներկայ են անդիպացի ոստիկանապետ Մ. Լաֆոնթէն, Ֆրանսացի եւ Յոյն սկսուածական ներկայացուցիչներ։ Օրուան հանդէսին ներկայ գտնուելու համար Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ատափաղարի, Իզմիրի եւ Իզմիտի մասնաճիւղերէն ներկայացուցիչներ կան։ Մրցաձայր կը մտնէ Զաւէն Պատրիարք, որ նախագահն է Հ. Մ. Ը. Մ. ի եւ Հայ սկսուած մըն ինք այլ արձանագրուած Հայ սկսուածներու շարքին մէջ։ Քիչ վերջ կը հասնի անդիպական զօրքերու հրամանատարը։ Կը ծածանին Հայկական եւ անդիպական դրօշները։

« ... Տողանցքն է։ Հայ սկսուածներու բոլոր ղեկավարներ Գ. Գրիգոր Յակոբեանի առաջնորդութեամբ անթերի տողանցք մը կը կա —

տարեն: Անոնց կը հետեւի Սկիւտարի Հայ — սկսում օրիորդներու
նկատ մը՝ առաջնորդութեամբ Գ. Ջունդ Սմբատեանի:

×

Հայկական մրցահամադէսներու առթիւ, Ա. Վառնեան «Ազատա —
մարտ»ի մէջ ստորագրած է հետեւեալ գրութիւնը որ ոգեկոչումն է
հին դարերուն՝ հայրենի աշխարհին մէջ կատարուող մաւաւարդեան
խաղերուն:—

ՈՂՋՈՐՅՆ ՆԱԽԱՍԱՐԴԻԵԱՆ ԽԱՂԵՐՈՒՆ

« Ի Ժամանակի դիցմ Ամանորայ ամենաքեր մարտ
պտղոց տօնից հիւրընկալ դիցմ Վամաորի, զոր յառաջա-
գոյն իսկ ի միմ տեղոյ պաշտէիմ յուրախութեամբ Նա-
ւասարդաւուր »:

ԱԳԱՅԱՆԳԵՂՈՍ

« Վաղարշ՝ տօն աշխարհախումբ կարգեաց ի սկըզ-
բան ամի մարտ ի մուտ Նաւասարդի »: ԽՈՐԵՆԱՅԻ

Հայ մարդիկը ողջունելու կ'երթան ախօր: Բայց ո՛ր...

Եւ աշխարհու առջեւ, անցեալի խորհրդաւոր մշտնի մէջէն, դաե-
ղաց ու հանդիսաւոր կը բարձրանայ տակաւ՝ վարագոյրը երկու հազա-
րամեայ հնուքեան մը...:

Եւ հոն, հետո՛ւ հետունք'ը, ծովերէն ու սարերէն անդին, Նպատի
ստորտը, Ձիթաւի դաշտին մէջ, Դիցաւանի առջեւ, կ'ընդնմարեմ
յանկարծ Հայաստանի բոլոր ծագերէն թափուած լիւր թիւրոցը՝ «տօն
աշխարհախումբ» որ եկած է պաշտելու Վամաւոր դիմը, « ի
մուտն Նաւասարդի »:

Արջայ եւ դշտոյ, քուրժ եւ քրմանուշ, նախարար եւ տիկին,
սեպուհ եւ գրանիկ, զօրք եւ արհեստաւոր, շինական եւ ծառայ —
ամբողջ Հայաստանն է որ խոնուած է, այդ օրը հոն՝ ուրախամալով՝
յաօգալու եւ երգելու՝ մարգելու իր մարմինն ու միտքը:

Ջի մեղ պէս թուլածօրթ չէին անոնք՝ մեր պապերը, այդ հուսկու
եւ ահարկու Արմէնները՝ որոնք Քրիստոսէ ինը դար առաջ անցան Գալլ
գետը, եւ խաղաղ ու յամառ թափանցումով մը դէպի առաջ՝ յուշիկ
յուշիկ ստեղծեցին Հայաստանը Տաւրոսի ու Պարիսարի մէջ բարձրա-
նալով մինչեւ Կուր գետ:

Այդ երկար ու դարաւոր ազգակերտումին մէջ գիտակցութիւնը
կրեցին անոնք՝ իրենց ուսին, ու հայ կուսեցին իրենք զիրենք: Այսինքն
պնտ երկրի մը, զոր իրենք ձուլած էին, այլապես եւ իրերամարտ
տարբերէ:

Ուսեղ էին անոնք եւ ինչպէ՛ս գիտէին ուրախանալ անոնք:

Գառը - Գիւլի Միլիարմբում լարճարմիկ սկաւտմնւոյ Երգչամ աւանւոյ Բիւնը

Ըմբռններու մրցում, միարշաւ, մականախաղ, վաղք, եւ քանի քանի խաղեր, որոնց հետքը պահած չէ պատմութիւնը, կը ծառայէր անոնց մարմինը ուսուցնելու եւ զեղեցկացնելու :

Երեւոյ ու մեծազանձ մեհեաններ, սփռուած Արածանիի եւ Նփրասի, Նրասիի, Տիգրիսի գեղամիծաղ հովիտներուն մէջ կամ Վանայ լճին անասունապետ կերերուն վրայ ժամագրավայրն էր դարեր շարունակ՝ ցեղին երիտասարդութեան :

Կողմա ուժը չէր միայն որ մեր պապերը բարձրացուց կէս - վաշկատուն, կէս խաշնարած վիճակէն իրենց հետագայ քաղաքակրթութեանը :

Գեղեցիկին սէրը՝ բնութեան սէրին մէջ գիացան անոնք զանեւ ու պաշտել՝ առաինձն մը՝ որուն չկրցինք մենք հասնիլ գծրախտարար : Վարդավառը, ծաղիկներու հանդէսը, ի՞նչ սիրուն ու միամիտ դուրդուրանքով մը կը տանէին անոնք : Վարդը անոնց խորհրդանշանն էր, Հայուն աղագային ծաղիկն էր ան, մանուշակին հետ :

Կարելի՞ է մոռնալ Վահեղանեան տոները ու Դիցաւանի մըր - ցումները, եւ այսօր ալ քսան եւ եօթը դարեր ետքը հայ ժողովուրդը խոցած չէ իր Նաւասարդը ... :

Միւսնեցի գեղջուկը նուիրական փախինդը կը կարէ ամէն տարի, Նաւասարդի առաջին օրը՝ իսկ ՎՄշոյ Սուլթան Ս. Կարապետի տօնին, Վարդավառին, հայ զուտանը եւ հայ ըմբռնը կը տնտղեն տակաւին մոխիրը հին հին աւանդութիւններու :

Բայց տունը չի մոռնիր — երբ ամուր եւ խոր է անոր արմատը — եւ ահա՜ վերածնունդի առաջին շողերուն հետ, ի յայտ կուգայ նորէն յեղին խանդն ու կորովը :

Անունը դարձեալ եւ սփոփանքով է որ կուգամ ծափելու մեզ, համբուրելու մեր ճակատը ով գուշ բոլորդ պատանիներ ու երիտասարդներ որ այսօր ստար ասիերու վրայ ցեղին աւանդութիւններն է որ կուգաք վերականգնելու :

Որքա՞ն մեծ է մեր բաժինը հայ վերակերտումի ծանրածանր բայց նուիրական դարձին մէջ :

Յեղին ուսկիացումն է, ցեղին գեղեցկացումն է, ցեղին աղնուաշումն է որ կը մեծակերտէք դուք, տղաք, — յամառ ու պինդ քալեցէք մեր ճամբան :

Պատրաստեցէք զգաստ ու կայտառ ուրախութիւնը մեր յարկն - րուն տակ, անողոք վանելով անկէ բոլոր ոգիները, ոգելից ըմպելիքներէն՝ մինչեւ յարողի խորհուրդները :

Քալեցէք անոնց հետ քով քովի Արեւելքի վերածնունդին մէջ մեր պարտքը կատարելու՝ զիտակցօրէն ու անմոռեալբարար :

Քալեցէք, տղա՛ք, եւ հետո Քաղկեդոնէն, ալեքսնդի դարձուցէք

պահ մը զէպէ Աշտիշտ ու Դիցաւան — ձեր մեծ պապերուն ստուեր-
ներն են որ կ'ը հսկեն ՚եզ :

Փառք, եւ ողջէ՛ր: Նախասարգեան խաղերուն :

914

Ա. ՎՌԱՄԵԱՆ

Կարելի չըլլալով Հոս ռալ բոլոր մրցահանդէսներուն նկարագրու-
թիւնն ու մրցումներու մանրամասնութիւնը, կը զոհանանք ներկայա-
ցնելով տախտակը հսկայական մրցանիչներուն, իրենց ախոյեաններով
ու մրցանիչներով, անենց զէժ դնելով միջազգային մրցանիչները :

Հ. Մ. Լ. Մ. ի կազմէ կերպած մրցահանդէսները տեղի ունեցած
են հետեւեալ լուսկաններուն —

Ա. Ը 31 օգոստոս 1919, Բ. Ը՝ 2 հոկտեմբեր 1921, իսկ Գ. Ը՝ 27 օ-
գոստոս 1922ին :

Ստորեւ՝ լազգաստեղծան ցանկ մը՝ հայկական եւ միջազգային
մրցանիչներու: Միջազգային մրցանիչները փակագծի մէջ են:

100 մ. վազք — Թ. Երամեան 11 1/10 (10 2/10)

200 մ. վառք — Թ. Մամիկոնեան 24 երկվ. (20 3/10)

400 մ. վազք — Թ. ձէլալեան 55 1/5 (46 1/10)

800 մ. վազք — Ս. Սամուէլեան 2.11 1/5 (1.48 4/10)

1500 մ. վառք — Հ. Իսկէնտէրեան 4.36 (3.47 8/10)

3000 մ. վազք — Թ. Մամիկոնեան 10.2 2/5 (8.18 6/10)

Դրօշաբշտ $\times 100$ — Փարիզի մասնահիւզ (Թ. Մամիկոնեան,
Սինէմեան, Գ. Զաքընեան եւ Վ. Թէրզեան) 48 3/5 (39 8/10)

100 մ. ցամաքաբշտ — Ն. ձէլալեան 18 2/5 (13 7/10)

Ուժով բարձրութիւն ցատկի — Թ. Երամեան 1.73 (2.09)

Կեցած բարձրութիւն ցատկի — Ա. Քաթիկեան 1.40 (1.67)

Ուժով նրկայնութիւն ցատկի — Թ. Երամեան 6.71 (8.43)

3 քայլ ցատկի — Թ. Երամեան 13.37 (16 մ.)

Ձողով բարձրութիւն ցատկի — Թ. Մամիկոնեան (Sélectionի տո-
թիւ) 3.660 (8.13)

Երկաթ մետոլ — Ժ. Կաթիկեան 12.84 (17.40)

Սկաւառակի թելով — Մ. Մկրտեան 35.99 (53.10)

Նիզակ մետոլ — Բ. Բ. Խաչեան 50.05 (78.70)

Մամօք — Ձգով լարձրութիւն ցատկի, երկաթ նետելու, մէկ
քայլ ցատկի, եւայլն հայկական մրցանիչները կը հաւասարին ու
նոյնիսկ երբեմն աւելի լարձր են քան Պալքանեան փոքր պետութիւն-
ներու մրցանիչները :

ԲԱՆԱԿՈՒՄ - ՑՈՒՑԱՀԱՆ ԴԵՍ

.....

1922 ՄԵՊՏԵՄԲԵՐ 8 — 11

Հ. Մ. Ը. Մ.-ի սկսուական կեդր. Յանձնախումբը և. թէքնիք յանձնախումբը միասնաբար որոշեցին կազմակերպել, 1922ի աշնան, բանակում — ցուցահանդէս մը (Եամբար) Պէոյիկ ակըէյի մէջ։ Սկսուական յանձնախումբը կը կազմէին՝ Հայկ Ճիգմէնեան, Արշակ Յակոբեան, Օննիկ Գուլան, Օննիկ Յրէնկեան և. Արտաշէս Ալլաշօվէրախ։ Իսկ սկսուական թէքնիք յանձնախումբը՝ Արա Տօմինեան, Մկրտիչ Մալումեան, Լեւոն Գաղանձեան և. Լ. Սարուխան։

Բանակում — ցուցահանդէսը կազմակերպելու հոգը ստանձնած էր սկսուական թէքնիք յանձնախումբը, որ յարմար տեսաւ կատարել երկու նախապարտաւանական բանակումներ։

Ա. մասնակցութեամբ աւտինանաւոր սկսուաներու Վէյի Էֆէնախի դաշին միայ՝ Մադրի գիւղ 1 — 2 Յուլիս 922։ Եայտադիր 1 Յուլիս, շարաթ գիշեր մամը 22ին, — Բանակումի կրակի պատմականը Արայ Տօմինեան։

Բանակում — ցուցահանդէսի ծրագիրը, նպատակը, միջոցները և. նախապարտաւանութիւնը՝ Հայկ Ճիգմէնեան։

Կրակին շուրջ խողեր, սկսուական պարեր ու երգ՝ Մկրտիչ Մալումեան։

Բանակումի կրակին շուրջ պատմութեք՝ Օննիկ Գուլան։

2 Յուլիս. Զարթնում, մաքրութիւն, մարզանք, նախաճաշ։

Դրօշի պարզում և աղօթք՝ Արշակ Յակոբեան։

Վրաններու քննութիւն և բացատրութիւն՝ թէքնիք յանձնախումբ։

Կամբիշտիւնութիւն գետակին միայ. — Արաշօվէրախ — և. Լ. Սարուխան՝ Մկրտիչ Մալումեան։

Ժամը 12ին ճաշ, խմբակային դրութեամբ։

Ձեռական աշխատութիւն, հաւաքածոներ, և. այլն։

Ժամը 4.30ին նիդակի նմոյշ մը, յայտարարութիւնը և. բացատրութիւնը՝ Մկրտիչ Մալումեան։

Ժամը 5.50ին դրօշի հաւաքում և. մեկնում։

Եամբար — Կապույտ դրօշ՝ բացարձակ հանգիստ, կարմիր դրօշ՝ խողեր, կանաչ դրօշ՝ ազատ։

Բանակումի պետ՝ Արշակ Յակոբեան։

Բանակատեղի պետ՝ Օննիկ Յրէնկեան։

Որոշուած օրը տեղի ունեցաւ նախապարտաւանական բանակում — ցուցահանդէսը, և. ըստ ծրագրիի նշանութեամբ մամը մամին դոր — ծագրուեցաւ մասնակցութեամբ 320 աւտինանաւոր սկսուաներու։

Խանդավառութիւնը մեծ էր (տես Հայ Սկսանալ, Բ. տարի թիւ 23 , էջ 354) :

Նախագարտատական Բ. բանակում, 29 յուլիս շարաթ դիւեր, ժամը 10էն 30 յուլիս կիրակի ժամը 7.30 : Բնակավայր Պէօյիւք Տէրէ , Նեկտարի պարտէզի յարակից դաշտը, (յայտագիր տես Հայ Սկսանալ էջ 362, Բ. տարի թիւ 23) :

Նոյնքան խանդավառութեամբ անցաւ երկրորդ փորձն ալ : Բոլորն ալ օգտուեցան բացատրութենէն եւ միարեւրան որոշեցին սեպտ. 8ին հաւաքուիլ մեծ բանակում — ցուցահանդէսին :

Պատրաստութիւնները շատ խնամքով յառաջ կը տարուէին : Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնը խիական բանակեաղի մը դարձած էր. ամէն ոք կը սպասէր անհամբեր այլ օրուան : Վերջապէս սպասուած օրը հա — սած էր : Պոլսոյ ամէն թաղերէն կը հասնէին . սկսուածներ, մարդիկ — ներ, որբեր : Հինգշաբթի առաւօտ արդէն առաջին վրանները կանգնե — ցան, Բերայի Զ. խումբն էր որ կը կանգնէր իր բանակեաղը : Յաջոր — դարար կը հասնին Գարակէօզեան որբանոցը՝ իր տնօրէնով (Գ. Արամ Նիկողոսեան, հազած էր սկսուտական հազուստ), Պէյլէրպէյը ,

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Վասիտրի (Պոլիս) մասնամիւլին սկսուածները

Սկիւտարը, Մաքրիդիդը, Օրթադիդը, Պէշիկթաշը, Բերայի միւս խումբերը։ Նրեկոյեան արդէն հոն են մօտ 1500 սկաւտներ եւ վարիչներ։ Ուրաթ առաւօտ կը հասնին բոլոր որդանցները, քանի որ որդուսած էր այդ տարին բանակում — ցուցահանդէսին հետ միասնաբար կատարել միջորդանցային ախոյեանութեան մրցումները։ Շաբաթ առաւօտ հսկայ շքադաշտ արդէն դործի վրայ է։ Մէկ կողմէն դաշտին վրայ տեղի կ'ունենան Աթլէթիկ մրցումները, զետակին միւս կողմը տեղի կ'ունենայ պատրաստութիւնը, քանի որ կէսօրէն վերջ պաշտօնանպէս բացուած պիտի յայտարարուի բանակում — ցուցա — հանդէսը։

Բանակումի ընդհ. պետ որդուսած է Արշակ Յակոբեան, իսկ բանակետղի պետ՝ Մկրտիչ Մալումեան, ընդհ. կարգադրող պետ՝ Ներսէս Սերոբեան։

Շաբաթ, ժամը 24, արդէն ամէն ինչ պատրաստ է, յաջորդաբար հիւրերը կը հասնին։ Ժամը 3ին կը սկսի ընդհ. տողանցքը, որուն մաս կ'առնեն սկաւտները, որբերը, օրուան դատաւորները, մարզիկները եւայլն։ Հայկ Ճիզմէնեան, Արտաշէս Ալլաւզէրաթի, Օննիկ Զրէնկեան եւ Ժիրայր Պօրասանեան կը ստանան շրջանային սկաւտապետի աստիճան։ Պոլիսը կը բաժնուի 4 շրջանի. բարձրաւանդակին վրայ են Արշակ Յակոբեան, փոխ ընդհ. խմբապետ՝ Հայկ Ճիզմէնեան, Արտաշէս Ալլաւզէրաթի, Օննիկ Զրէնկեան, Ժիրայր Պօրասանեան եւ Օննիկ Գոգման։

Մկրտիչ Մալումեանի Վալլ յառաջ, օ՛ննին վրայ 3000 սկաւտներով կը սկսի տողանցքը, որուն առջեւէն կը քալեն Բերա Շիլլիի Զ. խումբի սկաւտները՝ հնդկական տարադով։ Անդապառութիւնը մեծ է ամէն կողմ։ Տողանցքը կը վերջանայ։ Բացումը կ'ըլլայ տա — դաւարներուն, կամուրջներուն, հիւղակներուն եւ ցուցահանդէսին, ամէն խումբ ըրած է իր կարելին զերազանցելու համար ուրիշները։

Շաբաթ երեկոյեան կրակը անմոռանալի է։ Հոն են կեզր. վարչութեան անդամները, Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեզր. յանձնախումբի անդամները, բոլոր մասնաճիւղի վարչութիւնները։ Հսկայ վրանաքաղաք լոյսե — բուն մէջ կը շողողայ։ Պատմութեանքներ, երգ, խաղ եւայլն։ Քուսի ժամն է։ Փողը կը հնչէ։ Կէս ժամ վերջ խոր քուսի մէջ են օրուան աշխատանքէն յոգնած։ Միայն պահակներն են որ կը շրջին, իսկ անդին բանակետղի պետը, բանակումի պետին հետ կարգադրութիւն կ'ընէ յաջորդ օրուան համար։

Կիրակի առաւօտ, 10 սեպտեմբեր, զարթնումի փողին հետ վրանաքաղաք եռուղեօրի մէջ է։ Ղրօշակի պարզումը իսկապէս հրաշալի էր։ Կաթին վրայ կը ծածանին սկաւտապետ ընդհ. զրօշակը, Աթլէ —

Թիկ դքսակը եւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերու դքսակները, Մէկ հրամանի վրայ հաղարարուր ձեռքեր կը բարեւեն:

Յաջորդաբար կը հասնին ծնողները: Հիւրերը եւ ժողովուրդը, աճէն կողմ նշանատախտակներ, Թոթեմներ, կամուրջներ, դղեակներ, հիւղակներ, ճամբաներ, ո՞ր մէկը Թուի: Կէս օր է արդէն, ճաշի պահն է: Զաւէն վերջ ընդհ. տողանցք՝ հիւրերուն ի պատիւ:

Քուլոնէլ Մաքսուէլ կը հասնի իր հետևորդներով: Քիչ վերջ կը հասնի Միս Հէսթինկս N. E. R. որբանոցներու անօրինուհին: Յաջորդաբար կը հասնին միջադպային սկաուտական կադմակերպութեանց ներկայացուցիչները, Թերթի Թղթակիցները հայ եւ օտար, վերջապէս ժամը 2.30ին փողի հրամանին վրայ կը սկսի տողանցքը, որ բոլորին հիացմունքին եւ ծափերուն մէջ կը վերջանայ:

Կը սկսի զեղարուեստական բաժինը: Բերայի վեցերորդ խումբը կը ներկայացնէ իր պատրաստած հիւղակներուն մէջ հնդկական կեանքէ Թատերախաղ մը, դրուած՝ Օննիկ Գովանի կողմէ:

Հիւրերու խումբը կը մեկնի ցուցահանդէսի մեծ վրանը. կը սքանչանան հայ սկաուտներու ձեռնական աշխատութեանց վրայ, Mr. Betty կը խօսի Պատէն Փաուլի կողմէ եւ կը յանձնէ նամակը այս առիթով: Ապա խօսք կ'առնէ Քուլոնէլ Մաքսուէլ իրրեւ պետ Պոլսոյ միջադպային սկաուտներու եւ կ'ըսէ. «Անդլիացիները սկսան սկաուտիսմը, Հայերը կատարելագործեցին»:

Հիւրերը կը սկսին մեկնիլ. նմանապէս շատ մը ծնողքներ: Կան դաժմաութիւնը կը շարունակուի:

Շչուկներ կը տարածուին Թէ Իզմիր բոցերու մէջ է: Սկաուտական յանձնախումբը կը հաւաքուի, կ'որոշէ մրցանակները՝ օրուան դատաւորներուն հետ: Յետոյ կը կատարուի ժողով մը, որոշում կ'առնուի ո եւ է լուր պիտի շարուի սկաուտներուն: Միայն՝ ոչ մայն, եւ ոչ ալ լոյս բանակատեղիին մէջ:

Երեկոյ է արդէն. խմբապետները կը հաւաքուին: Կուտան հարկ եղած հրահանգները: Ոչ մէկ սկաուտ բանակատեղիէն պէտք է հեռանայ, խմբապետներն են որ պիտի ստանձնեն բանակումին պահպանութիւնը:

Ժամը հաղիւ Թէ Յն է, մութը սկսած է արդէն, եւ ահա բարբարոս խումբանը կը սկսի ուրախութեան աղաղակներով անցնիլ ճիշդ մեր ջովէն: Հրացանաձգութիւն: Բանակատեղին գրեթէ սուսի մէջ է: Մըր է ցերեկուան խանդավառութիւնը: Կը դիմենք անմիջապէս անդլիական բանակատեղը որ բանակումի վայրէն հեռու չէ, եւ կը խնդրենք պաշտպանութիւն:

Անդլիացի հրամանատարը կը խոստանայաւ եւ ժամը 10ին արդէն ունինք անդլիացի զինուորներ, որոնք յանձն կ'առնեն բանակատեղիի պաշտպանութիւնը :

Վարիչներէն ոչ մէկը քնացած է : Միւշեւ չոյս ահած են սկսած անհերքելու վրայ : Առաւօտեան արդէն սկսած են քանդել երէկուան այս սքանչելի վրանաքաղաքը :

Շատերը, վախճալով, մեկնած են արդէն տաշին շողենաւով : Հրապարակի վրայ կը գտնէք Ճիզմէնեան, Մալումեան, Պողոտեան, Սերսրեան եւ սրբանոցներու սկսուածները : Ժամը 11ին Վաշաը վերստացած է իր նախկին աժայի վիճակը, ժամը 24ին կը հասնին քաժիոնները, Աշոտ Մամիկոնեանի ղեկավարութեան տակ : Հոս պէտք է յիշել որ Հ. Մ. Բ. Մ. ի Կեդր. Վարչութեան աստեղացեա Պ. Խորանանեան Ջարեհ իր քսակէն հոգաց այս փոխադրութեան բոլոր ծախսերը :

Յաջորդ օրը արդէն ամէն բան լրացած էր, Հ. Մ. Բ. Մ. ի Կեդր. Վարչութիւնը երեքշաբթի օր հաւաքուած էր եւ որոշած էր Պաշոյ մէջ վերջ տալ Հ. Մ. Բ. Մ. ի գործունէութեան : ... որով, Հ. Մ. Բ. Մ. ի երեք տարուան գործունէութիւնը վերջացաւ բանակում — ցուցահանդէսի այդ փոստուր կազմակերպութեամբ :

Հայկ Սւնէրմեան, 1911ի Հայկ. Ողիմպիականին մէջ 400 մեթրի աստղիւնը :

Հ.Մ.Ը.Մ.Ը ՈՐԲԱՆՈՑՆԵՐԷՆ ՆԵՐՍ

1918ին, երբ Զինադադարը կնքուեցաւ, գնաւորի բոլոր կողմերէն գունդ առ գունդ որբերու կարաւաններ սկսան հասնիլ Պոլիս : Այդ շրջանին ոչ մէկ տեղ կազմակերպուած որբանոցներ գոյութիւն ունէին, յաջորդաբար սկսան նորանոր որբանոցներ բացուիլ Պոլսոյ զրեթէ բոլոր թաղերուն մէջ :

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Կեդր. Վարչութիւնը անմիջապէս գործի լծուեցաւ եւ կազմակերպեց այդ որբանոցներու մէջ սկստական խումբեր :

Որբերէն շատեր, անապատներէն հոն եկած՝ այդ հաստատուութիւններուն մէջ, հայերէն չէին գիտեր, փիլաֆը տփով կ'ուտէին, հացը իրարու մէռքէ կը քաշէին : Բայց սկստական ոգին եւ մասնաւորաբար դաւանանքը քիչ ժամանակի մը մէջ դանձոք կըթեց, եւ քանի մը ամիս վերջ կարելի չէր զանազանել զանոնք մեր միւս սկստաներէն :

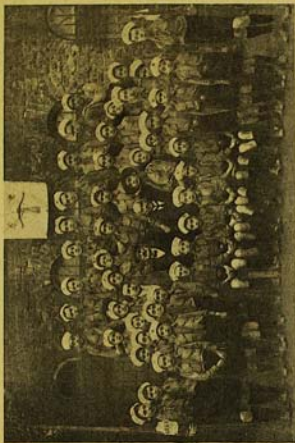
1919ին գոյութիւն ունէին Գարակէօզեան, Սասան, Պէլլերպէյի, Յասդիւղի, Արնավուս դիւղի, Ստի գուլէի, Արամեան (Գաւառ-գիւղ), Պէզդազեան, Մխիթարեան որբանոցները, որոնց մէջ կը հաշուուէին մօտ 1500 սկստաներ :

Շարժումը գոյութիւն ունէր, բայց լրջօրէն մեռք առնուած չէր, սկստաւոր զեռ իր նորընծայի քննութիւնը չանցուցած՝ տարապը կը հազնէր : 1920ին էր, երբ կազմուեցաւ կեդրոնի սկստական յանձնախումբը, պատրաստեց իր ծրագիրը եւ սկսաւ գործի : Բիշ ժամանակուայ մէջ այդ 1500ի համոզ թիւէն հազիւ 500 միայն իրաւունք ստացած էր հաղուստ հաղնելու... պէտք է խոստովանիլ որ մեռներէց խմբապետներն ալ կը պակսէին : Յաջորդաբար հասան վարիչներ եւ աշակիտով վարիչ մարմինն վրայէն բերը թեթեւցաւ եւ գործը զրուեցաւ լաւ պայմաններու մէջ :

Մարմնակրթանք կար ու չկար, առաւտները երբեմն կ'ընէին շուէտական մարզանքի քանի մը շարժումներ, կերակի օրերը երբեմն արշաւներ : Բուն շարժումը սկսաւ երբ կազմուեցաւ Աղզ. Կեդր. որբանոցը Գուլէլիի վարժարանին մէջ, Պ. Բիւզանդ Կէզիւպէօյի քանի եւ ուրիշներու ջանքերով : Մարմնակրթական շարժումը Աղզ. Կեդր. որբանոցին մէջ որոշ բարձրութեան հասաւ :

Գուլէլին էր որ առաջին անգամ կազմակերպեց իր ախոյեանութեան մրցումները : Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնը նախաձեռնեց միջորբանոցային ախոյեանութեան մրցումներուն, որոնք եղած յաղթութեան օր մը, բայց տակաւ այդ շարժումը կանցաւ :

ԴԱՐԱՆԻՉՉԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՅ (Շիշի) — Կազմութեան օրէն սկսեալ
Հ. Մ. Ը. Մ. զաշուքին ունէր թէւս, բայց երբ տնօրէնութեան
կոչուեցաւ Պ. Նիկողոսեան՝ զորոն աւելի լաւ հիմներու վրայ զբու-
ցաւ: Ինք տնտեսք ամէն տաւառ կը վարէր տնօրէնայ մարզանքը, ու-
նեցանք հոն վարել խմրապեաներ, ինչպէս Վազգէն Տէր Անդրէասեան՝
փոխ խմրապետ որ երկար տաւն վարեց Գարսկէօղեանի սկստութեան
խումբը: Նմանապէս Լեւոն Սարուխան, մամանակ մըն ալ՝ ստորագր-

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Նօր Դպրոցի սկստամեքու խումբը
Կեդրամը՝ Ա. Քրիստեան, Յ. Ք. Հիմզիկեան, Պ. Մալարեան և Ս. Քնարեան

եալս: 1922ին Հասան որբերէն լաւ առաջնորդներ եւ վարիչ առաջ — նորդներ, որոնցմէ կազմեցինք սկստութեան խորհուրդ մը որ սկսաւ դործը տանել լաւ կերպով, կազմակերպեցինք արշաւանքներ եւ տասնէ՛հինգօրեայ բանակումներ:

ԵՍԱՅԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑ — Բերայի կեդրոնը դռնուող այս որբա — նոցը ունեցաւ արգիւնաւոր գործունէութիւն մը, շնորհիւ Բերա — Շիշ — լի մասնաճիւղին: Հոն ալ ունեցանք զանազան սկստութեան վարիչներ, բայց մինչեւ 1921 մեծ արգիւնք մը չունեցաւ. սկստութեան շարժում — մը: 1921էն վերջ ունեցաւ լուրջ գործունէութիւն մը շնորհիւ իրենց խմբակներին՝ Ժիրայր Մինթաճեանի եւ իր ընկերներուն, որոնք սի — բով յանձն առած էին զանազան դաստիարակութիւններ: Իրենց Փութ — պոլի խումբը կրցաւ խելի քանիցս միջորրանցային ախոյեանու — թիւնը:

ԽԱՍ ԳԻՒՂԻ ՈՐԲԱՆՈՑ — 1920ին ինծի յանձնուեցաւ կազմակեր — պել սկստութեան խումբը այդ որբանոցին մէջ: Ան ունեցաւ քանի մը ամսուան կեանք, որմէ յետոյ փոխադրուելով կեդր. որբանոց, չունե — ցաւ մեծ գործունէութիւն մը:

ԱՐՄԱՇԱԿԱՆՆԵՐ — Արմաշի գիւղատնտեսական որբանոցին մէջ ալ ունեցանք սկստութեան խումբ մը, բայց հազիւ թէ կազմակերպու — թիւնը ծաղկել սկսած էր, փոխադրուեցան Հայաստան:

ԱՐԱՄԵԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑ (Գառը գիւղ) — Բաւական լուրջ կազմա — կերպութիւն մը կար այս որբանոցին մէջ, շնորհիւ մասնաւորաբար Գ. Ներսէս Օհանեանին: Սկստութեան խումբը լաւ պատանիներէ կազմուած էր: Ունեցաւ իր Փութպոլի խումբը, մարզիկները եւ լուղորդները: Սկստութեանը Հասան մինչեւ երկրորդ կարգի միւրեցմով կը զբաղէի ես՝ օգնական ունենալով Օ. Դարբինեանը:

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ՈՐԲԱՆՈՑ (Գառը գիւղ) — Վարժա — րանին մարզանքի ուսուցիչն ըլլալով, կազմեցի սկստութեան խում — բը՝ մօտ 90 սկստութեան: Ան ունեցաւ փայլուն գործունէութիւն մը թէ սկստութեան եւ թէ մարզական տեսակէտով:

Մինթաճեան վարժարանը ունեցաւ նաեւ պապիւքայոյի դաշտը, վաղելու փխաղը, եւ լողալու վայրը: Հ. Մ. Ը. Մ. ի վարիչները կադ — մակերպեցին, 1922ին, լողալու մրցումները՝ վարժարանին մէջ: Վարժարանը տրամադրեց իր մարզարանը Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւ — ղին, որոնց մարզիկները կուգային ամէն կիրակի խաղալու. համար պապիւքայոյ եւայլն: Վարժարանը կազմակերպեց Գայիշ Տաղիի մեծ արշաւանքը որուն մասնակցեցան 14 մասնաճիւղեր:

ՊԵՏԼԷՐՊԵՏԻ — Միշու եղած է զէշ մը ըմբոստ, բայց արտա-
դրած է լաւ սարգիւններ: Մեզի պատահութիւնը տուած են անանկու-
բրենց բարդերը, 1921ին, տառաջնորդութեամբ Սիւրաւարի մասնա-
ճիւղին պէտ շրանոց Պարտաճանի: Անեցած է իր Փութիւղի խումբը
յաջորդութիւններով: Պէտք է խոստովանիլ որ Սիւրաւարի մասնաճիւ-
ղին կը պարտինք այդ արգիւնքները:

ԱՄԵՐԻԿԱՆ ԳԻՒՆ — Այս սրբանոցը աշխատած է լոճի մշիկի:
Անեցած է լաւ վարիչներ եւ լաւ անոթէն, յանձին Պ. Քաշուիին
(Վարդգէս): Սկսուած խմբապետներ ունեցած է ոգրացեալ Նազարեա-
նը եւ Սերորեան Ներսէս: Արնաւուտ գիւղի սրբանոցը նշանաւոր ե-
ղած է միշու իր անուական աշխատութիւններով, սկսուածական ոգիով,
բայց Մարմաղիթական մեծ դործունէութիւն մը ունեցած է:

ՊԵՏԱՆԿԱՆ ՈՐԴԱՆՈՑ՝ ՎԱՐԺԱՐԱՆ (Մաղրիգիւղ) — Հինէն ի
վեր դարձիւն ունեցած է, նախնական շրջանին Քերովրէ Ժաշուին
վարած է սկսուած խմբապետութիւնը: Ան տարած է բեղմնաւոր աշ-
խատանք մը: Կազմակերպած է զանազան արշաւներ եւ բանակումներ:
Իր մեկնելէն վերջ խումբին տառաջնորդներէն կազմուած է սկսուած-
կան խորհուրդ մը, որ տարած է դործը լաւ կերպով:

Անեցած են իրենց Փութիւղի խումբը, ունեցած են լաւագոյն
աթլէթներ:

ՎԻՔՐԻ ՀՕՄ եւ ՏԷՕԶ ՀՕՄ — Առաջինը՝ Գում Գափու, իսկ երկ-
րորդը Մաշմուտ Փաշայի մէջ. բոլոր սրբանոցներէ հասնող որբերը
կը բերուէին հող: Անոնք ինքնարաւ կը դառնային յաջորդարար, եւ
դուրս կ'ելլէին եւ կը կազմէին ընտանեկան օճախներ. կազմակեր-
պուեցան քանի մը անդամներ այդ սրբանոցներուն համար պատրաստ,
ծրադրուած էր կազմել քօլի սկսուածներ (որոտրական կամ ձիաւո-
րական) բայց ծրագիրը մնաց թերի, որովհետեւ այդ շրջանին էր որ
անդափոխութիւնը սկսաւ:

Ամէն պարագայի, Հ. Մ. Ը. Մ. ը կրցաւ հսկայ շարժում մը յա-
ռաջ բերել այդ հաստատութիւններուն մէջ: Շատ աւելին պիտի ընէր,
եթէ իրերը վերի վար չըջուէին:

1922 Սեպտեմբեր 11ին, երբ Իզմիր ինկաւ, բոլոր սրբաշխարհը
փոխադրուեցաւ Յունաստան: Մօտ 15.000 որբեր, (որոնց 8500ը ման-
չեր), զետեղուեցան Քորֆուի, Լութրաքիայի, Կորնթոսի, Հալքիսի,
Օւսփոսի, Միքայի եւ Զաքիոնի մէջ:

Ամերիկեան N. E. R մարմնակերթանքին շատ մեծ կարեւորութիւն կուտար, ինչ որ եղաւ փրկարար մեր նոր սերունդին համար :

Քանի մը որբանոցներու մէջ Ամերիկացի մարդիկներ ստանձնած էին զործը, ուրիշ տեղեր՝ Ռուսեր: Իսկ հայ ըլլալով զրեթէ ես կայի: Ժամանակ մըն ալ Յակոբեան Արտաշէս՝ Կորընթոսի մէջ, ուր մօտ մէկ տարի զբաղեցաւ եւ կազմակերպեց քանի մը մրցումներ :

Երբ N. E. R.ի կեդրոնական մարմինը 1923ին որոշեց 14 տարեկանէն վեր եղողները հեռացնել որբանոցներէն, ինքնաբաւ զարմնելու համար, զործունէութիւնը կամաց կամաց կառեցաւ եւ շտուաւ ափսոսելով ինչ որ եղաւ փոխադրութենէն վերջ:

Սկստուական կեանք՝ կարելի է ըսել՝ բացի Լութրաքիայէն եւ Քորֆուէն՝ զոյուրթիւն չունէր: Բայց, զուրտ ելլող որբերը երբ հաստատուեցան զանազան քաղաքներու մէջ, Հ. Մ. Բ. Մ.ի ցանած սերմերը սկսան ծլիլ եւ նոր արդիւնքներ տալ: Այսօրուան Յունաստանի շրջանին սկստուտներուն եւ մարդիկներուն 70 առ հարիւրը մեր որբ եղբայրներէն կազմուած է :

Մ. ՄԱԼՈՒՄԵԱՆ

Մ. ՄԱԼՈՒՄԵԱՆ

Հ. Մ. Ը. Մ. -ի ֆաբրիկի ֆաբրիկայի խումբերը 1909

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՍԿԱՌԻՏՆԵՐՈՒ ԵՐԹԸ

1919ի փետրուարի սկիզբը Առափազարէն Արմաշ այցելութեան ամիսն էր, զազափարը ունեցայ մեր գաղթականները վերածել գործնական գիւղատնտեսական վարժարանի, անապատներէն դարձող մեր որբերէն 200 հաս հոն տանիլ ու անոնցմէ, երկու տարուան դասընթացներով, անկախ Հայաստանին հասցնել գիւղատնտեսներ :

Պոլիս վերադարձին՝ ներկայացուցած ծրագիրս մեծ ընդունելութիւն դատա Պատրիարքարանի (յանձին Ջուէն պատրիարքի եւ Եղիշէ եպ. Դուրեանի) — Աղգային Կեդր. Վարչութեան եւ խնամակալու — թեան կողմէ :

Ծրագիրը գործադրութեան գրուեցաւ : Նոյն տարուան դարեցական տարեմուտին շէնքը վերանորոգուած, պիւսճէն ապահովուած, 200 աշակերտութիւնով եւ եօթը պաշտօնէութիւնով գործի սկսանք :

Ամէն բանէ առաջ մեզ մտահոգող կէտը մեր ազայոց դաստիարակութեան հարցն էր : Լերան գլուխը տանիլ 200 որբեր, տարբեր տարբեր միջավայրի ծնունդներ, դրեթէ անդաստիարակ ու անապատներու մէջ հասակ նետած աղաներ. անհրաժեշտ էր աւել անոնց հայեցի առողջ դաստիարակութիւն, ծնողական դուրգուրանք, հայրենիքի ու հողի նշմարիտ սէր :

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի դրօշակը եւ սկսուածական ծրագիրը եղան մեր գործի յաջողութեան գլխաւոր ազդակները. նման պարագաներու մէջ սկստաւորումը հրաշքներ կը գործէ : Հողիով ու մարմնով առողջ ու խանդավառ մեր աղաքը շուտով աղգային այդ հաստատութիւնը կատարեալ մեղուի փեթակի վերածեցին : Անկախ Հայաստանի ապագայ մշակները լծուած էին շինարար աշխատանքի, հողը իրենց քրտինքով ուռնացած էր :

Ապագան մեզ համար վարդապոյն էր : 1921ին 25ի չափ գործնական գիւղատնտեսներ Հայաստանի գիւղատնտեսական նախարարութեան արամադրութեան տակ պիտի դնէինք : Աւագ, 1920ի կոտորածը աւելի շուտ եկաւ ու մենք ամէն ինչ ձգած՝ մեր շուշը Պոլիս կ'առնէինք, թէ՛ մայական գտանդէն խուսափելու համար :

Մեր սկսուած հողագործները Պոլիսով լողեւորուեցան : Պոլիսը իրենց խառնուածքին չէր համապատասխաներ : Մաքուր օդ, ազատ բնութիւն եւ հողի սէր, — ահա թէ ինչ կը փնտռէին : Հայաստան եր-

թալու գաղափարը ոգևորած էր գիրենք, անհամբեր դարձած էին . Վարուն, ե՞րբ պիտի երթանք ի մեծնորեայ հարցումներէն ազատելու համար, համախորհուրդ ազգային իշխանութեանց եւ Զ. Մ. Բ. Մ. ի հետ, ծրարեցինք մեր Հայաստան ուղևորութիւնը :

1920ի ոգոտաւ տաճոյ զեղեցիկ օր ժը Ղալաթիոյ քարափը հաղաթաւս երկեսն ու Հայրենասէր Հասարակութիւն ժը հաւաքուած էր ի տես մեր շողեկանին որ դարդարուած էր Փրանսական ու Հայկական ետադաներով եւ Զ. Մ. Բ. Մ. ի դրօշակով : Եկած էին արտասուա — խառն աչքերով մեզ բարի նամակարճ մաղթելու : Անկախ Հայաս — տանի նամակարճն էր որ մեր 126 սկսուածները հաւաքարար պիտի բանային՝ իրենց հասելէն թաշկու : Համար ցիրուցան բազմութիւններ :

Հայ սկսուար Հայաստանի նամակարճին վրայ իր ստալնորդողի գերին մէջն էր, Զ. Մ. Բ. Մ. ի անձնուէր ներկայացուցիչները իրենց դրօշակը մեզ նուիրած տակն աշխարհ խորապէս զգացած չէին իրենց մեծնորեկին ու դարձին մեծութիւնը :

Մեր շողեկանը կը ճեղքէր Վաթարը, կը սուրբար պէպի Սեւ ծով : Տեսնեք իշնէպուան, Սաժանը, Կիրասանը, Օրտուն, Բալարն ալ կոր — արնցուցած էին իրենց երբեմնի շնորհները : Խաւհմութիւնը մեզ կը պարտադրէր թրքական ջուրերուն մէջ զոյճ շարժիլ, աշպղէս ալ ը — րինք, բայց ի տես Տրապիզոնին՝ դարերով կուտակուած հարսուխը կը մայթէր, ո՛չ մէկ որէնք, ո՛չ մէկ պարտադրութիւն կարող էին լոնե — ցնել մեր ապարը : Հայաստանի ազգայնայ մեծ նաւահանգիստի առջեւն էինք, այն արերուն ունէինք աշոյ յոյն ու ուղևորութիւնը : Այնտեղ հանդիպեցանք թէմալական իշխանութեան ներկայացուցիչներուն, ե — կած էին տանելու Փրանսական կառավարութեան կողմէ իրենց նորա — կազմ բանակին համար ուղարկուած առաջին նուէրները, հաղուսա, աւախիք եւ սպաժամթերք :

Ողբերգութիւնն թէ կառավարչութիւն... արհաւիրեցինք աշոյ, ու շարունակեցինք մեր նամակարճը նոյն ուղևորութիւնով :

Քուր անկախ հանրապետութեան՝ Վրաստանի նաւահանգիստը Պաթումի հայ հասարակութիւնով լեցուած է, եկած էին հոն հաղա — րասրներ : Հոն է, առաջին գծին վրայ մեր հանրապետութեան ներ — կայացուցիչ՝ Աթապէկեան իր պաշտօնէութիւնով, հոն են մեր ազգա — յին եւ զինուորական իշխանութեանց ներկայացուցիչները, մեր որ — տնոր որը չէին աշխուս, իրենց մայր Հայրենիքի ներկայացուցիչները եկած էին գրեմք ընդունելու : Հայաստանի կառավարութեան ներկա — յացուցիչը մեզ պահեց ու պատուեց մէկ օր, իսկ Վրաստանի կառա — վարութիւնը կեդրոնի հրահանգով մեզ արտադրեց առանձին կառա — խումբ ժը որու ծաղիկներով դարդարուած վայրաշարժը հպարտօրէն կը կրէր թուր հանրապետութեանց դրօշակները :

Երկաթուղին կը սուբայ, մեր ողնորութիւնը, երգերը, նուագախումբի մայնը կը լեցնեն ազատ Վրաստանի հրաշազկ մթնոլորտը : Կը ճեղքենք մօրեր, լեռներ ու քաղաքներ : Կը հանդիպինք կայարաններու մէջ վրացախառն Հայերու : Ամէնքն ալ Հայեր են մեզ նման ողնորում, երանի՜ կուտան որ իրենցմէ առաջ Հայաստան կ'երթանք :

Հասած ենք Թիֆլիս, կայարանն ենք, կոկուսած ու պատրաստ : Ո՛վ տեսած է Թիֆլիսը, կարող է դիւրութեամբ երեւակայել, թէ ան պայծառ արեւի տակ ինչպիսի ողնորութիւն կ'ազդէ, ամէնքը փոփոցներն են. ու մեր աղաքը իրենց սկսուտական տարազով նուագախումբի շունչին տակ կը յառաջանան Վրաստանի մայրաքաղաքի փոփոցներէն : Զարդուփուր եղած ազգի մը բեկորներն են որ կ'անցնին հպարտ ու ինքնազոհ : Երեւանեան հրապարակէն կը մանենք Կալափինաքի փողոցը ու կանգ կ'առնենք մեր հանրապետութեան շէնքին առջեւ, որու պատշգամբէն Տիգրան Պէկղատեան, յանուն Հայաստանի կառավարութեան բարիգալուստի խօսք կ'ուղղէ մեզ, ու կ'առաջնորդունք նոյն շէնքի ներքնասրահը, ուր մասնաւոր հաշտեղան մը պատրաստած էր մեզ համար :

Անօթի էինք, բայց մեր յուզումէն եւ խանդավառութենէն գրեթէ ոչինչ կերպնք : Հայաստանի զորավարներ, դործիշներ, դեսպան, զանազան նախարարութեանց ներկայացուցիչներ, Հոն Նոյն սեղաններու շուրջ, երեխայի նման ուրախ, խանդավառ ու յուզումով լեցուն, մեզ հետ են : Կախեթի գինին ու ուտական քարքը չկերած գինոված էինք, երա՞զ թէ իրականութիւն : Խնայէս հայտեցնել այս ներկան, անցեալի թրջական ոճրային պատկերներու հետ : Այդ բոլորն կենք մըն էր մեզ համար, մոռցած էինք մօտիկ անցեալը ու վաղուան մեծ յոյսը մեր առջեւն էր : Վեռաւ նահատակն խմբերով կը յառաջանայ փողոցէն : Կանգ կ'առնենք Վորոնցով Տաշկովի պալատին առջեւ, Վրաստանի կեդր. կառավարութեան շէնքն է, Նոյ ժօրտանիան իր նախարարներով շրջապատուած, պատշգամբէն կ'ընդունի մեր յարգանքին ու շնորհակալութեան տուրքը :

Մեր մեքենավարին պատուիրած ենք որ կառախումբը կեցնէ ճիշդ Հայաստանի սահմանագլուխը, Կալաքերան :

Մայրամուտի պահն է, հասած ենք Լօռիի շրջանը, բարեւի կեցած են մեր աղաքը, նշանատախտակ մը որու մէկ կողմը գրուած է Վրաստան, իսկ միւս կողմը Հայաստան. մենք մեր բաժնիին մէջն ենք, մեր հողին վրայ, վսեմ, նուիրական եւ ինքնարուխ պարտականութիւն մը սանինք կատարելիք.—ծունկի եկած համբուրել այն հողը,որու համար միլիոնաւոր զոհեր տուած էինք :

Երեկոյեան մեղմ հովէն կը ծածանի վայրաշարժի վրայէն մեր եռագոյնը : Նուագախումբը կը նուագէ Վեր հայրենիք ազատ անկա-

տութեան երկու գլխաւոր հիմնաքարերը լսած ու կարդացած էինք արտասահմանի մէջ, այժմ շօշափել ու դուրդուրալ կը մնար մեզ : Առաջին իսկ նշանին կը ցատկենք վար : Կայարանը հաւաքուող բազմ — մութեանը կը խառնուինք, Հայեր ենք, իրենք ալ Հայեր, մենք ան — պաշտպան նահատակուածներ, իրենք պաշտպանութեան հերոսներ, եկած ենք իրենց, դիրենք սիրելու, նաեւ՝ օժանդակելու իրենց վերա — շինութեան գործին :

Գոլխէն մինչեւ Ղարաքիլիսէ մենք տեսանք նոխութիւն եւ փայ — լուն կեանք, հոս, աշխարհի այս համեստ անկիւնը, պատերազմէն հազիւ դուրս եկած յոգնած ու քայքայուած կար ու կ'ապրէր համես — տութիւն, պարզութիւն եւ նամանաւանդ անկեղծութիւն, մեր տղայոց խորհածը այս էր :

Երկաթուղին կը յառաջանայ մթութեան մէջէն, աջ եւ ձախ կը փնտռենք Արազածը, Անին, ոչինչ կը տեսնուի : Առաւտեան պայծառ ու ջինջ արեւով կը հասնինք մեր մայրաքաղաքը Երեւան : Բնութիւնը մեզ հետ կը խնդայ, հեռո՛ւն աստուածատուր Մասիսը, փառապանծ դազաթներով վեհօրէն կը հսկէ Հայաստանի վրայ, ի տե՛ս անոնց ան — կարելի է կորաքածակ կենալ, ուղիղ, հպարտ եւ յողթական քայլե — րով կը յառաջանանք, նուազախումբը կը նուազէ Վերեւ Ծաղեց Զէյ — թունցիներ ։

Պէտք է ըսել որ մեր տղաքը լաւ հագուած էին, սկառաւական, օպիտակ գլխանոցներով ու մերկ սրունքներով ամերիկեան զինուորի տպաւորութիւն կը ձգէին առաջին առթիւ : Երեւանի ժողովուրդը յանկարծակիի եկած էր, ամէն կողմէ կը վազէին մեզ, «Հայե՛ր են, Հայե՛ր» : Այո՛, Հայեր էինք ու կ'երթայինք մեր կառավարութեան մեր հպատակութիւնը յայտնելու :

Վերը պատշգամբին վրայ հայ նախարարները՝ գլխաւորութեամբ վարչապետին, կ'ունկնդրեն մեր սկառաւական երգումը, Վ'երդնունք հաւատարիմ մտալ Ազգիս ու Հայրենիքիս» : Հ. Օհանջանեանը արտաս — ուախտուն աչքերով կը ընդհանուրէ ազգին հարազատ գաւակները : Հայաստանի քաղաքացիներ էինք այլեւս :

Ծնողք մը կորուստէ վերապառած իր գաւակին հանդէպ՝ այնքա՛ն դուրդուրոտ լի կընար ըլլալ, որքան մեր կառավարութիւնը եղաւ մեր որբերուն համար : Զանգուի ափին, օդաւէտ ու ընդարձակ դօրա — նոց մը տրամադրուեցաւ մեզ, 130ի շափ անկողինի կազմածներով, սկառական պահեստի դուռները բացուեցան մեր առջեւ, ամէն հնարա — տրութիւն, ամէն դիւրութիւն արուեցաւ մեզ օր առաջ գործի մեռ — նարկելու :

Մեր սկառաւները երջանիկ էին ... :

ՀԱՅԿ ՍԷՐԷՆԿԻՆԻԼԵԱՆ

ՆԱԵՒ ՄԱՐԶԻԿՆԵՐ

Որք — սկսում ենք անախուժում գտն, Հայաստանի զրկուած էին
մահւ, իրրեւ մարդիւնք, Հ. Մ. Ը. Մ. ի ղեկավարներէն երեք ան —
անք —

Վ. Զեւոյ, Տ. Խոյեան եւ Օ. Կազմանեան, այս մասնագէտ մար-
դիւնքը ուղարկուեցան Հայաստանի Հանրապետական կառավարու —
թեան պաշտօնէին վրայ: Կրթ. նախարարութիւնը, 1 մարտ 1920 թուա-
կիւր պաշտօնական գրութեամբ մը՝ ուղղուած «Հայ Սկսուած» թերթի
խմբագրութեան, կը յայտնէր թիւ մեծ գոհունակութիւնը Կ. Պոլսոյ
մէջ տեղի ունեցող սկսուածական շարժման առիթով: Ու կը խնդրէր
առար որինակ ՍԿՍՈՒԹՈՒ ուղարկել: Դարձեալ կրթ. նախարարութեան
մէկ ուրիշ պաշտօնական գրութիւնը, ուղղուած Հայաստանի Հանրա-
պետութեան Պոլսոյ գիւնդակապական ներկայացուցիչին (16 Յունիս,
1920), կ'ըսէր ի մէջ այլոց. — Եւ լրումն մեր Հեռագրի, խնդրում ենք
երկու մասնագէտ սկսուած պետեր յղել Մեծահայր: Պատիւ ունեւ տեղեկա-
ցնելու որ նախարարութեան ծրագիրն է Հայաստանի մէջ ամենալայն
լափով տարածել սկսուածութիւնը, բայց գրած արդէն է Հանգրիսա —
նում Հմում մասնագէտներ թացակայութիւնը: Ուստի, եթէ տակա-
ւին չէք գրկած մարդիւնք, բարեհաճեցէք առանց յապաղելու կատա-
րել մեր խնդրանքը, որովհետեւ մասնակն անցնում է ու կարեքը
աւագին է:

Հայաստան է, իրրեւ փորձ — մարդիւ, Մեծիկ Քաջունին միայն:
Ան, դեւ 1919ի նոյեմբերին, Հ. Մ. Ը. Մ. ի Կեդր. Վարչութեան ուղ-
ղեալ նամակով մը կ'ըսէ ի մէջ այլոց —

« Մեծանի մէջ, ինչպէս նաեւ Հայաստանի բոլոր միւս կեդրոննե-
րը պիտի աշխատինք ծաւալելու այդ նոր գաղափարը գործով: Կրթ-
թեան նախարարութիւնը անսահման խոստումներ ունի, եւ կարելի է
բնէ որ արդէն գործի սկսած ենք: »

Որպէսզի առարկայաբէն տուած բլլանք նաեւ այդ օրերու մարդա-
կան կեանքը՝ Հայաստանի մէջ, տեւոյցնենք, որ Ս. Քաջունի իր մէկ
ուրիշ նամակով կուտայ Հետեւեալ տեղեկութիւնները —

— « Իմ սկսուածներու Վերծիւ խումբը կը թաղկանայ Վնդեք —
սանդրեան» եւ «Գալիսնեան» աղջկանց վարժարաններու 12—18 տա-
րեկան 200 աղջիկներէն, մօտ 150 ալ տղաներու խումբէ մը: Արդէն
մէկ ու կէս ամիս է սկսած եմ կազմակերպութեան: Ունինք չորս
թմբուկ, 12 հասարակ: »

Իսկ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Կեդր. Վարչութեան անդամներէն Գր. Մեր —

նանօֆ, որ 1920ի սկիզբը եօր էր վերադարձած Երևանէն, Սկաստի
խճաղորութեան կ'ընէր հետեւեալ յայտարարութիւնը —

« Եւրկայիս Հայաստանի մէջ կան 20.000 երկսեռ որբեր: Ասոնք
առ այժմ կը հետեւին մարզանքի դասերուն, որուն համար իբր ուսու-
ցիչ ունինք Պ. Եղնիկ Քաջունին եւ ուրիշ հունգար մը, զոր կառավա-
րութիւնը յատուկ բերել տուած է մարզանքի համար: Սկաստի
կան հոն եւս: Բայց, դիւրին միջոցներ չունին: Նախարարու-
թիւնը ընդարձակ մարզարաններ յատկացուցած է անոնց: Նախարա-
րութիւնը կ'ուզէ հաստատուն հիմերու վրայ դնել զործը: Պիտե՛ն
սահմանուած է մէկ միլիոն բուլլի: Նախարարը կ'ուզէ Հ. Մ. Ը. Մ.ի
աջակցութիւնը »:

Հ. Մ. Ը. Մ., ընականաբար, ընթացք պիտի տար այս հրաւերին:
Եւ, ինչպէս ըսինք, անմիջապէս Հայաստան կ'ուղարկէր երեք սկաս-
տական մարդիկներ: Այս առիթով, իր օրկանը, Սկաստ, ճիշդիկ եր-
կիր խորագրով խճաղաւանի մը մէջ կ'ըսէր —

« Պոսէն Հայաստան մեկնեցան երեք ուխտաւորներ, սկաստա-
կան Հայրենաշէն զործը հոն եւս տարածելու համար: Պէտք էր եր-
թալ եւ դիմադրել ամէն դժուարութեան, քանի որ մերն է Հայրենի —
քը եւ մերը պիտի ըլլայ հոն ցանուած ամէն սերմի արգիւնք: Քա-
րփին վրայ, Հայ Դրօշին քով կ'ընծամանէր Հ. Մ. Ը. Մ.ի դրօշը,
որ կ'երթար իր Գրանքներովը մեղմացնել Հայրենի ցուերէն իրեն
բաժին ինկած մասը »:

Ու մեր մարդիկները, Վ. Զերազ, Տիգրան Խոյեան եւ Օ. Եղաժա-
նեան, զործի կը սկսին դեռ Պաթումէն: Հազիւ հոն հասած, Զերազ
կը գրէ Հ. Մ. Ը. Մ.ի կեդրոնին.

— « Տրապիզոնի առջեւ տեղեկացանք թէ այնտեղ պատանեկան
միութիւն կայ եւ մարզանք կ'աւանդուի որբերուն: Անմիջապէս նա-
մակ մը գրեցինք՝ ցուցմունքներ բնելով, քաջայերելով եւ հրաւիրելով
որ կապ հաստատեն Հ. Մ. Ը. Մ.ի հետ: Ընթացք տուէք զործին եւ
գրեցէ՛ք Տրապիզոն: Պաթում եկած էր Ծ. Քաջունին, որ այսօր վերա-
դարձաւ Ալեքսանդրապոլ: Անոր դիւրքը շատ բարձր է, ու ինծի խոս-
տացաւ իր պահեստէն մեկի սկաստական հազուադէպ կտաւ, զուլայայ,
կոյիկ եւ ապագային ալ մարմնակրթական ամէն հարկաւոր զոյքեր
Հայթաթել: Եւրջնուած առաջեակներու նման փրփաւկանտ կը մը-
ղնէք եւ արգէն շուրջերնիս կարծես ամէն բան կը սկսուտանայ: Ծա-
տեր արգէն Հ. Մ. Ը. Մ.ի հետ հիմնեան կապեր հաստատեցին: Հա-
ւանական է որ մեր կեդրոնը Ալեքսանդրապոլ ըլլայ (Ալեքիմական): Հոն
12.000 որս կայ, իսկ Կարս, որ շատ մօտ է, 10.000 որս:

«Այսօր կապ հաստատեցինք տեղական սկաստաներուն հետ, որոնք
թիւով 20 հասն են »:

Մարզիչները հասած են Հայաստան: Ու զործի մեծնարկած: Մաս-
քը տանք հրկիս իրենց: Ձերազն է որ կը գրէ Նրեւանէն, 17 սեպտ.
1920ին, Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնին:—

«... Մեր առաջին այցելութենէն իսկ, մեզ շատ պարգուրէն երեւ-
ցաւ թէ Հայաստանի մէջ մարմնակրթական շարժումի կեդրոնը, իր
բազմադիւրի առաւելութեանց պատճառով, կարող էր լինել Ալեք-
սանդրապոլը (Լենինական): Ան Հայաստանի կեդրոնն է. երկաթու-
ղային միակ հանգույցն է Նրեւանի եւ Կարսի գիծերուն իրար միացած
տեղը: Պոլսոյ ալ աւելի մօտ է:

Նրեւանի մէջ առ տե՛մ ունինք 120 սկաւառ, 30 — 40 աղջիկ,
Փութապոլի խումբ մը. մինչդեռ Ալեքսանդրապոլ արդէն իսկ 5 — 600
սկաւառ կայ: Պիտի կապմենք սկաւառական խումբեր աճէն տեղ,
տնձամբ հակելով ամենաշնչին մանրամասնութեան վրայ: Պիտի հա-
յացենք լեզուն, հրամանները, Պիտի մտնենք որբանոցները, ուր հա-
զարներու զանգուած մը կայ՝ անտնուն, անզոյն, անմպիտ եւ սակայն
անգին: Պիտի հսկենք զարոցներուն մարմնակրթական զաստանդու-
թեանց: Կարս արդէն թերթ կը հրատարակուի (Հայ Արի): Արշա-
ւանքներ պէտք է կատարենք նախնական միջոցներով սօստուած երկրի
մը մէջ:

«... Ձեր ողբմպիականին օրը Ախուրեան գետի եզերքն էինք զա-
ցեր լողանքի եւ Փութապոլի, եւ յիշեցինք մեզ ու մեր օրը: Մեր օրը
պիտի ունենանք մենք ալ եկող տարին:

Ահաոյ կը խոսի զգետներու անբաւականութենէն: Կեդրոնը,

Հայաստանի մարզիկներու խումբ մը

Պոլէն, դրկած է կարգ մը իրեր: Կ'ուզեն գրօշ, հագուստ, գլխարկ, ուսադիրի ժապուէն, կնիք ...

Կրկին Ձերազն է որ կը գրէ:

« Անցեալ օր էլմիածին զացինք, եւ երէկ վերադարձանք: Գնդեցիկ, մաշուր, ազգայնական սկսուսական եւ զեղարուեստական ապրումներու, երկու երջանիկ օրեր անցուցինք: Բնականաբար սկսու — տական գործով ալ զրազեցանք: Սկսուսական խմբապետուհի Օր . Կարինէ Աղազարեանի պէտք եղած հրահանգներն ու քաջալերութիւնը տունք, թերթ եւ գիրք տրամադրեցինք եւ յանձնարարեցինք որ շարժումը վարէ՝ մինչեւ որ ի վիճակի ըլլանք այնտեղ ուղարկելու մանչ մարդիլ մը »:

Մեր մարդիլ ընկերները, Հայաստանի մէջ, առաջին առթիւ կը հանդիպին զժողարութեան մը: Մարմնակրթական գործը կապուած է կրթ. նախարարութեան առողջապահական բաժնին: Իսկ այս բաժնին վարիչն է Բժ. Արծրունի: Այս վերջինը, սակայն, սկսուսական գործի մասին հասկացողութիւն չունի եւ օրէնքի տառին կապուած մարդ է, ինչպէս կը գրէր Եղ. Քաջունի: Գործը կը կազայ: Տղաքը զժողւ հն: Ի վերջոյ կը ներկայանան նախարարին, ու Արծրունի կը հեռանայ իր պաշտօնէն:

Որպէսզի աւելի լայն դազափար մը տուած ըլլանք Հայաստանի մարմնակրթական շարժման մասին, ստորեւ կը ներկայացնենք, յաջորդաբար, երկու դրութիւններ, զորս գրի առած է Եղ. Քաջունի, Թաւրիդի մէջ, 22 Յունուար, 1929ին:

ՄԱՐԶԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ ԵՐԵՒԱՆԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

1918 — 1921

1918 թուականը բոլորովին ապարդիւն տարի է Հայաստանի հանրապետութեան համար դպրոցական տեսակէտէ: Ո՞վ ժամանակ ունէր մտածելու այդ մասին:

Դպրոցը խաղաղութեան ծնունդ է եւ այդ ծնունդը պէտք է կատարուած հաշուել միայն 1919 թուականին:

Այդ թուականին սկընսուրութեան միայն սկսաւ փոքր առ փոքր դպրոցական կեանքը: Քաղաքային դպրոցներէն ինչքան կը յիշեմ արական գիմնադիան շնորհիւ իր մարզական գործիքներուն կ'ունենար իր մարզանքները, առանց ուսուցչի, մեծ աշակերտներու նախաձեռնութեամբ. իսկ Հռիփսիմեան օրիորդաց գիմնադիան ունէր իր մար —

դանքի ուսուցչուհին՝ Օր. Փափկյը, Գարձնալ 1919 թուականի դար — նան էր որ Ամերիկեան I Որքանաց դպրոցը ունեցաւ իր կանոնաւոր տնտեսական մարզանքի դասերը: Միւս դպրոցներէն Սեմինարիան հիւանդանոցի էր վերածուած, Գայիանիան օրերողացը զուրկ էր ուսուցիչէ, Ինմականը՝ նոյնպէս, Ալեքսանդրիանը զուրկ էր մնացեր՝ ուսուցչուհի սպաննուելուն հետեանքով:

1919 — 1920, Հայաստանի լուսաւորութեան նախարարութիւնը ուսումնական տարուայ ծրագրին մէջ մեծ տեղ էր տուեր նաեւ մարմնակրթական դաստիարակական պարտադիր դասերուն: Արդէն իսկ պաշտօնավարող Օր. Փափկյէն դատ երկու նոր մարզանքի ուսուցչուհի էին ներկայացած: Օրինողաց Գայիանեան եւ Ալեքսանդրեան — գիմնադիւաներու դասերը կը արուին Հայ ուսուցչին, իսկ արական գիմնադիւանինը՝ Հունգար ուսուցչին կողմէ:

Միւսները՝ Թեմականը որպէս միջնակարգ եւ մասնաւոր միջնակարգ դպրոց մը, ինչքան կը յիշեմ, մնացին զուրկ մարզանքի դասերէ:

Նախարարութիւնը շարունակեց զարկ տալ մարզական մշտման. նախարարը ներկայ եղաւ այդ առթիւ կազմակերպուած թուր դպրոց — ցական եւ արտադպրոցական հանդէսներուն: Իսկ դարձանելու Համար խոշոր պակաս մը ծխական—թաղային դպրոցներու մէջ, կազմակերպեց մասնաւոր տեսական եւ գործնական դասեր նախակրթարաններու ասն ուսուցիչ — ուսուցչուհիներու Համար, որոնք կը յօժարէին սասաննելու այդ դպրոցներու մարմնակրթութեան դասերը:

Այս կարգադրութեան ընդհիւ նրեւանի ծխական դպրոցներու մեր փոքրիկները կարողացան ունենալ իրենց առօրեայ մարզանքի դասերը կիրարկուելով Հայ ուսուցչիչի մը պատրաստած անդործիք մարզանքի դրութիւնը. սակայն պէտք չէ մոտենլ որ առողջ նրեւանի ամբողջ աշակերտութիւնը ունեցաւ մարզական կեանք:

1920 — 21 տարուայ Համար զէպքերու դասաւորումը տարբեր ուղղութիւն տուաւ աշակերտութեան մարզական կեանքին:

Այսպէս, 1919ի դարնան մէջտեղ եկաւ երեւոյթ մը որ նոր չէր մեղ իր անուշոյ, եւ որ, սակայն, վերջ ի վերջոյ իր ընդթող անախորժ դարձաւ մեզ թուրքիս որ ծանօթ էինք սկաւալիզմի էութեան:

Հունգար ուսուցիչ Միրժային սկաւալիզմի պիտակով մէջտեղ կը նետէր այլատեսութեան շարժում մը: Իզմիրի Հայ Սպայից Միութենէն Գ. Լալեանը, Միլեանը եւ ուրիշներ հեղանքով դիտեցին խումբ մը որ կը հետեւէր թմրուելի մը, եւ որուն եղանակը կը յիշեցնէր Պլատոյ Բամազանի տալիսը: Նրեւաներ կը հետեւէին անոր իրենց մեռքերը մարզական փոքր գաւազաններով, որպէս սկաւալականի: Անունը՝ Սկաւալ: Իսկ ազոց ոչիքի մշակման գործը, որ էական մասն է սկաւա-

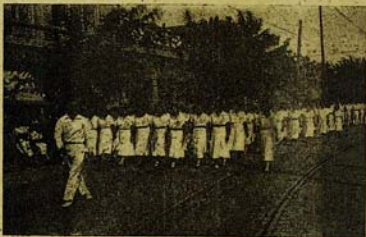
տիգմի, իր վրայ էր վերցուցեր դպրոցի Բ. տեսուչ Տիգրան Մուշեղ — եանը :

Սիրմային ծափեր խեց, սակայն, իր ռիթմիքով՝ որպէս նորու — թիւն : Որպէս սկստուտական աշխատանք՝ բանջարանոց մը միայն ցանեցին, որուն արդիւնքի մեծ մասը, կ'ըսէին, չար լեզուները, Սիր — մային դրպանելով Երեսանէն հեռացաւ Տիգրան Մուշեղեանի հետաց — ունէն մէկ քանի շարաթ յետոյ :

Հայ ուսուցիչը Սիրմային ձեռնարկներուն հակադրելու համար, հարկադրուած էր ընդհանուր սկստուտական օրէնքէն շեղելով, գոնէ սկզբնաւորութեանը, շարքերուն մէջ անխափր ընդունելու աշակերտ — ներու բոլոր դիմումները, բայց հազիւ ժամանակ ունեցաւ որ կարողանայ ընդհանուր աշխատանքին զուգընթաց մեծերէ ընտրուած խումբ մը վարժեցնել առանձնապէս :

Ի պատիւ սկստուտ աշակերտուէիներու պէտք է յիշատակել այն եռանդը եւ մտացիօրէն կարգապահ ողբն, զոր անոնք յայտնաբերեցին դործի ամբողջ ընթացքին :

1919 զատկական տօներուն տասնեակ մը կարի մեքենաներ հաւա — քելով, Ալեքսանդրեան գիմնազիայի աշակերտուէիները իրենք կարե — ցին իրենց գլխարկները եւ հագուստները՝ նշանակուած ձեւով : Գա — յիանեան դպրոցի մէջ իրենց շերտները պահելու համար աներեսա — կայելի եռանդով ԹԹԻ տերեւներ կը կրէին անոնք, փողոցներէն ինչ — քան որը եւ հիւանդ երեխաներ են հաւաքուած եւ յանձնուած, անոնց

Հայազգային մարդկութիւնը, տաղանքը

մեռալով, որքանոց կամ հիւանդանոց։ Անոնց վարիչները գիտեն թէ ինչպէս քրտնաթեր շորս սկսուեալ աղջիկներ, հիւանդ խոշոր աղայ մը կը փախապրէին, որ մը։ Դեռ ինչքան յուսալից համեմատութիւններու կրնար հասնիլ այդ շարժումը, որ սակայն կը դատապարտուէր ամ — յութեան շնորհիւ սակզնուած քաղաքական աննպաստ պայմաններուն։

Արժաշի գիւղատնտեսական դպրոցի սկսուածներու Երեւան հասնելուն տարիով նախաբարութիւնը Անգլիական ալգիլին մէջ կազմակերպից հանգէս մը, որուն 250ի մօտ սկսուեալ աղջիկներու մասնակցութիւնը ճշմարիտ յայտնութիւն մը եղաւ քաղաքին համար։ Մեր աղջիկները, բոլորն ալ տարազով, հարստ, ուղիղ քայլերով, գեղեցիկ, ազատ մարդական շարժումներով, խլեցին ուրախ քաջազանչութիւններ։ Փորձերը մղեցին քաղաքի դիմուորական պարէտ Շահաթաթիին հարցնելու դարձացած, «միթէ՞» մենք ունէինք այսքան մեծ, այսքան գեղեցիկ մարդուած խումբ ։

Դպրոցներու մէջ աւանդուած մարդական սխառեմները այլազան էին։ Կովկասի դպրոցներուն մէջ ընդհանրապէս ընդունուածը զեր — մանականն է, կամ այն որ՝ Ֆրանսական եւ ուրիշ բանակներու մէջ շատ է ընդհանրացած մեծ տարիքներու համար եւ որ աննպատակաշարժար է աշակերտական տարիքին։

Հայ ուսուցչի աղջկանց սկսուածական խումբը 1919ի ամբողջ տ —

Հայաստանի մարզիկներու կողմէն

մառը եւ յաջորդող տարին օգտուեցաւ։ Հրազդան գետի իրեն տրամադրուած լողարանէն։ Քաղաքէն մինչեւ լողարան եւ շրջակաները կատարուած ամենօրեայ արշաւանքներուն, աշխատ Մասիսի գէժ տուէր, անոնք ունեցան իրենց ուղիի մշակման այլազան դասերը։ Անոնցմէ ա՞յլ ուսած կուրծքով չի յիշեր այդ օրերը։

ԵՋՆԻԿ ԲԱՋՈՒՆԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴՊՐՈՅՆԵՐՈՒՆ ՄԵՋ

1918 — 1921

1918ը թուականը, ինչպէս նոր կազմուած Հայաստանի քաղաքային դպրոցներու, նոյնպէս եւ որբանոցներու կրթական կեանքին մէջ, մարմնակրթութեան համար որ եւ է բան չուէի արձանագրելու։ Ճիշդ այն պատճառներով, զորս յիշեցինք Հայաստանի դպրոցներու մարդական կեանքին յատուկ մեր գրութեան սկիզբը։

Երեք որբանոցներ կային այն ատեն, — Գետական, Թելիֆի եւ Գօրա ընկերութեան։

Այսպէս, ուրեմն, 1919ի դարեան Ամերիկեան Ա. որբանոց — դպրոցի տնօրէն Գ. Նշան Յովհաննէսեան նախաձեռնութիւնը կ'ունենաւ, որպէս առաջինը, մարզանքի դասեր ներմուծելու իր ծրագրին մէջ, որմէ նպաստաւորուեցան մօտ 15 որբանոցներ։ Այստեղ կարելի չէ յիշել նաեւ Թելիֆի երկու շատ յարգելի վարիչներու քէթքըններ ձէրօլտի եւ Հարօլտի տնունները, — երկու երիտասարդ ամերիկացի զինուորականներ, որոնցմէ մեր որբերը կը պահեն ճշմարտապէս երկու մեծ եղբայրներու յիշատակներ։

Առաջին որբանոց դպրոցը հայ ուսուցչի մը միջոցաւ 1929ի դարեան սկիզբը քսանի մօտ ընտրուած մեծ աշակերտներէ ունեցաւ մարզանքի դասարան մը։ Ծուէտականի կանոնաւոր դասերու շնորհիւ մինչեւ արձակուրդները մարզուած այդ խումբը, արձակուրդներու ամբողջ տեւողութեան կարողացաւ Երեւանի Անգլիական Այգի զբոսովայրի մէջ օրական 2 — 3 ժամ տեւողութեամբ զբաղեցնել եւ մարզել մօտ 17 որբանոցներու երկսեռ աշակերտութիւնը։

Մարզանքի ուսուցչի հսկողութեամբ եւ մարզական առօրեայ ծրագրով կատարուած այդ աշխատանքը ամէն օր կը փակուէր հաւաքական երթով մը՝ թմրուկի ընկերակցութեամբ։ Հայաստանի ամէնէն ոգեւորող եւ ամէնէն զուարթ տրամադրութիւնը ստեղծող շարժումն է եղած այդ օրերուն որբանոցներու այդ մարզական դասը։

Ամենափոքրիկները եւս անմասն ջմնացին այդ աշխատանքին։ Նման կազմակերպութիւն, տեսակ մը բացօթեայ հսկայ մանկապարտեղ, գեղեցիկ ծրարատանի մը մէջ, կազմակերպուած էր Օր. Ազնիւ

Կրթչորեանի, կողմէ եւ իր ղեկավարութեամբ :

1919 — 20 ուսումնական տարուայ համար, Երեսանի բոլոր որ — բանոցներու համար բնդւանուի կրթական տեսուչի մը պէտքը զգաց — ուած էր եւ հրաւիրուած էր մանկավարժ — Հոգեբան Գ. Տիգրան Մար — գարեանը :

Սրբիճի կառավարիչ Տաթար Սրսուր, ոտնահարելով իր նախորդի պայմանագրութիւնը՝ Տիգրան Մարգարեանի հետ, իր Տիկինը նշա — նակեց որբանոցներու բնդւ. կրթական տեսուչ: Վերին աստիճան յա — տակնու այս տիկինը միայն մէկ ցանկութիւն ունէր, — պար — առաջիկ իր աշխարհաքաղաքացիական ծրագիրը: Ան կ'ըսէր, ի միջի ալլոց — ք Սն կ'ուզեմ, որ հայ որբերը հպարտ մեծնանք, եւ սակայն կը ջանար պարտադրել որ հայ որբերը շունենան հայոց պատմութեան, աշխարհագրութեան եւ առ հասարակ իրենց հայ լինելը շնչառող դա — տեր :

Ուսուցիչներէն ոմանք, կրթական ծրագրի շուրջ վէճի ընթացքին իրենց ահաւանութիւնը եւ արհամարհանքը յայտնելէ յետոյ Տիկին Սր — րին, անդարձ հեռացան: Հեռացան Մարգարեանը, մարզանքի ուսու — ցիչը եւ մի երկու ուրիշ ուսուցիչներ :

Կարճ ժամանակ յետոյ Սրբները նոյնպէս հեռացան :

1919 — 1920 կրթական շրջանին էր որ հասաւ կարծեմ Գ. Մարգիս Սամուէլեանը: Մինչեւ այդ, որբանոցները առանձին առանձին իրենց ուսուցիչներէն մէկն ու մէկի նախաձեռնութեամբ ունեցած են մար — զանքի դասեր: Մինչեւ այս թուականը եւ մինչեւ 1921ը, կարելի է նայնիսկ բնդուել որ ամբողջ Հայաստանի մէջ մարդական կեանքին ամէնէն աւելի նպաստաւորուող դասը եղած է հայ որբը, եկող զացող բոլոր ուսուցիչներու հոգածութեան գլխաւոր առարկան եղած է յատ — կապէս հայ որբը :

Գ. Մարգիս Սամուէլեան հասաւ ճիշդ այնպիսի ժամանակ երբ որ — բանոցները կամաց կամաց կը զգային մարզանքի ուժեղ ուսուցչի մը պահանջը :

Բացի այդ, Սամուէլեանի մարզանքի դասերը կը մանկէն ուրիշ մեւի մէջ, Ան, Երեսանի Ամերիկեան որբանոցներու դասերը սկսաւ շուէտական ազատ շարժումները համեմելով ատլէտիկի եւ սքորի հետ :

Օրին մէկը, Սամուէլեանը տեսանք գինուորական հագուստներով, իր մարզանքի դասերը թողած :

Ու այնուհետեւ Հայաստանի թաւալլուր դէպքերը մարզանքի կա — նոնաւոր դասերը մասնեցին անորոշութեան եւ անստուգութեան մի — չեւ 1921ի ձախորդ վերելմայրումի օրերը :

Հայաստանի Որբաշխարհի համար մարզական կեանքի գեղեցիկ օրեր պէտք է համարել խորհրդային արհապետութեան այն օրերը ուր

մասամբ ազատութիւններ կային դեռ՝ ամերիկեան կոմիտէի ձեռքը, որբերու կրթական գործը վարելու սեփական ձեռքերով: Մեր որբերը ամբողջ երկրի սահմաններուն մէջ դեռ ունէին Զերազն ու Եազմանեանը: Այդ երկուքի որբանոցային մարմնակրթական գործունէութեան մասին բոլոր հասած տեղեկութիւնները տեսակ մը յարգանքի զգացում կը ներշնչեն մեզ՝ իրենց անձին հանդէպ, արդեօք անո՞ր համար որ անոնց հոգիներու մղիչը եւ գործերը մերիններու հետ մէկ ընդհանուր եւ հասարակաց զբոյժ ունին: ԵՋՆԻԿ ՔԱՋՈՒՆԻ

Հակառակ միջոցներու եւ ուժերու անբաւականութեան, Հ. Մ. Ը. Մ.ի առաքելութեան անդամները կը շարունակեն անկարելին կարելի դարձնել, համախմբել, մարզել ու կոփել հայ երկսեռ պատանեկու — թիւը՝ Մայր երկրի մէջ, Նոյնիակ այն օրերուն երբ քաղաքական մութ ամպեր կ'երեւին:

Իրենցմէ ուրիշ մը, Օննիկ Եազմանեան կը դրէ, 18 Նոյեմբեր 1920 թուականով —

« ... Պատերազմական դրութիւնը կարծես աւելի մեծ ուժ եւ եռանդ է տուած, եւ աղաքը այս վայրկեանին աւելի լաւ փարած են սկստաւտական գործին: Մեր դաստիարակութիւնները կը շարունակենք: Այս շարքու մտադիր ենք երկրորդ կարգի սկստաւտներու քննութեանց

Հայաստանի մէջ չմշկագ պատրաստիւնը

սկսիլ. արդիւնքը մեզ կը տեղեկացնէմ : Զանազան նախաձեռնութիւնքներ — դարկիւնքներ սկսուածներ՝ զանազան պաշտօններով — որ սուրճանդակ, ժթրեմաններու, հակիշ, կարմիր խաչ : Սկսուալ պաշտօնները, այս պահուս նմանապէս կը դանուին Եւրոպայի նախաձեռնութիւնքներէն : Եւրոպայի պաշտօններէն է Ուլտիմիտ, որ կը դանուի դադրապէս — կաններու : Համար բացուած սննդակայանք, որ սկսուածները կը պատրաստեն թէյ, կերակուր եւն : Եւր Փառիթ դիւղն ալ սկսուածներ կան, որ կը պատրաստուի դադրականներու հացը, յիշեալ սկսուածները տեղւոյն պաշտօններէն վրայ իրեն : Հակիշ ուղարկուած են : Եւրոպայի սկսուալ ալ ունինք կ'ըմտական նախաձեռնութիւնք մէջ եւ ալ տեղեր : Եւրոպայի յիշուած է դադրականներով եւ որբերով : Եւրոպայի որ դադրինք մեր կարմիր Խաչի հետ եւ դարձանքինք 30 — 40 որբեր, որոնք կարգէն փախած տան վերադարձուած էին եւ զանազան վերջեր — ունին : Բաւական գործ տեսանք :

« Այսօր, Խնամատարութեան նախաձեռնութիւնք հրահանգով մեզ յանձնուած թեմական գործեր մէջ զանազան 1000 դադրականներու հոգը : Կարող գործի պիտի մեծնարկենք : Ասկէ դատ, նախաձեռնութիւնք մեզի կ'աղէ յանձնել Եւրոպայի 400 որբերու փոխադրութիւնք դէպի Էնթիսթին, որոնք պարտութեան տակ մեծ տղայ չմնաց. այսուհանդերձ, պղծակներն ալ քաղաքին մէջ կ'ընան գործածուիլ, մեղուներու պէս կ'աշխատեն :

Դէպքերը թուալովոր կ'ընթանան, սակայն : Թրքական յարձակումը, կարսի անկումը, տեղեկուած խուճապն ու խորհրդային բանակի մուտքը՝ Հայաստան, տակն ու վրայ կ'ընեն ամէն բան :

— « ... Կարսի դէպքերուն յաջորդող անցքերը Հայաստանը դարձուցին մեծամասնական — կը գրէ Սո. Քաջուհի : Մարտականք եւ ես կ'ըմբռնէինք, որ մեր գերը ալիս կրտսերական կրնար ըլլալ : Եւրոպայի կանխապէս Լուսինայի, Աշոտ Յովհաննէսեանի մօտ (Հոս, Քաջուհի, տալով խոսակցութիւնք, կը յայտնէ թէ Յովհաննէսեան ստատած է գերենք՝ գիտել տալով որ միայն դատակարարային նպատակներ կը հետաքրքրեն Խ. Հայաստանը) : Դուրս ելանք : Մարտականք — անոն ժամի մը որ վերջ ֆէրտահանան եղիտիպոսի հետ կը մեկնէր Պոլս : Բաւց, Սաղաթիւնի պաշտօնատեղիները դիւք կ'ուղարկէ ալ տեղ : Քաջուհի կրկին կը կանչուի Լուսինայի : Իրեն կը յանձնէ ուսուցիչներու փոխարինը՝ Փրոֆէսորայի մօտին, ու պաշտօնէն հեռանալէն Սիւրբ Ստեփանոսի վ. Ահարոնեանի կը յանձնարարէ զանոնք Հայերէնի թարգմանել :

« Այդ որբերուն, — կը շարունակէ Քաջուհի, — Զերազ հասեր էր Եւրոպայի եւ գրեթէ դուրս չէր ելեր : Եւրոպայի թարգմանութիւնք շտե-

սայ, որովհետեւ բանտարկուեցայ: Յետոյ, փետրուարեան դէպքերէն վերջ, անցայ Քաւրիզ: Չերազ յամառութենէն անցեր էր Ալեքսանդրապոլ, ուր մնաց: Յետագային վերադարձեր էր նաեւ Մազմանեանը: Առաքելութեան այս երկու անգամները, այնուհետեւ, օգտագործելով ամէն պատեհութիւն, աշխատեցան: Մէկը՝ Ալեքսանդրապոլի որբա-նոցներուն մէջ, միւսը՝ Երեւան, արժեքաւորելու համար իրենց սիրած գործը, մինչեւ որ երկուքն ալ, տարբեր պատճառներով, հարկադրուեցան վերջ տալ իրենց գործին: Մազմանեան անցաւ սահմանը: Չերազ, ափսոս, աքսորի, բանտի եւ մոայլութեան մէջ, 1928ի յունուարի 13ի առաւօտուն Թիֆլիսի մէջ զնդակահարուեցաւ:

Ահա, իր կարելի մանրամասնութիւններով, այն զեղեցիկ առաքելութիւնը, որուն ձեռնարկած էր Հ. Մ. Ը. Մ. ր եւ որ նպատակ ունէր իր գործունէութեան խարխիւր դարձնել մայր երկիրը: Տրուած պայմաններուն մէջ, ու մանաւանդ այդքան կարճ ժամանակի ընթացքին ընականաբար աւելին կարելի չէր: Բայց ինչ որ կատարուեցաւ, այնքան ֆերմեռանդ ու բոլորամուէր կերպով, ապացոյց մըն է թէ սկսուած այդ շարժումը իրապէս օրհնութիւն մը պիտի դառնար Հայաստանի համար՝ նոր սերունդի ֆիզիքական ու բարոյական դաստիարակութեան եւ հաւաքական ու ազգային ոգիով կազմակերպման տեսակէտէն, եթէ քաղաքական պայմանները թոյլատու ըլլային:

Լրացուցած ըլլալու համար Հայաստանի բաժինը, — իբրեւ ա-նուղղակի կերպով անոր կապուած մաս, — ըսենք նաեւ որ Թիֆլիսի մէջ եւս օր օրի կը դարգանար սկսուած շարժումը:

Այսպէս, Թիֆլիսի սկսուածներու պէս Մ. Մատոյեան Հ. Մ. Ը. Մ. -ի կեդրոնին կը գրէր ի մէջ այլոց. — (Եզ. Քաջունի, 1917ին, Թիֆլիսի մէջ հիմնած էր Փութազուի խումբ մը):

«Մեր Վառլազմ սկսուածներու բաժինը կը կատարէ իր սկսուածական երդումը: Ան ունի զեռ երկու ամսուայ կեանք: Միացուցինք բոլոր սկսուածական խումբերը: «Վահագն»ի մէջ կը մտնեն 150 սկսուածներ: Ունինք ծնողական խորհուրդ: Դեռ զուրկ ենք շատ մը միջոցներէ եւ պիտոյքներէ: Ծնողական խորհուրդը կարճ ժամանակի ընթացքին կարողացաւ հասարակութեան մէջ արձարծել սկսուած իր գաղափարը, գործի հրաւիրելով շատերը: Միւս կողմէ, ան ձեռք բերաւ որոշ գումար մը: Կազմակերպած ենք դասախօսութիւններ: Մեր ոգեւորութիւնը օր օրի կը կրկնապատկուի: Մեզ արտադրուած է Բէհրուզեան փողոցի վրայ գտնուած Գայիանեան դպրոցի ազգայ չէնքի տեղը: Մէկ տարիով: Պէտք է տեսնել թէ սկսուածները ինչ եռանդով ու խանդավառութեամբ կ'աշխատեն, միշտ երազելով որ շուտով պատրաստ կ'ըլլայ դաշտը՝ իր աւազանով, մարզական գործիքներով եւայլն»:

Գ Ա Խ Ա Ռ Ն Ե Ր Ը

Ձիմնադադարի շրջանին, երբ «Մնացորդացը» վերադարձած էր, հանրային կեանքի վերադարձման հետ կը սկսին կազմուիլ մարզական միութիւններ: Բնականաբար աւելի շատ Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղեր հմ որ կը կազմուին: Դժբախտաբար անկարելի եղաւ համադրել բոլոր այդ միութիւնները: Կուտամբ մէկ քանին միայն:

ՏԱՐՏԱՆԷԼ

Տարտանէլը իր սկսուտական կազմը կը պարտի ընկեր Ագրիպպաս Թորոսեանի — ներկայիս ի Պուէնոս Այրէս — որ պատերազմի ժիջոցին իբր ծովային զինուոր մարզուած եւ զինազաղարէն վերջ կաշկվանաուսութեամբ դրացելով միշտ առիթ կ'ունենար Պոլիս երթնակելու:

Հաւանաբար այս կերպով ինք շփման մէջ կը գտնուի Պոլսոյ Հայ սկսուտական կազմակերպութեանց հետ եւ բարի յաջոյտը կ'ունենայ ինք եւս դործի լծուելու այդ ուղղութեամբ: 1920ի ամսան էր, եռուղեւ մը պղտիկներուն մօտ. հազուադէպ կը պատահատուին, ցուպեր, գոտիներ, թմբուկ, շեփոր, եւ առհասարակ սկսուտի պէտք եղած նիւթերը Պոլիս կ'ապուպուին, իսկ գէշերները ընթրիքէն վերջ կանոնաւոր կերպով՝ Աղզ. վարժարանի բակին մէջ, պղտիկները կը մար — դուին եւ ուր շատ անգամ ծնողքներ եւ համակիր երիտասարդութիւնը ներկայ կը գտնուէին: Անոնք մի քանի օրիորդներ քաջալերելու համար այս շարժումը իրենց ձեռքերովը կը պատրաստեն մետաքսեայ փառապանծ դրօշակը եւ կը նուիրեն իրենց եղբայրներուն, հետեւած ըլլալու համար հայկական աւանդութեան:

Կազմին պահապար լրացնելու համար Պ. Գր. Սիրան Թորոսեան եւ Գարիկ Ղազէրեան իբր օգնական խմբապետներ կ'արձանագրուին:

Տարտանէլի պոյ-սկսուտը իրականութիւն մը դարձած էր այլ — եւս իր 50ի մօտ անդամներով:

29 սեպտեմբեր 1920ին երգման հանգէտը պիտի կատարուէր նո — բաղիր հայուկներուն: Տեղւոյն հայութիւնը արտասովոր խրախճանութեան մը վայելիքը կ'անկեկալէր: Ընկ. սկսուտապետը ժողովուրդին ընդարձակ վայր մը արամադրելու հոգովը տարուած, շփման մէջ կը գտնուի Յոյն սկսուտապետին հետ եւ Հայ քահանայի միջամտութեամբ կը արամադրուի Յունաց ընդարձակ մարզավայրը:

Կրնամ. ըսել հանգէտը մեր պղտիկներուն համար կատարելութիւն մը եղաւ առանց որ եւ է միջնադէպի եւ ի ներկայութեան Յոյն եւ Հայ ստուար բազմութեան մը:

Բաց աստի, Յոյները տրամադրած էին իրենց սկստանները՝ հսկելու համար հայկական այդ օրուան կարգապահութեան, սելիդէն մինչեւ վերջ: Անկէ վերջ մասնաճիւղը շարունակեց իր աշխատանքները մինչեւ 1922:

ԿԻՒԻԿԻԱ

Ատանա հրատարակուող «Կիւիկիա» օրաթերթի 28 Մարտ 1919 թիւին մէջ Գ. Ռ. Շիրվան «Հայ Նոր Սերունդին Մարմնակրթութիւնը» վերնագրով յօդուածի մը մէջ անհրաժեշտութիւնը կը տեսնէ Կիւիկիայ նոր սերունդին Փիդիքական ու բարոյական դաստիարակութեան, ու կոչ կ'ուղղէ երիտասարդութեան կազմակերպել «Կիւիկեան Հայ Մարմնամարզական Միութիւն» մը:

Տեղւոյն մէջ արդէն գոյութիւն ունեցող երիտասարդական երկուստ միութեան կողքին, խումբ մը մարզատէր երիտասարդներ կը հիմնեն Արիամարտ Մարմնակրթական Միութիւնը, որուն նպատակը կ'ըլլայ դաշտային խաղեր, շուէտական մարզանք ու ֆութպօլ: Կարճ ժամանակի մէջ «Արիամարտ»-ն ձեռք կը բերէ կարեւոր յաջողութիւններ մերթ ընդ մերթ մրցելով ու պարտութեան մատնելով անդլիական ու ֆրանսական զինուորներու ֆութպօլի խումբերը: Այս խումբ մը ղեղուս երիտասարդներուն գործունէութիւնը միշտ վառ պահելու համար, վերոյիշեալ թերթը խմբագրականով մը — անոնց գովառանջը կ'ընէ ու խորհուրդ կուտայ որ սկսած գործը առանց վհատելու շարունակեն ցեղին բարձրացման համար:

«Արիամարտ»-ը շաջաւերուած՝ կը փափաքի իր աշխատութիւնը ընդլայնել ու այդ նպատակաւ Գոլիս Հ. Մ. Ը. Մ. Ի կեդրոնական վարչութեան ուղղեալ անոր թերթին 23 ժայիս 1919 թիւին մէջ կը հրատարակէ թաց նամակ մը, յայտնելով իր կազմութիւնը եւ խնդրելով կեդրոնի աջակցութիւնը:

Այս թաց նամակէն յետոյ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի կեդրոնական վարչութեան ու Հ. Ե. Ե. Միութեան «Արիամարտ» մարմնակրթական մաս — նախումբի միջեւ տեղի ունեցած կարճ թղթակցութենէ մը վերջ, Ատանայի մէջ կը կազմուի Հ. Մ. Ը. Մ. Ի առժամեայ յանձնախումբ մը, որուն առաջին գործունէութիւնը կ'ըլլայ գրադիլ սկստաւորումով: Նոյն տարուայ 14 Հոկտեմբերին առժամեայ յանձնախումբը ազդով մը կը հրաւիրէ ամբողջ Կիւիկիայ, եւ մասնաւորաբար Ատանայի ծնողները որ իրենց զաւակները (11 — 19 տարեկան) յանձնեն նորակազմ սկստաւորական միութեան: 4-Նոյեմբեր 1919ին տեղի կ'ունենայ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Կիւիկիայ Երբանայի վարչութեամբ ընտրութիւնը:

Նորընտիր Երջ. Վարչութիւնը հաւատարմօրէն փարելով այս նրաւական գործին, չորս ամսուան յամառ ու յարատեւ գործունէութեան

նէ ժը յետոյ 28 Մարտ 1920ին Արզարեան վարժարանին մէջ կը յաջողի կազմակերպել սկստականութեան երգժան արարողութեան Հանգէս ժը՝ Հովանուարութեամբ ամբողջական Հայաստանի պատուիրակու — թեան ներկայացուցիչ Պ. Մ. Տաճատեանի։ Այս առթիւ խոսք կ'առնեն որստան նախագահը՝ Պ. Մ. Տաճատեան եւ Պ. Պ. Կ. Աստուածատուր եւ Վ. Արծրունի։ Հանգէսը չվերջացած, Երջ. Վարչութիւնը կուտայ սկստական աստիճաններ ։

Հայ Կաթալիկ Առաջնորդարանի բակին մէջ 9 Մայիս 1920ին տեղի կ'ունենայ երկրորդ սկստական երգժան արարողութեան Հանգէս ժը, նախագահութեամբ Պ. Մ. Տաճատեանի։ Զ. Մ. Ը. Մ. Ի. Երջ. Վարչութեան կազմէ խոսք առած է Պ. Կ. Աստուածատուր քաջասիր — յով ներկաներուն սկստաւորմի նպատակը ։

Այսպէս, ուրեմն, երբ Կիլիկիոյ ծոցին մէջ հեռ կը սկսի ծլիւ մեր կազմակերպութիւնը՝ որ որէ իր ցոնցը տարածելու համար, վերա — Հաս քաղաքական գէղարքեր կուզան վեր ի վայր շրջելու ամէն բան ։

ՄԱԼԿԱՐԱ

Նախապատեքազմեան շրջանին, Մալկարան կազմակերպուած խումբերով մարդական կեանք չունէր։ Ասիկա, ի հարկէ, ըսել չէ որ Մալկարան կ'անդիտանար մարդանոցի անհրաժեշտութիւնը, մանա — ւանդ զպրոցական սերունդին համար։ Մալկարացիներու Վաժիկե — անն երկայրկանի շեղ զպրոցը ունէր մարդանոցի մասնաւոր սրահ։ Կը յիշեմ որ այդ սրահներու մեղունէն կախուած էին երկու կախո — րաններ, որոնց վրայ դանազան Վարպետութիւններն կ'ընէին զպրո — րանուն բարձրագոյն կարգի տղաքը։

Տարագրութիւնը քանզոց Մալկարայի գեղեցիկ ծրագիրն ալ ։ Դպրոցական յաւաքողէմ ու զարգացած սերունդը հնձուեցաւ Արա — րեոյ անապատներուն մէջ ։

Արտուրէն վերադառնալէ յետոյ, Արամայիս Բանիկեան, որ Բէ՛ Նալպի եւ Բէ՛ Պոլսոյ մէջ տեսած ու հիացած էր Հայ արիւնքու կազ — մակերպութեան, առաջին անգամ, կիրակի օր ժը, Վաժիկեանն Վարժարանի տակի սրահներէն մէկուն մէջ, զպրոցի բարձրագոյն կարգի տղոց խոռեցաւ արիւնքան շարժման մասին եւ Թելադից որ ա — մէն տղայ անգամագործելով Զ. Մ. Ը. Մ. Ի, Մալկարայի մէջ ալ հիմ — նուի Մասնաճիւղ ժը։ Այս հիմնադիր ժողովին ներկայ էին նաեւ ի միջի այլոց Վահան Յարութիւնեան եւ Կարազ Խոշիկեան։ Այս վեր — ջիններն ալ պատշաճ խօսքեր ըրին Հոն Հաւաքուած տղոց եւ ծնողնե — րուն։ Այսպէսով, Մալկարայի մէջ ալ հիմը դրուեցաւ, 1920ին, Զ. Մ. Ը. Մ. Ի, եթէ չեմ սխալիր, 23րդ մասնահիւղին ։

Որոշուեցաւ Մալկարա այց մը կազմակերպել, մասնաճիւղի մը հիմը դնելու նպատակաւ։ Մէկ քանի օր վերջ այս որոշումը իրականացած էր։ Տասնեակ մը տարիքոտ սկաւտներ, մարդիկներ եւ վարչական անդամներ հետիտն կարելով 52 քիլոմէթր ճամբայ հասած էին Մալկարա, տեղից ալ գէպի ուխտաւայր։ Երբ առոնք իրենց պարտականութիւնը կատարած վերադարձան, ուրախութեամբ տեղեկացանք այն տեղի մարդական շարժման գոյութիւնը որ դիւրացուցեր էր իրենց աշխատանքը։ Մեր արիւնները ականատես ըլլալով զպրոցական տղոց մարզանքներուն, անոնց նորատեսակ ձեւերը իրենց դարձանք առթած էին։ Ստուգեցի որ անոնց տեսածը գինուորական եւ ռիքմիք ծանր մարզանքներ էին, զոր սորվեցուցեր էր Պ. Օ. Բանիկեան։

Պարտաւորիչ գինուորութեան դրութեան պատճառաւ, երիտա — սարդութիւնը բացակայեցաւ եւ տուժեցին տեղւոյ մշակութային միութիւնները։ Առոնց կարգին նաեւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղը։ Աթլէթիք եւ Փութպոլի ճիւղերու գործունէութիւնը դադրած էր, կը մնային միայն սկաւտները։

Գ. Ս.

Ռատոսթոյի սկաւտները Մարմարա կղզիին մէջ բամակումի պահում, 26 Յունիս 1922։

ԻԶՄԻՐ

Զինագազարէն անժիջալէս յետոյ, մարմնակրթանքի սերահար Հայ երիտասարդները իրարու մաս զալով կազմեցին իրենց ակումբը, այս անգամ աւելի բնագրմակ նրադրով, վեց տարբեր նիւղերով (մարդական, որսորդական, երաժշտական, նուագախմբային, գեղարուեստական եւ թատերական բաժիններով) :

Մարդականն ալ իր կարգին երեք նիւղ կ'ընդգրկէր. Փութալոյ, աթլէթիզմ եւ սկաուտիզմ : Այս իւրաքանչիւր նիւղերը ունէին իրենց յատուկ վարչութիւնները որոնք կը գործէին անջատորէն ու տարին քանի մը անգամ կը կատարէին խառն ժողովներ : Իզմիրը ուրեմն վերսկսուաւ մարդական ախոյեանական մրցումներուն, որոնք միշտ յաջողութեամբ պսակուեցան : Հայ երիտասարդներն ու պատանիները եկան անգամ մը եւս հաստատելու թէ, հակառակ պատերազմի չորս զմեզակ տարիներուն, չեն կորսնցուցած իրենց ֆիզիքական ու մարդական կարողութիւնները : Մասնաւորաբար պատերազմէն վերջ հասնող մարդիկներուն մէջ կ'արժէ յիշատակել կարապետ Ծահինեանը որ իր մեղք թերած արդիւնքներով յատկանշուեցաւ իրր աշխատութեամբ : 1922ին մասնակցելով Իզմիրի միջնադպրային մրցումներուն, առաջին հանդիսացելով իզմիրի միջնադպրային մրցումներուն, 6 մէթր 50, երկու քայլ ցատկել, 12 մէթր 7, բարձր ցատկել 1 մէթր 60, եւ 200 մէթր վազք 25 երկով : Միաժամանակ էր նաեւ Իզմիրի Արմիիլըմ Փութալոյի խումբին կեդրոնի յառաջապահը : Նոյնպէս մաս կազմեց Իզմիրէն Աթլէթ մեկնող Փութալոյի խառն խումբին իր երկու ընկերներուն՝ Գ. Բարեթեանի եւ Զ. Միմասեանի հետ :

Նոյն տարին մեկնեցաւ Պոլիս հայկ. Երզ ընդհ. ոգիւնականին մասնակցելու : Հոն է որ իր մարդիկի արտակարգ վարպետութիւնը անգամ մը եւս ի յայտ բերուաւ, շահելով երկայնութիւն ցատկելու մրցումը, 6 մէթր 55ի անխորնթաց ոտուածով մը : Իր այդ յաջողութիւնը գինքը դարձուց որուն ամէնէն համակերելի մարդիկներէն մին : Այս առաջնութենէն զատ Ծահինեան նոյն օրը երկրորդ հանդիսացաւ նաեւ բարձրութիւն եւ երեք քայլ ցատկելու մրցումներուն մէջ, առաջինը 1 մէթր 58ով, իսկ երկրորդը 12 մէթր 30ով :

Սկսանալական շարժումը Իզմիրի մէջ

Ընդհ. պատերազմէն առաջ սկսուածիզմը գոյութիւն ունէր միայն օտար վարժարաններու մէջ :

1919ին երբ Հայ Ակումբը վերականգնուեցաւ, պաշտօն տրուեցաւ Մ. Մանըզեանի սկսուածական շարժման կազմակերպութեամբ զրադիլ : Իզմիրի ապագայ սկսուածներու պետը, իրեն վստահուած գործը

քիչ աստիճանով յաջողութեամբ զլուխ հանեց ու 1921ի զարնան արդէն 100է աւելի սկառւառներ իրենց համազգեստով ու ամէն կարգի զոյգերով կանոնաւոր խումբ մը կազմած էին: Մէկ կողմէ անոնց սորվեցուց մարզական վարժութիւններն ու կարգապահութիւնը, միւս կողմէ կատարեց դասախօսութիւններ սկառւառական ոգին ու զիտելիքները բացատրող: Իր այս աշխատանքներուն զուգընթաց, թարգմանեց նաեւ ամերիկեան սկառւառական ուղեցոյց զիրքը, որուն տպագրական ծախքերը ապահովող հարուստ բարերար մը գտաւ:

Իզմիրի հայ սկառւառները ունեցան նաեւ իրենց պաշտօնաթերթը « Պատրաստ »:

Այդ օրերուն, Պօլսոյ Հ. Մ. Ը. Մ. -ը յարաբերութեան մէջ մտած էր Իզմիրի մարզական եւ սկառւառական կազմակերպութեանց հետ,

ԳԵՈՐԳ ՅԱՐԻԹԵԱՆ

Իզմիրի հայ մարզական կեանքին ամենէն աչառու մերկայացուցիչը, «Հայ Որսորդաց» ֆութպոլի տկուսին համաբաւար յետապա-նը եւ Պօլսոյ ու Իզմիրի Ոգիմայիական խաղերու յաղթանկանը, (100 մերք երկայնութիւն; բարձրութիւն):

փոփոխելով աւելի սերտ զործակցութիւն ժը՝ ի հարկին մուծում ժը կատարելու համար:

Հտկառակ տիրող ցանկութեան, իզմիրը՝ Հ. Մ. Ը. Մ. ին մասնակից ժը դառնալու համար որոշ գծաւարութիւններ կը ներկայացնէր որոնք աւելորդ են հոս մի առ մի թուել: Բայց եւ այնպէս որոշ արտադրութիւն ժը կար միջին համարայ ժը դառնելու: Առ այդ, Պօլսոյ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնին կողմէ Թաղէոս Մեծատուրեան պատուիրակի եկաւ իզմիր այս միացումը գլուխ հանելու համար: Նրկար բանակցութիւններէ վերջ, իզմիրցիները իրենց պայմաններն ու բազմաճեղքը յայտնեցին որպէսզի Հ. Մ. Ը. Մ. ի պատուիրակը իր վերադարձին ներկայացնէ կեդրոնի իր ընկերներուն ու անոնց հաւանութեան արժանացնէ: Դժբախտաբար այս բանակցութիւնները երկար շտեղծեցին: Երայ հասաւ շուտով քէմալական արշաւանքը որուն ազեատի հետեւանքները հիմնովին քարուքանդ ըրին իզմիրի պէս շէն ու բարգաւաճ քաղաք ժը: Զարդերէն եւ հրկիզումներէն ազատողները զողթեցին Յունաստան, Զրանսո կամ այլուր, ուր նոր կեանք ժը կը սկսէր անանց համար:

Ե. ՄԱԹԻԿԵԱՆ

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ՏԵՂԱՀԱՆՈՒՄԸ

Մինչ շարժումը այսքան լայն ու խոր կերպով տարածուած է, քաղաքական աննպաստ գէպեր կուզան տակն ու վրայ ընելու ուժէն ինչ:

Քէմալական բանակը գրեթէ մտած է Պոլիս: Փոքր Ասիոյ հայութիւնը կ'ապաստանի Թրակիոս եւ Յունաստան: Իսկ Պոլիս կ'ապրի մոտայնու խուճապի ժը օրերը:

Այս պայմաններուն մէջ, բնականաբար կը կտսէր մեր հանրային կեանքը: Մանաւանդ որ Պոլսոյ թուրք տարրն ու իշխանութիւնները հեղհեմէ անանձ կը դառնային:

Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեդր. Վարչութիւնը, այս աննպաստ ու անթալաժաւ կացութեան մէջ, իր վերջին նիստը կը գումարէ 1922 սեպտեմբեր 16ին եւ լուծուած կը հռչակէ Հ. Մ. Ը. Մ. ը Թուրքիոյ սահմաններէն մէջ:

թիւնը տաքելութեան տրամադրութեան տակ գրած էր կեդրոնի մէջ մնացած զոյքերը:

Փոքրիկ շողենու մը, բայց 750 զաղթականներով ընցուն, Առաքելութեան Հսկողութեան տակ:

Թրակիոյ հողիմ վրայ

Հսկաները ի՞նչ կը հասնինք Տէտէ Ազատ, տաքելութեան երկու պատասխանատուները ցամաք էլլելով կ'երթան կեդեցի: Իսկ միւսները կը սպասեն նաւամատոյցը զոյքերուն քով: Եկեղեցին ընցունած է Թրակիոյ, Պիզայի եւ Մէլեցի զաղթականներով:

Կը ծանոթանանք Թրակիոյ շրջանին խնամատարութեան տնօրէն Պ. Հոյկ Սէրէնիկի լեանի եւ միւս անդամներուն որ մեր առաքելու — թեան մասին արդէն կարգացած էին լրագիրներու մէջ եւ կը սպասէին:

Հոս կ'արժէ յիշատակել Տոքթ. Տուտիի տնունը, ինչպէս նաեւ Պանտրմալի նախկին սկսուած պատասխանատու վարիչ Պ. Հրանդ Քէտէկանը, որոնք մեծ նաւայութիւն մատուցին մեր մեռնաբերին:

Առաքելութիւնը անմիջապէս կը սկսի գործի՝ նոյն օրը, կը ներկայանանք տեղւոյն կառավարիչին որ մեզի սիրալիք ընդունելութիւն մը կ'ընէ. հրահանգ կուտայ ոտականութեան եւ մաքառաւան, որ մեզի օժանդակէ՝ ամէն կերպով, կը պատրաստէ իր մեռնով մեզ յանձնարարողները որ իր շրջանին մէջ ամէն օգնութիւն չզլացուի մեզի:

Կէս օրէ վերջ կ'երթանք Ազգերու Դաշնակցութեան Դաղթականներու գրասենեակը, ուր տեղեակ են մեր առաքելութեան մասին: Կը

Սկսուտական առաքելութեան կազմը

Նստած՝ ձախէմ աջ՝ Արշակ Յակոբեան, Մ. Մայումեան
Ոտֆի՝ ձախէմ աջ՝ Արմա, Ժիրայր, Օճմիկ եւ Զարիֆեան

խոստանան օժանդակել, եւ առաջին առիթով մեզ կը տրամադրեն կաթ, շաքար, բրինձ եւայլն, զաղթականներուն համար:

Յաջորդ օրը, խորհրդակցարար Տօքթ. Տուտիի հետ, հակահեւ – խում կ'ընենք ընդհ. զաղթականայնին, զարմանում հիւանդներուն եւայլն:

Կառավարիչին օժանդակութեամբ կը ստանանք հակերբ: Կը սկըսինք հազուադէպու բաշխման:

Մեր ունեցած վրաններէն երկուքը կը լարենք հրապարակին վրայ, եւ զաղթականայնին երիտասարդները կը փոխադրենք վրաններուն մէջ, որովհետեւ զանազան միջադէպեր տեղի կ'ունենային միշտ:

Կէս օրերէն առաջ կը դրադէինք զաղթականներու պատուաւաստումով. այդ շրջանին մէջ գոյութիւն ունէին, ըստ մեր Վարդաշամարանի, 300ի մօտ զաղթականներ. կը պատուաստէինք ծաղիկի, ծով – բայի եւ տիգանթէրիի դէմ, որոնց շինուկները բերած էինք միասին Գոլտէն:

Կ'որոշենք Տէտէազանի մէջ պահել քարտուղար մը, մասնաւորապէս մը եւ երկու գործիչներ: Գործիչները փոխն ի փոխն կը պատէին բոլոր զաղթականները եւ քաղաքները, յարաբերութեան կը մտնէին տեղական իշխանութիւններու հետ եւն.:

Առաքելութեանս անդամներէն Գ. Ժիրայր Մինթանեան ընկե – բակցութեամբ վարիչ առաջնորդ Զարիֆեանի որդւ պաշտօնադրով եւ Տէտէազանի կառավարիչին յանձնարարադրով ուղարկուեցաւ Կիւ – միւլէինա, դիմում կատարելու կուսակալին մօտ. այդ դիմումը տուաւ շտապ լաւ արդիւնք, կառավարութիւնը տրամադրեց խնամա – տարութեան քամ խորամարդ մեքր փայտ, զաղթականի մը չի – նութեանը համար:

Ուղարկուեցաւ հազուադէպ, պատուաստ, վրան եւն., Կիւմիւլ – ճինա, Տրամա, Սքէչէ, Մէրէզ եւ Քափալա: Առաջին երեք քաղաքներուն համար պաշտօն տրուեցաւ Գ. Գ. Ժիրայր Մինթանեանի եւ Զարիֆեանի: Իսկ Քափալայի եւ շրջակայ փոքր գիւղաքաղաքներուն՝ Գ. Գ. Օննիկ Դարբինեանի եւ Արային: Անոնք տասներէինդ օրուան ըն – թացքին լաւագոյն կերպով կատարեցին իրենց պաշտօնները, թէ հա – զուստի բաշխման մէջ, թէ զետեղման, թէ պատուաստի եւ թէ մարդա – համարին մէջ:

Սիլանիկի մէջ

Գ. Գ. Արշակ Յակոբեան, Հ. Մէրէնկիւլեան եւ Մալումեան մեկ – նեցան Սիլանիկ, որ զաղթականներով լեցուն է: Կը ներկայանան կու – սակալին որ հրահանգ կուտայ իր պատասխանատու քարտուղարին որ

տրամադրել բոլոր միջոցները, որպէսզի կարողանան գործը շարունակել :

Կը տրուին յանձնարարողքներ: Հրահանգ կը տրուի երկաթուղիի անօդելուի վեհան ու մերոնք կարողանան նաւորդել Սեւանիկի շրջանը: Ինչպէս եւ զոյգերը կարողանան մեր փոխադրել ամէն տեղ:

Սեւանիկի բոլոր կայանները առանձին առանձին կը պտտին, կ'ուսումնասիրեն զաղթականներու վիճակը, կ'այցելեն Ամերիկեան Կարմիր Խաչի կեդրոնը, Աղզերու Դաշնակցութեան գրասենեակը, խօսք կ'առնեն անոնցմէ ալ որ պիտի սթանդակեն, կը կազմուի խնամատարական նոր մարմին մը:

Առաքելութիւնը գործի մեռնարկելով այս շրջանին մէջ, 45 մեծ հակ հազուադէպ կը սկսի բաժնել զաղթականներուն, 10 հակ կօշիկ եւ միւս կողմէն սթանդակութեամբ բժշկներու: Կը տանի պատուաստի գործը: Կը ստիպուին կրօնականներէն եւ Քաղաքային կանչել միւս ընկերները, որովհետեւ գործը շատ աւելի ընդարձակ էր այստեղ:

Կը կազմակերպուի խնամատարական գրասենեակ, անօրինուութեամբ Գ. Պոյանեանի, պաշտօնականերով եւն.:

Ամէն օր կանոնաւոր հացի բաշխում, ուր ներկայ կ'ըլլայ առաքելութեան մէկ անգամը: Միւս կողմէ հազուադէպ բաշխում, պատուաստ եւ տեղատրում:

Առաքելութեան երկու անգամները, ընկերակցութեամբ Տօքթ. Աւանեանի, Գ. Գ. Պոյանեանի եւ Մակարեանի, կ'այցելեն քաղաքէն հեռու գտնուած նախկին գինուորական օպարագները, որոնք կը տրամադրուին մեզ՝ կուսակալութեան կողմէ: Որոշում կը տրուի մաս մը զաղթականներ հոն փոխադրել, խնդումին առջեւը առնելու համար: առաքելութիւնը ինք կը ստանձնէ այդ աշխատանքը եւ պաշտօն կուտայ Գ. Օննիկ Դարբինեանի, որ 15 օրուան մէջ մեծ յաջողութեամբ զլուի կը հանէ այդ գոտարին գործը: Միւս կողմէ Գ. Մինթանեան հազուադէպ, Արա՝ հացին բաշխումը կը ղեկավարեն, իսկ Զարիֆեանը զաղթականներու մաքրութեան գործին կը հսկէ:

Գ. Ա. Մակարեան եւս գործակցեցաւ խնամատարական մարմինին:

Մէկ կողմէն գործերը այս մեռով կը քալէին, միւս կողմէ յարաբերութիւնը կը շարունակուէր բոլոր քաղաքներուն հետ՝ ուր որ զաղթականներ կային: Այսպէսով կը կազմուին՝ Թէսալոնիկէի եւ Տէսալոնիկէի մէջ՝ երկու խնամատարական մարմիններ, որոնք կըցան ղեկավարել Թրակիան եւ Մակեդոնիան, շատ լաւ կերպով:

Առաքելութիւնը յաջողեցաւ ստանալ Սեւանիկի մէջ ալ բուրգեղէն, Ժածկոցներ, կաթ եւայլն, եւ խնամատարութեան տրամադրութեան տակ ղնել:

Արեւիկի մէջ

Գործերը այս մեկին մէջ էին, երբ Աթէնքէն կը ստացունէ տխուր լուրեր: Աթէնք կը մեկնի Գ. Մալումեան: Դիմում կ'ըլլայ զաղթալային նախարարութեան եւ Յունաստանի այն ատենուան գիկզատէօրին՝ Զօր. Ռլասթիբասի որ կը զնահատէ մերոնց ծառայութիւնները եւ հրահանգ կուտայ՝ ուր որ անկ է՝ որ օժանդակեն ամէն կերպով: Կը փափաքի երկու վարիչները ներկայացնել Եսրկիոս Թազաւորին: Բայց, Թազաւորին տկար ըլլալուն պատճառով, կորայրը կ'ընդունի պալատին մէջ: Ան Յունաստանի սկառստներուն ընդհ. պատուոյ պետն էր այդ շրջանին: Սիրալիր ընդունելութիւն մը տեղի կ'ունենայ սկառստական սենով, ծանօթութիւններ կ'ուղէ եւ կը զնահատէ մեր առաջելութեանց նշին եւ դործը, կը տեղեկացնէ Յունական սկառստական կեդրոնին որ մեզ օժանդակեն:

Մերոնք յարաբերութեան մէջ կը մտնեն Դուրեան Ղեւոնդ եպիսկոպոսին հետ, որ Եղգիթէն զացած էր Աթէնք: Մնամատարութիւնն ու սրբազանը վէճի մէջ էին:

Դրամը կը մօտուէր՝ առանց կանոնաւոր հաշիւի, կը տեղեկագրեն Լ. Օ. Մ. ի կեդրոնը: Բայց քաղաքական դէպքերու բերումով լուծուած էր նաեւ այդ միութիւնը:

Վերջապէս շատ մը խորհրդակցութիւններէ վերջ խնամատարական մարմինին մէջ կարելի կ'ըլլայ մտցնել զաղթականներու ներկայացուցիչներ, եւ դործը կը քալէ:

Գ. Առաքել Գեարդոսեանի եւ պատուելի Ե. Անէմեանի ջանքերը եւ օժանդակութիւնները մեր ծրագրին յաջողութեան համար ամէն գովասանքէ վեր էին: Յետագային Լ. Մ. Ը. Մ. ի Յունաստանի շրջանի վարչութեան անդամներ եղան երկուքն ալ:

Վերստիմ դէպի Թէսաղոնիկէ

Յանկարծ հեռագիր մը կը ստանան Տէտէադաճէն: Սելանիկի մէջ դժուարութեան կը մատնուին խնամատարական մարմինի անդամները զաղթականներու զետեղման դործին մէջ: Կան անպատասխանատու մարդիկ, որոնք ծեծով եւ սպառնալիքներով կը խօսին: Կը դիմեն ոստիկանութեան միջամտութեան:

Տէտէադաճի մէջ Գ. Յակոբեան կը տեսակցի Փէրտահհեան Սրբազանի հետ, կը դումարեն ժողովներ, կը վաւերացնեն յետ քննութեան հաշիւները եւ կը մեկնին Թէսաղոնիկէ:

Պէտք է յիշել Շոս մեծ ծառայութիւնը եւ օժանդակութիւնը Թրակիոյ երեսփոխան Գ. Դ. Փափազեանի, որ միշտ կ'ընկերանար Փէրտահհեան սրբազանին: Միշտ եղաւ առաջելութեան բարեկամը եւ խորհրդատուն:

Անլանիկի մէջ տեղի կ'ունենայ լիազուստ Երես խնամատարա-
կան մարմինը, սկստական աստիճանական վարիչներուն եւ Փէր-
տաւենան Սրբազանի մէջեւ։ Որոշում կը տրուի Հաստատել աստիճան-
դարան, փոխադրել խնամատարական մարմինը հոն եւ գործը շարու-
նակել ։

Լուծում

Առաքելութիւնը Պոլսէն մեկնած էր մէկ ամսուան համար, իր
պիւտնէն սպասած էր արդէն, եւ անհատական եւ սկստական գոհ-
գութիւնով գործը կը տարուէր ։

Փէրտաւենան Սրբազան կը քննէ բոլոր հաշիւները եւ կը տեղե-
կագրէ Պատրիարքարան, խնդրելով որ երկարած գուր Սրաքելութեան
երկու պատասխանատու վարիչներուն ներկայութիւնը քանի մը ամ-
սուան համար։ Պատրիարքարանը լուս կը մնայ ։

Թրակիոյ շրջանի խնամատարական մարմինը Հ. Օ. Մ. ի հաշ-
ուոյն աստիճանական կը տրամադրէ զուստ մը աստիճանական
ծախսերուն համար, բայց կարելի չէր 6 անդամներ պահել, որով աս-
տիճանական չորս անդամները կը յայտարարեն թէ ալլելու իրենք
պիտի չկրնան շարունակել այս գործը։ Մեր անդամներէն Պ. Պ. Օննիկ
Դարբինեան եւ Ժիրայր Մինթանեան իրեն պաշտօնականը մասն
խնամատարութեան մէջ եւ կատարեցին պահատելի ծառայութիւն -
ներ։ Մինչ այդ, Առաքելութեան միւս անդամները՝ Մինթանեան,
Ջարիֆեան, Դարբինեան եւ Արա Նոյն մեւով աշխատած են միւս քա-
ղաքներուն մէջ՝ բաժնուելով երկու խումբի։ Սէրէզի մէջ կ'ընեն ա-
ստիճանական կարգադրութիւններ, հիմը կը դնեն Հ. Մ. Ը. Մ. ի
մասնակցի մը, մասակայ գիւղերու հայ գաղթականներուն կ'ոգնեն։
Բանթի մէջ ծխախոտի ամերիկեան հաստատութեան մէջ գործ կը
դնեն հայ գաղթականներուն։ Կ'անցնին Քափարու ու Տրամու, տանե-
լով Նոյն մեւի աշխատանքներ ։

Առաքելութեան վարիչները, ուղելով պահատել այս անդամնե-
րուն քանքերը, Ժիրայր Մինթանեանին կուտան Վարապետեան սկա-
սուա տիպոգրա, Օննիկ Դարբինեանին՝ սեւուստ խմբագրատի աստի -
նան, Արային ու Ջարիֆեանին՝ փոխ - խմբագրատի աստիճան ։

Առաքելութիւնը կը լուծուի 1923 Փետրուարի սկիզբը՝ իր պաշ-
տանը լիովին կատարելէ վերջ ։

Մ. Մ.

Փարիզի Հ. Մ. Շ. Մ. ի համալսարանի ֆուտբոլի խումբը իր լաւագոյն կազմով :
Առաջին շարք ծանօտի՛՛ Մ. Մկրտում, Վ. Տէվէնում, Ռ. Շահմարիում, Երկրորդ շարքին ժէջ Կան՝ Գամիւր,
Պարոյր, Խեկ երրորդ շարքին ժէջ՝ Ասատուր, Շ. Պաքընում, Կ. Կարապետում, Ս. Կարապետում

ԳԱՂՈՒԹՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Պոլսոյ մէջ քէմալական իշխանութեան հաստատումէն վերջ , փոքր Ասիայէն , Թրակիայէն , ինչպէս եւ մասամբ Պոլսէն կը մեկնին բազմաթիւ Հայեր՝ ցրուելով դանազան երկիրներու մէջ : Առաջին տարիներու անտրոշ կայքէ վերջ սակայն , երբ իրենց կեանքը կը դառնայ բնականոն , մարդական շարժումը վերականգն է : Գրեթէ ամէն տեղ կազմուած են Հ . Մ . Ը . Մ . ի մասնաճիւղեր , իսկ մէկ քանի երկիրներու մէջ , քիչ ատենէն , շրջանային վարչութիւններ՝ իրենց տեղական կազմերով :

Այս գլուխին մէջ այդ բաժինն է որ կ'երևի : Անշուշտ ամբողջական չէ անիկա : Գրեթէ 20 տարուան կեանք մը անկարելի էր մանրամասն կամ ամբողջապէս առաջ : Զանազինք մէկտեղել , սակայն , այն բոլորը ինչ որ արամազրեցին մեզ շրջանները եւ մասնաճիւղերը : Անխաբեական կերպով տեղ առինք նաեւ այն միութիւններուն , որոնք Հ . Մ . Ը . Մ .-է դուրս կը մնան , բայց զրկած են մեզի իրենց գործու — նէութեան պատկերը : Իսկ կարգ մը վարչերու Հ . Մ . Ը . Մ .-երը , իրենց թերացումով , արձազանդ չունեցան հոս :

ՍՐԵՒՄՏԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱ

ՖՐԱՆՍԱ

ՓԱՐԻՋ ԵՒ ՇՐՋԱՆՆԵՐ

1920ին , քանի մը մարդասէր երիտասարդներ կազմած են Փարիզի մասնաճիւղը , կազմուելով Հ . Մ . Ը . Մ .-ի Պոլսոյ կեդրոնին հետ :

Սկիզբները հապիւ 20 — 30 անդամներ կային , որոնք միայն Փութպոլով կը գրադէին 1922 — 23ին , երբ Պոլսէն ու Իզմիրէն բաւական թիւով երիտասարդներ հասան Փարիզ , մեծ մասամբ Հ . Մ . Ը . Մ .-ականներ , շատ մեծ ոգևորութիւն մը ստեղծուեցաւ Հ . Մ . Ը . Մ .-ի շուրջ : Գիշերային հաւաքոյթներ , կիրակնօրեայ պառայանք , Իսկ առաջին անգամ 1923ին սթաա Սէն — Մորի մէջ տեղի կ'ունենային Փարիզահայ ախոյեանական մրցումներ : 1924ին հեազհեա Փարիզ կը մամանէին Հ . Մ . Ը . Մ .-ի նախկին վարիչներն ու մարդիկները :

Արդէն իսկ կազմուած էր վարչութիւն մը : 1924 Յուլիսին Սթաա էյիզապէթի մէջ կազմակերպուեցաւ մրցահանգէս մը նախադաւու — թեամբ հանդուցեալ Գ . Նորատունիկեանի , եւ հոն բազմութեան մը

ներկայութեան: Կը մասնակցէին 80է աւելի մարդիկներ: Մրցանան — ղէսը անցաւ շատ յաջող: Նոյն թուականներուն կազմուած էր սկսաւտական խումբ մը՝ նախաձեռնութեամբ Ա. Պէրպէրեանի: Խումբը աւելն կիրակի կը կատարէր արշաւներ:

Այս միջոցներուն Հ. Մ. Ը. Մ. ը ունէր մօտաւորապէս 300 անդամ:

Կազմուած էին Փութպոլի հինգ խումբեր, որոնք աւելն կիրակի մրցումներ կը կատարէին օտար եւ քրանսական խումբերու հետ:

1925ին, նախաձեռնութեամբ Պողոս Ֆրէնկեանի կազմուեցաւ Փութպոլի յանձնախումբ մը ու շնորհիւ անոր մեր խումբը մեծ յաջողութիւններ ունեցաւ, տանելով բազմաթիւ յաղթանակներ օտար խումբերու վրայ: Փարիզահայ դադուիթը մեծ համակրութեամբ կը քաջալերէր աւելն ձեռնարկ որ կը բխէր Հ. Մ. Ը. Մ. ֆէն: Ասոր իբր պայացոյց կարելի է յիշել Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմակերպած քանի մը պարահանդէսները, որոնք մինչեւ 20.000 քրանք դուռ հասոյթ կ'ապահովէին միութեան:

Նկատի առնելով որ Փարիզահայ երիտասարդութիւնը, մեծ մասով՝ կը բնակի արուարձանները՝ ու տեսնելով դժուարութիւնները բոլոր ուժերը հաւաքելու տեսակէտէն, կազմուեցան շատ մը մասնաճիւղեր Փարիզի արուարձաններու շուրջ:

Այսպէս՝ Պուս — Բուլոմպ (Բուլոմպ, Արժանթէօյլ, Անիէո, Լա Կառէն եւ Բուրպուլուս), Ալֆորվիլ, Սարսէլ, Արնուվիլ

Փարիզահայ Բ. մարգախամուէսին (1924), մարգիկներու 'տաղամբքը

լէ Կոնէս, Անկիէն, Ռոնի, Ռէնսի, Պէլզիլ, Իթալի, Իսի լէ Մուլինո, Դարսակէօղեան, Շուսիլ եւ Փուսնօլիլ :

Այս բոլոր մասնաճիւղերու Ա. շրջանային . պատգամաւորական ժողովրդ տեղի ունեցաւ 1926ին եւ կազմուեցաւ Տոքթ. Լ. Գրիգորեանի նախագահութեամբ շրջանային վարչութիւն մը, որ տարաւ աշխատանքը որոշ մասանակ , թէ եւ Զ. Մ. Ը. Մ. ի գործունէութիւնը այլ եւս միայն Փութպոլին էր :

1927ին վերայիշեալ շրջանային վարչութեան հրաժարումէն յետոյ կազմուեցաւ Բ. շրջանային վարչութիւն մը հետեւեալներէ . Աթոք Կէլքէկ, Տոքթ. Իզմիրլեան, Տոքթ. Խանջէր, Նշան Սէրքոյեան, Ս. Ընդադար, Արայ Արեւեան : Այս վարչութիւնը ուղեց Զ. Մ. Ը. Մ. ի գործունէութիւնը աւելի տարածել, կազմակերպելով տարեկան մըր — ջաշանդէսներ եւ միջմասնաճիւղային Փութպոլի մրցումներ :

Այս շրջաններուն դաւառի մէջ եւս շարժումը բաւական տարածուած բլլալուն, անհրաժեշտ նկատուեցաւ Ֆրանսայի շրջանային վարչութիւն մը ստեղծել : Մարտիլլի եւ Փարիզի մասնաճիւղերու նախաձեռնութեամբ կազմակերպուեցաւ պատգամաւորական շրջանային ժողով մը Փարիզ եւ շրջաններ, Մարտիլլ, Պերնէքս, Լիոն, Տէսին , Վալանս, Վիլէն եւ Փարիզի մէջ գործող Զ. Մարզական միութիւնը եւ կարգ մը մարզական անջատ կազմակերպութիւններ . որոնք կ'ուղէին զայլ միանալ Զ. Մ. Ը. Մ. ի գործին տակ :

Փարիզահայ մարզիկներու վարժարիւններէն
Դ. Տափնեան, 100 մէթր վազքի մեկնման հրամանը կուտայ

Սոյն պատգամաւորական ժողովը ընտրեց Արեւմտեան Եւրոպայի կեդրոնական վարչութիւն՝ հետեւեալ կազմով: Տիարք Գ. Էմմերեան՝ (աւսնապետ), Վ. Թապաւորեան, Հ. Ճէփաշէրքեան, Ս. Քարեան, Հ. Արելեան, Բ. Համարաժմեան, Կ. Ուշաքլեան, Մ. Մալումեան եւ Վ. Հարիկեան:

Դժբախտաբար այս վարչութիւնը երկար կեանք չունեցաւ եւ կարգ մը նկատումներուն անդամներէն ոմանք հրաժարեցան, եւ այսպէսով այն աշխատանքները որ կատարուած էին, ազարդէն անցան:

Մինչեւ 1928ի վերջ Փարիզի եւ արուարձանի մասնաճիւղերը անշատ անջատ դործեցին, պահելով իրարու հետ բարոյական կապ մը միայն: Հոս փակազօրի մէջ ըսենք որ այս թուականներուն էր որ Փարիզի Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուտական խումբը հրաւիրուած էր Անգլիա: Խումբ մը ազաք մեկնեցան Փարիզէն Հ. Մ. Ը. Մ. ի դռնէն տակ, անոնք վայելեցին ամէն շուքածութիւն ու հիւրասիրութիւն Լոնտոնի հայ գաղութին կողմէ, նոյնիսկ նիւթական նուէրներ ալ եղան: Հ. Մ. Ը. Մ. ի այն աստեղծուած վարչութեան մեծ շտաբը՝ եղաւ անոնցմէ նիւթական հաշիւ պահանջել: Եւ անոնք խուսափելով հաշիւ տալէ, լքեցին մայր միութիւնը ու հեռացան առանձին միութիւն մը կազմելով: Հ. Մ. Ը. Մ. ի յաջորդական բոլոր վարչութիւններու կողմէ յատ մը մեռնարկներ եղան, որպէսզի անոնք վերադառնան Հ. Մ. Ը. Մ. ին, բայց կարգ մը անհատներ արգելք հանդիսացած են: Առանց մանրամասնութեանց մտնելու, հոս կուզենք յիշել միայն պարագայ մը զոր քննվցեցուցիւ կը նկատենք: Ըստ միջազգային օրէնքի, սկսուտը եղբայր է ամէն օտար սկսուտի, առանց կրօնքի եւ դաւանանքի խտրութեան: Ուրեմն, եղբայր է Ռուսին, Հրեային, Յոյնին, Անգլիացիին եւ բոլորին, եւ ամէն առթիւ որ անոնց կը հանդիպի կը բարեւէ, բայց այս անմեղ պատանիներուն իրենց պետերուն հրահանգով արգելուած էր Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուտներուն բարեւել... եւն: Սակայն, մեր աղաքը ամէն առթիւ որ կը հանդիպէին անոնց, ամենայն հեղութեամբ կը բարեւէին եւ մինչեւ այսօր կը բարեւեն: Մենք ունինք զօրաւոր փաստեր, վաւերաթուղթեր եւ վկաներ, բայց չենք ուզեր մեր այս հատորին սուղ էջերը մրտաել, մեղ համար ցաւայի նկատուած այս խնդիրը վերաբարձելով: Բայց հարկ էր այս ճշդումը ընել, զայն յանձնելով պատմութեան:

Փարիզ դառնալով Հ. Մ. Ը. Մ. ի բոլոր խմբապետները, իրարու քով եկան եւ կազմեցին սկսուտական յանձնախումբ մը: Բոլորն ալ յծուեցան դործի՝ ստանձնելով առանձին առանձին յիշմանք: Այսպէս, կազմուեցան սկսուտական խումբեր՝ Անկիէն, Ալֆորժիլ, Գուա-Քո-

յոնոյ, Իմալի, Պէլլի, Սէլման, Սարսէլ, Առնալիլ-է-Կոնէս, Ռանի, Ռէնաի, Իսիլ-Մուլինս, Շափիլ, Վէնսէն :

Առաջին առթիւ ձեռնարկուեցաւ շրջանային պատգամաւորական ժողովի մը, ուր կազմուեցաւ շրջ. վարչութիւն մը նախագահութեամբ Հանգուցեալ Ներսէս Օհանեանի : Այս շրջանային վարչութեան առաջին գործը եղաւ խառնել սկսուտական շարքերը, կազմակերպել շրջաններ (պատա) եւ կապ հաստատել բոլոր շրջաններուն հետ : Եւ որոշեց նաեւ վերահրատարակել միութեանս պաշտօնաթերթ « Հայ Սկսումներ » : Կեդրոնի նախկին պատ. քարտուղար Կարո Ուշաքեան տնտեսական էր խմբուցիր Հայ Սկսումներ եւ քարտուղար Երջ. Վար — յութեան : « Հայ Սկսումներ » վերելումը սթափած էր բոլոր շրջանները : Առթիւն մէջ մնացած բոլոր հին Հ. Մ. Ը. Մ. ականները հրապարակ կ'իջնէին : Մեն էր ողկւորութիւնը, մեքենան շարժման մէջ դրուած էր, պէտք էր գործել : Եւ, շնորհիւ մեր հին խմբագրատեղուն ջանքերուն, արդէն իսկ Փարիզ եւ իր արուարձանները կը համընթին 500 սկսումներ :

Տարեկան մրցանակէն եւ պաշտանակէնները մեն խանդավառութիւն կը ստեղծէին Հ. Մ. Ը. Մ. ի շուրջ, հետզհետէ համակիրներու թիւը կը շատնար, Փարիզահայ պապութիւն բոլոր խաւերուն մէջ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ժողովրդականութիւնը որ որի կ'աւելնար :

ԿԱՐՕ ՈՒՇԱՔԵԱՆ

Ներսէս Օհանեան, մեր անժողանալի Հայրիկը, Հակոբակի իր յառաջացած տարիքին, կ'ուզէր ամէն զնով տարածել ու ժողովրդակա-նացնել Հ. Մ. Ը. Մ. ի վսեմ գործը: Ինք ջերմ Հաւատացեալ մըն էր: Յաճախ կ'ըսէր — « Եթէ մեր ժողովուրդը կ'ուզէ 50 տարիներ յետոյ Փարիզի մայթերու վրայ Հայեր տեսնել, տոհկա պիտի ըլլայ շնորհիւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկառաական շարքերուն »:

Ինչպէս ըսինք, «Հայ Սկառաութեան Թերթը սկսած էր արդէն Հետաքրքրութիւն արթնցնել զաղուսթներու մէջ, եւ ընդհանուր կեդրոնի մը դոյութիւնը օր ըստ օրէ անհրաժեշտութիւն մը կը դառնար:

Բոլոր շրջաններէ առաջարկներ կուգային որ Փարիզը նախաձեռնարկ ըլլայ ընդհանուր պատգամաւորական ժողովի մը նախապա-րաստական աշխատանքներուն: Եւ, այսպէս, շնորհիւ Շրջ. վարչութեան եւ «Հայ Սկառաութեան Թերթի» ջանքերուն, 1931ին դումարուեցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ընդհ. պատգամաւորական ժողովը՝ Փարիզի մէջ, ու տեւեց երկու ամիս: Կը մասնակցէին Սուրիա, Պալքաններ, Հարաւային Ամերիկա, Հիւսիսային Ամերիկա, Եգիպտոս, եւ Ծրանսա: Սուրիա եւ Հիւսիսային Ամերիկա զրկած էին պատգամաւորներ իսկ միւս շրջանները նշանակովի ընտրած էին իրենց պատգամաւորները: Ժողովը անցաւ քաւական արդիւնաւոր, մշակեց նոր ծրագիր սկառաութեան յատուկ, իսկ կարգ մը անհրաժեշտ քարեփոխութիւններ կատարեց Հ. Մ. Ը. Մ. ի կանոնադրին մէջ, եւ ընտրեց Հ. Մ. Ը. Մ. ի

Փարիզի հայ սկառաութեան քանակումի կեանքն
(Մամշի վրայ, Սթէլլա քլաթ 1928)

Ընդհանուր կեդրոնական վարչութիւնը: Հետեւեալներէ. — Տխարք՝ Լ. Կրիմիւշկէրտան՝ (տաւնապետ), Լ. Բաշալեան, Տաքթ. Լ. Գրի — դորեան, Զ. Կանդատեան, Ն. Օհանեան, Ն. Դարսեան եւ Ա. Չա — քրեան:

Իսկ այդ վարչութեան կողքին սկստւտական վերին մարմին մը հետեւեալներէ — Տխարք Վահան Փետտրմաճեան՝ (տաւնապետ), Գրիգոր Յակարեան՝ (աղգային պետ), Օննիկ Եսգմաճեան, Գ. Յով — հաննէսեան, Տիգրէն Էլլէն Բիւզանդ, Յով. Պապէսեան, Հ. Արեւեան՝ (շրջանային սկստւտ պետ):

Վերոյիշեալ վարչութիւնը գործեց մօտ մէկ տարի եւ յետոյ ջրուեցաւ: Այս մինչեւ այսօր Հ. Մ. Բ. Մ. կը մնայ առանց Ընդհա — նուր կեդրոնի:

Սկստւտական վերին մարմնոյ անդամները տարին աշխատանքը մինչեւ 1932ին վերջերը, կողմակերպելով Զրանտայի միւս մասնա — նիւղերը, կատարելով սկստւտական տարեկան բանակումներ, միա — նարար, Մարտէյի շրջանը, յաջորդ տարին՝ Նիսի շրջանը, եւ այսպէս զաւտոն ալ սկսաւ մղում տալ սկստւտական շարժման:

1933ին, կարգ մը նախանձախնդիր Հ. Մ. Բ. Մ. աւաններ ուղեցին Զրանտայի շրջանային վարչութիւնը վերակազմել: Գումարուեցաւ

Փարիզի սկստւտներու տարեկան բանակումը 1929ին Սթէլլա փնօժ Ա. կարգի վրայ մեր տղացեալ ըմկերմերէն Գ. Պնտրոսեան՝

պատ. Ժողով մը եւ ընտրուեցաւ չըջնային վարչութիւն մը նախա-
զանութեամբ Ա. Չաքրեանի :

Վերոյիշեալ վարչութիւնը տարաւ աշխատանքը բաւական ար-
դիւնաւոր կերպով, համեմատութիւն ստեղծելով Հ. Մ. Ը. Մ. ի բո-
լոր ճիւղերուն միջեւ, բայց հետզհետէ տիրող անտեսական եւ քաղա-
քական ծանր պայմաններու ներքեւ ստիպուեցաւ հրաժարիլ :

1934ի սկիզբը վերջին ընդհանուր պատգամաւորական Ժողովի
ողբացեալ նախագահ Ներսէս Օհանեան եւ ազգային սկսուած պետ
Դրիգոր Յակոբեան, օրուան սկսուած վարիչներու եւ նախկին խմբա-
պետներու դիմումներուն ընդ առաջ երթալով Գ. Վազգէն Անդրէաս-
եանի լիազօրութիւն տուին վերականգնելու Ծրանսայի չըջնային
վարչութիւնը եւ սկսուածական վերին մարմինը :

Առաջին առիթով վերականգնուեցաւ սկսուածական վերին մար-
մինը հետեւեալ կազմով — Տիարք՝ Վազգէն Անդրէասեան՝ (ատե-
նապետ), Օննիկ Մազմանեան՝ (ատենադպիր), Ժիւրայր Մինթան -
ճեան՝ (չըջնային սկսուած փոխ խմբապետ), Միհրան Քիւրճեան՝
(գանձապահ), Օննիկ Դարբինեան՝ (խորհրդական) :

Սկսուածական վերին մարմինը իր առաջին գործը նկատեց զանա-
զան չըջնաներու հետ յարաբերութեան մանել : Այլ, իրօք, մինչեւ
Հնդկաստան եւ հետաւոր Գրադիշխա անոր կոչերը Զեմ արձագանգ
զտան Հ. Մ. Ը. Մ. ականներու մօտ :

Հ. Մ. Ը. Մ. ի պաշտօնական օրկան «Հայ Սկսուածէն զատ հրա-
պարակ հանուեցան «Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուածներու բարեկամներու
սոմսեր որոնց հասոյթը կ'ապահովէր ամսաթերթին ծախքերը :

Բացի Փարիզի եւ ենթաչըջնի կազմակերպութենէն, վերոյիշեալ
մարմինը ազգային սկսուած պետի գլխաւորութեամբ առաքելութիւն-
ներ դրկեց նախ Մարտիյլ, ու ապա կեդրոնական Ծրանսայի ենթաչը-
ջնի քաղաքները, ուր անոնք մեծ ընդունելութիւն գտնելով խանդա-
վառ եւ մեծ յոյսերով վերադարձան :

Մինչդեռ սկսուածական վերին մարմինը, սկսուածական ընդհա-
նուր գործին եւ Ծրանսայի չըջնի խումբերուն վերականգնութեան
մղում կուտար, ազգային պետը, Օհանեան եւ Գ. Գառնիկ Յովհան -
նէսեան յաջողեցան Ծրանսայի չըջնային վարչութեան մը ընտրու-
թեան համար պատգամաւորական Ժողով գումարել որմէ ընտրուած
չըջնային վարչութիւնը, Մ. Մալումեանի շուրջ հաւաքուած փա-
րիզի մասնաճիւղէն շուրս հոգի եւս աւելցնելով իր կազմին վրայ, աշ-
խարհեցաւ իր հեղինակութիւնը տարածել համայն չըջնին մէջ :

Այդ չըջնային վարչութեան կազմն էր հետեւեալը — Առաջին

Չաքրեան՝ (ստեփանոս), Սահակ Տէր Թովմասեան՝ (փոխ ստեփանոս — սեփան), Վաղգէն Անդրէասեան՝ (ստեփանապետ), Փափաղեան՝ (փոխ ստեփանապետ), Առաքելեան՝ (գանձապահ), և անդամներ Արէշեան, Մալումեան, Քիւրքեան, Էլմայեան, Ասատուրեան, Սարաֆեան:

Այս շրջանային վարչութիւնը շատ մը Ծրագրերնէր մշակեց, բայց դժբախտաբար զործնողքիւ չյաջողեցաւ:

Այս շրջանին, ուրեմն, սկստուտական զործը աննախանձելի վիճակի մէջ էր, Փարիզի մարզական նիւղը նոր վերակազմուած էր և ևր զբաղէր միմիայն Փութպուլով:

Մարտիլի մէջ սկստուտութիւնը կը պլպլար միայն, թէ և Փութպուլը միշտ զործան վիճակ ունէր, իսկ Թուլոնի մէջ կազմուած նոր վարչութիւնը երկար կեանք չունեցաւ, բայց անոնց միջոցաւ էր որ տեղի ունեցաւ 1935ի սկստուտական տարեկան բանակումը Քարքերանի մէջ:

Նիսի և Կեղրոնական Ֆրանսայի Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերը քաջաբաւած էին, բայց 1937ին Վիէնի մէջ կազմուեցաւ սկստուտութիւն մը և Լիոնի մէջ կը զործեն Փութպուլի խումբեր:

Տնտեսական տաղանալը, անզործութիւնը և մեծ մասամբ ան — տարբերութիւնը յառահառական վիճակի մասնած էին Հ. Մ. Ը. Մ. ի և սոհասարակ ազգային ամէն զործունէութիւն:

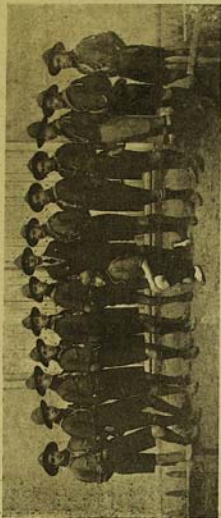
Հակառակ այս բոլոր դժուարութեանց, սկստուտական նիւղը ի գին յամառ ջանքերու, կը մնայ կանգուն և այսօր ալ ամէն կողմ Հ. Մ. Ը. Մ. ի գայլիկները, սկստուտներն ու կայսերը իրենց սիրուն տարազներով կը շարունակեն կատարելու արշաւներ, բանակումներ և հանգէտներ:

ՅՈՒԹՊՈՒՅ ԺԻՒՂԸ — Ինչպէս ըսուեցաւ, 1922ին Իգմբիլ աղեւտէն վերջ յաջորդաբար Ֆրանսա հասան Հ. Մ. Ը. Մ. ի վարիչները և սկսան անմիջապէս զործի մեղմարկել, Փարիզն էր որ կը սկսէր Փութպուլի և աթլէթիզմի առաջին նշանը տալ: 1923ին կազմակերպուեցան առաջին ախոյեանական մրցումները և յաջորդաբար շարունակուեցան ամէն տարի, մինչև 1924: Մարտիլ կը կազմակերպէր, 1925ին, իր ախոյեանական մրցումները և 1926 — 1927 և 1928ին Փարիզ կ'ուղղարկէր իր լաւագոյն մարզիկները, ապահովելով այս երեք տարուան մէջ Ֆրանսահայ մասնաճիւղային ախոյեանութիւնը: 1926ին կը տանէր Չախլախիլ յաղթանակ մը՝ ապահովելով 7 առաջին, 3 երկրորդ, և 3 երրորդ և չահելով 9. Զէվահիրեանի նուիրած բաժակը իրբեւ ախոյեան Ֆրանսայի շրջանին:

1928ին վերջ Երջ. Վարչութիւնը 9. Մալումեանի կը յանձնէր

1938 Յուլիս 10-ին Փարիզի Հայոց եկեղեցիին մէջ, հաշտակ եւ վախճանած հայ մարդիկներու յիշատակին հատարուած հագեհամ գիտէ՛ մը վերջ առնուած յորժանկար :

Փարիզի Հ. Մ. Ը. Մ. - ի սկստատեղիում, առաջին խումբը (1924) երեցմերեկ կապույտում

աթլէթիկ եւ ֆութպոլի կազմակերպութեան գործը, 1929ին կը կազմակերպուէին երկու աթլէթիկ մրցումներ: Առաջինը՝ Փարիզահայ, իսկ երկրորդը՝ Ֆրանսահայ, որոնք կ'անցնին շատ յաջող եւ Փարիզի բոլոր ախոյենական մրցումներէն ամէնէն խանդավառը: 1930 եւ 1931ին եւս կազմակերպուած են ախոյենական մրցումներ, բայց չեն ունեցած նոյն յաջողութիւնը, իսկ ասոկէ վերջ ցարդ չեն կազմակերպուած ախոյենական մրցումներ:

Դաւոյժ ֆութպոլին, Փարիզը եւ Մարսէյը եղած են այս շրջանին լաւագոյն խումբերը:

Փարիզ ունեցած է պատուոյ դասակարգի համահաւասար խումբ մը, որ տեսած է մինչեւ 1927, որմէ վերջ խաղացողներու եւ վարիչներու միջեւ անհամաձայնութիւն ծագելով, խումբը բաժնուած է, եւ մէկուկ եկած են անհատական խումբեր, Տորք, F. C. Armenien, եւայլն:

1928ին, ֆութպոլի գործը յանձնուեցաւ Մ. Մալումեանի որ կըրցաւ համաձայնութիւն գոյացնել բոլորին միջեւ: Նմանապէս Ֆրանսական համադաշնակցութենէն արտօնութիւն ձեռք բերուեցաւ, որ Փարիզի մէջ միակ հայ կազմակերպութիւնը պիտի մնայ Հ. Մ. Լ. Մ. ը:

Անմիջապէս ձեռնարկուեցաւ միջմասնաճիւղերու մրցումներուն, որ յառաջ բերին մեծ խանդավառութիւն: Առաջին մրցումները տեղի ունեցան 8 մասնաճիւղերու միջեւ, եւ ԻԹԱԼԻ շահեցաւ ախոյեններու բաժակը:

Նրկերորդ տարին ՍԱՐՍԷԼԷն էր որ կը շահէր ախոյենական բաժակը:

1930ին Վալադաճ Թերթը կազմակերպեց Հ. Մ. Լ. Մ. ի հետ միասին Ֆրանսահայ — ֆութպոլի բաժակի մրցում մը, որուն բոլոր ծախսերը ստանձնեց, եւ յաղթականին նուիրեց արժէքաւոր բաժակ մը, իսկ խաղացողներուն սիրուն նուէրներ: Կը մասնակցէին Հ. Մ. Լ. Մ. Փարիզ, Հ. Մ. Լ. Մ. Մարսէյ, Հ. Մ. Լ. Մ. Վիէն եւ Տորքի խումբը. բաժակը շահեցաւ Փարիզի Հ. Մ. Լ. Մ. ի խումբը:

1931ին կրկին կազմակերպուեցան միջմասնաճիւղերու մրցումներ, որոնք անցան շատ յաջող եւ խանդավառ:

Նրեք տարուան գործունէութենէ մը վերջ ֆութպոլի խումբերը կազմալուծուեցան: Աթլէթիզմը տեւեց մինչեւ 1935:

1935ին գումարեցաւ ընդհ. ժողով, որուն մասնակցեցան ֆութպոլիստները եւ մարզիկները, եւ գործի վերակազմութիւնը կրկին յանձնուեցաւ Մ. Մալումեանի, որ 1936ին գարնան կազմաղերպեց 7

խումբեր, որոնք կատարեցին միջմասնաճիւղային մրցումներ. անոնք տեսցին 3 ածխ. վերջին մրցման Գուա Բոլովոյ շահեցաւ. Մալում — ետնին կողմէ նուիրուան բաժակը: Այսպէս, նոյն թուականէն սկսած կանոնադրապէս կը կատարուին մրցումներ, ամէն կիրակի, ստար եւ Ֆրանսական խումբերու միջեւ: Այսօր Հ. Մ. Ը. Մ. ի Փարիզի եւ շրջանին մէջ կան 5 ֆուլպոյլի խումբեր:

Իսկ աթլէթիկ ներկայիս գոյութիւն չունի, որովհետեւ քաղաքական հանգամանքները եւ անգործութիւնը պատճառ դարձան որ այս հիւղին հետեւողները զաղբեցնեն իրենց փորձերը՝ նիւթականի պա — կասին համար:

1935 — 1936 տարեշրջանին որոշուած էր Հայաստան ուղարկել Փարիզի Հ. Մ. Ը. Մ. -ի: Ամէն պատրաստութիւն տեսնուած էր: Կուսակցութեան անդամները պիտի ելլէր, երբ մեր լուսավոյն խաղաղողներէն երկու մարդիկ ծանրապէս վիրաւորուեցան. մինչեւ որ նոր հրաման առնուեցաւ, հոկտեմբեր ամիսը վրայ հասաւ, Հայաստանի մէկը սկսաւ եւ խումբին մեկնումը յետաձգուեցաւ:

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Փարիզի մասնաճիւղը մօտ 10.000 Ֆր. արժողու — թեամբ մարդական գոյքեր ուղղարկեց Հայաստանի իր եղբայր մար — ղիկներուն, որոնք գնուած էին իրրեւ նուէր տարուելու համար:

ՍԿԱՌԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԻՒՆ. — Ներկայ հասարկին մէջ, կ'արժէ տալ ջանք մը համառոտ տեղեկութիւն Հ. Մ. Ը. Մ. ի Փարիզի ենթաշրջանի սկսուածական գործունէութեանց մասին: Աւելորդ չօղտի բլլայ նաեւ յիշել ենթաշրջանիս ամենափայլուն օրերը 1929 — 31, զրեթէ մինչեւ 1932, երբ հին զեկաւորներ, շարժումին փարած, թափ կուտային անոր գնացքին: Գործունէութիւն մը աշխատու, եւ հիաց — ման արժանի: Սակայն կարելի չեղաւ շարունակել այդ զեղեցիկ գործը, երբ հեղաշէտ զեկաւորները անհատական եւ ընտանեկան ծանր հոգերով բեռնաւորուած կը հեռանային գործօժ շարքերէն:

Ահաւաստիկ հակիրճ ծանոթութիւններ խումբերու ներկայ վիճա — կին մասին —

Ավտարկի — Ալֆրովիլի սկսուածական խումբը, Փարիզի ենթա — շրջանի ամենահին խումբերէն մին, կարողացած է տեսականօրէն իր գոյութիւնը եւ գործունէութիւնը պահել տարիներու ընթացքին, շնորհիւ անդուին համախմբուած հայութեան: Տեղւոյն եկեղեցիին հոգաբարձութիւնը տարիներէ ի վեր տրամադրած է եկեղեցւոյ կից արաւ մը որ խումբին հաւաքատեղի կը ծառայէ: Ունի 13 սկսուած եւ 18 գրախօս:

Փարիզ — Փարիզի խումբը, որուն սկաուտները կը բաղկանան գանդան թաղամասերէ եւ մօտակայ արուարձաններէ, ժրաջան գործունէութիւն մը ունին՝ հակառակ տեղական պայմաններու անյարժարութեան եւ սեփական հաւաքատեղիի չզոյութեան։ Ունին 20 սկաուտ եւ 9 դալլիկ ։

Փարիզի կայսեր — Կայսերու խումբին ցրումէն բաւական վերջ, անհրաժեշտ նկատուեցաւ անոր վերակազմութիւնը, նպատակ ունենալով պատրաստել ապագայ դատախարակներ հիշելիներու զեկազարութեան համար։ Կայսերու խումբը վերակազմուեցաւ մօտ մէկուկէս տարի առաջ եւ կը կառավարուի իր սեփական ոյժերով։ Խումբը ունին 6 կայս :

Շաւիլ — Շաւիլի խումբը, պատասխանատուի չզոյութեան պատճառաւ, կործնուցած է իր նախկին կազմը եւ վարչականօրէն ու գործնականօրէն կապուած է Փարիզի խումբին։ Ունին 4 սկաուտ եւ 2 դալլիկ ։

Պուս — Քուլմալ — Պատասխանատուի չզոյութեան եւ նիւթական պայմաններու աննպատարկաւոր պատճառաւ, խումբը իր կազմէն մօտ մը կործնուց, չկարողանալով մասնակցել Փարիզի խումբին արշաւներուն։ Խումբը գործնականօրէն կապուած է Փարիզի խումբին։ Ունին 3 սկաուտ եւ 4 դալլիկ ։

ՀԱՅԿԱԶՆ ԱՐԷԼԻԱՆ

Տիբալտայի շրջանիմ սկաուտ պետ 1928 - 33

Վիքրի — Շուաղի — Վերոյիչեալ պատճառներով խուճրը կապ —
ուած է Ալֆորդիի խուճրին: Խուճրին հաւաքատեղին է տեղւոյն
դպրոցին սրահը: Ունի 4 սկաւում եւ 6 դալլիկ:

Ուէնսի — Վիլմոսլլը — Միւնսոյն պատճառներով, խուճրը կապ —
ուած է Փարիզի հոլլին: Ունի 1 սկաւում եւ 4 դալլիկ:

Գործումէութիւն — Փարիզի ենթաշրջանը ունի 45 սկաւում, 43
դալլիկ, 6 կայտ եւ 7 պատասխանատու խմբապետ եւ խմբապետուհի:
Այս վերջին երեք տարիներու ընթացքին ան կազմակերպեց 4 հանդէս —
ներ, սարքեց 5 ծնողական թէյասեղան, 1 հացկերոյթ: Կատարեց 171
արշաւներ, 9 առաինճանաորական արշաւներ, 6 ուսումնասիրական
թանգարաններու այցելութիւններ, տոնական օրերու 8 բանակում —
ներ, եւ 4 տարեկան արձակուրդ բանակումներ: Ա. 1935, օգոստոս, Carqueiranne, Բ. 1936 Նիս, Գ. 1937 St. Jorioz, Դ. 1938 Նիս, բոլորը
պոստոս տնիւները, շրջանի եւ փոխ շրջանի պետերու պատասխանա —
տու հսկողութեան ներքեւ: 1937ի Մէն — Ժորիոյի բանակումին սկա —
ւանները Ժընեւ այցելեցին, իսկ 1938 Նիսի բանակումին՝ Քարտիքայ
կղզին:

ՎԱԶԳԷՆ ԱՆԴՐԵԱՍՅԱՆ

Ֆրանսայի շրջանի սկաւում պետ

20 պաշտօններու եւ 14 աստիճաններու բարձրացում:

Թէպէտեւ ենթադրջանիս կազմը մեծ չէ, իր թուով, եւ չափահաս իր դործունէութեամբ, բայց ան կարողացաւ որոշ հետաքրքրութիւն մը ստեղծել աւելն տեղ ուր այցելեց կամ բանակեցաւ, ըլլայ իր կարգապահական եւ սկստութեան ոգիով, ըլլայ նաեւ սկստութեան կազմակերպական գետնի վրայ, ոչ թէ միայն մեր ազգային շրջա-նակներու մէջ, այլեւ օտար միութիւններու եւ մարմիններու առջեւ պահելով միշտ բարձր Հ. Մ. Ը. Մ. ի բարոյական արժէքը: Հոն կը տիրէ կարգապահական ոգին, ու փոխադարձ ոգնութեան եւ յարգանքի բարձր գոյացում: Ու հակառակ իր նուազ թուին, ան կը ճշնի, մեծ զոհողութիւններով, պահել գոյութիւնը, որ իրեն փոխանցուե-ցաւ՝ նախորդներէն:

ՄԱՐՍԷՍԻ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Մարտի 11 ժամանակիւր Հիմնում է 1924ին, Վաղ-դէն Անդրէասեանի ջանքերով:

Մասնաճիւղին Հիմնադրութեան առաջին օրէն իսկ միութեան շուրջ ստեղծուած էր մեծ խանդավառութիւն մը, Հ. Մ. Ը. Մ. ի գրո-շին տակ ամփոփելով Մարտի 11 ամբողջ երիտասարդութիւնն ու պա-տանեկութիւնը: Ոգեւորութիւնը մեծ էր նաեւ միութեան սեմէն դուրս, եւ արդէն ստեղծուած էր համակիրներու լայն շրջանակ մը, որ չէր զլանար իր բարոյական եւ նիւթական աջակցութիւնը:

Շնորհիւ միութեան եռանդուն աշխատակիցներուն՝ Վ. Անդրէաս-եանի, Մ. Մալումեանի եւ Մ. Փափաղեանի, սկստութեամբ, Ֆուրսովն ու արկէթիզմը համերաշխ կ'ընթանային:

Հետզհետէ Հ. Մ. Ը. Մ. ը պաշտօնական Հիմնուելու վրայ դնելու համար, 1925ին ճանցուեցաւ կառավարութիւնէն, յետոյ Ֆուրսովի, արկէթիզմի, լողալու, հեծանիւի եւ սօքսի Ֆէտէրատիոններէն: Այս բոլոր մարզերուն մէջ մասնաճիւղը ունեցած է խումբեր՝ որոնք առա-ջին տարին ունեցան բարեկամական մրցումներ օտար խումբերու հետ:

Մարտի 11 հայ գաղութը տեսնելով Հ. Մ. Ը. Մ. ի դործունէու-թիւնը, անելի մօտէն հետաքրքրուեցաւ եւ 1925ին կազմուեցաւ պատ-ւոյ վարչութիւն մը հետեւեալներէ՝ Գ. Գ. Յ. Սահաթեան, Տօքթ. Բէշեան, Ս. Երէցեան, Մ. Տէրտէրեան, Հ. Գուլումեան, Վ. Սա-հաթեան եւ Մ. Մալումեան թէքնիք վարիչ: Այս վարչութիւնը տա-րաւ աշխատանքը արդիւնաւոր կերպով մինչեւ 1928: Մ. Մալումեան

այս երեք տարւան ընթացքին բերաւ իր աշխատանքի մեծ բաժինը, կազմակերպելով Փութպուլի խումբերը, ամբլէթիզմի հեծելանիւնի եւն.:

Առաջին որերուն տարբ խումբերը կարեւորութիւն չէին ընծայեր Հ. Մ. Ը. Մ. ի, բայց հետզհետէ ան տարաւ շատ մը յաղթանակներ բոլոր մարզերուն մէջ:

Մասնաճիւղը ունեցած է, այս շրջաններուն, մինչեւ 300 անդամներ, Փութպուլի 8 խումբեր, մարդիկներ, հեծելանասարգներ, լուս. — զօրգներ եւայլն:

Կազմակերպած է միջազգային մրցանակէսներ՝ որոնց մէջ շատ է 4 տափնութիւններ, 4 երկրորդ եւ 3 երրորդ մրցանակներ:

1926ին ունեցանք մեր սեփական դաշար «Parc des Sports» ուրտեղ տառաջին անգամ ըլլալով, Մ. Մալուսեանի նախաձեռնութեամբ, կազմակերպուեցան միջազգային ախոյեանական մրցումներ, որոնց մասնակցեցան Սպանիացիներ, Յոյներ, Պելճիքացիներ, Իտալացիներ, Զուիցերիացիներ եւ Հայեր: Հ. Մ. Ը. Մ. ի Զախմախիչ յաղթութիւն տարաւ բոլոր մրցումներուն մէջ, ապաւնուելով 6 տափնութիւն, 3 երկրորդ եւ 1 երրորդ, եւ յայտարարուեցաւ champion Etranger du Littoral:

Մարզական եւ Փութպուլի շարժումը բաւական յառաջ գացած էր, բայց գծաբախտաբար սկստուախդմբ միաց շատ սահմանափակ պայմաններու տակ: Ասոր գլխաւոր պատճառը կարող վարիչի մը պակասն էր, յետոյ նիւթական պայմանները թոյլատու չեն եղած սկստուական շարժումը տարածելու համար:

Մարտէյի Փութպուլի սիրահարներու կեդրոն մը ըլլալուն, դրեթէ բոլոր ազգերն ալ ամէնէն շատ Փութպուլի ուժ տուած են, եւ այս պատճառաւ ներկայիս մարզական շարժում գրեթէ չկայ, սկստուախդմբ՝ հազիւ քանի մը խմբակ, իսկ կ'արժէ որ Փութպուլի պատմականը բնեւթ:

Մասնաճիւղս կը մասնակցի, 1925էն ի վեր, ախոյեանական մրցումներուն (championnat): Ըստ Fédérationի օրէնքին 4 դասակարգ գոյութիւն ունի, Ա. Բ. Գ. Դ. ի եւ է խումբ որ կ'արժանապարտի լիկին որչափ ալ զօրաւոր ըլլայ, ստիպուած է Դ. դասակարգի խումբերուն հետ կատարել իր պաշտօնական մրցումները: Ուրեմն, Հ. Մ. Ը. Մ. ալ սկսած է Դ. դասակարգի խումբերուն հետ մրցում կատարելով:

Երկու տարի յետոյ, Հ. Մ. Ը. Մ. ի կ'անցնէր Գ. դասակարգի, ու հետզհետէ շնորհիւ իր տարած բազմաթիւ յաղթանակներուն, ներկայիս Հ. Մ. Ը. Մ. ի կը պատկանի պատուոյ դասակարգին (Division

Փարիզի սկաուտները Յախկին հայ կամաւորներու հետ
Յաղքական կամարին առջեւ (1936)

Փարիզի սկաուտական խումբ, վարիչ՝ Աշոտ Սերեմանյան

Փարիզի ֆուտբոլի խումբը 1929ին

Փարիզի գալիկներու եւ կայտերու խումբը
Խմբագրութեան Վնասիտ Սերճանեան

d'Honneur) : Մինչդեռ Հ. Մ. Ը. Մ. ի հետ սկսած շատ մը օտար եւ նոյնիսկ Քրանսական խումբերու անունները շատոնց ընթուած են Քրանսական դաշնակցութեան ցանկէն :

Անցեալ եղանակին դաւադիր 150 խումբերու բաժակի մրցումն — բուն Հ. Մ. Ը. Մ. — կարողացաւ հասնիլ մինչեւ նախափերին չըջանը (Demi - Finale) ուր պարտուեցաւ պզտիկ անուշադրութեամբ մը :

Մասնաճիւղս ունի ներկայիս ութ Փութպուլի խումբեր, միւս ստորադաս խումբերն ալ տարիներու ընթացքին ունեցած են աւելի կամ նուազ յաջողութիւններ : Լիւալոյս ենք որ մեր նորահաս սերունդը մօտաւոր ապագայի մէջ պիտի գայ դրաւել հիներուն տեղը, միութեանս նորանոր յաղթանակներ ապահովելու համար :

Հ. Մ. Ը. Մ. ՄԱՐՍԷԼ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՖՐԱՆՍԱ

ԼԻՄ — Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղը հիմնուած է 1925ին Յարութիւն Բէժմէզեանի ջանքերով, Յարութիւնն է որ առաջին անգամ կազմած է սկաուտական խումբ մը : Ունեցած է 80 անդամներ՝ որոնց մեծ մասը Փութպուլիսներ եւ մարզիկներ եղած են :

ՎԻԷՆ — Հ. Մ. Ը. Մ. ի Վիէնի մասնաճիւղը հիմնուած է 1926ին Մեսրոպ Դանիէլեանի ջանքերով : Վիէնը եղած է առաւելապէս Փութպուլի մասնաճիւղ մը : Կը մասնակցի F. F. F. A. ին ախոյենական մրցումներուն, եւ գրեթէ միշտ յաղթական եղած է : 1931ին ունեցած են սկաուտական խումբ մը :

ԿՐԸՆՈՊԼԸ — Հիմնուած է 1927ին, եղած է առաւելապէս Փութպուլիսներու խումբ մը եւ ներկայիս գրեթէ զործունէութիւն չունին :

ՏԷՍԻՆ — Այս մասնաճիւղը եւս հիմնուած է Մեսրոպ Դանիէլեանի ջանքերով : Ունեցած է սկաուտական խումբ մը եւ բաւական զործունէութիւն :

ՎԱԼԱՆՍ — Հիմնուած է 1925ին Գուլէլիի որբանոցի սկաուտներէն Կօշկակարեանի ջանքերով, ունեցած են Փութպուլի խումբ մինչեւ 50 անդամներ, եւ սկաուտական խումբ մը :

1925 — 26 չըջանին իր Փութպուլի խումբը Ֆէտէրասիոնի անդամակցելով իրաւունք ստացաւ մասնակցելու Գ. չըջանային Ախոյենական մրցումներուն, ուր կարողացաւ հասնիլ մինչեւ տղմի ֆինալ :

1926ի երկրորդ համաժողովին խումբը զայնքայումս վիճակ մը ցոյց հանաւոր : Երկու շ. Բ. Լ. Բ. ի հին անդամներ, որ մասնակցած են Պոլսոյ եւ Սոֆիայի մասնաճիւղերուն, անմիջապէս թողլով Փրան — սական խումբերը մեծաքանակեցին վերակազմել զայնքայումս խումբը եւ Օգոստոսին շ. Բ. Լ. Բ. ի անունով հրապարակ իջաւ, աւելի ստուար եւ կամքի տէր երիտասարդներէ :

1926 — 27ին շ. Բ. Լ. Բ. ի ունէր երկու խումբ : Առաջինը՝ սոյն շրջանի Գ. դասակարգի արտոյնական մրցումներուն մասնակցեցաւ աւելի ուժեղ կազմով, եւ տարաւ փայլուն յաղթանակներ որ մինչեւ տրմի փինալ հասաւ :

1927 — 28ի շրջանին շ. Բ. Լ. Բ. ի մասնակցեցաւ Բ. եւ Գ. դասակարգի արտոյնական մրցումներու : Ա. խումբը մինչեւ վերջ շարունակեց, իսկ Բ. ի հաղիմ քանի մը բարեկամական մրցում ունեցած զայնքայուցաւ :

1926ին շ. Բ. Լ. Բ. ի նորընտիր վարչութիւնը իր առաջին գործը բրաւ եղանակին համեմատ մարդիկներուն գործ հայթայթել եւ այդ իսկ պատճառով կազմակերպեց երկու հեծելանիւի մրցում : Ա. ի 36 ջիւոմեթր ուր Ա. հանդիսացաւ Պ. Յ. Գապայեան, տեւոդութիւն ճիշդ 1 ժամէն : Բ. ի 58 ջիւոմեթր, առաջին հանդիսացաւ Պ. Հայկազ Յովհաննէսեան եւ Բ. ի Պ. Յ. Գապայեան, ժամանակ 1 ժամ 38 վայրկեան : Ա. մրցումը շ. Բ. Լ. Բ. ի անդամներուն յատուկ էր, իսկ Բ. ի Վալանտի եւ շրջականերու հայ մարդիկներուն :

1927 շրջանին վարչութիւնը կազմակերպեց նոր մրցում մը փոքրերու եւ մեծերու : Ա. ի շահեցաւ Պ. Հայկազ Յովհաննէսեան 1.33 ժամէն մեծերէն, իսկ փոքրերէն, Պ. Հայկազ Պարսամեան, ժամանակ ճիշդ 2 ժամէն : Հեռաւորութիւն 56 ջիւոմեթր :

Սկստաւական առաջին շարժումը սկսաւ 1927ի սկիզբը, բայց մեծաքանակ խանդավառեցաւ, ախր ող գործադրութեան պատճառաւ : Բ. անդամ կրկին նոյն նպատակաւ Պ. Պայեանի ջանքերով 1928 մայիս 20ին կազմուեցաւ սկստաւական խումբի կորիզ մը :

Վալանտի մէջ հաստատուած էր Պ. Ս. Մանտրոյեան, ընտիր մարդիկ մը որու մասին Փրանսերէն թերթերը համակրանքով խոսած են միշտ :

Իր առաջին յաջողութիւնը եղած է 1924ին, շ. Բ. Լ. Բ. ի Մարտի 1ի մասնաճիւղի կազմակերպած 80 ջիւոմեթրի հեծելանիւի մրցումը շահելով : 1925ի Փարիզի շ. Բ. Լ. Բ. ի Փրանսահայ ընդհանուր մրցահանգչիւն կազմակերպուած հեծելանիւի մրցումին մէջ առաջին հանդիսացաւ : Յաջորդ տարիներուն ալ տասնեակ մը տեղական հեծելանիւի մրցումներուն մէջ առաջնութիւնը խլած է :

Վալանտի բոլոր խումբերը 1929ին միանալով կազմած են կեդրոնական Ծրանսայի շրջանային պատգամ. ժողով մը եւ շրջանային վարչութիւն մը կեդրոն ունենալով Լիոնը, սակայն զժրախտաբար երկար չէ տեսած :

ՆԻՍ — Հ. Մ. Ը. Մ. ի Նիսի մասնաճիւղը հիմնուած է Լեւոն Գաղանճեանի եւ Իբրանտեանի (Մերուկ) ջանքերով, Ունեցած է բաւական բեղմնաւոր դործունէութիւն, Փութպոլլի խումբ: Իսկ մեր Մե — բուկը ինք է որ կազմած է սկաւառական խումբը եւ աճէն կիրակի դանոնք առաջնորդած է արշաւներու :

×

Ծրանսայի կարգ մը զաւառներու մէջ կազմուած են շատ մը մասնաճիւղեր՝ որոնք զժրախտաբար երկար կեանք չեն ունեցած եւ որոնց մասին տեղեկութիւններ չունինք :

Ունեցած ենք Տրակիներանի մասնաճիւղ մը որ միայն Փութպոլլով գրադած է: Նոյնպէս Սէն Երմոն, Սէնթ էթիէն, եւն.:

Ալֆորվիլի սկաւառական խումբ, վարիչ՝ Սարգիս Գաբասալմասեան

ԻՏԱԼԻԱ

Իտալիոյ մէջ Հայկ. Մարմ. Միութիւններ կամ Փութայութի որ եւ է խումբ զոյաութիւն շունի զժրախաւարար: Բիւն շանդամներ կը պատահի, այն ալ պաշտանական հանդէսներու տօթիւ, որ Մուրատ — Ռափայէլեան վարժարանի աշակերտները հայկական տնտեսով զուրա զան եւ մասնակցին տեղական մարզական մրցումներուն՝ առաջնութիւններ շահելով զանազան կէտերու մէջ: Այսպէս, յիշատակութեան արժանի է ոգիմպիականի մը մասնակցելով մերիններուն զտան յաջողութիւնը, զոր ստորեւ կուտամ քաղելով յաջողութիւն:

Այս տարի Պալիլայի (պատանիներու մարզական պետական ընկերակցութեան) վարչութիւնը ոգիմպիական մը կազմակերպեց Վենետիկի միջնակարգ եւ միւս զպրոցներու աշակերտներու համար, որ տեղի ունեցաւ Մայիս 16 — 17 օրերուն քաղաքիս մարզադաշտին մէջ: Մուրատ — Ռափայէլեան վարժարանն ալ մասնակցեցաւ այս ոգիմպիականին երեք խումբերով (ամէն խումբ կազմուած էր 18 հոգիէ): Մրցումները կը կայանային հաւաքական, այսինքն իւրաքանչիւր խումբէ կատարուած, եւ տնտեսական մարզական փորձերու մէջ, առաջին հանդիսացող երեք զպրոցներուն պիտի վիճակուէին երեք զըլխաւար վարժարարութիւններ, իսկ խումբերուն ալ տնտեսին մրցա — նակներ:

Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանը առաջին հանդիսացաւ միջ — նակարդ զպրոցներու մէջ եւ արժանացաւ ոսկիէ շքանշանին: Իսկ երեք խումբերն ալ ստացան առաջին մրցանակները, որ է մէկ մէկ զափնեպսակ, հաւաքական մարզանքին մէջ ցոյց տուած յաջողութեանց հա —

Չուա — Քոչնմայի սկստութեան խումբը

մար: Ընդհանրական մարզափորձերուն մէջ ալ վարժարանիս աշա-
կերտներէն շատեր բարձր մրցանիշներ շահեցան: Գ. Գ. Ղ. Աճէմեան
եւ Ա. Սըղըեան զուեռ նետելու մէջ առաջին ելան, իսկ Գ. Աբաէն Խ-
փէջեան նիզակ նետելուն մէջ: Բարձրութիւն ցատկելուն մէջ Գ.
Յովհաննէս Սրամեան առաջին հանդիսացաւ, իսկ Գ. Վ. Զրոռզեան
երկարութիւն ցատկելուն մէջ երրորդ. խառն ուսումին մէջ առաջին
հանդիսացաւ Գ. Պետրոս Թազիճեան, իսկ ձողով ցատկելուն մէջ Գ.
Ն. Ոսկեան. 80 մետրի վազքին մէջ բարձր մրցանիշներ առին Գ. Գ.
Յակոբ Գազանճեան, Վ. Սրապեան եւ Ա. Կիւլէնէրեան:

Այսպէս Մուրատ — Ռաֆայէլեան վարժարանը օտար երկրի մէջ
եւ տեղական բազմաթիւ աշակերտութեան մէջ (երեք հազար մարդիկ-
ներ ներկայացած էին) իր երեք խումբերով միասին, մինչ ուրիշ դպ-
րոցներ եօթն եւ ասելի ալ խումբեր կըրցած էին տրամադրել, կրցու-
անոնցմէ խել առաջնութիւնը թէ ընդհանուրին եւ թէ մասնական խա-
ղերուն մէջ. նշան է ասիկա այն բարձր կրթութեան՝ նոյնիսկ մարզա-
կան մասին մէջ, որ կ'աւանդուի այդ հաստատութեան մէջ եւ միան-
գումայն աշակերտներու նախանձայոյզ եռանդին պահելու, անաղարտ
եւ կանգուն պատիւը ազգային զգացման եւ վարժարանին:

*** Մ. Ռ. վարժարանը պատգէթ — պօլի խումբ մըն ալ ունի, ինչ-
պէս նաեւ երկու մակոյկներ որ կը ծառայեն աշակերտներու նաւա —
մարզի մէջ հրահանգուելու համար:

*** Տեղւոյս խալական Clube Sportivo Veneziano Փութպօլի խում-
բին երկու տարի կանոնաւորապէս կը մասնակցէր Պուլսեցի Գ. Յարու-
թիւն (Արթաթի) Պատմանեան, որ ցէմքրի ճկուն եւ դեղեցիկ խաղար —
կութեամբ մեծ համակրութիւն շահած է եւ տեղական թերթերը ամէն
առթիւ զովասանքով կը խօսին անոր մասին՝ վեր հանելով Փութպօ-
լիստի իր յատկութիւնները:

Ինչպէս վերոյիշեալ պարոնը, նոյնպէս ուրիշներ, զանազան խա-
ղաքներու մէջ հայկ. խումբերու չգոյութեան պատճառաւ կ'անդա —
մակցին օտար մարզական ընկերութիւններու:

Իզմաստ.

ԶՈՒԻՑՆԵՐԻԱ

Գրեթէ մինչեւ « Հայ Դպրոց »-ի (Պընէն — Ժընեւ) հիմնադրու —
թիւնը, Զուիցերիոյ մէջ իսկական ըմբռնումով Հայ մարզական կեանք
գոյութիւն չէ ունեցած: Սղած են միայն Հայ անհատներ, որոնք մաս-
նակցած են տեղական մարմնակրթական միութիւններու:

Զուիցերիա՛նայ՝ մարզական կեանքը իսկապէս կը սկսի Պընէն —

ժընեւի և Հայ Դպրոց քի հիմնարկութենէն յետոյ: Այս զպրոցը, որ և Հայոց բարեկամք զուիցերիացի քաղաքացիներու նախաձեռնութեան արգիւնքն է, 1922 Դեկտեմբեր 1ին փոխադրուած է Զուիցերիա եւ իր չպիտի տոկանքս (Nous maintiendrons) զեղեցիկ նշանաբանով կը ներկայացընէ իր հայրենիքէն վտարուած հայ տղուն սպառնացող ապաղ-զայնացման վտանգին զէմ պայքարի սկզբունքը:

Դպրոցը կը բաղկանար երկու իրարու մտրոջմացուցիչ հաստա-տութիւններէ, նոյն կրթական անարէնութեան առկա. 1.— Հայ նախ-կրթարան մը, Գընեկէնի մէջ: 2.— Հայ Աշակերտական Տուն մը, ժը-նեւի մէջ (Եանթէլ):

Զուիցերիահայ մարդական կեանքը կը սկսի ահա այս զպրոցէն, որ Ֆրիդլէնդական դատաւարականութիւնը լուրջ հողածուլութեան առարկայ դարձած է առօրեայ մարզանքներով, շատ անգամ մէկ քանի որ տեսող արշաւներով, աղոց չափումի, կշռումի եւ բժշկական քննութեան կա-նոնաւոր կիրառումով:

Առաջին անգամ, Գընեկէնի և Հայ Դպրոցքի նախակրթարանի աշա-կերաներէն, զիւզին բժիշկ Տոքթ. Թրանքըն (Fræncken) ի տիկնոջ կող-մէ կազմակերպուեցաւ. զայլիկներու խմբակ մը: Նոյն զպրոցի աւելի մեծ աշակերտներով կազմուեցաւ սկստուական խումբ մը, որուն պե-տը եղաւ յետոյ: Եանթէլի շրջանաւարտներէն մէկը՝ Աղաս Սաֆրազ-եան, վիշախար երկրագործական վարժարանէն: Այս խումբին նշանն է աղիվազը (Kangourou):

Եանթէլի աղաք սկստուական խումբ չկազմեցին, բայց իրենց մէ-ջէն ոմանք, թէ՛ մանչերէն եւ թէ՛ աղջիկներէն, քաղաքին (ժընեւ, Եանթէլ մէկ թաղն է ժընեւի) սկստուական խումբերուն անդամակ-ցած են առհնէ մը: Ասոր փոխարէն, 1925ին Դեկտր Սէմէրենհանի նա-խաձեռնութեամբ կազմեցին և Հայ Առողջապահիկ Մարդիկներու Մի-տութիւնք մը, միայն մանչերէ բաղկացած, որուն նշանաբանն է «Մա-քուլլա արիմէք», մաքուր՝ Ֆրիդլէնդացի, մաքուր՝ բարոյապէս:

Այս խումբին գործունէութիւնը եղած է 1.— Անհատական մար-զանք, իրր ստողջապահական միջոց: 2.— Սմբական մարզանքներ, ա-մառը տառտուան զանգակէն քիչ մը կանուխ կլլելով: 3.— Կազմակեր-պութիւն տարեկան ողիմպիականներու, Աշակերտական Տան պարտե-ղին մէջ:

Կազմուած էր նաեւ Փութպուլի խումբ մը, սակայն Փութպուլ խա-ղացողները աւելի տեղական խումբերու մրցումներուն անհատարար կ'երթային կը մասնակցէին:

Մարտիրոս Հ. Մ. Շ. Մ. ի ժամպիկներու երգչախումբը 1925ին

Հ. Մ. Ը. Մ-ի Մարտիկոյ խումբը 1935ին, բանակումի պահում

Հ. Մ. Ը. Մ-ի Մարտիկոյ խումբի բանակումի կեանքն

ՊԵԼՃԻՔԱ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պրիւքսէի մասնաճիւղը Հիմնուեցաւ 1925ին Պ. Պ. Գովանի եւ Գոյունեան եղբայրներու նախաձեռնութեամբ եւ ընդունուեցաւ Union Royale Belge des Sociétés de Football Association-ի գերիւր, մասնակցելով տնոր պաշտօնական բոլոր մրցումներուն, շարունակ 4 տարի, բայց զժախտաբար զաղութիւն դրեթէ բովանդակ մեծամասն — նութիւնը, այս բրտրականտի գործին Հանդէպ բացարձակ տնտարբեր գտնուելու եւ կարողագոյն մարզիկներէն մի քանիներուն պելճիական խումբերու մէջ մտնելուն պատճառաւ, միութիւնս այս տարի խիստ արգահատելի չըլլան մը բոլորեց, եւ իր երեք տարուան շարունակական յաղթանակներուն փութը նսեմացաւ իր այս չըլլանի տեսական պարտութիւններէն առաջ ։

Աւ եթէ դեռ մինչեւ տարիներ առաջ կ'ապրէր ու կ'ուզէր ապրիլ, առ ալ Մարեան եւ Չամբէրթէն ընտանիքին նիւթական օգնութեան ու ստորադրեալիս եւ վարչութեան անդամներէն տեսնապետ Պ. Պ. Պ. Մուրատեան, մատակարար Մ. Պալենեանի անխոնջ ջանքերուն շնորհիւն է ։

Միութիւնս իր Հիմնարկութենէն 2 տարի վերջ, միացուց իր Ֆութպոլի ճիւղին, Թէնիզի ճիւղ մը, յանձնելով զայն ենթակոմիտէի մը որ Թէեւ լաւ եռանդով տողորուած ի սկզբան, զժախտաբար չկարողացաւ ի դլուի Հանել իրեն յանձնուած գործը եւ լքեց զայն 2000 Ֆրանք բացով, առանց նոյնիսկ Հալիւ եւ Հրաժարական ներկայացնելու դինք ընտրող վարչութեան ։

Վարչութիւնս Հակառակ իր կրկնակի դիմումներուն, չկարողացաւ նոր վարչութիւն մը ընտրել եւ ցաւ ի սիրտ լքեց իր կարգին Թէնիզի ճիւղը ։

Մարզանքը զաղութիւն մեծամասնութեան կողմէ, անկարելորդ նկատուած էր եւ անով Հետաքրքրուողներու թիւը 30ը չէր անցներ ։ Այս խիստ ցուալի վիճակին մէջ չենք գիտեր Թէ պիտի կարողա — նա՞նք շարունակել յառաջիկայ չըլլանին, այս խիստ կարելորդ գործը, որ Հայութեան անունը եւ կարողութիւնը ճանչցուց, ու բարձրացուց նոյնիսկ Պելճիքայի ամենախոր անկիւններուն մէջ ։

Պելճիական մարզական Թերթեր շատ դրեցին Հայկական խումբին մասին, Պագրճեան (խումբիս պետը) Մանարեան, Մասեհեան եւ դեռ մի քանի ուրիշներ պանծացուցին Հայ անունը Պելճիքայիներուն առաջ ։

Անգամ մը, Fédération-ին քարտուղարը խօսելով Հայ մարզիկներու

մասին կը հարցնէր թէ զիչ կը պարունակէ հայ երիտասարդին արիւնը, որ այդքան նշանուոր մարդիկ մը կ'ըլլայ :

Յաւայի է, որ այդքան լուս. անցեալ մը ունեցող այս միութիւնը տեղւոյս հայ գաղութը իր անտարբերութեամբ թոյլ տուաւ որ ան — յայտանայ :

Քարտուղար Կ. ԳՕՑՈՒՆՃԵԱՆ

ԱՐՆԵԼԵԱՆ ԵՒՐՈՊԱ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1922ի ամառնալերէին, ծանօթ քաղաքական դէպքերու բերումով, Հ. Մ. Ը. Մ. կեդրոնի եւ Պոլսոյ մասնաճիւղերու լուծումը ծանօթ է արդէն ամէնուն : Հակառակ նիւթէս դուրս ըլլալուն, որպէս պատմական փաստ պիտի յիշեցնեմ 2 հոկտեմբեր 1922ին Սիրճէճի, կայսրանի պարտէզը դուժարուող բացառիկ պատգմ. ժողովը, որմէ թերեւս շատեր անտեղեակ են :

Միմչեւ 1923ի աշունը ո՛չ մէկ շարժում, միայն տտկէց վերջն է որ, Օ. Ֆրէնքեանի թելադրութեամբ, Շիլլիցի տղաքներ, ամառը Պոլիս այցելող պուլկարական Վլադիմիր մրցումներէն առինճնուած, «Շիլլի» (1) անունով, եւ հազիւ 15 անդամնոց միութիւն մը կը կազմեն : Զմեռը՝ այս ամբ մը տղաքը, կը սկսին տկար խումբերու հետ մրցիլ եւ տակաւ ճլտորիլ, եւ ահա սրտի խիստ խանդավառ դէմք մըն ալ — Ալեքսան Մկրտիչեան (Ալէքս) — որ այդ տաննները պոլսահայ թերթերու աշխատակիցն էր, այս տղաքը անմամբ կը քաջալերէ, մինչեւ իսկ այդ տարիքին մրցումի մը ժամանակ պակասած տղու մը տեղ ֆութպոլ խաղալով :

1924ին Շիլլիցիներու անունը կը սկսի մամուլին մէջ, եւ իրապէս,

(1) 1909ին, Հ. Մ. Ը. Մ. Բերա մասնաճիւղէն դժգոհ փութպոլիտ եւ Աքլէք անդամներու կողմէ «Շիլլի» անունով անքառ միութիւն մը կազմուած է եւ մեկուկէս տարուամ փառաւոր գործունէութեմը մը վերջ, Բերա մասնաճիւղին միանալով, կազմուած է Տշաճաւար «Բերա — Շիլլի» մասնաճիւղը :

մամուլով հրապարակումը Շիրվիի ազոց ֆուլպուլի մրցումներուն, տեսակ մը գրգիռ կ'ըլլայ միւս թաղերու դպրոցականներուն անպատան կերպով իրարու քով դալու: 1924ի ֆուլպուլի սէզոնին արդէն մենք կարգաւ կը տեսնենք կազմութիւնը՝ Գատրգիւղ՝ Ուննեան, Սամաթիա՝ Սահակեան, Գում — Գափու՝ Պէզնեան, Մադրիգիւղ՝ Հայ Մարմամարդական խումբերուն: Այս խումբերը իրարու դէմ մրցե-

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Վիէճի սկստուական խումբը 1937

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Վիէճի խումբը 1937իս

լով, այդ տարի յաղթական կը հանդիսանայ Երևին, որը՝ բաւա-
կան ուսնացան էր: Այդ տարուան ընթացքին՝ մեր ախոյեանը (Աշոտ
Մամիկոնեան), թրքական Ֆէաէրասիանի կողմէ կազմակերպուած 10
հազար մեթր հենկյանիի եւ Սթաաիւս - Պէնալիւր Բրա Բանթրիի
մրցումներուն մասնակցելով, այս երկրին համար ապահովուցիչ տառա-
նաթիւններ կը հաստատէ եւ այս պարագան թուրք մամուլին մէջ ալ
որերով խնդրոյ նիւթ կը գտնուի: Կ'արժէ յիշատակել նաեւ Երևիցի-
ներու Փութայի մրցումները Եւստական Բերա, Իսթիսթա եւ Աթլաս
խումբերու գլխի եւ Y. M. C. A-ի կազմակերպած թուրքուային մաս-
նակցութիւնը: Մարտիկի մէջ՝ Վոլք - Ստուան անուն երեք ամիս
կեանք ունեցող խումբ մըն ալ կար, որ այդ գիւղի շախմատնա խումբը
հանդիսացաւ:

1925ին մերպրեալ խումբերէն զաւա, Պոլիս կ'ունենայ նաեւ Բե-
րայի մէջ՝ Նոսայեան եւ Գաւրգիւղ՝ Արաքա եւ Սկիւտարի Պերպէր-
եանը: Այս տարուան ընթացքին միջ - խմբային բաժակի մրցումներ
տեղի կ'ունենան:

1926ին, Հոյ խումբեր շունենալով զորաւոր մեղքեր՝ գրեմք կա-
ռափարոյ, արժանապիւս. հաւաքական յաղթութիւն ցոյց չեն կրնար
տալ:

1927ին, երիտասարդութիւնը կը բոլորուի Մարմնակրթ. Միու-
թեանց շուրջ: Մասնաւորապէս Երևիցիք 200է աւելի անգամ կ'ունե-
նան, մեծամասնութիւնը գարոցականներ եւ տասնեակ մըն ալ աղջիկ-
ներ: Այլ քան յաջնատանջ ջանքերուն շնորհիւ, «Երևիք» Միութիւնը,
Պոլսոյ կուսակալութենէն վաւերացուելով կը գտնուի Վոսր - Երևիք:

Հայկ. Ա. և Բ. Ողիմպիականներուն տրուած մրցանակներէն մէկը մը

և կը փոխադրուի աշմու ընդարձակ հաւաքատեղին, Սթատիումի մէջ։ Սկիւտարի մէջ միւս կողմէ՝ Պէրպէրեան, Գում — Գափուի՝ Պէր-
ճեան և Մազրիդիդի խումբերը կը լուծուին։ Միայն այս վերջիննե-
րը յետոյ Պէրպէրեան և տարեվերջին Տատեան խումբերը կ'ունենան :
Եսայեանցիք խիստ կը տկարանան, տեղի տալով Երլլիցիներու ա-
րադընթաց յառաջգիծութեան։ Անցեալ տարուան դպրոցներու ողիմ —
պիականները, Գ. Արթուի ֆանքերով աչքառու տեղ մը կը դրանն,
մասնաւորապէս Վիէնկ. Միխիթարեան, Նոր — Դպրոց, Կեդրոնական և
Եսայեան վարժարաններուն։ Այս պատիկ ողիմպիականները՝ Ալէք-
սին դրզիւ մը կ'ըլլան՝ կազմակերպելու Պոլսահայ դպրոցականներու
Ա. ողիմպիականը, որ իր տեսակին մէջ առաջին և արդիւնքի տեսա-
կէտով ալ խիստ յուսադրիչ անցաւ։

Ձմեռնամուտին Երլլիցիք և մէկ — քանի փոքր խումբեր ունեցան
իրենց այլեւս պայմանադրական դարձած ողիմպիականները, աւելորդ
է ըսել դեռ շատ հետու ըլլալով, նշանակելի արդիւնքներ ցոյց տալ։

Երլլիցիք զարման աւելի թափ տալով, անդամազրականին, հեռ-
զհեռէ ծանր կշռել սկսան։ Միւս կողմէ Վեսայեանն անունով ծանօթ
Փութպուլի խումբը՝ արդէն ինքնին ուժ մը չըլլալուն, ինքնաբերաբար
եկաւ միանալու Երլլիցիներուն ուր՝ սիրալիր և անխտրական ընդու-
նելութիւն մը գտաւ թուր տղոցմէ։

Ալէքսի մահէն մեռ՞ Արթու Գալիաքճեան կը կազմակերպէ դպրոց-
ներու մրցահանդէսներ, որոնց մէջ, յիշատակութեան արժանի է
Վիէնկ. Միխիթարեան վարժարանինը, ըլլայ արդիւնքի թէ կազմա-
կերպութեան տեսակէտով։

Միպաեմբեր 7ին Երլլիցիք, Գատրիդի մէջ կազմակերպեցին ի-
րենց Գ. մրցահանդէսը, մասնակցութեամբ 80է աւելի մարդիկներու,
Սթատիումի մէջ։

Պոյիս դանուկոյ թուր Զինեբր կրցանք այս ողիմպիականին յուրջ
թուրեր։ Այսպէս դատաւոր եկած էին, Վարադ, Եսայեան, Ա. Ծփ-
րեմ, Լ. Յակոբեան, Օ. Ֆրէնկեան, Ա. Գալիաքճեան, Զ. Թէրզեան
և Այոս Մամիկոնեանը։ Այդ օրը՝ տեսակ մը Զ. Մ. Ը. Մ. ի մրցա-
հանդէսներու յատուկ տօնի օր մը ապրեցանք։ Վեց տարիէ ի վեր,
այսքան հետաքրքրութիւն բնաւ ստեղծուած չէր։

1928ի ընդհ. մրցահանդէսին մասնակցեցան 72 մարդիկներ, պա-
հանելով՝ Մազրիդիդի Պէրպէրեան, Տատեան, Մամաթիոյ Մահալ —
եան, Բերալին Նոր — Երլլի, Վոստրեմէ՝ Վիշապ և Օրթագիդէն
Եանթ խումբերու։ Արաքսի մարդիկները ստուար թիւով, անհատա-
պէս եկան մասնակցելու։

Մամաթիոյ Մահալեան խումբն ալ անջատօրէն կատարեց իր լս —

գալու. և. արժէքէ մըցումները, որոնք ամէն տեսակէտով գովելի նոթ մը կը կազմեն :

Ընդհ. մըցանդէսէն անմիջապէս վերջ սկսած Փութպուրի մըր — ցումները :

Շիրէիցիք, Փութպուրի նոր եղանակին համար որոշ ծրագրով հրապարակ իջան: Շիրէի ունէր 63 Փութպուրէտ, որոնք երեք կարգի բաժնուած են: Ա. թիւը, այդ տարին շատ ուժով էր, կրնամ ըսել քիչ մասնակի մէջ կրցան Ֆէնէր և. կալաթա Սէրայ խումբերուն հետ շափուիլ և. շատ պատուարներ գուրս գալ: Շիրէիցիք շատ մը կարեւոր մըցումներ ըրին: Պսիթիլ-Սաթիէլընի գէմ 3 — 9 կուով, Քուլէնի գէմ 1 — 3 կուով յաղթեցին և. Պալասյ ոչ — Ֆէսէրէ խումբերու տխուրեան Քաթափյայի գէմ մըցելով 1 — 1 կուով հաւատարմացին: Ամէն շաբաթս. Բ. և. Գ. թիւները ևս մըցումներ կ'ունենային:

« Նոր Շիրլին » ունի 294 անդամ, որոնց 161ը գործուն և. մնաց — ետքը համակիր: Օրըստորէ աւելի ընդարձակուելու ամէն հաւանականութիւն ունի: Եւելատեան և. աղտոտ մարդանքները կը վարէ Արթո Գալիփաքեան: Ունի պառքէթպուրի և. վալէյպուրի կամոնաւոր թիւեր, որոնք յաճախ մըցումներ կ'ընէին այժմու ընդարձակ մարդաբանին մէջ:

Շիրլին ներկայ հաւաքատեղին Սթատիստի գաշար նայոյ ընդարձակ սրահէ մը և. երկու սենեակներէ կը բաղկանայ, մէկը վարչու — թեան և. միւսը գոյքատեղի է: Վարձք կը վճարուի, ամսական 30 ոսկի. բայց հոս մտնելու համար մօտաւորապէս 700 ոսկի չիմու — թեան և. այլ ծախքեր եղած են:

Բերայի մէջ կան զէտահան և. զՔաշաթ Սրոն անուանով Փութ — պուրի խումբեր: Որպէս ուժ երկուքը միասին բան մը չեն արժեր:

Մադրիդիւղի մէջ կան Պէզազեան (30 անդամաց) և. Տառեան (40 — 50 հոգիաց) խումբերը: Առաջինին արեւը մարը մտնայու վրայ է, այժմ քանքեր կ'ըլլան երկուքը միացնելու:

Սամաթիայ մէջ կայ Սահակեան միութիւնը, մօտաւորապէս 60 անդամաց: Ասոնք, եթէ պատեալ մը կենայ իրարու ջով կուլան և. տնկից վերջ զարմեալ ցրուած վիճակ մը կ'ապրին: Այսպէս, մըցս — հանդէսին և. թուռուային լաւ կերպով իրարու մօտեցած էին, այսուհանդերձ, կարող վարիչներ և. մարդիկներ ունեցող խումբ մըն է:

Դատրդիւղ զԱրաքսը կայ:

Սկիւտարի մէջ կար՝ զՍկիւտար Իսման Եուրտու անունով միութիւն մը, որուն անդամներուն թիւը 25ը շանցներ: Այս խումբին վարիչն է Զահեց, որուն երեսէն Սկիւտարի տղաքը ցրուած վիճակ մը

ունէին: Այս խումբը ունէր 10 հաս սկաւառ, որոնք Սկիւտարի թուրք սկաւառներու խումբին ենթակայ խմբակ մըն էին:

Ամբողջացնելու համար պոլսահայ խումբերու անունները պէտք է յիշատակել նաեւ Վոսփորի «Վիշապ» եւ Օրթոգիւղի «Շանթ» խումբերը:

Այժմու պոլսահայ մարզական շարժումին խարխալը պէտք է նկատել «Նոր» — Ծիլլի» միութիւնը, որուն շուրջ բոլորուած են զործէն հասկացող եւ հին վարիչներ:

Դպրոցներու մէջ, մարմնակրթութեան մասնաւոր կարեւորութիւն կը տրուի եւ ըստ կրթական գործառնութեան հրահանգին նախակրթարաններու մէջ պարտաւարիչ է: Նոր — Դպրոց, Էսսեան եւ Վիէննկ. Միթիարեան վարժարաններու մէջ կը դասախօսէ Արթո Գալփազեանը: Կեդրոնական վարժարանի երբեմնի տնօրէն Գ. Առ — բունի, պիտեճէն պատեաւ թոնելով, շուրջ Արթօին պահանջած լինին մէկ յաւելումը վճարել եւ այդ տարին պոլսահայ միակ երկրորդական վարժարանի տղաքը զրկուեցան անձնուէր եւ կարող ուսուցիչէ մը:

Յ. ԹԻԻԹԻԻՆՁԵԱՆ

ԳՈՒԼԿԱՐԻԱ

Հ. Մ. Ը. Մ. ը՝ Գուլկարահայ դադութին ազգային ոգւով տոգորուած երիտաշարդական ծաւալում եւ ամենակենսունակ մարզական կազմակերպութիւնն է:

Նախքան Հ. Մ. Ը. Մ. ի հիմնումը Գուլկարիոյ շարք մը հայաշատ վայրերու մէջ եղած են մարզական անջատ միութիւններ ու Հ. Մ. Ը. Մ. ի առանձին մասնաճիւղեր:

Հ. Մ. Ը. Մ. ը իր կազմակերպուած շրջան փաստօրէն գոյութիւն առած է 1924ին Ծիլլիպէի մասնաճիւղի նախաձեռնութեամբ Նոյն քաղաքին մէջ հրաւիրուած անդրանիկ պատգամ. Ժողովէն, որուն մասնակցած են Բլովտիլ (Ծիլլիպէ), Սոֆիա, Վառնա, Թ. Բաղարեւք, Սթ. Զակօրա:

Նոյն Ժողովին մասնակցած է նաեւ այդ շրջանին Բլովտիլի մէջ գոյութիւն ունեցող «Շանթ» մարզական միութիւնը, որ իւրացնելով Հ. Մ. Ը. Մ. ի ծրագիրը միացած է անոր մասնաճիւղին:

Վերոյիշեալ պատգամ. Ժողովը կ'ընտրէ շրջ. վարչութիւն Բլովի — տէն՝ առեմապետութեամբ Տօքթ. Թ. Թովմասեանի, կը մշակուի ծրագիր կանոնադիր Շրջ. վարչութեան կողմէ, որ յետագային կ'իւրացուի Նոյնութեամբ նաեւ մասնաճիւղերէն եւ կը վաւերացուի պուլկար իշխանութիւնէն:

1924էն մինչեւ 1934ը՝ Լ. Մ. Բ. Մ. ի Շրջ. վարչութեան վայր կը ընայ Բյուրախիւր, որուն կ'ատենապետեն Նաեւ Կ. Ղազարոսեան, Յ. Մայրապետեան, Ն. Աստուածատուրեան եւ ուրիշներ :

1934 — 35ի շրջանին կը փոխադրուի Սոֆիա, ատենապետութեամբ Բ. Սեդրակեանի, 1935 — 36ի շրջանին կրկին կը փոխանցուի Բյուրախիւր ատենապետութեամբ Կ. Ղազարոսեանի :

Իսկ 1936 յուլիսէն ի վեր 13րդ պատգմ. ժողովը Շրջ. վարչութիւնը ընտրած է Վառնայէն Հատեւեալ կազմով՝

Ատենապետ՝ Տօքթ. Պերճ Հաճօյեան

Փ. ատենապետ՝ Արշակ Զաչէեան

Ատենապետի Կարօ Զիֆինեան

Դանձապահ՝ Բարթոլ Մինասեան

Մարդ. գեկապար՝ Յովսէփ Երեմեան

14րդ պատգ. ժողովը տեղի ունեցած է Վառնայի մէջ եւ 1937—38ի շրջանի համար վերընտրուած է վերայիշեալ կազմը :

Լ. Մ. Բ. Մ. ի Պալատիան շրջանի պատգմ. ժողովէ մը վերջ Անունները մեզի ծանօթ են՝ նստած ձախէն աջ՝ Թազուր Թազուրեան, Յ. Ճ. Սիրունի, Կ. Ղազարոսեան: Ալէն սաքի երկրորդը՝ Սիմօն Պապիկեան :

Պուլկարիոյ շրջանը օրինակելի կանոնաւորութեամբ ամէն տարի ունեցած է իր պատգմ. ժողովը, որուն կը մասնակցին բոլոր մասնա-
ճիւղերը իրենց մայնի իրաւունքի համեմատութեամբ պատգամաւոր-
ներով :

Վերջին տարիներ, այս պատգ. ժողովներու կողքին տեղի կ'ունե-
նայ նաև սկստական բաժնի համագումարը, որուն որոշումները են-
թակայ են Հ. Մ. Ը. Մ. ի պատգմ. ժողովի եւ կամ Շրջ. վարչութեան
վաւերացման :

Առաջին պատգմ. ժողովէն յետոյ Պուլկարիոյ շրջանը կը համբէր
11 մասնաճիւղեր :

Այժմ դոյութիւն ունին միայն 9 մասնաճիւղեր մարզական եւ սկա-
ւսական բաժիններով, հետեւեալ դասաւորումով

Ա. Ալիվէն, այժմ ունի մօտաւորապէս 60 գործօն անդամներ,
սկստաւ եւ մարզիկ :

Բ. — Ռուսէ, 80 անդամներով :

Գ. — Թ. Բազարճըք, 50 անդամներով :

Դ. — Բլովաիվ, 250 անդամներով :

Ե. — Վառնա, 130 անդամներով :

Զ. — Պուրկազ, 130 անդամներով :

Է. — Սոֆիա, 135 անդամներով :

Ը. — Պաքօւլօ, 50 անդամներով :

Թ. — Շումէն, 50 անդամներով :

Ընդհ. շրջանը կը համբէ իր մէջ, մարզիկ ու սկստաւ, շուրջ 950
գործօն անդամներ :

Դժբախտաբար տարիներ առաջ կազմալուծուած են ՍԹ. Զակօրա-
յի եւ Պօրիսովկրատի մասնաճիւղերը, գործօն տարրերու այլ վայրեր
փոխադրուած ըլլալուն պատճառաւ :

Բացի մէկ երկու մասնաճիւղերէ, որոնք իբր հաւաքովայր կ'օգ-
տադրօժեն ընթերցասրահները, մնացեալ բոլոր մասնաճիւղերն ալ ու-
նին իրենց առանձին ակումբները, բայց զրեթէ ոչ մէկ մասնաճիւղ
ունի զժրախտաբար իր սեփական խաղովայրը, որ այնքան կենսա-
կան անհրաժեշտութիւն է մարզ. կազմակերպութեանց համար :

Շրջանիս մէջ առանձին ուշադրութեան առարկայ է սկստական
բաժինը որ կը ղեկավարուի շրջանային գործադիր մարմնէ մը որուն
կ'ատենապետէ շրջանին ընդհ. սկստական խմբապետ Ներսէս Աստ-
ուածատուրեան :

Ակադեմիական բաժինը մաս կը կազմէ պուլկարական սկստութեան կազմակերպութեան՝ (Օ. Պ. Մ. Թ.) եւ կը համաձայնութի իշխանութեանց կազմէ :

Իրաւական տեսակէտէն տեւիյի ամուր է սկստութեան բաժնի ղեկըը, ըսն մարդական բաժնի, ի բաց առեալ Բլումֆիլի եւ Պուրկարի մասնաճիւղերէ՝ որոնք ուղղակի անդամ են պուլկար մարդական զաւնակցութեան (Պ. Ն. Մ. Զ.) իսկ մնացեալ մասնաճիւղերը կ'անդամակցին մարդական զաւնակցութեան անուղղակիօրէն, մաս կազմելով ու առանձին հաստատան զաւնայով անդամ-պուլկարական տկումքի մը :

Ստատական եւ մարդական բաժիններու ընդհ. գործունէութիւնը ներդաւնակելու եւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ուղղութիւնն ու ծրագրերը անխախտ կերպով կարեւոր գործողքելու համար մասնաճիւղերու վարչութեանց մէջ իրենց ներկայացուցիչը կ'ունենայ սկստական բաժինը՝ յանձին իր խմբակներն :

Պուլկարիոյ հայ մարդական կեանքը ունի իր պատուաւոր տեղը Հ. Մ. Ը. Մ. ի շնորհիւ :

Երջանա մինչեւ 1936ը ունեցած է 9 ընդհ. ժրջահանդէսներ՝ հետեւեալ վաշրերուն ու թուականներուն՝

Ա.— Բլումֆիլի մէջ 1926 Օգոստոս 26 — 29ին :

Բ.— Բլումֆիլի մէջ 1927 Հոկտեմբեր 2 — 3ին :

Դ.— Բլումֆիլի մէջ 1928 Հոկտեմբեր 6 — 7ին :

Դ.— Սոֆիա՝ 1929 Օգոստոս 28ին :

Ե.— Բլումֆիլի՝ 1930 Սեպտեմբեր 7 — 8ին :

Զ.— Բլումֆիլի՝ 1931 Սեպտեմբեր 12 — 13ին :

Է.— Բլումֆիլի՝ 1932 Սեպտեմբեր 2—3ին :

Ը.— Բլումֆիլի՝ 1934 Օգոստոս 26 — 28ին :

Թ.— Վառնա՝ 1936 Օգոստոս 28 — 30ին :

Երգ ողիմպիականէն յետոյ պատգմ. ժողովը նկատի առնելով առկա տարի թէ՛ սկստական թանակում եւ թէ ողիմպիական կազմակերպելու նիւթական դժուարութիւնները որոշեց ողիմպիականներ փաղմակերպել երկու տարին անգամ մը, նոյնպէս եւ սկստական թանակում, այնպէս որ 1933ին թանակում տեղի ունեցած է Պուրկարի մէջ, 1935ին Սոֆիայի մէջ Օգոստոս 18 28ը Եւրոպի յուշարձանի բացման եւ Հայ Յեղափոխական Ռահմիթայ Գր. Միջայլէնանի մահուան 30ամեակի տոթթով, իսկ 1937 Օգոստոս 18 — 30ը Վառնայի մէջ :

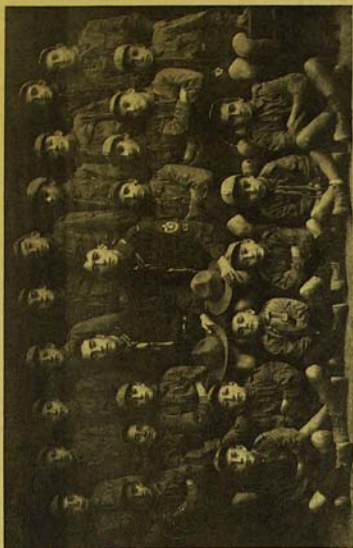
Ըստ 14րդ պատգմ. ժողովի որոշման, այս տարի Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պալք. շրջանի Ժրգ ողիմպիականը տեղի կ'ունենայ Սոֆիայի մէջ :

Պուլկարահայ իրականութեան մէջ մարդական (Աթլէթիկ) տիպ-
կանութիւնը տարիներէ ի վեր կը պատկանի բլովտիվի մասնաճիւղին
որ կը կրէ «Վարազդատ Արշակունի բաժակը» :

Պուլկարիւյ մարդական կեանքի պատմութեան մէջ, Հ. Մ. Ը. Մ. ը
ընդհանրապէս, իսկ տնոր մարդիկ անդամները մասնաւորապէս փըն -

Պուլկարի Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմէն
Մարտական մրցումներէ վերջ քաշուած խմբակար մը

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Վառնայի VI խումբի զայլիկներէն մաս մը, իրենց խմբակն Օռնիկ խմբակում
 եւ փոխ խմբակն Մուշեղ Կոստուրգովի հետ լուսանկարում

առուած լաւագոյն մարզիկներն են յաճախ, որոնց մասին զեաւատան-
քով կը խօսին մարդական շրջանակներու ու մամուլի էջերուն մէջ :

Պուլկարիոյ Հ. Մ. Լ. Մ. ը իր շարքերուն մէջ ունեցած է եւ ունի
համազգային չափանիշով մարզիկներ որոնք զանազան առիթ -
ներով հաստատած են ազգ. նոր մրցանիշեր եւ որոնք մեծապէս զեա-
ւատուած են անգամ պուլկար մարդական դաշնակցութենէն (Պ. Ն. Ս.
Ծ.) :

Աւելորդ չենք նկատեր անոնցմէ մէկ քանին յիշատակել հոս՝ իրենց
մեռք բերած փայլուն արդիւնքներով :

Ա — Ծովնդի Երեմեան (Վառնայէն) Պուլկարահայ բոլոր ողիմ -
պիականներուն — բացի առաջինէն — մասնակցած եւ բոլորէն ալ հրո-
շակուած է օրուան ախոյեան :

Ունի չորս ազգ. մրցանիշներ՝ 1) 100 մ. վազք՝ 11 1/10, 1933ին,
2) բարձրութիւն ցատկել՝ 1.73 (1934ին, պուլկարահայ ճրդ ողիմպիա-
կան, Բլովաիվ, 3) երկայնութիւն ցատկել՝ 6.71 (1934 Վառնայի Փէտէ-
րասիոնի կադմակերպած մրցանշդէսին, Վառնա), 4) Երեք քայլ
ցատքել՝ 13.31 (նոյնպէս Փէտէրասիոնի նոյն մրցանշդէսին 1934) :

Ունի նաեւ գունդ նետելու պուլկարահայ մրցանիշը 11.28ը :

Վերջին երկու տարին հետեւած է թէնիսի փորձերուն եւ 1937ին
շահած թէնիսի Վառնայի ախոյեանութիւնը օտար մրցորդներու դէմ :

Բ — Հրայր Սրապեան (Բլովաիվ, այժմ Մարօք) ունի 800 մեթր
վազքի ազգ. մրցանիշը 2.11ով (հաստատուած պուլկարահայ ճրդ ո -
ղիմպիականին, Բլովաիվ 1931ին) :

Մասնակցած է նաեւ զանազան պուլկարական մրցանշդէսներու
ըլլան տեղական կամ շրջանային որ միշտ ալ պատուաւոր արդիւնքներ
արձանագրած է :

Գ — Եփրատ Թակորեան (Բլովաիվ) խոստմնալից պատանի մար -
դիկ մը որ պուլկարահայ թրդ ողիմպիականին (Վառնա) շահած է 100
մ., 200 մ. եւ 400 մ. վազքերու առաջնութիւնները 11 4/10ով, 26 4/10,
եւ 1 0 2/5ով :

Վերոյիշեալ մարզիկները Պուլկարիոյ անունով մասնակցած են Ա.
թէնքի մէջ կադմակերպուած միջ - պալքանեան Աթլէթիկ մրցումնե -
րուն :

Կան նաեւ Պուրկազի, Սլիվէնի, Սոփիայի մասնաճիւղներուն մէջ
յաջող մարզիկներ որոնք կրնան պատիւ բերել շրջանին :

Ծառթպոլի (զնոգաղաթաղ) մարզին մէջ եւս Հ. Մ. Լ. Մ. ի Պուլկ-

կարիսյ շրջանը ունեցած է եւ ունի ներկայիս բաւական թիւով գնա -
հասուած խաղացողներ :

Անցեալի մէջ լաւագոյն խաղացողներ եղած են հանդուցեալ Պետ -
րոս Գաղանձեան, (1934ին դարձողութեան մը հետեւանքով վախճա -
նած) որ իր գեղեցիկ խաղարկութեամբ (կեղը - յառաջադաւ) մեծա -
պէս գնահատուած էր նաեւ պուլկար մարզ - շրջանակներէ եւ գրեթէ
տեսապէս կը մասնակցէր Բլոգոփի քաղաքային թեմին :

Թորոզմ Դալլաքահուն երկար տարիներ եղած է Բլոգոփի մաս -
նաճիւղի Փութպուլի խմբապետ եւ մարզիչը, նոյնպէս կը մասնակցէր
քաղաքային թեմին :

Հրայր Սրապեան, Ար - Քէպպպեան (այժմ Պոսթըն) , Յ - Արեմ -
եան եւն - եւն. :

Այժմ որպէս լաւագոյն խաղացողներ՝ կ'արժէ յիշել Օննիկ Ղարիպ -
եան եւ Կարս Կարապետեան (Վառնայէն) որոնք կ'անդամակցին նաեւ
Վառնայի առաջնակարգ , ազգ - տիպիզիոնի անդամ Թիշլան եւ իբր
յետապագաներ կը խաղան յիշեալ միութեան առաջին խումբէն :

Ս . Ղարիպեան, 1934 — 35 տարեշրջանին եղած է Պուլկար ազգա -
յին թիմի աջ յետապագ :

Վառնայի Հ . Մ . Ը . Մ . ի Փութպուլի առաջին թիմը, գրեթէ ամ -
բողջ շրջանի մէջ առաջնագոյն խաղացողներէ կազմուած է եւ Ըրդ եւ
Փրդ ողիմպիականներուն եղած է Փութպուլի ախոյեան խումբ եւ տի -
պցած՝ ՎՄԵԾՆ Տիգրանք բաժակին :

Նաեւ Փութպուլի մարզին մէջ ապագայ խոստացող ուժեր ունի Սո -
րիան, Բլոգոփիչը եւ Ալիփէնը :

Թ . Փաղարճըքի Ռուսէի եւ Եռւմէնի մասնաճիւղերը առաւելապէս
եղած են սկստաւական մասնաճիւղեր , իսկ Խոսքովան վերջին տարին
մարզական կենտրոն մէջ սկսած է գովելի եռանդ ցոյց տալ , ունի իր
նորակազմ Փութպուլի թիմը եւ կը պատրաստուի Ժրդ ողիմպիականին :

Հ . Մ . Ը . Մ . ի ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Վառնա, 1938 Յուլիս 20

Սիկեմի Հ. Մ. Ը. Մ.ի Փութադի Բ. խումբը 1928

Յ. Մրեմեան, Պուլկարեանայ տխոյնումը

ՌՈՒՄԱՆԻԱ

Ապագայ Հայ մարդական կեանքի պատմագրին տառազն Հայթաթ-թեյու, մասնագութեամբ, որպէս մուսնե ծանօթ ժը Ռուսմանայ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազմակերպութեան, հիմնուած իրական տուեալներու վրայ, և պատուած Ռուսմանիոյ չըջ. վարչութեան արխիւներէն, պիտի ջանամ տալ ամփոփ տեղեկութիւններ, պատմական թուականներ այս չըջանի գործունէութեան շուրջ:

Տախտին Վառնա էի, 1521 թ. սկիզբը երբ որ ժը Պալայ թերթերէն տեղեկացայ թէ Պուքրէշի մէջ պայութիւն ունի սկաուտական կազմակերպութիւն ժը մասաւորապէս 40 — 50 անդամ — անդամուհիներով: Քանի ժը ամիս վերջը ինն վիճակուեցաւ. զաղթել Պուլկարիայէն և Հասաւատուիլ Պուքրէշ: Ասալին ասթիւ իսկ հետաքրքրուեցայ տեանէն այս կազմակերպութեան նախաձեռնարկները և շարժաւորել գիւրնը:

Որպէս խմբապետ ինն կը ներկայանայ բարձրահասակ և նիւսարկաղժ երիտասարդ ժը Նրուանդ Սմաթեան՝ Վանեցի, զոր արդէն կը նանչնայի, իր Վառնայէն անցնելուն ասթիւ:

Փամանակէ ժը յետոյ կը պարզուի, որ յիշեալը քաջալերութիւն

Պուքրէշի սկաուտները

ստացած այդ շրջանի Գուքերէի ազգ. վարժարանի հոգաբարձութենէն եւ զանազան ազգայիններէ հիմը կը դնէ այդ կազմակերպութեան 1921 սեպտեմբեր սկիզբը :

Անցաւ ամիս մը եւ սկսան դժգոհութիւնները խմբակեան շուրջ, իր հակամանկավարժական ընթացքին համար, տղաքը սկսան պաղիլ եւ այն օրէն ահա սկսանք աւելի հետաքրքրուիլ այս կազմակերպութեամբ: Պարզուեցաւ որ յիշեալը ոչ վարչութիւն կազմած է եւ ոչ ալ կանոնաւոր արձանագրութիւններ ունի, այլ սկսած է դէպի շարք դուրս ծածել իրեն վստահուած պաշտօնը: Քանի մը երիտասարդներ խորհրդակցելով կը հրաւիրենք Պ. Սմարեանը որ կարգի բերէ այս դուրսը հիմնուելով Պոլսոյ մէջ ընդունուած ծրագիր — կանոնագրի տրամադրութիւններուն: Կը դիմենք հոգաբարձութեան որ կը համաձայնի կազմել վարչութիւն մը եւ կապ հաստատել Պոլսոյ Հ. Մ. Ը. Մ. ի հետ :

Նորարաց « Արարատ » ընթերցարանին մէջ կ'ունենանք առաջին ընդհ. ժողովը ուր կ'ընտրուի տեղական վարչութիւնը: Պիտի ընենք մեր առաջին վարչական ժողովը: Ժամագրուած ենք Պ. Գէորգ Քեւ — առնեանի տունը, կ'երթանք սակայն տունը մարդ չկայ: « Փօփա-նան » փողոցի տնկիւնի զարեջրատունը կը մտնենք եւ, մէյ մէկ զարեջրութեան տնկեւ, կը կազմենք դիւանը :

Ահա, այսպէս է որ հիմը կը դրուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի օրինաւոր կազմակերպութեան 1922 փետրուարին:

Ասկէ վերջ, շարժումը թափ ու ծաւալ կը ստանայ: Երկար կ'ըլլար ասոր ամբողջ պատմականը ընել: Ստորեւ կուտամ գլխաւոր դիմերը իր կեանքին —

1921 Մայիս — Գուքերէի մէջ սկսուողական շարժում մը ստեղծելու անհատական փորձ մը տեղի կ'ունենայ, ու կարճ ատեն տեսելէ յետոյ կը վիժի՝ նախաձեռնողին բացասական դժերուն հետեւանքով:

1922 Փետրուար 22 — Գուքերէի մէջ Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղի մը հիմնարկութեան առաջին պաշտօնական ձեռնարկը կ'ըլլայ նախաձեռնութեամբ Պ. Պ. Գ. Քէստանեանի, Արսէն Սայեանի, Յակոբ Պըզտիկեանի եւ Կ. Բոլատեանի եւ այս կերպով ստեղծուած մասնաճիւղը կը վաւերացուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պոլսոյ կեդրոնէն:

1922 Յունիս 12 — Կը կազմուի Սիլիստրէի մասնաճիւղը՝ Գուքերէի մասնաճիւղի կողմէ Սիլիստրէ զրկուած Յակոբ Թողաթլեանի, Յ. Պըզտիկեանի եւ Արսէն Սայեանի նախաձեռնութեամբ:

1922 Յունիս 22 — Գուքերէի մասնաճիւղէն անդամներու ջանք —

բով՝ կը հիմնուի Քոսթանցայի մասնաճիւղը, իր մէջ մուկելով Ար -
ծիւն մարմնակրթական տկուսքը՝ ֆուլթուրի իր երկու թիմերով :

1922 Յուլիս 26.— Կը հիմնուի Պաղարճըքի մասնաճիւղը նոյն քա -
ղաքը աշցելոց Պուքրէշի մասնաճիւղէն անդամներու նախաձեռնու -
թեամբ : Հ. Մ. Ը. Մ. ին կը միանայ «Փայլակ» մարզական միութիւ -
նը՝ ֆուլթուրի իր երեք թիմերուն հետ :

1923 Մայիս.— Սթրուկայի ուսմանահայ որբանոցին մէջ կը կազ -
մուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղի մը կորիզը՝ Պուքրէշի մասնաճիւղին
թելադրանքով եւ որբանոցին մարզանքի ուսուցիչ Յ. Թադաթիւանի
ջանքերով :

1923 Օգոստոս 10.— Քոստանցայի մէջ տեղի կ'ունենայ առաջին
ընդհ. բանակումը Պուքրէշի, Քոսթանցայի, Պաղարճըքի եւ Սիլիս -
թրէի մասնաճիւղերու սկսումներուն մասնակցութեամբ :

1923 Սեպտեմբեր 30.— Պուքրէշի մասնաճիւղին նախաձեռնու -
թեամբ կը դաժարուի Ա. Շրջ. ժողովը Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ռուսմանիոյ
Շրջանի : Շրջ. Վարչութեան անդամ կ'ընտրուին Պ. Պ. Տոքթ. Սալբի
(առնեապետ), Ե. Կիրենեան (առնեապետիւր), Վահէ Տիբասուրեան
(դանձապետ), Յ. Աթմասեան (համարակալ), Սիրունի (անդամ) :
Ուրիշ երկու ընտրուածներ երբեք չեն մասնակցիր աշխատանքի :

1924 Փետրուար 1.— Լոյս կը տեսնէ «Արի» իրր տեղեկատու Հ.
Մ. Ը. Մ. ի Ռուսմանիոյ Շրջանի : («Արի»ին Ա. տարին լոյս կը տեսնէ
7 թիւ, Բ. տարին 8 թիւ, Գ. տարին 4 թիւ, որմէ յետոյ կը դադրի երբ
Ֆիլիպէի մէջ կը սկսի հրատարակուիլ Հ. Մ. Ը. Մ. -ը՝ իրր երկու
շրջաններու օտկան) :

1924 Ապրիլ 14.— Քոսթանցայի «Բազրաս» մարզական միութիւնը
կը մուկուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղին մէջ՝ իր մարզիկներով ու
զոյքերով :

1924 Ապրիլ 14.— Պաղարճըքի մասնաճիւղին ֆուլթուրի «Փայլակ»
խումբը Բ. դասակարգի ախոյեանութեան 1924ի բաժակը կը շահի
մրցելով «Քալիաքաս» խումբին հետ :

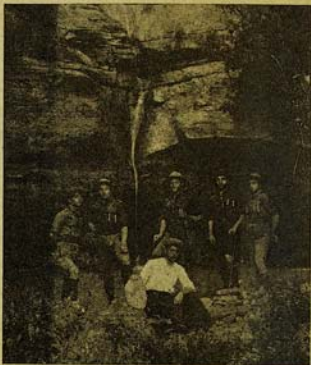
1924 Յուլիս 20.— Պուքրէշ, Ռուսէն Մարզական Ընկերակցու -
թեանց Դաշնակցութեան (F. S. S. R.) մարզապաշտին վրայ տեղի կ'ու -
նենայ Ռուսմանահայ Ա. ողիմպիականի մրցումներուն մէկ մասը :

1924 Օգոստոս 17.— Քոսթանցայի մէջ կը շարունակուին եւ կ'ա -
ւարտին մրցումները : Ընդհ. ախոյեան Յ. Ազադան (Պուքրէշ) որ

շահած է 3 առաջին 1 երրորդ մրցանակ։ Ախոյեան մասնաճիւղ՝ Պուգ-
բէշ։ Ծուխոյի յաղթական Պուգբէշ։ Դրօշարշաւի յաղթական Քոս-
թանցա :

1924 Օգոստոս 15 — 18.— Քոսթանցայի մէջ կը գումարուի Հ. Մ.
Ը. Մ. ի Ռումանիոյ Շրջանի Բ. Շրջ. Ժողովը։ Շրջ. պիւտնէ կը քուէ-
արկուի 48.000 լէշ։ Շրջ. վարչութեան անդամ կ'ընտրուին Սիրունի
(ատենապետ), Յ. Նշանեան (ատենադպիր), Վ. Տիրատուրեան (գան-
ձապետ), Տոքթ. Սալբի եւ Վահան Ալթունեան (անդամ)։ Ուրիշ եր-
կու ընտրուածներ երբեք չեն մասնակցիր աշխատանքի :

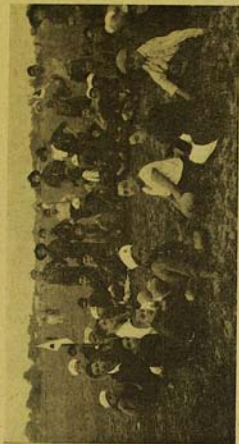
1924 Օգոստոս 4 — 18.— Քոսթանցայի մէջ տեղի կ'ունենայ Շրջ.

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պալլըֆի Մ. Յիւդի առաջնորդները այգեստանի
խմբին առջև :

Բ. Բանակում՝ Պուրբէշի, Քոսթանցայի եւ Սիւրսիւրէի մասնաճիւղերուն մասնակցութեամբ։

1925 Փետրուար — Հիմը կը դրուի Սիւրսիւրէի մէջ պաշտանական մասնաճիւղի մը, որուն հանդիսաւոր բացումը տեղի կ'ունենայ Զատիկին, Երջ. Վարչութեան ներկայացուցիչ Պ. Պ. Յ. Նշանեանի եւ Յ. Պզտիկեանի կողմէ։

Պուրբէշի սկստամներ եւ Սիւրսիւրէի որբանոցի սկստամները, 26 Յուլիս 1925ին արդատամբի մը պատում

1925 Մարտ 2.— Հիմը կը դրուի Կալացի մասնաճիւղին՝ Երջ. Վարչութեան կողմէ լիազօրուած Տոքթ. Սալբիի նախաձեռնութեամբ :

1925 Մարտ — Երջ. Վարչութեան հրաւերով Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերը հանդանակութեան մը կը ձեռնարկեն որք սկսածներու հանդերձանքին համար հաւաքելով 48,288 լէյ, մեծ մասամբ հնչուն դրամով եւ մասամբ կերպասեղէնով :

1925 Ապրիլ 18 — 20.— Երջ. Վարչութիւնը 50 հոգինոց առաքելութիւն մը կը ղրկէ Կէռլա՝ անդամներէ, մարզկէներէ եւ սկսածներէ բաղկացած : Եքեղ ընդունելութիւն մը կը կազմակերպեն երբեմնի հայաբազարին մեր ազգայինները : Այս առթիւ Փութալի մրցում Պուքրէշի Հ. Մ. Ը. Մ. ի խումբին եւ Կեռլայի Վիարթա խումբին միջեւ, այս վերջինին յաղթանակով | —3 :

1925 Յուլիս 19.— Պուքրէշ, F. S. S. R. ի մարզադաշտին վրայ տեղի կ'ունենայ Ռումանահայ Բ. ողիմպիականը : Օրուան թաղուհի Տիկին Բունտաքենան : Օրուան ախոյեան կը հռչակուի Վահրամ Մերձանեան (Կալաց) որ շահած էր 2 առաջին եւ 1 երկրորդ մրցանակ : Ախոյեան մասնաճիւղ՝ Պուքրէշ որ շահած էր 43 կէտ : Դրօշարշաւի ախոյեան՝ Պուքրէշ :

1925 Յուլիս 18 — 22.— Պուքրէշի մէջ տեղի կ'ունենայ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Գ. Երջանային ժողովը : Երջ. պիտանէ կը քուէարկուի 226015 լէյ, Նոր Երջ. վարչութիւնը կը կազմուի Սիրունի (ատենապետ), Ե. Կիւրճեան (ատենադպիր), Պ. Տէրմէնճեան, Գ. Հանի Արթինեան եւ Օ. Սինանեան : Ընտրուածներէն միւս երկուքը երբեք չեն մասնակցիր վարչութեան կազմին :

1925 Յուլիս 26.— Ռումէն մարզական Ընկերակցութեանց Դաշնակցութեան (F. S. S. R.) Կեդր. վարչութեան նիստին մէջ կը վաւերացուին Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պուքրէշի, Սելիսթիէի, Բուքարէշի, Պազարճըի եւ Կալացի մասնաճիւղերը իբր անգամ F. S. S. R. ի :

1925 Օգոստոս 10 — 25.— Գ. Երջ. բանակում Պալլըզի մէջ, ղլխաւորաբար Պազարճըի եւ Պուքրէշի մասնաճիւղերուն մասնակցութեամբ :

1925 Հոկտեմբեր — Երջ. Վարչութիւնը Պուքրէշի եւ Բուքարէշի Գալիսի Փութալի խումբերէն բաղկացած առաքելութիւն մը կը ղրկէ Քիշնէվ : Հ. Մ. Ը. Մ. ի երկու խումբերը այդ առթիւ Փութալի մրցում կ'ունենան տեղական խիստ զօրաւոր երկու խումբերու հետ, որոցմէ կը պարտուին :

1925 Հոկտեմբեր 4.— Կալապի մասնաճիւղը, Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ռուս-մանիոյ մասնաճիւղերուն մէջ առաջինը բլլալով կը սարքէ իր տեղա-կան մրցանակը: Օրուան տխրեան՝ Եստրաթիւն Պետոյեան՝ որ շահած է 5 առաջին մրցանակ:

1925 Նոյեմբեր 21.— Երջ. Վարչութիւնը անգամներու եւ մար - գիկներու առաքելութիւն մը կը գրկէ Ռուսուք, որ այդ առթիւ տե-գի կ'ունենայ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ռուսմանիոյ եւ Պաշկարիոյ Երջաններու խորհրդամարտը, հիմը գրուելով երկու շրջաններու գործակցու - թեան, ստեղծուելով «Հ. Մ. Ը. Մ. ար իրրեւ հասարակաց որկան», Առժամեայ կեդր. յանձնախումբ Հ. Մ. Ը. Մ. ի, եւ արուելով որո - շումներ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կերպոյնին վերստեղծմանը համար:

1925 Դեկտեմբեր 7.— Հ. Մ. Ը. Մ. ի Պաշքէի մասնաճիւղը բա - ցումը կը կատարէ իր սեփական տկումքին:

1926 Եռնուար — Երջ. Վարչութեան նախաձեռնութեամբ յոյս կը տեսնէ «Ուղեցոյց Արեւի առաջին հատորը, նորոնմաներու պատ - րաստութեան նուիրում»:

1926 Մարտ 4.— Երջ. Վարչութիւնը կը սարքէ հայկական շքեղ երեկոյթ — պարահանդէս մը, Լիւսէրթաֆէլի սրահներուն մէջ: Կը դո - յանայ մօտ 55000 լէշի դուս հասոյթ մը՝ բացի պարահանդէսին մնա - ցած պատգործելի գոյքերէն՝ որոնց արժէքը 30.000 լէշին պակաս չէ:

1926 Մայիս — Երջ. Վարչութիւնը յոյս կ'ընծայէ «Ուղեցոյց Արեւի Բ. հատորը՝ նուիրում Բ. կարգի սկստւածներու պատրաս - տութեան»:

1926 Մայիս 14.— Աշխատանքի հայազգի նախարար Պ. Դրիգոր Թրանքու Եւջ կ'ընտրուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ռուսմանիոյ Երջանի պատուոյ նախագահ, տխրուս՝ դոր Պ. Թրանքու Եւջ կ'ընդունի 8 Յուլիս թուա - կիր գրով մը:

1926 Յուլիս 13.— Կալապի մէջ տեղի ունեցած միջազգային մրցա - հանդէսի մը առթիւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի անդամներէն առաջնութիւն կը շա - հին Պ. Պ. Մ. Միլեան (երկաթ), Յ. Պետոյեան (ձող) եւ երկրորդու - թիւն Վ. Արզուեան (ձող) եւ Ա. Պաշխաշեան (ուսով բարձրութիւն):

1926 Սեպտեմբեր 4.— Տեղի կ'ունենայ Դ. ողիմպիականը Մար - մակրթութեան Ազգային Հաստատութեան (O. N. E. F.) սթատիսմին վրայ: Օրուան թագուհի՝ Տիկին Ա. Մանիսալեան: Ախոյեան Մովսէս Ելուկեան (Պաշքէ) որ շահած էր 2 առաջին, 1 երկրորդ մրցանակ: Ախոյեան մասնաճիւղ Պաշքէ որ շահած էր 90 կէտերէն 60ը: Դրօ —

շարժաւի յաղթական Պուլքէշ: Մրցումներու ընթացքին կը կոտորէին նախորդ ողիմպիականներու մրցանիշերէն 10ը:

1926 Սեպտեմբեր 5 — 7 — Դ. Երջ. Ժողով Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Ռուսմանիոյ Երջանի: Կը ջուլտարկուի 290.000 լէշի Երջ. պիւտճէ մը 1926—27ի համար: Նոր Երջ. Վարչութիւնը կը կազմեն — Սիրունի (Ատենապետ), Համազասպ Փիրանեան (ատենադպիր), Արտ. Թ. Թովմասեան (գանձապետ), Դ. Քէստանեան, Օննիկ Սինանեան, Գ. Հաճի Արթինեան, Յակոբ Պզտիկեան:

1925 Նոյեմբեր 21 — Ռուսմանիոյ մէջ տեղի կ'ունենայ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Ռուսմանիոյ եւ Պուլկարիոյ Երջ. վարչութեանց խորհրդատուութիւն: Կանան յաղորդներու մասնակցութեամբ: Կը դրուին դորժակցութեան մը հիմեր, եւ որոշումներ կը արուին Հ. Մ. Ը. Մ. Կեդրոնի վերատեղեւան համար: Այդ արուած որոշումները իրականացնելու պատճառով կ'որոշուի ետգծի Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Առմանայ կեդր. յանձնախորհրդ մը: Այս Յանձնախորհրդին անդամ կը կարգուին Ռուսմանիոյ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Երջ. Գ. Տոյթ. Սարի. Գրիգոր Յակոբեան եւ Սիրունի, իսկ անժամանակ՝ Բ. Նանեան, Ս. Պապիկեան: Պուլկարիոյ կողմէ Գ. Տոյթ. Թովմասեան, Թաւուր Թաւուրեան եւ Կարո Ղազարեան, իսկ անդամներ Ներսէս Աստուածատուրեան եւ Լեւոն Գառնեան:

1927 Սեպտեմբեր 4 — Պուլքէշի O. W. E. F. Ի դաշտը տեղի կ'ունենայ Դրդ. ողիմպիականը: Օրուան ախոյեան կը հռչակուի Մովսէս Եւսեան, ախոյեան մասնաճիւղ Պուլքէշ: Դրոշարշաւը կը շահի Պուլքէշ, իսկ Փոսթալի մրցում տեղի յունենար: 1927ին Ռուսմանիոյ Երջ. Վարչութիւնը կը ետգծակերպէ Երթակի աղէտեայներուն, օգնութեան գործը եւ ետ հանգանակէ 12.700 լէշ, որը Հայ Կարմիր Քայի միջոցաւ կը գրկուի Հայաստան իր նպատակին:

1928ին Սիրիոյ մէջ Զատիկի տօներուն կը դուստարուի սկսուած պետերու հաւաքումը, իսկ օգոստոս 22ին Պուլքէշի մօտակայ Պան — եասա անտառին մէջ տեղի կ'ունենայ սկսուած վարիշներու Ծօրեայ բանակումը:

1928ին կը կազմակերպուի Երջ. Վարչութեան նախաձեռնութեամբ Պուլկարիոյ երկրաշարժէն աղէտեայներու օգնութեան գործը, Ֆիլիպէի մէջ կը բացուի անդակայան մը:

Նոյնպէս 1928ին, Ռուսմանայ Սրունկայի որբանոցին փակու — մով կը լուծուի եւ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Սրունկայի մասնաճիւղը:

1929ին, Գուգրէշի մէջ կը մեծարկուի կանանց բաժնի կազմու-
թեան :

Այժմ արդէն Մարգարուններու Ֆոնտ Թումանիոյ շրջանը պատ-
րաստ պրամ ունի քանի մը հարիւր հազար լէյի դումար մը, պաշ-
տան գրամատան մը մէջ: 1927էն մինչեւ 1939՝ Թումանիոյ շրջանը
միշտ մնաց իր միւսնոյն հասնողին ու ծաւալին մէջ, որ որի աւելի
ծաւալելով :

ՆԵՍՐԱ

ՅՈՒՆԱՍԱՆ

1924 Յունիսին էր որ հիմը դրուեցաւ Յունաստանի շրջանին: 1922էն
ի վեր պոլսթիւն ունէին սկառասական երկու խումբեր, — մէկը Ֆիք-
սի մէջ, միւսը Քաթինիան: Ֆիքսը կը գեկաւորուէր Պ. Պեարտո Գարա-
հանի, իսկ Քաթինիան՝ Պ. Հայկ Տէաէեանի կողմէ :

Նրբ սկառասական առաքելութիւնը վերջ պտաւ, Պ. Մալումեանի

Արէնք, Ֆիքսի մասնաճիւղի առաջնորդական կազմը

Հրաւերին վրայ Զիքսի մէջ տեղի ունեցաւ խորհրդակցական ժողով մը երկու խմբապետներու եւ քանի մը վարիչներու ներկայութեան, եւ այսպէսով Հիմը դրուեցաւ Եռնաստանի շրջանին : Քանի մը շաբաթ վերջ արդէն կազմուած էր Եռնաստանի Ա. շրջանային վարչութիւնը, հետեւեալ կազմով : Գ. Գ. Առաքել Պետրոսեան, Ս. Տաժլամեան, Պատուելի Աճէմեան, Յակոբեան եւ Յովհաննէսեան : Գ. Յարութեան Փութպոլի խմբապետ, Գ. Գ. Հայկ Տէտէեան եւ Պետրոս Դաշեան՝ սկսուտ խմբապետներ :

Վարչութիւնը գործի սկսելով որոշեց Հրատարակել Նոր Անդամաց անունով ամսաթերթ մը եւ կազմեց Սինկրույի, Աթէնքի եւ Բիրէայի խումբերը, Սեպտեմբերին ալ կազմուեցան Փութպոլի խումբերը :

Բացման Հանդէսը տեղի ունեցաւ Զիքսի մէջ, սեպտեմբեր 3ին, հոծ բազմութեան մը ներկայութեան : Երջանի խմբապետ Գ. Մ. Մալումեան յանձնեց խումբի դրօշակները եւ աստիճանները : Աթէնքի, Զիքսի եւ Բիրէայի աւագ խմբապետ կարգեց Գ. Պետրոս Դաշեանը, իսկ Քօքինիայի եւ Սինկրույի շրջանին՝ Գ. Հայկ Տէտէեան : Եւ այսպէս քանի մը ամսուան մէջ սկսուտներու թիւը Հասաւ մօտ 400ի :

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Եռնաստանի Երջանային Կեդր. Վարչութիւնը ունեցաւ 7 մասնաճիւղեր, Աթէնքի եւ Բիրէայի շրջաններուն, ինչպէս նաեւ Կրեաէ կղզիին մէջ :

Աթէնքի շրջանը՝ երկու մասնաճիւղեր, — Զիքս եւ Սինկրու : Բիրէայի շրջանը եւս ունի երկու մասնաճիւղեր, Լիքազմա եւ Քօքինիա :

Հ. Մ. Ը. Մ. եւս մասնաճիւղեր կազմուեցան նաեւ Ռէթիմօ եւ Գանտիա քաղաքները, Կրեաէ կղզիին մէջ :

Իսկ Փութպոլի խումբեր, Նէօն — Ճալէքօնի, Վոլոյի, Միտիլիի եւ Քալամաթայի մէջ :

Նոր Եռնաստանի, այսինքն Մակեդոնիոյ եւ Թրակիոյ մէջ Հ. Մ. Ը. Մ. ը մասնաճիւղեր պահեց Սելանիկ, Տրամա, Քոստթի եւ Սէրէզ, որոնք սակայն, յետոյ, պարազաներու բերմամբ, մասնաճիւղաւորապէս դադարեցան գործելէ :

Անդամներ — Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղային անդամներու, սկսուտներու եւ մարդիկներու թիւը հետեւեալն եղած է Հին Եռնաստանի մէջ :

Արձև	սկսուած	մարդիկ	փութալ
Յիշատակ	110	35	26
Սինկրոն	24	4	—
Բիրլա			
Լիփապատ	35	12	16
Քաղաքի	35	10	16
Նիւն - Յալիքան	—	—	13
Ռէթիփա	—	—	18
Գանաթա	—	5	16
Ընդհ. գումար՝	204	66	105

Միտքեան աթլէթիք եւ սկսուած գործունէութիւնը կանոնաւոր — բարձր յառաջ տանելու նպատակաւ Շրջան. Կեդր. Վարչութիւնը բնութեան էր երկու յանձնարարութեան, Աթլէթիք կեդրոն. յանձնարարութեան եւ սկսուած կեդրոն. յանձնարարութեան :

Յուսկոյի ճիւղն ալ յետագային յանձնուեցաւ աթլէթիք կեդր. յանձնարարութեան, իսկ սկսուած կեդրոնը իր ուսերուն վրայ առաւ կեդրոն. վարչութիւնը, որ կազմեց միեւնոյն առանձն սկսուած խմբակներու ժողով մը, գրաւելու համար սկսուած կեդրոն — բոլոր :

Բաժնակալներ. — Աթլէթիք եւ Բիրլայի հայ սկսուածները աճէն տարի կանոնաւոր ընդհանուր բանակումներ ունեցած են Աթլէթիք մասնակալ գաղութներ :

Տարին զրեթէ երկու անգամ, հայ սկսուածները յունական սկսուած կեդրոնին կողմէ խառն բանակումի եւ միեւնոյն առանձն զննութեան հրաւիրուած են :

Աճէնէն կարեւոր խառն բանակումը տեղի ունեցաւ Կեսարիանի բլուրներուն վրայ, որու ընթացքին հայ սկսուած կեդրոնը առաջնացան Յոյն ընդհ. սկսուած պետին գնահատանքներուն :

1927 թ. ընթացքին ալ, ձէճօղորի մը կազմակերպուեցաւ Յոյն կեդրոնին կողմէ : Երկրին բոլոր նահանգներէն ու կղզիներէն սկսուած կան խումբերը Աթլէթիք հասարակեցան ու բանակում ունեցան Աթլէթիք Սթատիստի մէջ : Հայերուն կողմէ կը մասնակցէին յատկապէս Սե — լանիկէն Աթլէթիք հասարակ հայ սկսուածներու խումբը, առաջնորդու — թեալ Գ. Ա. Մակարեանի : Սելանիկի խումբը միանալով Աթլէթիք եւ Բիրլայի հայ սկսուած կեդրոնին, կատարեցին իրենց վրայ ծանրացող պարտականութիւնները աճենայն կարգապահութեամբ :

Տեղագրական և Երկրագրության խորհուրդի անդամները

Յաւաստանի իսկ սկսուածական Ա. Ե. Բ. խումբերը 1922ին
 Մէլ-հըլ՝ Պ. Արամ կայծակ՝ կեդր. վարչութեան մարտադահ,
 այ Ե. ճախ կազմը 2 կազմակերպիչները՝ Գայեան Ե. Ն. Մամուկեան

Մարզակամ — Սկսուածից լայն տեղ զբաւած էր Յունահայ երիտասարդական կարգերու մէջ: Վերջին տարիներուն է որ աթլէթիզմը սկսած է ներմուծուիլ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Յունաստանի շարքերուն մէջ:

Ֆութպոլը զբաւած է բաւական կարեւոր տեղ մը: Աթլէթ ունեցած է 4 ֆութպոլի խումբեր:

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ֆութպոլի Ա. խումբը Աթլէթի լիկային մէջ քա — նիցս յաջող մրցումներ ունեցած է տեղական յունական խումբերու հետ եւ մասնակցած յունական բաժակի մրցումներուն:

Դժբախտաբար, ֆութպոլիստներու թիւը տակաւ նուազեցաւ իբր հետեւանք արտագաղթի եւ տնտեսական պայմաններու: Լաւ խաղա — ցողներէն շատեր մեկնած են Ֆրանսա կամ Հարաւային Ամերիկա, իսկ ուրիշներ քաշուած են զբաղումներու պատճառաւ:

Յունահայ Ա. Ողիմպիականը տեղի ունեցաւ 1929 մայիսին:

Յունական Ողիմպիականէն յետոյ, Պալքանեան երկիրներու Հ. Մ. Ը. Մ. Ի վարչութիւններուն գործակցութեամբ, Յունաստանի Հ. Մ. Ը. Մ. Ի իբր Պալքաններու Հ. Մ. Ը. Մ. ներու ներկայացուցիչ, իր մասնակցութիւնը բերաւ համապալքանեան միջազգային ողիմպիականին, որ սարգսնեցաւ Աթլէթի սթատիումին մէջ, 1929 սեպտեմբեր ամսուան ընթացքին:

Յունաստանի Հ. Մ. Ը. Մ. Ի թէեւ ունեցաւ փայլուն օրեր, բայց անցուցած է նաեւ ոչ — քաջալերիչ շրջաններ: Դէպի Ֆրանսա, Մու — րիւս եւ Հարաւային Ամերիկա գաղթներուն պատճառաւ, մարզուած եւ փորձառու ոյժեր մեկնած են երկրէն: Կեդրոն. վարչութիւնները աշ — խատած են վերակազմելու միութիւնը իր բոլոր մարզերուն մէջ:

Յունաստանի Հ. Մ. Ը. Մ. Ի կը գործէ արտասահմանեան երկիր — ներու մէջ զանուոգ բոլոր Հ. Մ. Ը. Մ. ներէն տարրեր զրութեամբ: Սկսուածիցմը Յունաստանի մէջ պետական հսկողութեան եւ հոգածու — րեան տակ ըլլալով, թերեւ զանազան քաղաքական տուեալներու բերմամբ, թոյլատրուած չէ Հայերուն ունենալ տեկախ սկսուածական կազմակերպութիւն, ինչպէս Պուլկարիոյ մէջ, եւս.:

Հայ սկսուածները ճանչցուած են որպէս յունական կեդրոնի 22րդ եւ 23րդ մասնաճիւղեր: Հայ սկսուածական կազմակերպութիւնը կը վայելէ, միւս կողմէ, որոշ ազատութիւններ եւ ունի իր ներկայա — ցուցիչը յունական կեդրոնին մէջ: Պէտք է յայտնել նոյնպէս որ Հայ սկսուածները միշտ զովստանքի արժանացած են յոյն սկսուածպետե — րու կողմէ, որոնք համակրանքով լեցուած են իրենց Հայ եղբայրնե — րու հանդէպ:

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի, իբր Հայ Աթլէթներու միութիւն, պաշտօնապէս

հանձնուած է յայն կառավարութեան կողմէ, 5012/26 թիւ հրամանագրով :

Ունեցած ենք նախպէս Օրիորդաց Մարզական Միութիւններ, եւ գործադրութեան դրուած է գործունէութեան նոր ծրագիր :

Անցեալին մէջ, Միութեան նիստականը ապահովուած էր պատահական նստատեղիներով եւ նիստ Ռոթ Ռիլիֆի կատարած դրամական սպասարկումներով :

Նիստ Ռոթը Յունաստանի մէջ վերջ տուած է իր գործունէութեան, որով տուած է միութիւնը: Այս պարտական չէ յայտադրուելուցած Միութիւնը որ կը ջանայ իր նիստականը ապահովել մեծ ճիշդութիւնով:

Մեր շրջանը երկուստեան ունեցած է նաեւ իր մարզական ամսաթիւրը :

Միութեան Պատ. նախագահն էր Պ. Ա. Պետրոսեան, որ նիստապէս թէր շարունակելու ոգտակար կը հանդիսանար անոր: Երջանային կեդր. վարչութիւնը կազմուած էր հետեւեալներէ.— Պ. Պ. Վ. Զիկու-նի* (տաննապետ), Պ. Սարգիսեան* (տաննապետ), Մ. Բարթիկ-եան* (գանձապետ), Պ. Մարկոսեան եւ Վ. Տէր Միքայիլեան:

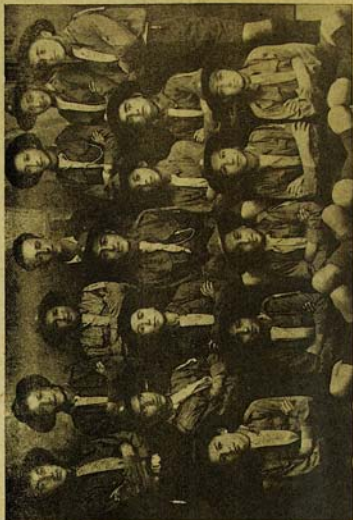
ՄԵՐ ԶԱՌՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔ

ՍՈՒՐԻԱ

Եթէ զինազազարէն անմիջապէս վերջ, 1918ին, Պոլիսը եղաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ծնունդ տուողը, համարժակորէն նաեւ կարելի է յայտարարել, թէ Սուրիա եւ Լիբանան եղան անոր անմիջական աշխատանքի գետնները ուր Միութիւնը շուտով հոգ գտաւ ու դարգացաւ, հասնելով ներկայիս իր ամենափայլուն մակարդակին, միեւնոյն ժամանակ բարձրացնելով իր մասնաճիւղերու թիւը մօտ քսանի :

Հակառակ մեր այս տարածումին, կարելի է ըսել, թէ մենք լիովին կատարած ենք այն ինչ որ կը պատուի մեզմէ, ու այլ խոսքով տառացիորէն կը պարտադրէ մեր միութեան վեհ նպատակը, որուն համար գոհոգութիւններու գոհաբարոյնին, ու պարտականութեանց ամենամանրին առջեւ երբեք երկընտրանք կամ տատամսում չենք ունեցած :

Հպարտութեամբ կ'արձանագրենք, եւ թող մեզի ներուի մեր այս յաւակնութիւնը, թէ՛ արուած ներքի պայմաններու տակ, ու մանաւանդ սակաւաթիւ գործած ուսերու ներկայութեան, բարձրացուցած ենք Հ. Մ. Ը. Մ. ի անունն ու գործը այն մակարդակին ինչ որ վայել է իրեն :

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի ՓԵՂՈՒՅԻ մանուկների սկսաւորմբու խումբը
 փերթիմ շաւիմ մէջոքը՝ խմբակոտ փրալ Գալուս

Հ. Մ. Ա. Մ. ի Պեղարի Մ. Գևորգի Ա. Խոսրոս

Գրեւ ըլլալով հանդերձ մեռաք բերուած յաջողութիւններէն, բաւարար չենք զգար զայն, այլ աւելի քան երբեք հաստատ հաւատքով կը փարինք այն յիշելի գործին որուն մէջ յատկօրէն կը տեսնենք ոչ միայն հայ երիտասարդութեան Ֆիդէլիտեան եւ քաղաքական զարգացումը, այլ մէկը այն հզօր ազդեակներէն, որ Հայը Հայ պիտի պահէ զազաթաշխարհի ոչ հաստատուն մը ալ ամսօրեայ գոյալիմակին մէջ :

Ինչպէս ըսինք, չենք գտնուար եղածով : Աշխատելու խանդը որ եւ է մասնական աւելի կ'եղայ մեր բոլոր մասնահիւղերու քով, որոնք հակառակ տնտեսական անօրինակ տաղանդին, ու տեղ տեղ հանդիպած արտառոց արգելքներուն, տնդադին աշխատանքի լծուած են, տարուէ տարի աւելի փայլուն գործունէութեամբ մը ներկայանալու Հ. Մ. Ը. Մ. ի ստորոջական հոյիւն մէջ :

Քանի գրի կ'առնուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի ընդհ. գործունէութիւնը, անոր քառամեակին առթիւ, գովելի նախաձեռնութեամբը Քառամեակի Տօնակատարութեան կեդրոնական Մարմինին, Հ. Մ. Ը. Մ. ի Սուրբի եւ Լիբանանի Ծրջ. վարչութիւնը ստորեւ կուտայ իր շրջանի մասնահիւղերու գործունէութեանց ամփոփ մէկ տեղեկագիրը, սկսելով շրջանիս մէջ ամենաշուտ կեանքի կոչուող մասնահիւղէն :

1. **ՊԵՏՐՈՒԹ** — Կարելի չէ ըսել, թէ Հ. Մ. Ը. Մ. ի քառամասնահիւղերը այսօր գոյութիւն չպիտի ունենային Սուրբի եւ Լիբանանի մէջ, եթէ առաջին անգամ Պէյրութ նախաձեռնող շրջար կազմելու շրջանի անդամներէ մասնահիւղը, բայց համարձակօրէն կարելի է յայտարարել, որ եթէ Պէյրութ իր կազմակերպութենէն անմիջապէս յետոյ չմտածէր կազմակերպել նաեւ շրջանները, հաւանական էր որ այսօրեւ կուտ եւ կազմակերպուած շրջար Սուրբի եւ Լիբանանի մասնահիւղերու ստորոջութիւնը :

Քանի կը գրուի Հ. Մ. Ը. Մ. ի Սուրբի շրջանի գործունէութիւնը, հարկ է արձանագրել հոս անունները այն քանի մը Պոլսահայ անձնուէր երիտասարդներուն, ինչպէս՝ Պ. Պ. Ալպէր Յակոբեան, Հայկ Պուտաքեան, Ժիրայր Պալեան եւ Յակոբ Հայրապետեան, որոնք հազիւ ոտք դրած Լիբանանի հողին վրայ, ու տակաւին անստոյգ իրենց ոչ միայն ապագային այլեւ առօրեայ հացին, համբուրելի զազափարը ունեցան ծնունդ տալու Հ. Մ. Ը. Մ. ի, ու աշխկից ունենալով զազուութիւն քանի մը մարդասէր երիտասարդները, խիստ գծուար պայմաններու տակ հիմը դրին Հ. Մ. Ը. Մ. ի անդրանիկ մասնահիւղին Պէյրութի մէջ :

1923ին երբ հիմնուեցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնահիւղը, կարգ մը գաղութներէ զուտ, մարմնակրթական շարժումը (սփոր) գրեթէ զո-

յութին շունչը Պէյրուսի մէջ: Հ. Մ. Ը. Մ. ի Փութպուլի խումբին խաղերը հետզհետէ օրինակ դարձան տեղացի երիտասարդութեան, հետեւելու. դադրական չայլուն, ու նոյն տարուայ վերջաւորութեան, Հ. Մ. Ը. Մ. ի շարքին կային նաեւ արարական քանի մը ներկայանալի խումբեր, որոնց հետ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ունեցած խաղերը վերջացած են միշտ Հ. Մ. Ը. Մ. ի յաղթանակով: Ասոնք խթան մը եղած են մինչեւ այդ անկողմակերպ ու անորոշ հայ երիտասարդութեան բոլորուելու Հ. Մ. Ը. Մ. ի շարքը բնդարձակելով անոր գործունէութեան ասպարէզը:

Փութպուլի հետ դուպրնիսաց յասակացած են արլէթիք խաղերը, ու առաջին անգամ՝ 1923ին մասնաճիւղը սարքած է իր անդրանիկ ու դիմպիականը ուր Հ. Մ. Ը. Մ. ի մարդիկները տուած են խիստ զնա-հատայի արդիւնքներ, որոնցմէ քանի մը հասար հետադային մաս-նակցելով Սուրիոյ եւ Լիբանանի միջազգային ոգիմպիականներուն, չափած են ախոյեանութիւններ, ինչպէս Եղր. Օննիկ Փիլիկեան 100 մէթր արդելարութիւն, Նուպար Արսէնեան 200, ու Յակոբ Գաւաեան 1500 մէթր վազքի մէջ:

Հոկտոսի մարզական զանազան ճիւղերու մէջ Պէյրուսի յաճախ ունեցած նուաճումներուն, սկստական բաժինը դժբախտաբար միշտ սպասուած արդիւնքը չէ տուած, եւ այդ անոր համար, որ մասնաճիւղը կարող սկստու խմբապետներ չէ ունեցած: Քանիցս մեռնարկներ եղած են արատաւաճանէն հմուտ խմբապետներ բերելու, բայց զա-նազան պատճառներով այդ մեռնարկները ամչութեան զատապար-տուած են, ու ներկայիս ալ անհրաժեշտ պէտքը կայ սկստու խմբա-պետի մը: Այդ պակասը սակայն պատճառ եղած չէ որ բոլորովին ան-տեսուի մարզական այս ճիւղը Պէյրուսի մէջ, բոլոր վարչութիւնները իրենց կողքին ունեցած են սկստական խորհուրդներ, որոնք առաւե-լապէս զբաղած են սկստական գործերով: Այժմ մասնաճիւղը ունի սկստական եւ դաշտակներու շորս տասնեակ խումբեր, որոնք սկսնակ եւ ետանդուն ուժերու ղեկավարութեան տակ կը խոստանան տպադային աւելի բեղուն աշխատանք մը ցոյց տալ:

Պէյրուսի մասնաճիւղի գործունէութեան մեծագոյն առաջըր սա-կայն կը նկատուի իր Փութպուլի դաշտէն վերջ, որուն համար ծախ-սուեցու աւելի քան 20.000 Փրանք, իր վերջերս վարձած Ակումբ - պարտէզը, որ իր դերքովն ու օժտուած մարզական գետիկներովն ու գործիքներով, կը խոստանայ քաղաքի երիտասարդութեան ժամա-դրավարը դառնալ: Ակումբը իր մէջ այժմ ունի Թէնիս, Գաւաթ-պու, Հորիզոնական ու զուգահեռ ձողեր եւ սրահի զանազան խաղեր՝ ինչ-պէս փինկ Ժոնկ, ճաթակ եւ այլն:

Պէյրուսի մասը վերջացնելէ առաջ, աւելորդ չենք նկատեր քանի մը տող գրել անոր տարեկան տօնաւանդէսի մասին: Մասնաճիւղը իր տարեկան ծախսերը Հոգալու, դաշտի ու Ակումբի յետնեալ պարտքերը փակելու համար, երեք տարիներէ ի վեր Յունիս ամիսին կուտայ բացօթեայ տօնաւանդէս մը, որոնցմէ առաջին ու երկրորդը տեղի ունեցան, Պէյրուսի քաղաքապետի բարեհաճ եւ բացառիկ արտօնութեամբ, քաղաքապետարանի ընդարձակ եւ ծաղկաւետ պարտէզին մէջ, ու վերջինը իւր Ակումբ-պարտէզին մէջ:

Այս տօնաւանդէսները խնայական խրախմանքի ու վայելքի ժամեր հայթայթելով ժողովուրդին, որուն համար այլեւս պահանջք չարձաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Տօնաւանդէսները, ամէն անգամ միութեան 10.000 Քրանքի զուտ հասոյթ մը կ'ապահովեն, որոնցմով այսօր Պէյրուսի մասնաճիւղը կրցաւ դեղեցիկ Ֆութպոլի դաշտի մը եւ Ակումբի մը տէրը դառնալ:

Մասնաճիւղի անդամներուն թիւն է 250, սկաուտներուն՝ 40, իսկ տարեկան պիւտէն՝ 40.000 Քրանք:

2. ԴԱՄԱՍԿՈՍ — Մեր շրջանի երկրորդ կաղժուած մասնաճիւղն է Դամասկոսը, որուն նախաքայլը առնողը եղած է եղբ. Լիւսն Արզարեան: Առաջին տարիները եղած են առաւելապէս կաղժակերպումի շրջան, ու մարմնակրթանքի հանդէպ ժողովուրդի ունեցած բացասական դիրքն ու անգիտակցութիւնը պատճառ եղած են անոր ոչ յարաճուն վերելքին: Սակայն 1928ին կը սկսի իր դործի ընդարձակման

Պէյրուս — Սկաուտական կրպակն սպորտդուրին.

չրհանք, որ հետզհետեւ իր շուրջ կը համախմբուին դադութի տուղջ երիտասարդութիւնը: Եւստով կ'ունենայ Սուրբոյ եւ Լիբանանի ամենաուժեղ Փութպոյի խումբը ու տարիներ կը պահէլ զայն որուն շատ մը մրցումները Պէյրութի մէջ՝ ըլլայ տեղական խումբերուն դէմ, ու մանաւանդ Պաղէստինի տեղյ. ստիկաններու եւ բանակին խումբերուն դէմ, սակայն ի անորինակ խանդավառութիւն, որ բազմաշաղարժ պոպուլարը, իսկու յաղթանակին իր սիրած Փութպոյի խաներուն, անգիրջ ծափահարութիւներով ու բախ բացակամչութիւններով ուսամբարձ կը հետացնէր զանոնք զաշտէն:

Դժբախտաբար զգայխորէն տկարացած է այդ խումբը ներկայիս, իր խաղացողներուն զործի բերումով մեկնած ըլլալուն պատճառով: Այժմ ունի 3 Փութպոյի խումբեր, 2 պատքէթ-պոյի եւ մէկ տղջկանց: Անդամներուն թիւն է 90, սկստւածներուն՝ 50, եւ տարեկան պիւտճէն՝ 10.000 Փրանք:

3. ՀԱՒԷՊ — Հպարտ ենք արձանագրելու, որ Հայէպը Սուրբոյ եւ Լիբանանի Հ. Մ. Բ. Մ. ի կազմակերպութեան պատուոյ տեղը կը գրաւէ, 60 հազարի հասնող հայութեան մէջ միակ պոպուլար ճրագն է, որ իր հոգանիին տակ տուած է դադութի ամենատուղջ տարրը՝ պատանի — երիտասարդութիւնը, անոր կուտայ Փիլիքեական դաստիարակութեան հետ արժանաւոր Հայեր գտնուելու մտային պաշարը:

Կազմուած 1925ին, միաժուլումովը տեղւոյն «Համագրասոյ», «Տալարիկ» եւ «Կայծակ» անջատ խումբերուն, այսօր միակ մարմնա-

Հ. Մ. Բ. Մ. Պէյրութ — Դամասկոս խառն կազմը, ընդդէմ եգիպտական երկրորդական վարժարաններու խառն խումբին, 1939ին:

կըթական միութիւնն է, որ ուժ եւ կշիռ ունի մարմնակըթական շար-
ժումը զեկամարելու:

Իր ընդարձակ մարդադաշտը, ուր կողք կողքի կը գտնուին
Փութպօլ, պասքէթ-պօլ, Թէնիս, շուեսական մարզանք, ժամադրա-
վայրն է Հայկականայութեան մարզասէր հասարակութեան: Առանձին
առանձին յանձնախումբեր, իւրաքանչիւր խաղի յատուկ, եւ վարչու-
թեան հովանաւորութեանը տակ, բարի նախանձէ դրդուած, ու մէկ-
դմէկ դերասանցելու ազնիւ նպատակով, տարուէ տարի աւելի զգալի
նուաճումներ կը կատարեն, կը ստուարացնեն իրենց շարքերը, կը հա-
սասարակչուն վարչութեան պիտանէն, ու կը դաստիարակեն իրենց
շուրջ համախմբուած բազմութիւնները:

Սկստաւական խորհուրդը, մէկը ամէնէն գործունեայ յանձնա-
խումբերէն, ունի այսօր 300 սկստաւներ իր վարիչ առաջնորդներով,
նրէցներու փաղանքով եւ գայլուկներով, որոնց Թիւր շատ գիւրին
կրնայ բարձրանալ 1000ի եթէ հնարաւոր ըլլայ ամէն գիժոգի գոհա-
ցում տալ, ու մանաւանդ եթէ վերջերս սուրիական կառավարութիւնը
որոշ արգելքներ չդնէր առանձին խմբաւորումներու:

Սկստաւները ամէն տարի բանակումի կ'երթան Հալէպի շրջանի
Հայ գիւղերը, մէկ խանդավառութիւն ստեղծելով հայ գեղջուկներուն
որոնք շատ սիրով կը հիւրասիրեն մեր սկստաւները ու կը մեծարեն
զանոնք մելլով. կաթով եւ կարկանդակներով:

Թէնիսի յանձնախումբը իր շարքերուն մէջ կը համրէ դադութի
լաւալոյն տարրերը, կ'ունենայ ախոյեանական մրցաշարքեր, որոնց
հետաքրքրութեամբ կը հետեւի ժողովուրդը:

Փութպօլը կ'ընթանայ միշտ յաջող, մրցումներուն միշտ ներկայ
կ'ըլլայ Հալէպի Հայութիւնը. այժմ ան կը համարուի քաղաքի լաւա-
զոյն խումբը:

Հալէպի մասին գրելու ժամանակ աւելորդ չենք համարիր քանի
մը տող եւս գրել Հ. Մ. Ը. Մ. ի տարեկան միջմասնաճիւղային մըր-
ցումներուն մասին որոնք 11 տարիներէ ի վեր (3 տարւածն բացառու-
թեամբ մը, որոնք կատարուած են Պէյրութի մէջ) տեղի կ'ունենան
Հալէպի մէջ, Զատիկի կիրակի եւ երկուշաբթի օրերը: Սոյն ախոյե-
նական մրցումներուն կը մասնակցին Սուրիոյ եւ Լիբանանի բոլոր
մասնաճիւղերը, որոնք բաժնուած են Ա. եւ Բ. դասի (catégorie):

Զատիկուան հայկական տօներուն, ուր Հալէպը տակաւին կը պահէ
իր բոլոր աւանդական սովորութիւնները, Հ. Մ. Ը. Մ. ի չնչոյդ աղա-
քը եկեղեցիէն մինչեւ մարդադաշտ նոր կեանք ու անսահման ուրա-
խութիւն կը տարածեն ամէն կողմ: Փութպօլի մրցումներէն վերջ, ուր

Ա. և Բ. դասի արտյանները կը ստանան բաժակներ, տեղի կ'ունենայ սկսուսներու և Փութպոյխաներու ընդհ. տողանցքը, առաջնորդութեամբ սկսուսական Փանֆառին, ու երեք եռադոյններուն՝ Փրան - սական, սուրբական և Հայկական :

Ներկայ կողմ Հանգիստականները, որոնց թիւը միշտ ալ 5000ը կ'անցնի, մրցումներէն աւելի այս տողանցքին համար է միտքովուրդին փափաքն է աւանել Հ. Մ. Բ. Մ. ի մրցումները Հայկ. մէջ, ուր մեծով և փոքրով ստորի վրայ և ընդհանուր ծափերու ու խանդավառու - թեան մէջ կը տեսնել տողանցքը 1000ի շարքիկներու և սկսուս - ներու, որոնք համաշարք քայլերով և հարատ կուրծքերով կը տողան - ցեն միտքովուրդին առջեւէն ու նոյն պահուն արձակուած հարիւրաւոր տղաներ, մեղ վերջիշի կուտան վաղեմի մեր նաւասարդեան տան - քը: Թէ որքան տալանորի է Հ. Մ. Բ. Մ. ի այս տողանցքը ոչ միայն երի - տասարդութեան մէջ որու սիրտէն կը խօսի, այլ մանաւանդ ուսման զա - սակարդին մէջ, յիշենք զհոգի մը որուն ակամատեւ կղանք այս տարի Հայկ. մէջ :

Ձատիկի երկուշարթին արդէն մրցումները լրանալու վրայ են , սկսուսական շեփորը կուտայ ընդհանուր հաւաքոյթի տղանշանը, ինչ որ կը թուի թէ, քիչ վերջ տեղի պիտի ունենայ տողանցքը: Նոյն պահուն ընկերով մը հետ դաշտի մուտքի վրան, մենք ալ ակընդէտ կը սպասենք տողանցքին, երբ մեղի կը մօտենայ ալեհեր, 60ի մօտ ծերունի կին մը, ափին մէջ ունան 1 Փրանքը մեղի երկարելով : կը խնդրէ մեղով որ ընդունինք դրամը, ու արտօնենք իրեն ներս մտնել : կը հետաքրքրուինք իրմով, որմէ յայտնի կ'ըլլայ որ, նոյն ծերունին տմէն տարի անդիւզ, մրցումները լրանալէն վերջ կուզայ դաշտ, ներ - կայ կ'ըլլայ տողանցքին ու արցունքոտ աչքերով կը հետանայ մարդա - դաշտէն: Ի հարկէ իրեն վերադարձուցինք դրամը, ու արտօնեցինք ի - րեն մօտեակից ըլլայ, հազարաւոր ուրիշներու խանդավառութեան և յուզումներուն, որոնց բոլորին համար նոյն տալանորի է խախուսիչ հանգումները ունի սկսուսներու և Փութպոյխաներու ընդհանուր տողանցքը :

Հայկ. մանածիկըր ունի 250 անգամ, 300 սկսուսներ և 15.000 Փրանքի պիւսճէ :

4. ԶԱՀԼԷ.— Մանածիկի կազմութեան ու դայն ամուր հիմերու վրայ զննելու պատիւը կը մնայ Զիպէյի նախկին սաներէն կըր. Ներ - սէս Գաղաղեանի (այժմ մեկնած Զիլի), իր կողքին ունենալով նոյնքան հաւատաւոր երիտասարդներ յանձին՝ կըր. Կիրակոս Թա - պազեկեանի ու Սարգիս Ունճեանի (այժմ Պէյրութ), որոնք 1927ին չիմը կը զնեն Զահլէի մանածիկըր :

Նոր մասնաճիւղը իր առաջին ֆալիերուն մէջ դժուարութիւններու չանդիպելու համար կապ կը հաստատէ Պէյրութի քոյր մասնաճիւղին հետ, որ անհրաժեշտ օժանդակութիւնը, բարոյական թէ նիւթական չի գլանար, նորակազմ մասնաճիւղը զօրացնելու եւ ժողովրդակա-նացնելու համար, որուն մէջ մեծապէս կը յաջողի, ու Զահլէի մաս-նաճիւղը դանդաղօրէն կը սկսի իր մարմնակրթական աշխատանքնե-րուն, իր շուրջ հաւաքելով մարզասէր երիտասարդութիւնը: Այդ թուականէն ի վեր մասնաճիւղը կը պահէ իր դոյութիւնը ու իր ու-ժերուն ներած շափով կը ճղնի իրադործել Հ. Մ. Ը. Մ.ի նպա-տակը:

Ունի 25 անդամներ եւ 2000 Փրանքի պիւտճէ:

5. ԲԱՅԱՔ — Հաղիւ քանի մը տարիներու կեանք ունի սոյն մաս-նաճիւղը. հակառակ այդ կարճ ժամանակին կրցած է արդարացնել իր դոյութիւնը, Բայաքի նման շատ փոքրիկ դաղութիւն մէջ, որուն յաջո-ղութեան մեծադոյն գրաւականը եղած են Պալըզեան Յակոբ եւ Օննիկ եղբայրները, որոնք որպէս քաջ հեծելանուորդներ մեծ համբաւ ունին մեր շրջանին մէջ: Ասոնցմէ երէցը՝ Յակոբ մինչեւ 1935 անդարակի միացած ըլլալով հեծելանիւի միջազգային բոլոր մրցումներուն մէջ,

Դամասկոսի Հ. Մ. Ը. Մ.ի ամբողջական կազմը

Դամասկոսի Հ. Մ. Բ. Մ. ի սկստականներու խմբակապը

անկէ ի վեր իր տեղը տուած է իր կրտսեր եղբոր՝ Օննիկին, որը ար-
ժանաւորապէս կը պահէ իր եղբոր դիրքը: Երեք յաջորդական տարի-
ներուն, Ֆրանսացիներու Médail Militaireի կազմակերպած հեծելանիւի
միջնազգային մրցումներուն մէջ, Օննիկ շահած է առաջնութիւն,
ստանալով նոյնպէս գրաժական պարգեւներ եւ արտօյեանական բա-
ժակ:

Բայաքի Փութպուլի խումբը, քանիցս իր ունեցած մրցումներով
տեղւոյն Ֆրանսական խումբին հետ, եղած է յաղթական, իսկ այս
տարուան միջմասնաճիւղային Փութպուլի մրցումներուն ի. դասի
խումբելու մէջ մնաց Ֆինալիստ:

Իր անդամներու թիւը կը հասնի 30ի, իսկ պիւտնէն 1000 Փրանք:

6. ԹՐԻՓՈՒԼԻ — Մեր չրջանի ամէնէն գծրախոտ մասնաճիւղը եղաւ
Թրիփոլլին: Թուականէն 4 տարի առաջ, երբ կառավարական հրամա-
նագրով մը կը լուծուէին բոլոր մարզական միութիւնները բլլան ա-
տոնք հայ թէ արաբ, բոլոր մեր մասնաճիւղերը յաջողեցան քանի մը
ամիսներու մէջ նոր հրամանագիր վերստանալ իրենց մարզական գոր-
ծունէութիւնը շարունակելու համար, բացի Թրիփոլլի մասնաճիւղէն,
որ հազիւ այս տարի կրցաւ այդ արտոնագիրը ստանալ, որով վերջին
4 տարիները Թրիփոլլիի համար եղան անդործունէութեան չրջան մը:
Այժմ սակայն երբ այլեւս արդելք չկայ, վստահ ենք թէ մասնաճիւղը
նոր Թափով մը պիտի սկսի իր աշխատանքներուն վերջին տարիներու
Թափուր գործն ալ աւելիով լրացնելու համար, մանաւանդ որ ներկա-
յիս իր մէջ կը համըէ քանի մը նոր եւ փորձառու անդամներ յանձին՝
Զպուլսեան եղբայրներու՝ Լաթաքիայէն, ու եղբ. Սիմոն Թերճան-
եանի Պէյրութէն: Թրիփոլլի կազմուած է 1928ին, սկսուածներ լուծի,
անդամներու թիւը կը հասնի 40ի, իսկ պիւտնէն՝ 3000 Փրանք է:

7. ԼԱԹԱՔԻԱ — Հիմնուած Թուականէն (1928) մինչեւ 1933, զրա-
դած է առաւելապէս Փութպուլով եւ դասախօսական կրթիչ հաւաքոյթ-
ներով: Իր Փութպուլի խումբը յաճախ մրցումներ ունեցած է տեղւոյն
զինուորական խումբին հետ գնահատելի արդիւնքներով:

1933ին առաջին անգամ կազմուած է սկսուածական խմբակը, որուն
թիւը ներկայիս կը հասնի 30ի: Մասնաճիւղը տեղացի խումբի մը հետ
միասին ունի մարզադաշտ մը, ձրիօրէն արամադրուած կառավարու-
թեան կողմէ, գոր մեր եղբայրները համերաշխօրէն տեղացիներուն
հետ կ'օգտագործեն:

Մասնաճիւղի գործը սակայն չի սահմանափակուիր մարզական
գործերու մէջ, այլ ան իր բաժին օժանդակութիւնը մեծ լափով բե-

ան է գաղութի գանազան կրթական մեծարկներուն, կազմակերպել յով հանգիստներ և գոտախոտութիւններ ի նպաստ գարրոցին, որմէ գոյրս իր մասնակցութիւնը բերած է քույր համագլխային տաներուն, որոնք նպաստած են որ Հ. Մ. Բ. Մ. ք գոտնայ ժողովրդային համա-կրթութիւն կենթադայ:

Այժմ ունի 25 անգամ, 30 սկսուածներ 1500 ֆրանքի պիւտնէ:

8. ԳՐԸԲԻՒՆ. — Հակառակ գաղութի սակաւաթիւ հայերուն, Հ. Մ. Բ. Մ. ք յաջողած է իր դրօշին տակ համախմբել փոքրաթիւ և կողիւսացած գաղութի բացարձակ մեծամասնութիւնը, որուն մէջ իր ան-փոխորինելի աջակցութիւնը բերած է գաղութի ծանօթ ազգայիններէն եզր. Արամ Մկնտեան: Ինչպէս ամէն տեղ, հոս ևս երբ 1931ին կազմուեցաւ Հ. Մ. Բ. Մ. քի մասնաճիւղը, միայն 10 անդամներ քաջու-թիւնը ունեցածն առաջին քարը դնելու, բայց այդ առաւ շուտով բարձ-րացաւ 20ի, 30ի: Մասնաճիւղի գործունէութեան առանցքը կը կազմէր ֆուխուրը, բայց վերջին տարին արդէն կազմած ըլլալով իր սկսու-տակածն բաժնիք, տէրն է այժմ սկսուտական լրիւ խմբակի մը: Իր ֆուխուրի խումբը միշտ գործի վրայ է, քաղաքին մէջ ներկայա-նայի խումբեր չգանուելուն համար, յաճախ մրցումներու համար կ'երթայ ժողովայն քաղաքները ինչպէս՝ Ալեքսանդրէթ, Անտիոք, Բիւանի և Հոյւնդ: Այս տարի իր խումբը Հայէպի մէջ շահեցաւ միջ-մասնաճիւղերուն Բ. դասի ախոյեանութիւնը:

Ունի իր սեփական գաշար, անդամներուն թիւն է 40, սկսուածնե-րուն 45, իսկ պիւտնէն 1000 ֆրանք:

9. ԳՄԲԸԵԼԸ. — Հիմնուած 1931ին, Գ. Գ. Ներսէս Գոյանեանի, Գորբիէյ Սարգիսեանի և կարգ մը մարդասէր երիտասարդներու նա-խաձեռնութեամբ:

1934ին Գանք տը Սիրիի քաղաքի մասնաճիւղին տրամադրած բա-ժակը շահած և այդ առիթով մեծ հետաքրքրութիւն ստեղծած է ֆուխուրի շուրջ:

1937ի գարունէն սկսեալ քաղաքական զէպքերու բերումով ան-գործութեան գոտապարտուած է, և վերջերս սկսած է կրկին աշխա-տանքի լծուի:

1938 յուլիս 31ին սկսեալ մը վարձուած է, և այս առթիւ իրեն միացած են երկու խումբեր, արժանանալով ժողովուրդի քաջալերան-քին և խանդավառութեան:

Սկսուախօմբ վերակազմուած է և մասնաւոր ոյժ կը արուի վայ-րիկներու կազմութեան:

Դամասկոսի Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ա. խումբը 1937ին

Հ. Մ. Ը. Մ. Դամասկոս — Սկսումսական խումբ

Անդամները ունին իրենց առանձինն համազգևոր :

Անդամներու ընդհ. թիւն է 44, Փութպոյի 3 խումբերով :

Ունին փոքր դրացարան մը :

10. ԱԼԵՔՍԱՆՏՐԷԻ — Կազմուած է 1932ին : Նման միւս մասնա-
ւիւղերուն : Ալեքսանտրէթն ալ, սկզբնաւորութեան ունեցաւ ծանր
դժուարութիւններ, բայց յաջողեցաւ յաղթել բոլոր խոչընդոտներու,
հասնելու համար կարճ ժամանակուայ մը մէջ տիրար մասնաւիւղի մը
առաինանին : Մասնաւիւղի տմէնէն շատ աշխատանքը դարձած է իր
Փութպոյի խումբին շուրջ, որ 1934ին նախ շահեցաւ միջմասնաւիւ -
ղային մրցումներու Բ. դասի ախոյեանութիւնը : Նախած նաեւ իր
խումբի զգալի յաւաքողութեան 2 տարիներէ ի վեր այդ խումբը
գրուած է Ա. դասի խումբերու մէջ :

11. ԱՆՏԻՈՒՔ — Ալեքսանտրէթի ինքնափոր Սաննաքի երկրորդ
բաղմամարդ քաղաքն է Անտիոք : Յրուած հայութեան մշտաբթուն բե-
կորները, թէև քիչ մը ուշ բայց եւ այնպէս զգացած են նորահաս երի-
տասարդութիւնը խանդավառող ու ազգը հայ պահելու նկրտող կազ-
մակերպութեան՝ Հ. Մ. Բ. Մ. ի անհրաժեշտութիւնը նաեւ իր փոք-
րիկ գաղութի մէջ : 1932ին 15 անդամներ ի մի հաւաքուելով կը կազ-
մեն առժամեայ ժամբին մը միւնչիւ որ իրենց թիւը կը հասնի 25 ու կը
դասնան սրինաւոր մասնաւիւղ՝ կապուելով Շրջ. Վարչութեան :

Հ. Մ. Բ. Մ. Հաղէպ — Կըրլ կայտերը 1934ին՝

Մասնաճիւղի դործի հիմքը առանձնապէս կը կազմէ Փութպոլը, ցարդ ունեցած իր մրցումները ըլլան ատենք օտարներու թէ. քոյր մասնաճիւղերու հետ, շատ քիչ բացառութեամբ, վերջացած են ի նպաստ Անտիոքի խումբին: 1933ին շահած է նաեւ միջմասնաճիւղային Բ. դասի ախոյեանութիւնը:

Մօտ 5 տարի է ունի սկաւտական խումբեր, ունենալով նաեւ իր սեփական սկումբը:

Անդամներու թիւը այժմ կը հասնի 35ի ու պիւտճէն 2000 Փրանքի:

Գարազայ մը, որ մեզ կը մտահոգէ, այդ մեր երեք մասնաճիւղերու Գրքը - Պանի, Ալեքսանտրէթի եւ Անտիօքի ազգային ունենալիք հաւանական կազմալուծումն է, որովհետեւ անոնք մէջն ըլլալով Հաթայի նոր ինքնավար պետութեան, թրքական կառավարութիւնը չպիտի թոյլատրէ կը կարծենք անոնց դործունէութիւնը: Մնաց որ արդէն շատեր այժմէն հեռացած են այդ վայրերէն, որով ինքնարեւարար եթէ արգելէ իսկ չըլլայ, առանց աշխատողի դործ մէջտեղ չի կրնար դաշ անշուշտ:

12. ՀՈՄՍ — Կազմուած 1932ին, ցարդ կը պահէ իր գոյութիւնը ուժերու եւ պայմաններու ներս՝ չափով: Վարչութիւնը վստ կը պահէ մարդական սէրը երիտասարդութեան մէջ: Ունի Փութպոլի խումբ մը, որ միշտ կը մասնակցի միջմասնաճիւղային մրցումներուն: Սարքած է ողիմպիական խաղեր քաղաքի սպայից վարժարանի կամ տեղական խումբերու հետ: Շարաթը մէկ անգամ կ'ունենայ մարզական եւ ուսողնապահական դասախօսութիւններ:

Անդամներու թիւն է 24, իսկ պիւտճէն 1000 Փրանքի:

13. ԾԱՐԱԳՆՈՒՍ — Կազմուած է 1934, յունուարին ու անկէ ի վեր Հ. Մ. Ը. Մ. ի անվհեր դրօշը կը ծածանի նաեւ Սուրիոյ հեռուոր այս փոքրիկ գիւղաքաղաքին մէջ, ուր հաւատաւոր երիտասարդներ ի մի եկած են Հ. Մ. Ը. Մ. ի դործին ի սպաս դնելու իրենց բաժինը: Գործի գլուխ անցնող երիտասարդներու անձնադրութեան, ու աշխատելու պատրաստակամութեան քաջ վստահ կը յուսանք անսնել աւելի ընդարձակ դործունէութիւն մը մօտ ազգային: Այժմ մասնաճիւղը ունի 25 անդամ եւ 25 սկաւտ, իսկ պիւտճէն 750 Փրանքի:

14. ԳՈՒՐԾ - ՀԱՄՈՒՏ — Գէյրութի ամէնէն բազմամարդ արուարձանն է Գուրճ - Համուտ, ուր համախմբուած է Գէյրութահայութեան մէկ ստուար մասը: Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղի հիմքը դրուեցաւ 1934ին. առաջին երկու տարիները անկի նախապատրաստական

չրջան մըն էր որ բոլորեց մասնաճիւղը, բայց այժմ արդէն ընդար-
ձակած է իր գործունէութեան սահմանները: Իր Փութպոլի խումբի
կողքին ունի 3 պատգէթպոլի եւ մէկ վոլի - պոլի խումբեր: Աւելի խրա-
խուսէր են իր տարած աշխատանքները սկսուտական շարժման մէջ,
ուր այժմ ու՛րի աւելի քան 120 սկսուտ պայլուկներ: Անդամներու թիւն
է 60, իսկ տարակիան պիւտնէն 2000 Փրանք:

15. ԲԱՍ - ՈՒԼ - ԱԵՆ — Թէեւ կազմուած 1933ի դարնան, բայց
կարգ մը տեղական արգելքներ պատճառ եղած են, որ մասնաճիւղը
պէտք եղած մարզական աշխատանքները չկարենայ տանիլ: 1937ի սա-
կայն փերակազմուելով, 7 որ վարչութիւնը եռանդուն կերպով փարած
է աշխատանքի, աւելի ուժ տալով սկսուտական շարժման: Ունի այժմ
24 անդամներ ու 15 սկսուտներ: Շարաթը 3 անգամ կ'ունենայ Փութ-
պոլի խաղերը ու շուտական մարզանք:

16. ԱՐԱՐԻ - ԲՈՒՆԱՐ — Կազմուած է 1935ին, կը պարապի առա-
ւելագոյն Փութպոլով եւ շուտական մարզանքով, փափաք կայ ու
նաեւ արամազրութիւն սկսուտական շարժում մը յառաջ բերելու,
բայց կը պակսի անհրաժեշտ մարդը՝ մարդիչը: Ունի միայն 32
անգամ եւ 500 Փրանքի պիւտնէ:

17. ՆՈՐ ԳԻՆՂ — Ինչպէս Պուրն - Համուար Պէյրութի, նոյնն է
Նոր - Գիւղը Հալէպի համար, որը թէեւ 4 տարիներու կարճ կեանք
մը ունի, սակայն տիպար եւ օրինակելի մասնաճիւղերու շարքին պէտք
է դասել իր կայտառ եւ կարգապահ սկսուտներով եւ աւելի քան 6
Փութպոլի խումբերով, որոնցմէ առաջինը այս տարի մասնակցելով
միեմասնաճիւղային մրցումներու Ա. դասի խումբերու շարքին, իր
զեղեցիկ եւ տպաւորիչ խաղարկութեամբ բոլոր ներկաներուն զնաշա-
տանքին առարկայ դարձաւ: Նոյն է պարագան իր սկսուտներուն եւ
պայլիկներուն, որոնք համապարմակցաբար Հալէպի սկսուտական
խմբակներուն փայլը կը կազմեն բոլոր հանդէսներուն եւ Փութպոլի
Հանդիպումներուն:

Նոր - Գիւղի անդամներուն թիւը կը հասնի մօտ 100ի եւ սկսուտ-
ներունը 150ի, իսկ պիւտնէն 2000 Փրանքի:

18. ԱԶԷԶ — Հալէպէն հազիւ մէկ ժամ հեռաւորութեան վրայ,
ու թրքական սահմանակից, փոքրիկ գիւղաքաղաք մըն է Ալէզը, ուր
3 տարիներէ ի վեր կազմուած է Հ. Մ. Ը. Մ. մասնաճիւղի, որուն
անդամները աճէն ինչ են իրենց քաղաքին համար: Իրենց մարզական
պարագումներէն դուրս, որ ներկայիս միայն կ'լոր զնգակին չուրջ կը

դառնայ, կերակրե օրերը կը դառնան դպիր եւ տիրացու։ Կը սարքեն հանգէսներ ի նպաստ տեղական դպրոցին ու անոր աշակերտներուն մէջ սկսած են սիրել տալ ժարգանքն ու ժարմանկրթական այլ ճիւղերը։

Աղէցը ունի նաեւ սկսուածներու փոքրիկ խմբակ մը։ Իր տեղամասերուն թիւն է 30, իսկ տարեկան պիւտճէն 1000 ֆրանք։

19, 20, 21. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, ՀԱՅՅԱ, ԱՄՄԱՆ — Թէեւ կապուած եւ համարատու Սուրիոյ եւ Լիբանանի շրջանային վարչութեան, չպիտի դիտենք այս մասնաճիւղերու մասին, որովհետեւ որպէս առանձին շրջան, իրենց մասին մասնաւորապէս պիտի գրուի ժողովածոյին մէջ, Պաղեստին շրջան խորագրին տակ։

ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ — Սուրիոյ եւ Լիբանանի Շրջ. Վարչութիւնը, բնարուած 5րդ պատշաճաւորական ժողովէն, կը գտնուի Պէյրութի մէջ, որուն մաս կը կազմեն հետնեւեւները. —

- Գ. Գ. Օննիկ Պէտէքեան՝ առնեապետ
Թագէ Գարազալփաքեան՝ առնեաղաբի
Արշէն Յակոբեան՝ ղանձապահ
Խոյէն Սուդիանեան՝ հաշուապահ
Օննիկ Փիլիկեան՝ Աթլէթիք խմբապետ

Հ. Մ. Ը. Մ.։ Հալեպ. — Ֆուրգուլի եւ Բէմիսի դաշտերը

Շրջանային վարչութիւնը, որպէս շրջանի վերին եւ պատասխանատու մարմին, իր գործն է բրած հսկել Հ.Մ.Ը.Մ.ի ընդհ. ծրագրի ու Ներքին կանոնադրի անթերի դործադրութեան: Հսկել նաեւ մասնաճիւղերու, բնդհանուր գործունէութեան վրայ, ուղղութիւն տալ անոնց մարզակաւ: Գանադան մեծաթիւներուն, ու իր ներած շափով օժանդակ.

Հ. Մ. Ը. Մ. Հակէպ — Սկաւտներու խմբանկար մը 1928ին

Հ. Մ. Ը. Մ. Հակէպ — Ողիմպիական դաշտահամադէս, 1936

քական կրթութիւն: Բայց, դժբախտաբար, այս մասնաճիւղն ալ չտա կարճ կեսնք մը ունեցաւ:

Յիշեալ մասնաճիւղի յաճումէն անմիջապէս վերջ՝ կազմուեցաւ « Արծիւ » Փութապոլի խումբը, որ կարճ ժամանակուան մը ընթացքին մեծ համբաւ չաճեցաւ տեղւոյս անդլիական, յաճական, հրէական եւ այլ խումբերուն զէժ տարած իր փայլուն յաղթանակներով:

« Արծիւ » խումբը ժամանկեցաւ Սրուսապէի 1930 — 1931 երկրորդական categoryի միջնորդային մրցումներուն եւ այդ շրջանին մեծ անուն չաճեցաւ: Մոյն խումբին վարիչն էր Պողոս Պետրոսեան:

« Արծիւ» տարած յաղթանակներէն քաջութեամբ, խումբ մը մարզասէր երիտասարդներ՝ դիտաւորութեամբ Պ. Կարօ Հրաշին եւ Պողոս Պետրոսեանին՝ հիմը կը դնեն Պապեասինի Հայ Մարմնակրթական Միութեան, որուն հովանաւորութիւնը կը ստանձնեն՝ Տ. Կիւրեղ վրդ. Իորայէլեան, Պ. Պլաշֆորտ, Տոքթ. Վ. Դաւալեան, Լեւոն Գէորգեան եւ Ասիւր Մէլիքեան:

Այդ շրջանին Կ. Հրաշ կ'ուզէ հիմնել Հ. Մ. Ը. Մ., բայց վաճախ իշխանութիւնը հակառակ կը հանդիսանայ, որով Հ. Մ. Ը. Մ. փ տեղ միութիւնը կը կոչուի Պ. Հ. Մ. Մ.:

Պ. Հ. Մ. Մ. սկսաւ իր շուրջ հաւաքել տեղւոյս Հայ պատանիներն ու երիտասարդները, շուտով ունեցաւ պառնէթպոլի եւ Փութապոլի երկու լատաղոյն խումբեր:

1931ին ժամանկեցաւ Կ. Մ. Ը. Մ. տարած ողիմպիականին եւ financialist հանդիսացաւ չաճելով 3րդ: Տարիէ տարի Պ. Հ. Մ. Մ. կոր — սրնցոյց իր համբաւը:

ԵՐՈՒՍԱՆԷՄ

Սրուսապէի մարզասէր երիտասարդութեան մէջ շատոնց արդէն ծագում առած էր դադափար մը միացնելու համար քաղաքիս բոլոր անջատ մարզական միութիւնները մէկ դրօշի տակ, Հ. Մ. Ը. Մ. փ կազմութեամբ:

Հիմը դրուեցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. փն՝ մաս կազմելով Սուրբոյ, Լիբանանի շրջանին: Վարչութիւնը դործի յծուեցաւ: Յետոյ Փութապոլի խումբեր կազմուելով՝ մարզական ճիւղը մտաւ իր կանոնաւոր հոս — նին մէջ:

Ծնորհիւ տարուած աշխատանքներուն, կարճ ժամանակի մէջ կարելի եղաւ անոր դրօշին շուրջ հաւաքել բաւական թիւով մարզասէր եւ գիտակից երիտասարդներ: «Աղատամարտ» Փութապոլի խումբը միացաւ այս նորակազմ միութեան:

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Երևանահանի ֆուտբոլի խումբը

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Մաֆայի ֆուտբոլի խումբը

Հ. Մ. Բ. Մ.-ի Նափայի ֆուտբոլի խումբը

Հ. Մ. Բ. Մ.-ի Նափայի ֆուտբոլի խումբը

Անդամներու թիւը հասաւ 75ի :

Մէկ տարուան զործունէութիւնը բեղմնաւոր արդիւնք տուաւ իր բոլոր ճիւղաւորումներով :

Ա. Սկաւտական.— Դիմում եղաւ Երուսաղէմի Հայ Բարեսիրտական Միութեան Համաձայնութիւն գոյացնելու Համար իրենց «Մասիս» սկստական խումբին եւ մեր նորակազմ խումբին միացման շուրջ: Բայց չեղաւ: Կարճ ժամանակուան ընթացքին ունեցանք 25 հոգիեց սկստական խումբ մը իր ամբողջ կազմով ու պիտոյք ներով :

Մարզական.— Մարզական զործունէութիւնը լաւապէս առաջ տանելու Համար, անմիջականօրէն պէտք էր զգացուէր խաղաղաշտի մը: Ուրախ ենք յայտարարելու որ, ունեցանք զայն ալ զոր պատրաստեցին մեր տղաքը :

Քաղաքացիական շնորհիւ մենք ունեցանք, Փութպոլի եւ պասքէթպոլի զոյգ խումբերը, որոնք այսօր կը մրցին քաղաքիս լաւագոյն խաղացողներուն հետ :

Առկէ վերջ կը սկսի մեր զործունէութիւնը մարզական ճիւղին մէջ: Կազմուեցան Փութպոլի չորս խումբեր: Ա. խումբը ունեցաւ մրցումներու երկար շարք մը անգլիական խումբերուն դէմ, որոնց մէջ ընդհանրապէս յաղթական կը հանգիստանային :

Հպարտութեամբ պիտի արձանագրենք մեր պասքէթպոլի խումբին տարած բարոյական մեծ յաղթանակը Գահիրէի Y. M. C. A խումբին դէմ: Մեր խումբը կը պարտուի այդ նշանաւոր խումբէն, որու մէջ միջազգային ողիմպիականի մասնակցող երեք խաղացողներ կային, 25—29: Մինչդեռ Y. M. C. A. Երուսաղէմը, որ ինքզինք Պաղեստինի ախոյեան կը նկատէր, եւ նաեւ յունական խումբերը շարաշար պարտուեցան անկէ :

Սկաւտական.— Սկստական աշխատանքը կանոնաւորապէս յառաջ կը տարուի, միշտ նորեր կուգան բազմացնել շարքերը: Արշաւանքներ կը կատարուին :

Նաեւ ունինք ընթերցարան մը :

Ամսօրեայ շրջաբերական.— Ձեռնարկ մը որ կը նպատակէ մեր զործունէութեան: Երջարեականին Հրատարակութիւնը սկսաւ 1938 Յունուարին եւ կանոնաւորապէս լոյս կը տեսնէ ամէն ամիս, տպագրեալ:

Հայֆայի մեր մասնաճիւղին դիմումին վրայ՝ «Երջարեականը» պատկանեցաւ զոյգ մասնաճիւղերուն :

Նոր յոյս տեսաւ. մեր մասնաճիւղի առաջին Հրատարակութիւնը
« Ամսօրեայ շրջաբերական » րաջտօնի թիւ 1 « Ակաւառ »-ը, պատկե-
րազարդ 48 էջ:

ԵԱՅԱ

Եւաֆա ունի փոքրիկ Հայկական դպրոց մը՝ մօտ 800 Հոգեւո՞ւ:
1927ին առաջ զանազան անուններու տակ մարզական խումբեր զո-
յութիւն ունէին, որոնք կանոնաւորութիւն չունէին: Ներկայիս,
խումբերէն յաւազոյնը Նազարէթի սրբերու խումբն է, որ առանց ա-
նունի կազմուած է իրրեւ: Փութպոյլի խումբ 1927ին: Այս նոյն շրջա-
նին Եւֆ. Պէրպէրեան, Եւանաստանէն Եւաֆա Հաստատուելով Հ. Մ.
Ը. Մ.-ի գաղափարը կը յղանայ եւ Գաղանճեանի նախաձեռնութեամբ
1928ին Հիմը կը գրուի մարզականներու կազմէ Հ. Մ. Ը. Մ.-ի մասնա-
ճիւղին: Հ. Մ. Ը. Մ.-ի այս մասնաճիւղը կարճ կեանք մը կ'ունենայ
մինչեւ 1930, անդամ ունենալով 30 Հոգի:

Այս շրջանին կ'ըլլան դատախազութիւններ, Փութպոյլի խաղեր ո-
րոնք ըստական յաջողութիւն ցոյց կուտան: Կը ծրարուի լողալու
մրցում մը սարքել, բայց զժրախաւարար չիբականանար ծրագիրը:

ԻՐԱՔ

Առկէ մօտաւորապէս Հարիւրամեակ մը առաջ, Միջագետքի մէջ
Հայ վարժարաններէն ներս մարմնակրթութիւն գրեթէ չկար: Սակայն
ուրախայի է յիշելու որ 1876 թուին երբ Տիար Միհրան Սփանեան
Պոլսէն կուգայ Պազաասո՝ իրր տներէն Հայ ազգային Սուրբ Թարգ -
մանչաց վարժարանին, անմիջապէս դարկ կուտայ մարմնակրթու-
թեան, երբ եկեղեցւոյ շրջափակին մէկ կողմը յատուկ մարմնակր-
թարան մը կը Հաստատէ վարժարանի կողքին, ուր սովէն օր մարմնա-
մարզական վարժութիւններ աշակերտները կը կատարեն:

Երբ Անգլիացիները գրաւեցին Իրաքը, Մէհմէդ Հ. Ի. Պաուսան
1919 թուին Հիմը գրաւ պոյսքաւաւաւթեան եւ պոյսքաւաւա խումբեր
կազմեց:

Հայերն ալ իրենց կարգին ունեցան Պազաասոի մէջ արիններու
խումբը, որ մեն մասամբ Հայ դպրթական տղաքներէ կը բաղկանար:

Հոգարտանքի տէր էինք Հայ արիններու խումբին Համար, որ այն
տակները շատ փայլուն շրջան մըն ալ ունեցաւ. մինչեւ Հայ սրբանո-
ցին փոխադրուիլը Պազաասոն արատաւաման: Սակայն ցաւալի է ը-
սել որ այսօր Հայ պոյսքաւաւա խումբ գրեթէ զոյութիւն չունի Իրա-
քի մէջ:

Պայտաւորութեան փայլուն շրջանին, կ'արժէ յիշել՝ ի մէջ այլոց, Աւետիս Վարդանեան եւ Լեւոն Մելքոնեան (Պաղտատցի) արագօրէն յառաջդիմեցին իրենց բաժնին մէջ: Իսկ գովեստի արժանի է Հրանտ Սաշեան: Ջէյթունի շորս իշխաններու մէկ ընտանիքին անդամ, որ շատ կարճ ժամանակուան ընթացքին բարձր աստիճանի հասաւ:

Վ. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ

Պարսկաստանի ամբողջ հայութիւնը 25 — 30.000ը շանցնիր: Այս թիւը բաժնուած է փարսախներով հեռաւորութիւններու վրայ երկրի զանազան կէտերը:

Ընդհանրապէս խօսելով բոլոր այն հայ զպրոցները որտեղ նոր եւ նորագոյն ուսուցիչներ կային, այնտեղ կար նաեւ մարզանքի դաս, անշուշտ ոչ այնքան մասնադիտական մեւով. այդպիսին ունէին միայն Քաւրիդի գրեթէ բոլոր զպրոցները:

Երկար ժամանակ հայ զպրոցները ընդհատուած մեւով եւ պա — տահաբար միայն ունեցեր են մարզանքի դասեր, եւ ունեցեր են այնքան ատեն ինչքան որ կարողացեր են ունենալ մարզանքի մասին քիչ թէ շատ զաղափար ունեցող ուսուցիչներ, այսպէսով հայ զպրոցներու աշակերտութիւնը չէ կարողացեր ունենալ իր որակումին արժանի մարզական կեանք մը: Այդ տեսակէտէն միշտ աւելի բախտաւոր են եղեր օտար այսինքն եւրոպական զպրոցներ յաճախող հայ աշակերտները:

Պարսկաստանի հայ զպրոցներուն մէջ մարզական կեանքը ծայր է տուած միայն շատ յարգելի մէկ քանի դաստիարակներու ջանքով եւ կը շարունակուէր անոնց ջանքերուն տուած պատուներով: Հայ զպրոցներու մարզանքի ուսուցիչներէն մեծ մասը այդ անձնաւորութիւններու աշակերտներն էին: Երախտագիտութեան զգացումով մը պէտք է յիշատակել որ օտար զպրոցներու հայ աշակերտութիւնը շատ դժուելի դիտակցութիւնով երբեմն երբեմն դուրս են եկած հայ կեանքի բնմը եւ ունեցեր են բաւականի ուժեղ կաղժակերպութիւններ հայ համայնքներու մէջ, ըլլալ մարզական թէ այլ նպատակներով: Այդ — պէս պատահեր է Ջուղայի (Սպահան) անգլիական զպրոցի հայ աշակերտներու նախաձեռնութիւնով, Համաստանի Ամերիկեան, Թէհրանի եւ Քաւրիդի Ամերիկեան եւ Փրանսական զպրոցներու հայ աշակերտութեան նախաձեռնութիւնով: Օտար այդ Հիմնարկութիւնները հանդիսացեր են տեսական վառարաններ յաճախող հայ աշակերտներու մարզական կեանքին համար: Հայ համայնքներու մէջ երեւացող ար-

ապագորոշական կազմակերպութիւններէն ամենաուժեղը եւ ամենա — յիշատակելին եղած է անցեալին մէջ Թէշերանի Հայ երիտասարդներու «Մասիս» սրբազական ակումբը որ եղած է երկսեռ, եւ որդեգրած է ընդհանրապէս Հայ երիտասարդութեան ընդհանուր զարգացման եւ ֆիզիքական կրթութեան ծրագիրը: Այս ակումբի Փութպոլի խումբը երկար ժամանակ պահեր է առաջնութիւնը սաար եւ պարսկական խումբերու միայ, ցաւալի է միայն որ Հայ Համայնքներու անտեսա — կան աննախանձելի դրութիւնը չէ կարողացեր երկար ապրեցնել նման կազմակերպութիւններ եւ յաճախ սպառեր է անոնց քայքայումով կամ սեղծումներով:

Պարսկահայ գաղութի ամենաբախտաւորը եղաւ Թաւրիզը: Երեւանի դանդաղածային դպրքը գէպի Թաւրիզի Հետ բերաւ սպաններ, կային եւ մարդանքի ուսուցիչներ: Այդ կերպով Հայ գաղտններէն Կեդրոնականը, Արամեանը, Լիւլաւան, ինչպէս նաեւ երկսեռ Գիմնազիան, սրբանոցները, Ազիլնախաթներու գաղտնը, Ամերիկեան Մէմօրեալը, Ամերիկեան Օրիորդացը եւն: Աչքի ընկնող եւ բեղմնաւոր ուսուցիչներէն պէտք է յիշել պաշտօնակիցներ Գ. Յակոբ Բաղրամեանը՝ երկսեռ Գիմնազիայի ուսուցիչ, Նախկին զինուորական, Գ. Վաղարշակ Քէնաթեանը՝ Նոյնպէս զինուորական, ուսուցիչ ամերիկեան սրբա — նոցներու եւ Լիւլաւայի գաղտնի, ինչպէս նաեւ Օր. Եուշանիկ Տէր Մանուկեանը այս մերջի գաղտնի աղջկանց եւ արտագաղտնական դաս — րու մարդիչ, Գ. Բաղրատ Նզիտպարեանը՝ սղայ եւ մարդիչ Ազիլն — ախաթներու գաղտնի, Գ. Պարոյր Երուսեմեանը՝ որպէս զեկամարողը Ամերիկեան Մէմօրիմայ գաղտնի մարդական բոյրը շարժումներուն, սրու քանքերու եւ եռանդին շնորհիւ կազմակերպուած տարեկան պաշտօնական շաբաթները Հպարտութեամբ պէտք է յիշէ Թաւրիզի Հայ Հա — տարակոթիւնը:

Աթլէթիք խաղերու մէջ մեր աշակերտներու մեռք բերած ար — ցեւնքները շատ դովելի էին: Առանց մանրամասնութիւններու մէջ մտնելու որպէս որինակ կրնամ տալ մողով բարձրութեան աստիճանը, Կեդրոնականի եւ Մէմօրիայի աշակերտներէն մեծ թիւ մը ծանր զգա — րու ազանքի մողով 2.90 մէթր եւ աւելի անցած են ազատ կերպով, դանդաղ օրինական չափէն քիչ մը պակաս ծանրութիւնով 11.40 մէթր, Հետաւորութիւնը՝ աւելի քան 6 մէթր ստանկով, բարձրութիւն՝ մին — յեւ 1.60 մէթր:

Տարիներ ասալ անգիս Հայոց կուլտուրական միութիւնը մեծաբ — կեց սկսաւ տակաւ կազմակերպութեան:

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

« Զորքորդ խմբի արիմերն իրենց կայտառ կենսունակութեամբ եւ վառ գործունէութեամբ, առաջին տեղն են գրաւում տեղական խմբերի մէջ »:

Ահա փայլուն վկայականը, որին Զորքորդ խումբը, որ բաղկացած է Մարդասիրական Ճեմարանի սաներից, արժանանում է տարիից տարի: Ի դուր է տեսլ, թէ սակաւապետ Բրիտանի դաւակը շողողոր — դուքիւններ շալլել չգիտէ: Հայ արիները վայելել են հանրութեան համակրանքը եւ դրանք առաջնակարգ տեղը տեղական խմբերի մէջ:

Գ. Կարապետ Գալստեանի կարող դաստիարակչութեան տակ, Հայ արիներն առաջինն են հանդիսացել համընթացութեամբ ամենամարզերի մէջ եւ ձեռք են բերել «Արքունական դրօշը», որն Բէզալայի նահանգապետը անձամբ, իւր իսկ տպարանքում, արժանաւայել հան — դիսաւորութեամբ յանձնել է Հայ արիներին: Գ. Գ. Հ. Նապարեանը եւ Յ. Միքայէլեան յաջորդաբար ստանում են եւ գովելի եռանդով ու յաջողութեամբ վարում դաստիարակչի պաշտօնը, մինչեւ որ ժամանակի սղութեան պատճառով օրանք եւս հարկադրում են պաշտօնից հեռանալ: Օտարադղի դաստիարակիչներ առաջ են դալիս: Սրանց օրով — սկստուտութիւնը կորցնում է իւր թափը Կալկաթայում, դժբախտաբար նա հաղիւ այնքան կենսունակութիւն է ցոյց է տալիս, որ կարողանայ իւր գոյութիւնը ապացուցանել: Զորքորդ խումբն եւս, ստեղծուած դրութիւնից ազդելով անցընում է նեմութեան մի շրջան, մինչեւ որ Մ. Գ. Ս. Օգին կազմակերպում է մի նոր խումբ՝ Տասներորդը, որ շնորհիւ իւր կազմակերպող դաստիարակչի եռանդուն ջանքերին, շուտով աչքի է ընկնում ամենայն մասամբ:

Այժմ գոյութիւն ունի միայն Զորքորդ խումբը: Գոյութիւն ունին նաեւ դալլիկները, որոնք գովելի առաջդիմութիւն են ցոյց տալիս:

Վրանակայանում, որ տարին մի անգամ տեղի է ունենում քաղաքից շուրջ 200 մղոն հեռաւորութեան վրայ, տեղական սկստուները մի տասնեակ օր անց են կացնում նուիրում իրենց վարժութեանց: Վրաններից միոյն շուրջը արտակարգ եռուղեւ, վառ կենսունակութիւն է տիրում, այդ տեղ ցցուած է եռազոյնը, մեղուաջան սկստուները կրում են եռազոյն փողկապ — Թաշկինակներ՝ Հայ արիներն են:

Քաղաքի հեռաւոր արուարձաններում, նրա հեռաւոր շրջակայ — քում, ամամարդարնակ դաշտերում, կիսախաւար Թաւուսներում, եթէ արիների հանդիպէք նրանց ճանաչելու դժուարութիւն չէք ունենայնոյն նշանաբանը, նոյն արիները:

Բացօթեայ մարզաքանդերին, ողիմպիական խաղերին եւ ուրիշ դէպ-

քերում կարգ ու կանոն է տիրում, որովհետեւ այդ տեղ էլ Հայ արի-
նեւն են:

« Գատարաստ » , եւ Հաւասարեմ իրենց սկզբունքին, ժպտաւ եւ —
բեւեմ, նրանք միշտ պատարաստ են: Փոյթ չէ եթէ այրեցեալ գօտիի
կրակախառն Հաւազայթներն այրում ու տոյրում են: Փոյթ չէ եթէ
ամառնային անընդհատ անձրեւի Հեղեղային տարափները լճացնում
են երկիրը, նրանք միշտ պատարաստ են: Միայն Հայրենիքի կարօտով է
այրում մատարանդի Հայ սկաստաի սիրտը եւ երբեմն էլ մշտով ողս —
գում, բայց գուցէ եւ գրաւ Հաճար էլ է, որ նա պատրաստ է:

Ուրեմն, Կալկաթայում Հայ սկաստաներ ունենք, իսկ Ջուայում
Հաւաստի աղբիւրներից յսեցի որ գոյութիւն չունեն, գտնէ այժմ:

Հ. Մ. Բ. Մ. ի չին պատկանում, որովհետեւ կապ պահուած չէ:
Տեղեկադրի մէջ գտնց արեցի խոսելը մարզանքների մասին, իսկ եթէ
մարզանք տեսլով դուք ուզում էք «Sports» եւ «Games» եւս Հասկանալ,
անցուղական կերպով կարոյ ան տակ որ մեր սաները յաջող կերպով
խաղում են cricket եւ football խելով յաղթանակի բաժակը: Կոպա-
մարտի մէջ բառին իսկական իմաստով անգուղական են. միջդպրոց-
եան մրցումներին, նրանք Հակասակորդների սարսափն են. ահա երեք
տարի է, որ յիշեալ մրցումներին ջախջախիչ յաղթանակ են տանում:
Մերոնց սկիւստ կազմուածքը խոշորոտ է Հանդիսանում կարճ տա-
րածութեան (short distance) մագքի մէջ, բայց երկար տարածութեան
(coup du lance) մէջ ալ մի գպրոցի չին գիջում առաջնութիւնը: Երեք
տարի շարունակ Մեսրոփ Միքայարէզեանը (այժմ Գրիգորեան) Բէն-
գայի — Հեղկաստանի շտակու Հաճար — անպարտելի ախոյեանն էր.
նա 10 մղոնը (անգլիական մղոն) մագում էր 58 րոպէում (minutes):

Հեմարանի աշակերտներից շուրջ 50 Հոգի տեղական կամուսր
խմրի մէջ են: Մեր կամուսրները արժանացել են Adjutant Capt. Steelի
Հետեւեալ մկայականին. «Զինամարտութեանց ամբողջ շրջանում,
նրանք (Հայերը) Հիանալի ըմթացք ցոյց տուին եւ գործը կատարեցին
կառնդով եւ գուարթութեամբ: Խաղերի եւ մրցումների մէջ դերա —
դանցեցին: Գններալից անձամբ տեղեկացայ, որ նա բոլորովին բա —
ւարտը է: Ինչա պիտի տեսն, որ նրանք ուշիմ ու կենսունակ են, եւ
ինչ որ կարեւորագոյնն է, մարանջող ոգով ազդորուած են: Իսկապէս
Հաւաք է նրանց Հեա գործելը »:

Կալկաթայի Հայ մարզիկները մեռք բերած են փայլուն յաջողու —
թիւններ: շահել էին Փութոյի Հոկիի եւ որդպիի մրցանակները եւ
բնու Հակում ցոյց չէին տալիս նրանց գիջելու տեղական խմրերին,
որոնք գերակշիւ գիրք ստացան, երբ նոր կանոնադրութիւններ եւ
սահմանափակումներ աննպաստ գրութիւն ստեղծեցին Հայ խմրերի
Համար:

Անտիս Մադաթը, որ դովելի եռանդով և յաջողութեամբ մասնակցում էր մարզական խաղերին (games) այդ շրջանի ամենակարկառուն դէմքերից մինն էր։ Հազիւ 16 տարեկան, խաղում էր Կալկաթայի ակումբների առաջնակարգ խմբերի դէմ, և, այնպիսի եղակի կորովով ու հմտութեամբ, որ արժանացել էր լաւագոյն մարզիկի բաժակին և զանազան առիթներով ստացած մէտալների թիւը 40 է հասնում։ Միջանկեալ կերպով, կարելի է յիշատակել որ Անտիս Մադաթը և իր եղբայր Յովսէփ Մադաթը ճարպիկ և մարզուած թէնիս խաղացողներ են. երեք տարի շարունակ իրենց շրջանի ախոյեանները հանդիսանալուց յետոյ ընդ միշտ իւրացրին, այդ տիտղոսի մրցանակ բաժակը։

Բացի մի քանի աչքառու անհատներից, որ մասնակցում են զանազան օտար խմբերին, հայ խումբը բացառապէս բաղկացած էր Մարդասիրական Ճեմարանի պատանի աշակերտութիւնից։ Մերոնք յաւակնութիւնը չունէին վիճելու իրենց նախորդ խմբերի փառքի օրերը, սակայն, եթէ ի նկատի առնենք մեր աշակերտութեան համեմատաբար նօսր թիւը, որ խաղերին և մարզանքներին մասնակցելու նուազագոյն առաւելութիւնն է տալիս, պէտք է եղբակացնել որ այժմեան մարզա-

Կալկաթայի սէջ, 'Այվատեամ Սրբազանը՝ տեղւոյն սկստւտակամ չորրորդ խումբին կը յամձնէ իրենց դրօշակը։

կան միջակ դիրքը, համեառ լինելուց հետո է։ Հսկասակ աննպաստ հանդամանքներին, հայ խումբը, շնորհիւ ի միջի այլոց Պ. Մարտիրոս Մանուկեանի ֆանքերին, մէկից աւելի անգամ խելք է հսկի մրցա — նակը եւ անպարտելի է մնացել Ռեզգրիի տաղարէզում, մարզաշան — գէտներին, աչքի շինք ընկնում բարձր եւ երկայն ցատկի մէջ, բայց երկայն վազքի եւ կոփամարտի մէջ մերոնց զերակշիտ առաւելութիւնը անմիջական է։ Մեսրոփ Միրզարէզեանը (այժմ Գրիգորեան) 11 տարեկանում Քէնդալի Մարտտոնեան վազքի ախոյեանը հանդիսացած էր։ Յետոյ, Վրթմանէս Խաչարեանը, թէեւ ոչ նոյնչափով, պահպանում էր այդ մարզի առաջնութիւնը։ Հնդկաստանում առ հասարակ, իսկ Քէնդալում մասնաւորապէս, այն կարծիքն է տիրում, որ Հայը կոփա — մարտիկ է ծնունդով։ Չուր կարծիք չէ։ Թէ՛ հասարակական եւ թէ՛ միջ — զպրոցեան մարտերին, հայ կոփամարտը երեւան է դալիս ախոյեանին յարաշար հարուածելու եւ առ հասարակ առաջին շրջաններից միում նրան արիւնդուայ տաղալիւ համար։ Արսէն Սարգսեանը, Լեւոն Բաղդասարեանը, որին պատանի Դէմֆի Էին յորջորջում, Բ. Յարութիւնեանը, երկաթաձոյլ Կարո Մինասեանը, Անդրանիկ Յովհաննէսեանը եւ շատ ուրիշներ ահարկու կոփամարտիկներ են, որոնք իրենց

Կալկաթայի հայ սկաուտները Հիմալայան լեռներու քառուտներու մէջ

հակառակորդները սարսափն են ևւ խանդավառ հանդիսականների համակրանքի առարկան: Սրանցից, Արսէն Մարգանեանը, հանդամանքները նպաստաւոր դասաւորումով ևւ շնորհիւ իւր յարաւեւութեան, կամ աւելի ճիշդն ասած, շնորհիւ իւր աջ բռունցքի արճիճային հարուածներին, Բէնդալի միջին ծանրութեան ախոյանութեան տխուրութիւնց իւր հակառակորդից, որն առաջին շրջանում արիւնշաղախ անձնատուր եղաւ:

Այս պատկերը լրացնելու համար պէտք է յիշել Մարգար Յաչիկեանի անունը, որ հակառակ իւր բազում դրողմունքներին մասնակցեց, Բէնդալի օթոմօպլի բնկերակցութեան սարքած մրցահանդէսին ևւ իւր ճարպիկ ու վտանգաւոր մեքենավար խաղերով, առաջինը հանդիսացաւ ևւ նոյն ինքն նահանգապետի մեռքով ըստ արժանաւոյն վարձատրուեց:

ՎԻԿԹՈՐ ՎԱՐԹԱՆ

ԿԻՊՐՈՍ

Ա. Երջամ. — Գ. Օնեիկ Եաղմանեանը, պաշտօնի էր կոչուած Աղգային Մեկիքեան վարժարանի մէջ:

Քիչ ատենուան մէջ, յաղդեցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Նիկոսիոյ մասնաճիւղին հոգի ևւ մարմին տալ: Հիմը դրուեցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Նիկոսիոյ մասնաճիւղին, արժանանալով անխափ բոլոր Հայերու դնահատանքին:

Իրերու այս րնականոն վիճակը խիստ շատ յուսադրիչ ևւ միօթաբական էր, բայց շուտով շուշացաւ յուսախարութիւնը: Մարդական աշխատանքները քանի մը ամիսներ միայն շարունակուելէ յետոյ, արիներու անոնց շարքէն հեռացումովը կ'առնէր դանդաղ ու անկանոն վիճակ մը: Մաղեցան տարակարծութիւններ ու զժգոհանք՝ անձի գէժ:

Դարձեալ, համերաշխութիւն գոյացնելու համար եղած վորձեւութուն հակառակ, անկարելի կ'ըլլար երկու մասի բաժնուած ժողովուրդը նոյն նպատակին շուրջ կեդրոնացնել:

Հ. Մ. Ը. Մ. ի մնացեալ տղաքը միշտ եռանդով կ'աշխատէին ևւ կը հեռուէին իրենց առօրեայ մարդական աշխատանքներուն:

Բ. Երջամ. — Այդ շրջանը պայքարներու շրջան մը եղաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի համար, ունենալով սակայն աչքառու գործունէութիւն մը: Եաղմանեանի մեկնումէն վերջ տղաքը իրենք իրենց կազմեցին խումբեր, մասնակցեցան մեծ մրցումներու ևւ սկսան ուրոյն միջոցներով հրա-

պարտեկ իջնել: Գրեւորային վարժարանը շարունակեց իր սպասկար դասութիւնը դարձեալ ու աշխատաւոր արիւնները հետեւեցան իրենց մասնակի ուսումնաւորուն: Աղքատ ու աշխատաւոր արիւններու կրթութեան համար Հ. Մ. Ը. Մ. ի թափած հոգածու եւ բարենպաստակ աշխատանքները վեր են ամէն գրուատիքներէ: Այս շրջանին ամէն անոնք որ հետապնդէին Հ. Մ. Ը. Մ. ի շարքերէն միացան առեւտրական մը հա՝ մար: Կազմեցին դարձեալ հասարակներ, թատրոն, վիճարանական մոզոյներ եւ սակայն մարդիշի մը շղոյսութիւնը իբր աշխուռ պակաս աչքի կը դարձէր, աղաքը չէին կրնար կանոնաւոր մարդական աշխատանքներ ունենալ: Ուստի հինգ, վեց ամսուան շրջանէ մը յետոյ Եւդամանեան Փարթիզէն դարձեալ կը վերադառնար Կիպրոս, իր առաջուան պաշտօնին մեծարկելու համար:

1928 Մայիս 22ին, Յունական մեծ մարդադաշտին մէջ, մասնակցութեամբ Լառնաքայի մասնաճիւղին ու նախագահութեամբ Նիկոսիոյ քաղաքապետ Ժորճ Մարդիտիսի, Հ. Մ. Ը. Մ. ի սարքած զուտ մարդահանգէսին մէջ նախագահին հետեւեալ խոսքերը խիստ շատ ուշադրու են եւ կ'արժէ դանձոք յանձնել ընթերցողներուն մասնաւոր ուշադրութեան:

«Իբրեւի բարեկամներս, շատ ուրախ կը զգամ ինչդինքս այս պահուս, որքան հայ ազգին նոյնքան եւ ինծի պատուարեր մարդահանգէսի մը նախագահած բլլալուս համար: Դուք, ինչ որ ընէք՝ լաւ կ'ընէք միշտ, եւ ես աշխտեղ կոչ կ'ընեմ բոլոր Յոյներուն օրինակ առնել մեզմէ, եւ ընել լաւագոյնը միշտ: Այս մարդահանգէսը կը կրկնուէր շարաթ մը յետոյ Լառնաքայի մէջ, նախագահութեամբ տեղւոյն քաղաքապետին եւ ի ներկայութեան Յոյն ու Հայ բարձրատեսիճան անձնաւորութիւններու: Գրեթէ այդքանով կը վերջանայ Հ. Մ. Ը. Մ. ի երկրորդ շրջանը, Եւդամանեան կրկին կը մեկնէր Յունաստան, աչք տեղէն եղած գիմումներուն վրայ:

Գ. Երջան. — Հ. Մ. Ը. Մ. ի առաջին գործը կ'ըլլայ, վերակազմել նոր ութերորդ Փութոյոյի խումբեր եւ վերահաստատել գրեւորային վարժարանը որ կ'որն առեւտրական մը համար պոցուած էր: Կ'ընարէ նոր վարչութիւն մը բոլորովին երիտասարդ ու աշխատող ութերէ բաղկացեալ:

Իբր հասոյթի աղբիւր՝ կուտան ներկայացումներ: Այս շրջանին նորէն կը սկսի Հ. Մ. Ը. Մ. ի համակիրներու շրջանակը աւելնալ ու յարարերութիւնները շտկուել: Մարդիշ Լեւոն Արզարեան յարատեւութեամբ կ'աշխատի լիւսլի արդարացնելով իրեն վստահուած պաշտօնները:

Ընդհանուր անդամներու թիւը, հաշուելով հանդերձ պատուոյ անդամները, կը հասնէր 180ի, նոյնքան թիւով անգամ ունէր նաեւ Լատնաքայի մասնաճիւղը որ միշտ կը գործէ Նիկոսիոյ մասնաճիւղին հետ համախորհուրդ :

ՍԱՄՈՒԷԼ Յ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

ՄԻԼԻՏԱՆԻԱՆ ԽԱՍԱՍԱՊՈՒՅԻՄԱՆ ՄԷՂ

Կրթական կազմակերպութեան համընթաց տատիճանով աւագ կարեւորութիւն տրուած է :

Մարզանքի ուսուցիչն է Գ. Լեւոն Արզարեան :

Հաստատութեան յարակից հողամասին վրայ, կը գտնուի մար — զադաշտը, մարզական բոլոր գործիքներով :

Մարզանքի կը մասնակցին մանչերու եւ աղջիկներու բաժինները առանձին խումբերով : Մէն մի դասարան ունի շարաթական երկու պահ շուէտական եւ սկաութական մարզանքի եւ երկու պահ ալ Փութպոլի ու պասքէթպոլի դասեր : Առոնցմէ զատ ամսուան մէջ մէկէ աւելի անգամներ կը կազմակերպուի ընդհանուր պտոյտ, մասնակցու — թեամբ բոլոր ուսուցիչներուն եւ պաշտօնեաներուն : Այս պտոյտները կ'երկարին երբեմն մինչեւ մօտակայ լեռները, ուր սան եւ սանուհիներ կ'ընտելանան չարքաշ կեանքի մը պահանջներուն :

Սաները բաժնուած են 15 առանձին ֆութպոլի խումբերու, իսկ ամբողջէն ընտրուելով լաւագոյնները, կազմուած են վեց ութեղ խումբեր, որոնք մկրտուած են Հայրենի վայրերու եւ անձերու անուններով : Առոնցմէ առաջինը ի պատիւ բարերար Տ. Կարապետ Մելգոնեանին, կոչուած է Մելգոնեան խումբ, իսկ միւսները՝ Արարատ, Վասպուրական, Երեւան, Անի, Տորք, Վարդան եւն. :

Այս խումբերը կը մրցին Կիպրոսի Հայ եւ օտար խումբերու հետ, ի պատիւ Հաստատութեան, կ'արժէ հոս յայտնել թէ Յոյներու եւ Թուրքերու բազմամեայ եւ փորձ խումբերու հետ եղած մրցումներուն մէջ առհասարակ յաղթական ելած են Մելգոնեանի խումբերը :

Գրեթէ ամէն տարի կը սարգուին Նաւասարդեան խաղեր :

ՈՂԻՄԳՈՍ

ԵԳԻՊՏՈՍ

Ազիպտոսի նախադատարացման միութիւնները տեսանք առկէ առաջ: 1922ի նոր գաղթէն վերջ, ընդհանուր միացման մը զազաւարը շատերուն սրտին մէջ տեղ գտած էր, և այդ իսկ պատճառաւ 1926 — 1927ի շրջաններուն Արարտա Մարմնամարզական Ակումբի մարզա — փայրին մէջ ընդհանուր հաւաքոյթ մը տեղի ունեցած է, նպատակ ունենալով Հ. Մ. Ը. Մ. Ի գաղաւթարին որդեգրումը: Զարմանալի հետեւողութեամբ մը ստեղծ, այդ հաւաքոյթը բոլորովին բացասական եզրակացութեան մը յանդամ է, Ազիպտոսի մէջ հայ մարմնակերթա — կան ընդհանուր միութեան մը գոյութիւնը անկարելի հռչակելով:

Բարերախտարար ընդհանուրին գաղաւթարը չէր այս, և 1927 տարիին խումբ մը հայ երիտասարդներ Հէլիոպոլիս մէջ համախմբուելով ծնունդ կուտային Հ. Մ. Ը. Մ. Ի երկրորդ մասնաճիւղին:

Ազիպտոսի շրջանն ալ գոյացած էր այլևս, և այս մասնաճիւղերու ներդաշնակութիւնն ու կանոնաւորութիւնը ապահովելու համար 1927 մայիսին կ'ընտրուէր առաջին շրջանային վարչութիւնը: Այս թուականէն սկսեալ ներքին կազմակերպման գործը հետզհետէ յառաջ տարւած է բարոյական ու մարզականին հետ զուգընթաց:

Աղեքսանդրիոյ մասնաճիւղը ունեցաւ իննիսունեւից գործան և քանակական մը համակիր անդամներ, որոնք սերտօրէն միութեան կառւածն և և իրենց այս մասնաճիւղը շնորհապարտ է իր բարերար և միեւնոյն մասնաճիւղ պատուակալ աստեանալեւ Պ. Մանուկ Մանուկեանի, որ թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս աջակցած է: Աղեքսանդրիոն ունի բուարարող մարզափայր մըն ալ:

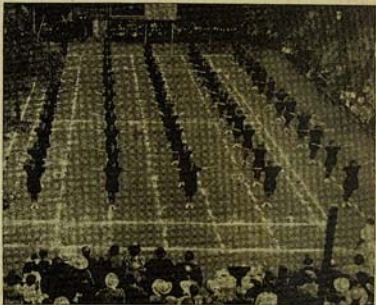
Աթլէթիք, պատէթպոլ, Փութպոլ և ծովային մարզանքներ, հաստատարապէս կը մշակուին անդամներու մեծամասնութեան կողմանէ: Սոյն մասնաճիւղի պատէթպոլի և Փութպոլի խումբերն կը մասնակցին միջազգային մրցումներու և կը վայելին ընդհանուրին համակիրանքն: Աթլէթիք ներքին մրցումներ յաճախ տեղի կ'ունենան հասկատակ տեղի անյարմարութեանց և անդամները կը քաջալերուին աւելն կերպով: 1928 սեպտեմբեր 9ին մեծ զահողութիւններով Աղեքսանդրիոյ ՎՍՊառին մէջ Միջազգային հասարակութեան մը ներկայութեան, Աղեքսանդրիոյ մասնաճիւղը առաջին անգամ ըլլալով հանրութեան գնահատութեան և նմարկեց իր աթլէթներն, ընդհանուրին գոյատեւեցին արժանանալով:

Հէլիոպոլիսի մասնաճիւղը ևս ունի մարզադաշտ մը:

Հէլիոպոլիսի մասնաճիւղը աթմ ունի երեսուն և հինգ գործան անդամներ որոնք աթլէթիք, Փութպոլ և պատէթպոլով կը զբաղին,

Հաւասարապէս տեղ տալով Ֆիզիքական ու բարոյական զարգացման :
Հէլիօպոլիս Գահիրէի արուարձաններէն մին նկատուելով, օտարնե-
րու առաջ Հ. Մ. Ը. Մ. ը մէկ ճակատ ներկայացնելու կ'աշխատի, իւր
երկու քոյր մասնաճիւղերու բոլոր դռքօտն անդամներուն Հաւասարա-
պէս առիթ տալով մրցմանց մէջ յիւրձուիլու : Հէլիօպոլիսյ մասնա-
ճիւղին գլխաւոր պարապմունքն է աշմ, մարզաժայրի յարգարում ու
կահաւարում, որոնք յառաջ կը տարուին անդամներու զահարերու :
Թիւններով միայն, առանց արդէն իսկ շափազանց ծանրաբեռնեալ Հայ
զազուիթին ամենափոքր բեռ մը ըլլալու :

Գանիրէի մասնաճիւղը՝ իր Հէլիօպոլիսյ դրացի մասնաճիւղին
նման արգելքներէ զուրկ չէ մնացած, եւ սակայն նոյնքան Հաստա-
տամտութեամբ դիպցած է առանց վրդովելու յառաջ տանիլ իր առ-
տնին դռքերն եւ ներքնապէս կազմաւորուիլ : Գահիրէի մէջ գետնի
պակասութիւնն մարզարանի մը հիմնարկութեան Հարցը շափազանց

Գանիրէի Գալուստեան վարժարանի ազգեանց մարզամիջ

զմասրացուցան է, այնպէս որ այս մասնաճիւղը ժամանակ մը ան —
տուն ու անակոյ մնայէ վերջ, վերջնապէս « Արարատ » Հայ Մարմա-
մարդական Ակումբի հիւրասէր ընդունելութեան շնորհիւ, յիշեալ
կազմակերպութեան Միմիքի — Հէ — Սէրէկի մարզափայլէն օգտուիլ
սկսան է, ուր այժմ Հ. Մ. Լ. Մ. Ի Գահիրէի մասնաճիւղի անդամներն
կ'երթան զոչացումս ստանալու եւ վաշխելու ներկայացուած պատեհ
ստիքներէն։ Այս մասնաճիւղի անդամները Աթլէթիք, Փութպուլ եւ
պատեթիպոյն հաստատարակէս կը մշակեն։

Գահիրէի մասնաճիւղը Հէլիպոլիսոյ մասնաճիւղին հետ միասին
խառն խումբեր ներկայացուցած է որոնք մասնակցած են միջազգային
Փութպուլի ու պատեթիպոյլի մրցումներու՝ պատուարեւ արդիւնքներ
մեռք բերելով։ Այս երկու մասնաճիւղերը իրենց անդամներն ու հա-
մակերբներու յարարերական կապերն ամրապնդելու մտօք կազմակեր-
պած են զանազան արշաւանքներ ու պատշտներ, ընդ որս աննախընթաց
արշաւ մը զէպի Սաքարա — Մէմրիսի պատմական թուրղերն ու հնու-
թիւններն, տիբի տալով ու թաուն հոգինոց երկսեռ խումբի մը՝ իրեն
այնչափ մօտ եւ սակայն դարերու անջրպետովն բաժնուած ալդ հա-
րստութեանց առաքն վաշխելու։

Կեդրոնի մը չղջութիւնը, բնականաբար ինչպէս ամէնուրեք,

Ուսուցիչ՝ ԱՐԱՐԱՏ ԳՐԻՍԵԱՆ

Եզիպտոսի մէջ ալ զգալի դարձած է։ Եզիպտոսի Երջանային վարչութիւնն Հարկադրուած է կազմակերպական ծրագրեր յղանալ, որքազրեւել եւ գործադրել տալ իր մասնաճիւղերուն մէջ, միշտ գիտնալով Հանդերձ թէ այլուր Հասնականաբար տարրեր մեւեր, տարրեր միջոցներ կը գործածուին։

Այս իսկ պատճառաւ է որ Եզիպտոսի շրջանն երկար տառն չէ Համարձակած սկսուտական նուիրական գործին մեռնարկել, Հակառակ անոր խոր Համոզմունքներն ունենալուն։ Եւ սակայն այս Հարցը իր զրազմանց նիւթ հղած է, եւ իր երեք մասնաճիւղերուն մէջ ալ դեռտեւ տակաւ առ տակաւ պատրաստուած է։ Սրբթիֆ խաղերու օրինաւոր կիրարկումովն է որ այս նկարագիրը դրոշմուած է Եզիպտոսի Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերու մէջ, ուր սկսուտիվմը պիտի զայ գտնել տրամադիր դեռին մը։

ԱՄԵՐԻԿԱ

ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

Հայ Մարմ. Ընդհ. Միութեան Ամերիկայի շրջանը Հիմնուած է 1921 փետրուարին, Նիւ Եորքի մէջ, իրրեւ 30րդ մասնաճիւղ։ Կազմակերպութեան Հիմնադիր անդամներն են Մամատ Խուպէսէրեան (Պոլսէն, Բերա-Շիշի մասնաճիւղ), Օննիկ Քէմանեան (Բերա մասնաճիւղ), Յակոբ Գարապէտեան (Սկիւտարի մասնաճիւղ)։ Երջանիս առաջին ատենապետ ընտրուած է Տոքթ. Ն. Պայընտրեան (այժմ մեռած)։

Մասնաճիւղը կարող գործիչներու մեռքին տակ չուտով յառաջ դիմեց եւ Ծանօթացուց Հ. Մ. Ը. Մ. ը Ամերիկահայ դպրութիւն, յաջորդաբար Հիմնելով մասնաճիւղերու շարք մը՝ Հայալատ կեդրոններու մէջ։ Երջ. կեդրոնի դերը կը կատարէր Նիւ Եորքի մասնաճիւղը, բայց ստիպուեցաւ չուտով ընտրել զառ կեդր. վարչութիւն մը, որուն առաջին ատենապետն էր Պ. Սդիշէ Քալուսի։

Երջանային կեդրոնը սարքեց ընդհ. Հայկական մրցահանդէսներ, որոնց մասնակցեցան ծոռ Հարիւրի Հափ Հայ մարզիկներ, որոնք դաւթային կեանքի մէջ մեծ Հետաքրքրութիւն շարժեցին։

Նիւ - Եորքի մասնաճիւղը միշտ լատագոյն դուրս եկաւ սոյն ողիմպիականներուն մէջ, զօրաւոր Հակառակորդ ունենալով Ֆիլատէլֆիայի մասնաճիւղը։

Նիւ - Եորք կը փայլէր Փութպոլի մէջ գերազանց նկատուելով, որուն կը յաջորդէր Ֆիլատելֆիան: Բայց մի ժամանակ Ֆիլատելֆիայ անկազմակերպ գիճակը տկարացուց այդ մասնաճիւղը և Union City գրաւած է իր տեղը: Նիւ Եորք Փութպոլի մէջ իր ստաւելութիւնը կը պարտի Պոլոս Պէրէքնեանի (Բերա - Շիշի), Տիգրան Խոյեանի և Մամա Խոյեանի, և խաղին հմուտ ուրիշ մարզիկներու: Իսկ Ֆիլատելֆիայ Փութպոլի խումբին մէջ լատպոյն խաղացողներէն են Ն. Մեթերքսեան և Բ. Պետրոսեան:

Union City որ այժմ կ'սպաննայ դառնալ շրջանիս Ախոյեանը, իր յառաջգիճութիւնը Փութպոլի մէջ կը պարտի շորս Նազաչեան եղ - րայրներուն, որոնցմէ Միհրան Նազաչեան (կազմակերպիչ Union Cityի մասնաճիւղին), կը խաղայ center և միւս երեքն ալ միասին կը կազմեն 4/5ը forward դիմին:

Basketballի մէջ Ֆիլատելֆիա միշտ դիւրաւ կը տանէր յաղթանա - կը, յաջորդ գորաւոր խումբ ունենալով Astoriaի մասնաճիւղը, բայց այն տարեւրջանին Union City Basketball ալ խելց Ֆիլատելֆիայի և Ատարփայի մեռելն:

Tennisը յառաջ կը տարուի բոլոր մասնաճիւղերու մէջ և վերջին միջ - մասնաճիւղային մրցումներուն Union Cityի ներկայացուցիչ (Միհրան Նազաչեան) փասաւոր յաղթանակ մը ունեցաւ Նիւ Եորքի ներկայացուցիչին (անպարտելի Զարմայր Զոպանեան) դէմ, բայց Camdenի մասնաճիւղի ներկայացուցիչը (Քարիքեան) յաղթեց Նա - դաչեանին և Camden տարաւ մրցանակը «Զարիֆեան» բաժակը: (Նը - րոսան գերտառնուհի Տիկին Արաքս Զարիֆեանի կողմէ):

Ամերիկայի շրջանը այժմ ունի 6 մասնաճիւղեր:

New York, N. Y., Astoria, N. Y., Union City, N. Y., Paterson, N. Y., Camden, N. Y., Philadelphia, Pa.:

Այս մասնաճիւղերը ունին մարզական փորձեր, (մարզարաններու մէջ և գաշտային), կ'ունենան բանակումներ, գաշտահանողներ և մեկուսան կողմակին մարզահանգիւսներ:

Եւրոպայի կուսանք մասնաճիւղերու փորձ - ատենապետներու անունները և անդամներու թիւը —

New York (Յ. Թորիկեան) 20 անդամներ:

Astoria (Բ. Զարուքեան) 20 անդամներ:

Union City (Յ. Ստամպոյեան) 50 անդամներ:

Paterson (Պ. Ճիւրայէլեան) 15 անդամներ:

Camden (Ս. Ինճէեան) 15 անդամներ:

Ճիշատելիքիս (Գ. Պետրոսեան) 15 անդամներ, (այս մասնաճիւղը այժմ վերակազմուած է եւ 15 անդամը վերջին թիւն է որ ունինք, իր փայլուն շրջանին այս մասնաճիւղը ունէր 40 անդամ եւ համակիրնե՝ բու մեծ թիւ մը) :

Ամերիկայի շրջանային կեդրոնի անդամներն են Արշաւիր Հիւսնեան (ատենապետ), Վ. Սերթոսեան (փոխ — ատենապետ), Ա. Քէ — մանեան (ատենադպիր եւ քարտուղար), Մ. Նազաչեան (հաշուապահ), եւ Վ. Վարդերէսեան (դանձապետ) : Սոյն վարչ. շրջանը կը վերջանայ Յունիսի սկիզբը եւ նոր վարչութիւն կ'ընտրուի պատգա — մաւորական ժողովի մը կողմէ, ըստ Հ. Մ. Ը. Մ. ի ծրագրի կանոնադրին :

Խ. ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Մեզի համար զժուար է իսկական պատկերը տալ Հայաստանի մէջ ներկայիս գոյութիւն ունեցող մարդական շարժումին, որովհետեւ չունինք ոչ աղբիւրները եւ ոչ ալ մասնագէտներ որ այցելած ըլլան եւ մօտէն հետեւած Հայաստանի մարդական շարժման : Ուրեմն, պիտի բաւականանանք թերթերէն մեր քաղած տեղեկութիւններով :

Խ. Հայաստանի մէջ մարմնակրթանքին մեծ ոյժ կը արուի : Հետեւողներուն թիւը կը հասնի հարիւր հազարներու : Անցեալ տարի տեղի ունեցած տողանցքին մասնակցած էին 60,000 մարդիկներ :

Փութպուրի, կոստամարտի, հեծելանիւի, լուսորդութեան, արջ-թիզմի, փօլի պոլի, պատքէթ պոլի, ծանրութիւն վերցնելու եւ այլ ճիւղեր գոյութիւն ունին, եւ Խ. Միութեան մէջ Հայաստան միշտ դրաւած է առաջնակարգ տեղեր :

Մեր ունեցած ծանօթութեանց համաձայն, Փութպուրը շատ մեծ հետաքրքրութիւն կը ստեղծէ : Երեւանի խումբը ունեցած է շատ յաջող մրցումներ — ինչպէս Երեւան Մոսկուա — որ վերջացած է Մոսկուայի յաղթանակով՝ 3—2 : Արդիւնքը ցոյց կուտայ որ խումբերը գրեթէ հաւասար կարողութիւն ունին : Իսկ կովկասեան երկիրներու մէջ Խ. Հայաստան միշտ առաջին տեղը կը դրաւ՝ ոչ միայն Փութպուրով, այլ սփոռի գրեթէ բոլոր մարզերուն մէջ :

Խ. Հայաստան ունի անհատ մարդիկներ որոնք կրցած են աժ —

բողջ Խորհրդ։ Միութեան մէջ ախոյեանութիւններ չաւել։ Առնցմէ ժամատարարութիւնը յիշել Սերգոյ Համբարձումեանը, որ 1938ին կտրեց ծանրութիւն վերցնելու համաշխարհային մրցանիշը՝ 433 քիլո 500սմ, երեք դանդաղան մեռով։

1 — Երկու մեռքով սեղմած բարձրացնել՝	136 քիլո
2 — Քաշել և բարձրացնել	130 քիլո
3 — Հրել և բարձրացնել երկու մեռքով	167 քիլո 500կր.

433 քիլո 500կր.

Նախորդ մրցանիշը կը պատկանէր Գերմանացի Մանգերայի։

Սերգոյ Համբարձումեան 28 տարեկան է և. զեռ պիտի կարողանայ նոր մրցանիշներ հաստատել։

Սանոյեան դուռն նետելու մէջ շատ լաւ արդիւնքներ մեռք բերած է, բայց մեղի կը պակսին ճշգրիտ չափերը։

Ռուբէն Մանուկեան այ Սերգոյ Համբարձումեանի նման ծանրու — թիւն վերցնող մըն է և. մեծ ապագայ կը խոստանայ։ Համաժողովե — նականի մէջ առաջնութիւն չաւած է մախ մեռքով պոկելով 86 քիլո 600 կրամ։ Ան ախոյեանն է Խորհրդ. Միութեանց կիսածանրութեան, ինչոք շարժումներու մէջ ապահովելով 485 քիլո։

Յաջորդարար կուզան Յակոբեան, Ղոււմաշեան, Ալլախվերտիեան, Մանգեան, Խանդկարեան, ևայլն։

Աթլէթիկի մէջ՝ Սանոն, Սահակեան, Շահմազարեան, Միքա — յելեան։

Հեծելաճիւղի մէջ, մեղի ամէնէն շատ ծանօթ անունն է Յովհան — անեան։

Պէտք է յիշել որ հեծանիւթի մէջ ևս Խ. Հայաստանի խումբը միշտ չաւած է Խ. Միութեան մրցումներուն մէջ։

Հայկազ Սարաֆեան բարձրութիւն ցատկելու մէջ ապագայ խո — տացող մարդիկ մըն է, բայց չափանիշները մեղի անծանօթ են, 1935 — ին ցատկած էր 1.75։

Սկաւառակի մէջ Միքայէլեան լաւ նետող մըն է, բայց արդիւնք — ները անծանօթ են մեղի։

Պռփի մէջ Թիմուրեան, ախոյեանն է Խորհրդ. Միութեան և մաս — նակցած է գործաւորներու ոգիմարդկանին և. չաւած է բոլոր մըր — ցումները՝ հռչակուելով ախոյեան Պարսէլունի մէջ։

Պարոմեան Խ. Հայաստանի 800 մեթրի լաւագոյն վազողն է, ժամանակ՝ 2 վ. 11,3/5:

Միֆայէլեան՝ 1000 եւ 1500 մեթր:

4×100 մեթր դրօշարշաւ: Բալասամեան, Միֆայէլեան, Սար — գիւնեան, Բելիցկեան, ժամանակ՝ 56,8/10 — 1935ին: Բայց աւելի վերջ, Շեստիչեմկոն, Մարէոսեան, Գարգալսեան եւ Սամվելսլը Հաստատած են Հայաստանեան մրցանիշը՝ 47,2/5:

Քար նետել՝ Մելեան Հրամս, նոր անուան մը եւս, որ մեծ ապագայ կը խոստանայ:

Հաւ լուղորդներ կան, բայց արդիւնքները մեզ կը պակսին, մի — այն մէկ արդիւնք մեզի Հասած է զոր բաղդատելով միջազգային շափանիշներու հետ, կ'եզրակացենք թէ լաւ լուղորդ մըն է:

Ստեփանեան լաւ ցատկող մը:

Յ. Թ. ԼԻՆԻՆԵԱՆ

ՀԻՄՆԱԴԻՐՆԵՐ ԵՒ ՌԱՀՎԻՐԱՆԵՐ

1.— ՅՈՎՀ. Թ. ՀԻՆԴԻԽԱՆ

Պայտայ և Նոր Դպրոց քի հիմնադիր — տնօրէններէն ու ծանօթ ժանկարտ Գ. Յովհ. Թ. Հինգլեան Հայոց մէջ մարմնակրթական ու մասնաւորապէս սկստական շարժման զազափարտասներէն է եղան : Ըլլալով հմուտ դաստիարակ մը՝ ան մարմնակրթանքը կ'ըմ — րունէ իրրեւ ազդակ մը հայ երիտասարդութեան բարոյական դաստիարակութեան : Ինքն էր սր, Շ. Քրիսեանի Մարմնամարզին մէջ սկստարիցիէն էութենէն պարզեց եւ Ընդհ. Պատերազմէն վերջէն զազափարտասը եղաւ անոր : Իր այդ գրութիւնները, պրակներու վերած — ուսած, դաստի մէջ մղել ազդակները եղան սկստական շարժումներու : Իր վարժարանին մէջ կազմեց, 1913ին, առաջին հայ սկստական խումբերէն մին : Հ. Մ. Ը. Մ. ի հիմնումէն վերջ, եղաւ անոր գլխաւոր զօրավոյներէն մին : Մանկավարժի իր անվիճելի կարողու — թիւնը, հանրային իր գիրքը, ու իր մէջի բարոյական ուժեղ անձը՝ միացած՝ մարմնակրթական շարժման մասին իր ցոյց տուած անվե — րապաշտ արեւելցութեան, ոչ միայն ոչտակար եղան նախապատերազմ — եան մեր մարմն. կեանքին, եւ պատերազմէն վերջ՝ Հ. Մ. Ը. Մ. ին, այլեւ նպատակցին անոնց վայելած հանրային համակրանքին տա — րածմանը :

2.— ԱՐԱՄ ՆԻՎՈՂՈՍԵԱՆ

Հայ կրթական մշակներէն երկրորդն է այս, Յովհաննէս Հինգ — լեանէն յետոյ, որ խորապէս գնահատած է մարզական շարժումը եւ իր լայն աշխակցութիւնն է բնծայած անոր :

Ուսուցիչ, տնօրէն եւ վերջապէս Արամեան կրթարանի հիմնադիր (Սկիւտար) Արամ Նիկողոսեան ուժ տուած է զպրոցներու մէջ մարմ — նամարդի դասերուն :

Ան, իրրեւ կեղծ. Ուսումնական Խորհուրդի անդամ, նոյն ողիւով ու համոզումով քննադատ է որ մարզանքի դասերը պաշտօնապէս ներմուծուին ազգային վարժարաններու դասացուցակներուն մէջ :

Զինադպարին, իրրեւ տնօրէն Շիշիի Դարակէօղեան որբանո — ցին, լայնօրէն թոյլատրած է սկստական խումբերու կազմութիւնը :

Եղած է նաեւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեղծ. վարչութեան անդամ: Ինչպէս եւ մարդական խնդիրներու շուրջ գրած է յօդուածներ: Մեռաւ 1937ին, Պոլսոյ մէջ:

3.— ԵԱԻԱՐԵ ԲՐԻՍԵԱՆ

Եսաւրշ Բրիտեան ծնած է Պէշիկթաշ, 22 յուլիս 1886ին: Աչա — կերտած է նոյն Թաղի Մաքրուհեան երկսեռ վարժարանին: 1897 սեպտեմբեր 6ին, իր եղբայրը զինքը կ'ուղարկէ Պարտիզակ՝ Ամերիկ. բարձրագոյն վարժարանը՝ իրր գիշերօթիկ: Եսաւրշ յետոյ կ'անցնի Բոսթոնի Քոլէճ: Հոն, իր մէջ կը ծնի բուռն փափաք մը դէպի մարմնակրթանքը: Այնտեղ կը գտնէ նաեւ Գ. Յակոբեանը եւ ուրիշներ, որոնք ոչ միայն կը քաջալերեն զինքը, այլեւ կը թելադրեն մարմնակրթական առարկէն նուիրուիլ ամբողջովին: Ե. Բրիտեան, դարձեալ Գր. Յակոբեանի միջոցաւ, յարաբերութեան մէջ կը մտնէ՝ Փարիզ՝ Լիոն Ժանսոնի վարիչին, Փրոֆ. Deabonnetի հետ, թղթակցութեամբ հետեւելով անոր մարմնակրթական դասերուն: Յետոյ կը մեկնի Փարիզ (1906 յուլիս), ու յիշեալ ուսուցիչին դասընթացներուն կը հետեւի վեց ամիս: Անկէ վերջ կ'անցնի Լոնտոն, իր ընկերներուն օժանդակութեամբ, ուր երկու չուկէս տարի կը մնայ, իր ազատ ժամերուն հետեւելով մարզանքի: 1909ին կը վերադառնայ Պոլիս:

Զանազան վարժարաններու մէջ կը ստանձնէ մարմնամարզի դու-

ներ, միանգամայն աշխատելով որ թաղերու մէջ բացուին մարդարան-
ներ: Ան կը ֆունայ նաեւ մարմնակրթական նաշակը եւ տէրը մացունչ
նայ մագովուրդի ամէն մէկ խաւին ու պատակարարքին մէջ, իրեն խոր-

ՃԱՊԱՆՈՒՆԻԿԱՆ ՎԵՐՆԱԳԻՏՈՒՄ

ԵՐԱՅԵԱՆ 1911 ՆԱԿԱՏԻՄԵՐ

ԿՄՏ ԿՄՏ — ԹԿԵ 6

Ստամբուլի քաղաքի «Երեսմիս» թերթի տնօրէն

Հրդատու ու գործակից ունենալով մարմնակրթական ծուիրուած ան-
մեր: Անոնց շնորհիւ է որ Շ. Քրիստեան կը մեռնարկէ Վարմամարդի
հրատարակութեան: Թերթը կորիզ մըն էր: Շատարչ կ'ըլլայ այդ կո-
րիդին ամէնէն տենդոս աշխատողներէն մին: Շարժումը սկսած է:
Պէտք է կազմակերպել, կանոնաւորել զայն: Քրիստեան կը շարունակէ
ընթանալ որպէսզի անոնք, առանց ընկրկելու:

Յաճախ տեսնուած է որ ազգերու կեանքին մէջ երեւան եկած կարգ մը դէպքերու կամ երեւոյթներու հիմնադիրի տիտղոսը կը տրուի անհատներու՝ որոնք ուրիշներու հետեւորդներն են եղած, բայց իրենց քայլերը աւելի յանդուպն ըլլալով կերպաւորած են անոնց խոչաւները, թելադրած են այդ գաղափարները՝ հանրութեան աւելի լայն խաւերուն մէջ, ու գործնականացուցած են զանոնք: Ահա այս վերջիններէն է Շաւարշ Բրիտան: Ան գործը ձեռք առաւ այնպիսի ժամանակ մը, երբ իր շուրջ չէին պակեր բազուկի մարդեր: Գաղափարը կար, ինչպէս եւ գործը, սակայն կղզիացած կերպով: Ամէն մարդական խումբ ինքն իր մէջ եւ իր խումբին համար էր: Շաւարշ զիտցաւ օգտուել զոյսութիւն ունեցող ատաղձէն եւ մէկ տեղ հաւաքելով այդ տարբեր ուղղութիւններով ուժերը, բերաւ իր Մարմնա - մարզ թերթին մէջ ամփոփեց:

Բրիտան իր պարբերականին միջոցաւ քարոզեց հայ իշական սեւը եւս մարդիկ, եւ զարոյցներէ ներս մարդանքը պարտադիր դարձնել: Ինչպէս նաեւ զոյսութիւն ունեցող հայ մարդական ու Փութպուրի միութիւններն ու խումբերը համազանակցութեան մը շուրջ հաւաքելու տեսակէտը դրաւ մէջտեղ:

1914ին, Ընդհ. պատերազմի արհաւիրալի օրերուն, Ծ. Բրիտան կը դիմէ Փրանս. հիւպատոսարան՝ Փրանս. բանակին մէջ կամաւոր արձանագրուելու: Կընդունուի, բայց, հիւանդութեան մը պատճառաւ Պոլսէն մեկնումը կ'ունենայ յապաղում մը, որ այնքան ճակատագրական հետեւանք կ'ունենայ, — ուրիշ բազմաթիւ մտաւորականներու հետ կ'աջոտորուի ու Այաշի մէջ կը նահատակուի:

4.— ԳՐԻԳՈՐ ՄԵՐՃԱՆՈՅ

Հայ մարմնակրթական կեանքի առաջին ու կարելի է ըսել վերջին գործիչներէն մին, որ մինչեւ այսօր միեւնոյն թափով կապուած է այս գործին:

Փոքր հասակէն դաժնուելով Պուլկարիա, ինչպէս եւ Հոն ստանալով իր նախանական կրթութիւնը, Մերճանօֆի մարդական գործունէութիւնն ալ սկսած է Ֆիլիպէէն: Հոն, մասնակցելով պուլկարական « Բրաքիթի» Երանաք զաւակներպութեան, եղած է անոր օգնական ուսուցիչը, ստանձնելով աւելի քան 600 տղոց մարդական հոգը:

Այդ աշխատանքը արդելք եղած չէ, սակայն, որ Գր. Մերճան - օֆ Ֆիլիպէի մէջ կազմէ նաեւ հայ մարդական միութիւն մը, զայն եւս առնելով իր ղեկավարութեան տակ: Այդ միութիւնը յետոյ չա - փազանց կը զօրանայ ու ամէնէն վերջ կը միանայ Հ. Մ. Ը. Մ. ին: Աւանդած է Ֆիլիպէի Զօրեանց վարժարանին մէջ:

1904ին Մերձանոֆ մասնակցած է Փրակայի մարմն. հանդէսին՝ «Թրաքիիսքի Սոււնաք» կոչմէ:

Մարզական իր ամէնէն եռանդուն շրջանը կը սկսի, սակայն, Պոլսէն, Օսմ. Սահմանադրութենէն վերջ: 1909ին, Մաքրի զիւղի մէջ կը հիմնէ «Տխտան» խումբը, իսկ Սամաթիոյ մէջ «Վահագն»ը: Այս երկու խումբերը հաւաքական փորձեր կ'ունենան, ու Մերձանոֆ ոչ միայն անոնց, այլեւ Պոլսոյ ուրիշ թաղերու խումբերուն կը դասա-

խառնէ: 1912ին, Բ. մրցահանդէսին, Մերձանոֆի այս խումբերը ուշադրութիւն կը գրուեն իրենց համաչափ (քիքմիֆ) մարզանքներով եւ բուրդերով:

Պատերազմի տևողութեան կը մնայ Պուլիարիս: Զինադադարին կը վերադառնայ Պոլիս: Մաս կը կազմէ Հ. Մ. Ը. Մ. ի Կեդր. Վարչութեան եւ, Լեւոն Յակոբեանի հետ կը ստանձնէ շուէտական մարզանքի ճիւղին ղեկավարութիւնը: Ինք է որ այդ կերպով, Հ. Մ. Ը. Մ. ի մասնաճիւղերուն մարզանքներուն մէջ կը գնէ միօրինակութիւն ու սխաւէմ, եւ կ'ընդհանրացնէ ռիքմիֆ մարզանքը: Գրած է մարզական յօդուածներ ալ:

Իր մասնագիտութիւնն են դարձիական մարզանքները ու չափա-կան մարզանքը: Այս ուղղութեամբ, ան բաւական օգտակար է եղած, պատերազմէն առաջ, Շաւարշ Բրիտեանի:

Յետոյ կ'անցնի Հայաստան: Իսկ 1923էն վերջ կուգայ Փարիզ, ուր, մինչեւ այսօր, առաջին օրերու եռանդով ու սիրով կառնած կը մնայ Հ. Մ. Ը. Մ. ին:

5.— ԳՐԻԳՈՐ ՅԱԿՈԲԱՆ

Այս անունին կապուած է մասնաւորապէս Հայ սկստական շարժումը: Յակոբեանը եղած է անոնցմէ որոնք, պատերազմէն առաջուղ-դուքին ու քաջալերանք են ցոյց տուած Ծ. Բրիսեանին՝ մինչեւ որ ան մարմնակերթանքը դարձուցած է ասպարէզ ու ամբողջովին նուիրուած է անոր:

Աշակերտ Բողէքթ Բոլէճի, ան իր պատանեկութենէն՝ սէր ունեցած է դէպի մարմնակերթանքը: Այնքան՝ որ կապ կը հաստատէ փրոֆ. Տէպոնէի հետ՝ Փարիզ, եւ թղթակցութեամբ մարզական դասեր կ'առնէ անկէ: Միանգամայն կը զարգացնէ իր մարմինը: Յակոբեան օր օրի խանդավառուելով, կը ջանայ Բողէքթ Բոլէճին դուրս ալ դրաղիլ ֆիզիք. դաստիարակութեան գործով: Այսպէս, Պոյաճը դիւղի մէջ կը կազմէ « Գալթա — Լիման» անուն ֆութպոլի խումբը, որ առաջին Հայ խումբը կ'ըլլայ Պոլսոյ մէջ եւ անուանի կը դառնայ:

Ազատութեան շրջանին, ուրիշ վեթերաններու հետ կը թելադրէ Ծ. Բրիսեանին՝ թերթ մը հրատարակել, ինք եւս յանձն առնելով ներթական զոհողութիւններ:

Սկիւտարի մէջ կը կազմէ սկստական խումբ մը, ու վարիչը կ'ըլլայ Սկիւտարի Հայ մարզարանին, երբ Մ. Մկրեան Եւրոպա կը մեկնի: Զինադադարը հաղիւ կնքուած, Գր. Յակոբեանի հրաւերով Պոլսոյ նախկին մարզական միութեանց ներկայացուցիչները Հիմը կը դնեն Հ. Մ. Ը. Մ. ին: Ու, կը դառնայ Հայ սկստներու պետը, կատարելով դասախօսութիւններ եւ զեկափարելով մարզական վարժու — թիւները:

6.— ՎԱՀԱՆ ԶԵՐԱԶ

Հայ մարմնակերթական շարժման ամէնէն եռանդուն ու ամէնէն նուիրուած գործիչներէն մին: Անձ մը, որուն մէջ Հոգիի ու մամնի շարքաւորութիւնը այնքան ներդաշնակ կերպով զօղուած էին: Մարդիկ իսկական տիպարն էր Վահան: Ունէր զինուորական ոգի եւ տիպար Հայ մըն էր:

Աշակերտ՝ Պոլսոյ կեդր. Վարժարանին, ինք է որ նոյն վարժա — րանի տղոց կը սորվեցնէ ֆութպոլը, զնոյակ մը բերած ըլլալով Անգ — լիայէն: Ու կը կազմէ Մամքըալ անուն ֆութպոլի խումբը, որ, ժա — մանակազրական կարգով, ֆութպոլի Բ. Հայ խումբը կ'ըլլայ: Զերազ այդ խումբով չի բաւարարուիր, սակայն, կը հիմնէ նաեւ Բրոթի կիզիի Համանուն խումբը, ու Հոգին կ'ըլլայ «Տորք»-ին:

Պայքանեան պատերազմին կ'անցնի Փարիզ, ուր կը մնայ երկու տարի: Ար Լ'նդհ - պատերազմը կը ծագի, կ'անցնի Կովկաս՝ իրրեւ կամաւոր: Հոն կ'արժանազորութի Սնդրանիկի հրամանին ենթակայ հասարկութեան մը մէջ: Զինադադարին կ'երթայ Պոլիս: Բայց, ջիշ վերջ կը մեկնի Հայաստան՝ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կողմէ՝ իրրեւ մարզիչ, Տիգրան խոյսանի եւ Օ. Սալմասեանի հետ:

— « Հայաստան կ'երթամ, բայց եթէ պատահի որ պատերազմ ծագի, սկստաւորութիւնը կը թողում եւ զինուոր կ'ըլլամ» — այս էր եղած իր պայմանը, մեկնելու տակն:

Ալեքսանդրապոլը (Ալեքնական) կ'ընտրի իրը աշխատանքի կեդրոն, ունենալով, իր խնամքին տակ, ամերիկեան սրբանոցներու 500—600 որբերը, որոնք սկստաւորներ կը դառնային:

Հայաստանը երբ խորհրդային դարձաւ, Զերադ մնաց հոն՝ իրրեւ ուսուցիչ ամերիկեան սրբանոցներուն: Capt. Brownի օժանդակու. — թեամբ՝ կազմեց սկստաւորական խումբեր եւ մարզեց որբերը: Գործեց դժուարին, նոյնիսկ անկարելի պայմաններու մէջ, բայց չվհատեց — ցաւ: Իր պաշտանին բերումով, օր մը վէճ կ'ունենայ չէկիտի մը հետ, ու այդ գէպքը ճակատադրական կը դառնայ իր կեանքին համար, — զոհ կ'ըլլայ անսպառ վճիռի մը ...:

7.— ՀԱՅԿ ԺԻՉՄԷՃԵԱՆ

Ժիգմէնեանի անունը 1918էն վերջ կապուած էր մեր մարզական կեանքին: Ուրեմն եւ՝ Հ. Մ. Ը. Մ. ին հետ: Պատերազմէն առաջ անպատ էր Սիւնտարի Վաֆֆի Յասալգիմականին, եւ կազմակերպողներէն մին էր արշաւներուն, կ'անդամակցէր զործադիր մարմնին, իսկ 1913ին մաս կը կազմէր Սիւնտարի Հայ Սկստներու տեղական ժողովին:

Իր այս կապը բուսական կ'ըլլայ, որ Զինադադարի առաջին օրէն, ինք եւս մասնակցի այն ժողովին, որ հիմը պիտի դնէր Հ. Մ. Ը. Մ. ին: Ու Ժիգմէնեան Հ. Մ. Ը. Մ. ի հիմնադարերէն մին կ'ըլլայ:

Ժիգմէնեան եւս մեծ եռանդով կը փարի այս շարժման: Ու խորապէս զիտակցելով Հ. Մ. Ը. Մ. ի վերապահուած ազգային վսեմ գործին, արտակարգ աշխուժութեամբ մը կը նուիրուի տղոց հոգեկան ու բարոյական զարգացման: Մարզական ոչ մէկ բաժին կը ստանձնէ, բայց, կ'ըլլայ ամէնուն հետ, ամէն տեղ ու ամէն տակ, նոյնիսկ իր վաճառատունը անմակ մը Հ. Մ. Ը. Մ. ի երկրորդ գրասենեակ զար —

Ճեղով: Անուշա, այս բոլորին մէջ զգալի դեր կը կատարեն ոչ թէ իր մարզական կամ սկստուական ծանօթութիւնը, այլ իր ոգին, նկարագիրը, խառնուածքի ջերմութիւնը եւ ընկերական ու ջանադիր տրամադրութիւնները, ինչպէս եւ իր ներքին ջերմ հաւատքը գործի վսեմութեանը մասին:

Ահա թէ ինչո՞ւ Հայկ Ժիզմէնեան անտիոգոս տիտղոսաւոր մը կ'ըլլայ, ու Հ. Մ. Ը. Մ. ի մէջ բոլորը իր իրաւասութեանց սահման —

ները չեն փնտռեր, բայց թէքնիք եւ փորձառու ղեկավարներու կողքին — նաեւ այս վերջիները — միշտ կը փնտռեն զինքը, որ, իր կարգին, աշխատանքի տեսակներ չընտրեր, ու գրեթէ ամէն գործի կը բերէ իր անվերապահ աջակցութիւնը:

Ժիզմէնեան, որ խօսելու շնորհ ունի, յաճախ կ'ըլլայ թաղէ թաղ: Կը բանախօսէ ու կը զատախօսէ, ու շուտով իր անունը կը նոյնանայ մեր մարզական կեանքի աշխատող անուններուն հետ:

1922ի վերջաւորութեան կ'անցնի Եգիպտոս: Ոգին ու Համոզմամբ

ներք կը մնան անփոփոխ, անշուշտ, բայց իր գործունէութիւնը ան —
համեմատութիւն կը նուազի, թերեւս հետեւանք տեղական պայմաննե-
րուն, քանի որ, որ եւ է բնդհանրական մեծնարկի ատեն Հայկը իր
գրութիւներով նոյն խանգն ու նոյն հաւատքը երեւան կը բերէ մինչեւ
այսօր :

8.— ԳԱՌԼՕ ՇԱՀԻՆԵԱՆ

Մարգարեան կեանքին մէջ Շահինեանի մասնակցութիւնը կուզայ
իր պատանեկութենէն, երբ տակուին Պէրսէրեանի տան՝ իր շուրջ է
հաւաքած Սկիւտարցի տղաք ու հիմբ դրած «Հայորդիներու» Միութեան :

Այդ միութիւնը մէկը կ'ըլլայ, պատերազմէն առաջ, սկստական

շարժման յարողներէն : Շահինեան եղած է նաեւ մարդիկ, մասնակցած
է մրցանակէններու՝ ուսով եւ կեցած բարձրութիւն ցատկելով, ու
յանախա առաջնութիւն է խլած :

Զինադադարին ինք կ'ըլլայ «Հայորդիները» ներկայացնողը. այն
պատմական ժողովին մէջ ուր հիմբ կը գրուէր Հ. Մ. Ը. Մ. ի կ'ընա-
րուի կեդր. վարչութեան անդամ ու կ'ըլլայ արկէթիք բաժնի վարիչ :
Ան, միանգամայն, կը շարունակէ ըլլալ Սկիւտարի մասնաճիւղի ղե-

կազմարներէն: Սկիւտարի մրցանանդէսներուն դիւաւոր կազմակեր —
պիւն է եղած: Իսկ զանազան Թաղերու եւ ընդհ. մրցանանդէսներու
մէջ դատաւոր, խորհրդատու, յանձնախումբի անդամ: 1922ին կ'անց-
նի Պուլկարիս: 1925ին՝ Փարիզ, ուր մինչեւ այսօր կը շարունակէ
կապուած մնալ Հ. Մ. Ը. Մ. ին եւ ընդհանուր մեռնարկներուն բերել
իւր եռանդուն մասնակցութիւնը: Շահինեան մեռնելէցէ ու տէր դոր-
ծօն խանդավառութեան մը, զոր վարակիչ կը դարձնէ իւր շուրջիներու
համար եւս :

9.— ԲԻՒՋԱՆԻ ԿԷՕՂԻԱԿԷՕՅԻՒՔԵԱՆ

Կէօղիւպէօյիւքեան եւս կը պատկանի Բուլէրթ Քուլէճի խմբակին:
Հետեւաբար, ինք ալ մէկն է մեր մարզական շարժման մղիչներէն:
Դպրոցը աւարտելէ վերջ, կը դառնայ ուսուցիչ, միանգամայն աւան-
դելով մարմնամարզ: Այդ կերպով, ան առիթ կ'ունենայ պատրաստե-

լու մարզիկներ, որոնք յաջողութիւններ մեռք կը մկեն նախապատե-
րազմեան մրցանանդէսներուն: Կէօղիւպէօյիւքեան ինք եւս կը մաս —
նակցի այդ մրցումներուն ու կը շահի առաջնութիւններ: Ինք էր որ
խլեց, Բ. մրցանանդէսին, արտօնանութիւնը, եւ երկար տարիներ
դահեց բարձրութիւն ցատկելու հայկական մրցանիչը (1 մ. 71):

Կէօղիւպէօյիւքեանի դերը աւելի մեծ եղաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի կազ-
մութենէն վերջ: Ան, ըլլալով խնամակալութեան ընդհանուր անօրէն,

մենապէս սատարեց որդանոցներու մէջ սկստատական շարժման կողմակերպումին, զանեքք լալն բանալով մեր մարդիշներուն առջեւ: Ասիկա պատիկ նպատակ մը չէր, անշուշտ: Աւ կը բիւր Կէպիւպէոյիք — ետնի ալն խոր համարումէն թէ ոչ միայն մարմնակրթանքը, այլեւ Հ. Բ. Ը. Բ. ի դազադարականութիւնն ու պիւն հարկ էր ներմուծել մեր պատանիներուն մէջ, որոնք ալնքան խաթարուած ու ալնքան սեմշակ կերպով բերուեք՝ մէկտեղուեք էին որդանոցները, անապատներէն թէ թուրք տուներէն տունուելով . . .

10.— Ե. Ճ. ՍԻՐՈՒՆԻ

Սիրունի անոցմէ է, որոնք անննապէս մարդանքի հանգէպ որ եւ է ներքին հակում ունեցած շէն, ըսյց հայ մարդական շարժման ոչ միայն մաս են եղած, այլեւ գորավիպ հանգիտացած են անոր: Սիրունիի աջակցութիւնը անցած է համակրանքի սահմանը, ու, հակառակ

դրական մարդ մը ըլլալուն, ան յաճախ անպաշտօն դործակցող մը եղած է մեր դեկավտրներուն: Եղած է Հ. Բ. Ը. Բ. ի հիմնադիրներէն մին:

Զինադադարէն վերջ եւս, Ռումանիոյ մէջ, Սիրունի գլխաւոր ադգակը եղաւ Հ. Բ. Ը. Բ. ի Ռումանիոյ շրջանին, խմբագրեց «Արիւն», նախաձեռնութիւններ վերցուց, վարչական ծանր հոգեր առաւ ուսուրուն, ու մինչեւ ալնար ալ նոյն պիւով ու ետանդով կապուած կը մնայ Հ. Բ. Ը. Բ. ին:

11.— ՎԱՀՐԱՄ ՓԱՓԱՋԵԱՆ

Բողէրթ Բուլենան մը :

Վահրամ 1907ին կը մտնէ Բուլեն: Նիւթական միջոցներ չունի: Փոխառութեամբ հեծանիւ մը կը գնէ: Պաղը Ալիէն Վերին Վոսփոր ամէն առաւել լրագիր պիտի բերէ: Ու յաճախ ստիպուած կ'ըլլայ հե — ւասպառ վազել՝ Թերթ հասցնելու համար: Այդ մեւով, ան հետզհետէ կը վարժուի արագ ու երկար վազելու: Կը շահի կէս մղոնի մրցանակ մը: Միջին Վոսփորի մէջ կը հիմնէ «Արտասազդ»-ը: 1912ին, երբ մար — զական կեանքը Թափ է ստացած մեր մէջ, Վահրամ Փափաջեան Մկր

Մկրեանի հետ կը զրկուի Սթոքհոլմ՝ Միջազգային ողիմպիականին , կը մասնակցի կէս մղոնի վազքի մրցման: Կը գլէ իր մրցանակիցները, բայց 100 մեթր մնացած՝ անզգայ կ'իյնայ: Հիմնադիրներէն է Հ. Մ. Ը. Մ. ի:

Պատերազմէն առաջ եղած է ուսուցիչ: Ու աշխատակցած է «Մարմնամարզ»-ին: Ինչպէս եւ՝ «Աղդարար»-ին ու «Հայ Սկսուստ»-ին՝ պատերազմէն յետոյ: Ժ. Սաղմուրեանի հետ հրատարակեց «Մար — զաշխարհ»-ը: Լաւ լուրորդ էր ու միշտ առաջնութիւն կը շահէր: Փա — փաջեան ունի գործնական ոգի մը, զոր ամէն բանի մէջ երեւան կը բերէ: Զարգալ է, պարզունակ եւ յարմարող: Ու միանգամայն յարա — րեւոյց ու յամառ՝ իր ծրագիրներուն մէջ: Հ. Մ. Ը. Մ. ի հիմնումէն

վերջ եղաւ ամէլթիք բաժնի վարիչներէն մին՝ Կեղր. Վարչութեան մէջ։ 1922ին անցաւ արտասահման։ Այժմ Սուրբա է, ու կը շարունակէ աշխատակցիլ հայ մամուլին ։

12— ԲԱՋՈՒՆԻ ԵՐԵՄԻԱՅԵԱՆ

Չանջառեցինք Եղնիկն ու Եղիշէն, որովհետեւ, նոյնաբոյն այս երկու երիտասարդները ողիւմ ու ճիգերով կապուած մնացին նաեւ մեր շարժման մէջ։

Եղնիկին կը հանդիպինք պատերազմէն ասաջ, «Տորք»ի շարքերը։ Այնոյժ ու վարակող, ան կիրականութեայ արշաւանքներու ողին է հոն։ Իսկ երբ Վարժամասարցի հրատարակութիւնը կը սկսի, Եղնիկ Քա-

ջանի կը գտնայ Շ. Քրիսեանի զործակիցներէն մին։ Ան եւս կը կատարէ դատախաութիւններ՝ անողջապահական նիւթերու շուրջ ։

Պատերազմէն վերջ Երեւան է։ Հոն կը մնայ՝ իբրեւ մարզանքի ուսուցիչ ամերիկեան որբանոցներու։ Աւ կը նուիրուի, երկրի մէջ, մարզական — սկսնական այն շարժման, որու մասին անանձին զբոսած ենք։ Իրեն յանձնուած էին Աղեքսանդրեան եւ Գալֆանեան կիժ — նազիւններու մարզանքի գտները ։

« Ետուզեալ որ ծայր տուեր է հիմա, — կը գրէր Երեւանէն՝ Հ.

Մ. Ը. Մ. ի կեղծոնին — մեր ջանքերով՝ անհամեմատ աւելի ուժեղ է եւ աւելի բարձր է: Մտածվ ձեզ հետ ենք:

Եղիշէ, — Կեղծոնականի աշակերտ: Մեր առաջին Փութպոլիտաններէն մին, նախ՝ Վանթրաքի եւ յետոյ Վանթրաքի մէջ որուն հիմնադիրներէն կ'ըլլայ: Կ'ուսանի, Պոլսոյ մէջ, իրաւաբանութիւն: Յետոյ կ'անցնի Վան՝ իրրեւ մարզանքի ուսուցիչ: Հոն կը հիմնէ Վանսպորական Փութպոլիտի խումբը: Ընդհ. պատերազմին, կը մասնակցի Վանի ինքնապաշտպանութեան կռիւներուն: Յետոյ կը դառնայ Զոր. Անդրանիկի քարտուղար, անոր հետ Կովկասէն կ'անցնի Փարիզ, Լոնտոն, Մանչէսթր: Նոյն այդ զաղութներուն կողմէ կը վերադառնայ Հայաստան՝ զգեստեղէն բաժնելու համար: Այդ տարի, ան չփութ ունեցաւ, Պոլսոյ մէջ, Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեղծոնին հետ, խոստացաւ երկրի մէջ սատարել սկստական շարժման եւ իր հետ տարաւ մարզական գոյքեր:

13.— ՄԿՐՏԻՉ ԵԱՆԸԳԵԱՆ

Այսօրնի նահանգին հայ սկստութեան պետն էր Մկրտիչ Եանըղեան: Մասնադէտ Փութպոլիտ մը եղած է ան: Ունի մեծագիր ու — սուլթանութիւն մը՝ Փութպոլիտ մասին:

Ինք եղած է Իզմիրի հայ մարզական կեանքի աւելնէն աչքառու դէմքը: Կապ հաստատած է Անդլիոյ սկստական պետերուն հետ: 1911ին դաջած է Պոլսոյ՝ Ա. մրցահանդէսին՝ իրրեւ ներկայացուցիչ Վ Որտորդաց քաղաքին: Հոն չփութ ունեցած է Վարմանմարզ քի շրջանակին հետ ու միշտ կապ պահած է անկէ վերջ: Պատերազմէն յետոյ կը թղթակցէր Վ հայ Սկստական: Իսկ 1922ին միացաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ին: 1922ի աղէտէն վերջ անցաւ Միացեալ Նահանգները, ուր դա — սախոսութիւններ տուաւ սակոտութիւն եւ Փութպոլիտ մասին: Ընտրուեցաւ դատաւոր Նիւ Եորքի Փութպոլիտ ֆէտէրատներին: 1936ին հրատարակեց Փութպոլիտ օրէնքներու մասին հայերէն գիրք մը:

14.— ԱՐԹԻՒՐ ԷԼՄԱՍԵԱՆ

Իզմիրի մարզական ղեկավարներէն է եղած Էլմասեան, ղեկ բռնապետական շրջանէն սկսած: Երկար տարիներ կապուած է մարզական շարժման, հետզհետէ իւրացնելով մարմնակրթանքի նորութիւններն ու թէքները: Այժմ Գահիրէի մէջ ունի մարմնակրթանքի անձնական սրահ մը: Իր աշակերտն է եղած Եգիպտոսի մարզանքի օրինակելի ուսուցիչը՝ Ստ. Խանճեան:

15.— ՄԻՌ՝ ՄԻՐԵԱՆ

Մեր առաջին ու յաւազոյն մարդիկներէն մին :

Բուզէրթ Բուլէնի մեր մարդական հոյուն : Մկրտարի մէջ հիմնած է շէտշ Մարգարանը, և խնայած չէ ոչ իր ջանքերը, ոչ ալ, ի հարկին, իր դրամը : Պատերազմէն առաջ աշխատու վարիչներէն մին էր : 1912ին գրկուեցաւ Սթաքհոլմ միջազգային սոցիալիստականին, ուր մասնակցեցաւ Փէնտաթլոնի մրցումին և Տրդ Էլու : Դոյնը՝ սկսեալ — սակի մրցման մէջ :

Հակառակ իր ֆիւմ սիրոյն՝ դէպի մարմնակրթանքը, Մկրտան, անբացատրելի կերպով, մեկուսացած մնաց Հ. Մ. Բ. Մ-էն ու մինչև վերջ իր մասնակցութիւնը չրեքաւ անոր :

16.— ՍՏ. ԽԱՆՃԵԱՆ

Գանուկով Պոլսէն հետու՝ Ստ. Խանճեանի անունը ընդհանրացած չէ՝ սրղէս մարդական առաջնորդ : Այսուհանդերձ, Խանճեան մեր պատարաստուած վարիչներէն մին է, ունի յարատեւելու կամք, աշխատանքի սխալմ, գործի բնախնդրութիւն և առողջ ոգի :

Ան աւարտած է Լիւնի տկաղեմին, ու անցած է Աղեքաանդրիտ՝ իրրեւ մարդանքի ուսուցիչ Պոզոսեան վարժարանի և Փրանսական քոլէճի : Անտեղ իր գործունէութիւնը մեծապէս գնահատուած է : Խանճեան վարիչն է եղած Աղեքաանդրիտ Կամքք մարմնամարդական միութեան :

17.— ՎԱՐԱԳ ՓՈՂԱՐԵԱՆ

Վարադը բնիկ Շապին Գարահիւարցի է : Զուսնանեան է. բայց՝ յետոյ հաշտուած (Փողարեան) : Յաճախած է Բուզէրթ Բուլէն, աւարտած է դասն ու նշանակուած է, իրեն վարժարանին մէջ, մեքենական ճիւղին վարիչ : Պաշտօն մը, զոր մինչև վերջ շարունակեց : Վ. Փողարեան միանգամայն մարդանքի ուսուցիչ էր : Պատերազմէն առաջ իրրեւ աշգոյթին գնաց Կիլիկիա, ուր շարժուած ստեղծեց Մասնակցած է մրցանանդէներու, կը պահէր նիւտակ նետելու մեր մրցանիչը (ծալրէն) : Կը նետէր նաեւ դուռը, քար և սկսեալուակ : Բայց, Վարադ առաւելապէս Փութպոլով է որ անուանի դարձած է : Պատերազմէն առաջ Տորքի յաւազոյն խաղացողներէն էր : Յետապագա էր : Ու ամբողջ Պոլսուր դասն կը նկատէր շանճեանի պատուար մը : Պատերազմէն վերջ Հ. Մ. Բ. Մ-ի Փութպոլի կեդր. յանձնարարութիւն ան-

դամ էր։ Թուռնուսները ինք կազմակերպեց։ Լաւ դատաւոր էր։ Վարաց թէ պատերազմէն առաջ եւ թէ յետոյ դրած է յօգուածներ ֆուր-

պոլի մասին։ Ունի նաեւ գիրք մը՝ որ կրնայ մըցիլ ֆուրպոլի մասին եղած որ եւ է եւրոպ. հրատարակութեան հետ։ Իր անունը նոյնացած էր ֆուրպոլին հետ։

Պատնուածքով՝ հեզ էր, ընկերական, իրական սփորթմէն մը։ Մեռաւ Գոլիա, 1938ին։

18.— ԼԵԻՈՆ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Եղբայրը Գր. Յակոբեանի։ Անդամ էՏորքձի։ Աշխատած է եղբորը հետ ու ջերմօրէն փարած է հայ մարզ. շարժման։ Ինք եւս չէ խնայած ո՛չ ժամանակ, ո՛չ եռանդ եւ ո՛չ ալ նիւթական։ Անդամ էր Երկրի կեդր. յանձնախումբին։ Լաւ լուղորդ էր։ Եղած է մարզանքի ուսուցիչ ազգ. վարժարաններու մէջ։

19.— ՊՕՂՈՍ ԵԱՊՈՅԵԱՆ

Բնիկ Արարիկիցի։ Յաջողութեամբ աւարտած է Գոլտոյ Վուլթանիէն։ Եղած է էՏորքձի լաւագոյն խաղացողներէն մին։ Գում Գա — փութի մասնաճիւղի վարիչներէն էր։ Նաեւ՝ մարզանքի ուսուցիչ։ Մինչեւ վերջ մնաց Հ. Մ. Ը. Մ. Ի վարիչ տարրերէն մին։ Անդամ էր մարզ. կեդր. յանձնախումբին։

20.— ՏԻՓԱՆ ԷՌՅԵԱՆ

Իտալեան «Փրոփիլ»-ի տնօրէններէն էր։ Ու տնոնց սովէնէն ընդունա-
կը։ Զերադի մեռիւն տակ մարդուեցաւ, կրեց տնոր ազգեցութիւնը
էւ խմորուեցաւ տնկէ։ Եղաւ տնոր ոգնականը։ Նախապատերազմեան
չբջանին ինք կը ներկայացնէր «Փրոփիլ»-ն։ Իրբեւ ալ զօգիտին ալ մաս-

նակեցեցաւ, Զինադադարի սկիզբը, Հ. Մ. Բ. Մ.-ի հիմնադրութեան
ժողովին։ Եղաւ սկաւաւ խմբադետ։ Յետոյ մաս կազմեց Հ. Մ. Բ.
Մ.-ի կազմէ Հայաստան գրկուած աւաքելութեան։ Աւելի վերջ տնցաւ
Ամերիկա։ Հոն աւարտեց ամերիկեան մարմնակրթ. վարժարան մը ու
եղաւ մարզանքի ուսուցիչ։ Հ. Մ. Բ. Մ.-ի Ամերիկայի շրջանը կազ -
մողներէն մին եղաւ, ոպտուելով արգէն իսկ գոյութիւն ունեցող կո -
րիզէն։

21.— ՕՆՆԻԿ ԶԻԼՆԻՍԵԱՆ

«Արաքս»-ի թիմէն էր։ Լաւ յետապագա մը։ Պատերազմէն յետոյ
Հ. Մ. Բ. Մ.-ի ետանդուն վարիչներէն մին եղաւ։ Իր ֆանքերուն շնոր-
հիւ էր որ Բերայի Շիլլի մասնաճիւղը հասաւ նախանձելի աստիճանի
մը։ Անդամ էր սկաւաւական կեդր. յանձնախումբին։

ԱՆՈՅԵԱՆՆԵՐ

.....

Ստորեւ կուտանք ամփոփ տեղեկութիւններ այն հայ մարզիկներու մասին, որոնք Եփեսոսեանութիւններ են յսլած՝ հայ քէ օտար մըր-
ցահամդէսներու մասնակցելով :

ԳԵՈՐԳ ՅԱԲԷԹԵԱՆ

Ծնած է Իգմիր . առաջին անգամ 1916ին ոկտած է մարմնամարզի
հետեւի Մ . Մարտական վարժարանը :

1911ին Փարատիսոյի ձիարշախ դաշտը հայկական ողիմպիական
մրցումին շահած է առաջնութիւններ :

1912ին Պոլսոյ մէջ, հայկական ողիմպիական մրցումներուն կը
մասնակցի, շահելով հարիւր մէթր վազքի եւ մէկ քայլ ցատկելու ա-
ռաջնութիւնները, եւ երեք քայլի երկրորդութիւնը, 1 սանդիւն տար -
բերութեամբ :

1913ին՝ մէկ եւ երեք քայլ ցատկելու մէջ առաջնութիւն կը շահի :
Իսկ 100 մէթրի մէջ երկրորդութիւն :

1912ին եւ 1913ին Ամերիկեան Քոլէճի խմբապետութիւնը կը վա-
րէ, ուր դպրոցական բաժանի մրցումներ կը կատարուին եւ երկու
տարի իր խումբը առաջնութիւն կը շահի :

Պատերազմի շրջանին հայկական խումբը կը լուծուի եւ ան կը
մասնակցի Ալթա Փուլպոյի խումբին, ուր մեծ ընդունելութիւն կը
դռնէ, ստանալով verduin մակդիրը :

Հ . Մ . Ը . Մ . ի Յունաստանի կեդրոնը գինքը դարձեալ խմբապետ
նշանակած էր քանի մը տարի առաջ :

Զինադադարէն մինչեւ Իգմիրեան աղէտը, հայկական Փուլպոյի
եւ Վասպուրականի մարմն . ակումբի Փուլպոյի խումբերուն խմբա-
պետութիւնները կը վարէ :

Աղէտէն քանի մը օր առաջ կ'ապաստանի Աթէնք : 1923ին կը կազ-
մուի Հ . Մ . Ը . Մ . ը Յունաստանի մէջ եւ ան կ'ընտրուի խմբապետ
Փուլպոյի առաջին խումբին, զոր կը շարունակէ մինչեւ 1927ի վեր-
ջերը : Այժմ կը հետաքրքրուի ի դարձեալ հայ մարզական կեանքով :

ՅԱԿՈԲ ԹԱՇՃԵԱՆ

Ան՝ համբաւ ունի Իտալիոյ մէջ եւ 1927ին մասնակցած է նաեւ
Փրանսահայ ողիմպիականին ազգային նոր recordներ հաստատելով :

1927 տարւոյն մէջ է որ մեռք մըած է իր ամենաշու աղբիւնքն -

բը, և իրաւի Հոռոմի Միլիթարազային Ուսանողական Ողիմպիականին պատարաստութեան միջոց Ժրջումի մէջ Նիզակը Նետան է մինչև 53,3 մեթր և միանշանման Գ. Հանդիսացած է բոլոր ազգերու ուսանողաց ներկայացուցիչներուն մէջ: Նոյն տարին Փարիզ Հրաւիրուելով Հ. Մ. Բ. Մ. ի մասնահիւղէն՝ Ա. Հանդիսացած է 4 ժրջումներու մէջ, և պատանդական կերպով կտարած է Նիզակի ազգային Հին record Նետելով Նիզակի մինչև 50.03 մեթր:

Տարբ. Եակոբ Թաշինեան որ ծնած է 1903 թիւին՝ Պոլիս, Եսթիկին 2. Մ. Ը. Մ. տական ծին է։ Ան իր ուսումը ստացած է Միխիթարեան վարժարանին մէջ և յետոյ անցած է Վենետիկի Մուրատ Ռաֆայէլեան վարժարանը։ 1922ին վերադառնալով Պոլիս, առաջին անգամ բըլլալով մասնակցած է մրցման մը՝ եւսն տարուան Հայկական ողիմպիականին և Ա. Համդիասցան է կեցած երկաշուժին ցատկելու մէջ։

Քանի որ տարրական շրջանին կը դառնայ Ռիկմանթի նահանգին ա-
մենակատարեալ մարդկեր, դրուելով առանձնաշնորհեալ գիրք մը, եւ
պայմանացնելով հայ անուամբ :

Յաւոր թաշնհան իր երեւելի ֆիզիքականին շարժիւ, մեծ յաջո-
գութիւն գտած է ժամանակոյ նիդակ նետելուն մէջ, եւ այս նիդին
Բիէմանթէի recordmanն է, ան կր փայլի նաեւ երեք քայլ եւ կեցած
ցտակելուն մէջ, 110 մեթր ցանկարշաւի, սկստաւակ եւ քար նետե-
լու մէջ: Հուսկու րազուկով մը դինուած՝ եւ բնախը սլելէ մը ոչ-
տուելով՝ Թաշնհան իր ամենաբայալուն արդիւնքները նիդակ նետելուն
մէջ մեռաւ մըսն է:

100 մեթր մղղք՝ 11 4/5; 400 մ. 56 4/5; 110 ցածկաբշտ. 18 4/5 : Ուժով երկայնությամբ ջատակել 6.02, կեցած երկ. 2.94: Ձողով բարձ - րությամբ ջատակել 2.90, սկսատակել նեւտել 34.55, ուժով երեք քաղլ դատակել 12.88, կեցած երեք քաղլ ջատակել 9.02, բար նեւտել (6.5 քի - լոնոց) 13.17, նեղակ նեւտել 50.05:

Այս գերջին չորս շաբաթները կարծես Հայկական պաշտոն –
կան recordներէն բարձր են, որով կը յուսամք որ Հաստատուին իբր
Հայկական չորս recordներ:

Այս գիտյունն արդիւնքներէն վեր? Կրնանք Յովոր Քաշճեանը իբր կատարեալ մարդիկ մը նկատել :

ՀԱՅԿ ԴԱՍՏՈՒՇԻՆ

Հայկ Սևաստիական կոմսամարտիկ մըն է, ու ախոյեանն է կղաձ
Եղիազատտի, Սուրբոյ և Պաղեստինի մէջ:

ՅԱԿՈՐ ՄԱՄԻՎՈՐՆԱՆ

Ֆիլիպէի « Եանթ » միութեան անդամներէն է եղած Յ. Մամիկոնեան, կամ՝ « Մամիկոն »ը՝ ինչպէս սովորութիւն եղած է կոչել զինքը։ Ֆիլիպէէն անցած է Փարիզ ու Մարսէյ, Տարիներու հետեւողական աշխատանքով՝ Մամիկոն դարձած է « Աթլէթ քամփլէ » մը, ըլլալով Հ. Մ. Ը. Մ. ի լուսազօյն մարզիկներէն մին։ Յաջողած է ձեռք ձգել 200 մեթր վազքի, ձողով բարձրութիւն ցատկելու, 400 մեթր դժուար լաւի ազդ. մրցանիշերը։ Մասնակցած է Փրանս. ազդ. խումբին, ու հոն է որ յաջողած է ձողով 3.60 մեթր ցատկել (մեր մրցա-հանգէտին մէջ ցատկած է 3.32)։

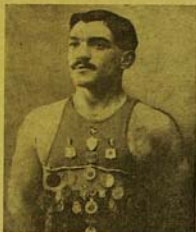

ՅԱԿՈՐ ՄԱՄԻՎՈՐՆԱՆ

Ձողով ցատկելու մէջ, Փարիզ (3 մ. 32)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԳՈՒՅՈՒՄՅԱՆ

Իր մէջ մարդական հակումն ու ընդունակութիւնը երևան են եկած Բողեքթ Բուլէնի ներս, զոր աւարտած է յաջողութեամբ: Հոն, Գույումենեան խում է տառաջութիւններ: Մասնակցած է նաեւ Ա. եւ Բ. հայկական մրցանակէններուն (մարտի ցատկէ, արդեւարչաւ

եւայլն): Ան ստանձնած ու կատարած է կազմակերպչական աշխատանքներ եւս: Բողեքթ Բուլէնի ներկայացուցիչն էր այն մրցանակներուն, որուն նախաձեռնութիւնը կը ստանձնէր «Մարմնամարզ»: Գույումենեան նախադասն էր Բուլէնի մէջ կազմուած «Dodge» միութեան: Այժմ Պաղատա կը դանդաղի:

Յ. ԵՐԱՄԵԱՆ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի Վառնայի մասնաճիւղի անդամներէն: Աթլէթ Բոմփիլէ: Տիպար մարզիկ մը՝ իր նկարագրով եւ կենցաղով: Միտն — զամայն Փութպուլիտո: Մտն կը կազմէ Վառնայի պուլկարական թիւշախումբին (նաեւ Հ. Մ. Ը. Մ. ի թիւքին): Խաղացած է նաեւ պուլկաղղ. խումբին մէջ: Պուլկարիոյ կազմէ մասնակցած է միջպալքանեան մրցանակէններուն: Լաւ վազող է: Իրն է ուսումը բարձրութիւն ցատկէլու աղղ. մրցանիւրը: Իր մրցանիւնները կ'երևին Պուլկարիոյ շրջանի անդեկաղղին մէջ:

ՃԻՏԷՃՆԱՆ

Կոփամարտիկ մըն է նաեւ Ճիտէճեան, որ շահած է Թուրքիոյ փետուր ծանրութեան ախոյեանութիւնը :

Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՆԱՆ

Ֆութպոլիստ մըն է Ս. Լ. Մ. ի Փարիզի Ա. խումբէն: Յետոյ՝ Club Français մաս կազմեց (Փարիզի ախոյեան խումբը որ finaliste եղաւ Ֆրանսայի ախոյեանական մրցումներուն): Ս. Կարապետեան selection եղած է Փարիզի խումբէն:

ՄԵՐ ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐԸ

Բազմաթիւ կորուստներ ունի հայ մարզական շարժումը: Կո-
րուստներ՝ Մեծ Ողբունի օրերէն, պատերազմի դաշտին վրայ, արկած-
ներէ կամ հիւանդութեանց իբրեւ զոհ :

Մեր քառամեայ պատմութեան նուիրուած այս հատորին մէջ,
փոխան ծաղկեպսակի, իրենց յիշատակը կ'ողեկոյնե՞ք այս էջերուն
մէջ, — քանի՜ որ անոնք միշտ մեզի հետ են՝ որքան ատեն որ զործը
կենդանի է :

Տարարախտաբար, անկարելի եղաւ նաեւ մեր կորուստներուն
ցանկը լրիւ տալ, — այնքան ցանուցրիւ են անոնց անիւնները ու ան-
կարելի՜ ամէն մէկի մասին տեղեկութիւններ մեռք մզել :

ԳԱՌՆԻԿ ՇԷՀՐԻԿՆԱՆ

Հ. Մ. Լ. Մ. ի ամէնէն արդիւնաւոր սատարողներէն մէկը: Ինք էր
որ, իբրեւ ընդհանուր համարակալ կեդր. վարչութեան, յաջողեցաւ
ստեղծել հաշուապահական եւ անդամագրական օրինակելի դրութիւն
մը: Ստատպահանջ՝ իբր խառնուածքով՝ Շէհրիկեան նոյն ոգին կի-
րարեկեց նաեւ Միութեան մէջ: Կեդր. վարչութիւնը իր 1922 մարտ
22ի նիստին մէջ որոշեց արծաթ մետալով մը պատուել զայն :

1923ին, երբ Փարիզ հաստատուեցաւ, կրկին գործօն դիւր ստանձ-
նեց Հ. Մ. Լ. Մ. ի մէջ: Յետոյ անցաւ Թիֆլիս (Սպանիա), ուր մեռաւ:

ԺԻՐԱՅՐ ԵԱՂՄՈՒՐԵԱՆ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի անդամ ժը: Պատեհազմէն ղերջէր յը իր անունը խառնուեցաւ: Հայ Մարզ. շարժման: Մարզիկ ժը շէր Եաղժուրեան, ո՛չ ալ՝ Փութաղոյիս ժը: Մարզական աշխատակիցն էր զանազան Հայ թերթերու: Ինք մէկը եղաւ Պոլսոյ Փութաղոյի թուօնական կազմակերպողներէն: Վ. Ս. Փափազեանի հետ հրատարակեց «Մարզաշխարհ»ը: Մեռաւ 1937ին, Փարիզի մէջ:

ՀԱՅԿ ՃՕԼՕԼԵԱՆ

Մեծն է 1893ին, Ատափաղար: Նախնական եւ երկրորդական կըրթաթիւնը տաւած է Էտաեան, Կեղրոնեական եւ Արզի վարժարաններու մէջ: Փոքր տարիքէն նուիրուած է մարզական կեանքին: Հետեւած է

մասնաւորաբար Փութաղոյի եւ գաշտային խաղերու: Եղած է Արաքսի ու Տորքի ետանդուն անդամներէն: Մասնակցած է նախապատերազմեան ժրջախաղերուն: Արզի վարժարանի մէջ կազմած է «Արարատ» Փութաղոյի խումբը: 1914ին գացած է Կարին՝ խճուղիներու շինու. — թեամբ զբաղող ֆրանսական ընկերութեան ժը մէջ իրրեւ երկրաշափի օգնական: Զորաշարժին՝ արժանագրուելով իրրեւ երկրաշափի օգնական՝ թրքական բանակէն մէջ, պահ մը ծառայած է Կարին եւ յետոյ

Սերաստիա, ուր 1916ին զոհ դացած է Շար — Քըլլայի կոտորածին :
 Խառնուածքով անշահախնդիր էր, շափազանց ընկերասէր, նուիրուն,
 զոհարերող եւ համեստ :

ԲԱԳԱՐԱՏ ԹԱԼԹԱՃԵԱՆ

Մէկը հայ խոստամալից մարդիկներէն՝ որ զոհ եղաւ կոսիմար —
 տին : Բազարատը՝ որբացած Ատանայի եղեռնին տառն, 1909ին Պոլիս
 կուլայ ու կը յաճախէ Պէրպէրեան, միեւնոյն տառն՝ մասնակցելով
 մարդական շարժման, «Թաֆֆի» մարդական միութեան մէջ : 1920
 Դեկտեմբեր 25ին 10 բառուտնոց մրցումի մը մէջ 6ի դէմ 12 կէտով
 յաղթեց Թուրքիոյ 8 տարուան ախոյեան Բէմալ Պայֆի : Հիւանդ հիւ-
 անդ մասնակցեցաւ Բերայի մէջ կոսիմարտի մը, 1921 սեպտ. 17ին,
 Ամերիկացի Պէթլինկ Բէլլիի հետ : Երբորդ բառուտէն յետոյ, դատա-
 ւոր Մազլումիտի տնարդար մէկ միջամտութեամբը Բազարատ կը
 ստիպուի բինկէն դուրս իր հակառակորդէն հարուած մը ընդունել
 ձախ ականջին, եւ կ'իյնայ զգայաղիբի, ու ալ չարթնար :

ԳՐԻՍ ՖԷՆԷՐՃԵԱՆ

Հայ յեղափոխութեան վէթերանը, պահ մը սատարեց նաեւ Հ. Մ.
 Ը. Մ. -ին : Ան անգամ էր Պոլսոյ վերջին կեդր. Վարչութեան, եւ սկը-
 սած էր աշխատել երիտասարդի մը աւինով՝ մեր վաղուան սերունդ-
 ղին մարմնի եւ հոգիի անհուացմանը համար : Ան միեւնոյն տառն Հ.
 Մ. Ը. Մ. -ը կը ներկայացնէր Հայրենիքի Օգնութեան Մարմնին մէջ :
 1922ի ծանօթ դէպքերը շատերուն հետ Բրիտին ալ աշխատանքը ան-
 պտուղ Թողուցին : Պոլսէն անցաւ Պուլկարիա, եւ անկէ ալ Փարիզ,
 հոն ալ հիւժախտէն տապալեցաւ այս վէթիարի կազմին, ան՝ որ փոր-
 ակեր էր օր մը Երւսղոյ դղրդել :

ՄԱՏԹԵՈՍ ԶԱՐԻՖԵԱՆ

Ենած է 1894 Յունուար 17ին Պոլսոյ Կէտիկ փաշա թաղը : Թափա-
 ւած է դպրոցէ դպրոց, — Պէրպէրեան, Պարտիզակի Ամերիկեան բար-
 ձրագոյն վարժարանը, Թոպէրթ Բուլէն, յետոյ կրկին Պէրպէրեան,
 զոր աւարտած է 1913ին : Կը մեկնի Ատանա, իբր մարզանքի ուսուցիչ :
 Հոնկէ Լիբանան կ'անցնէ՝ դարձանկու իր վտանգուած առողջութե-
 ւնը, Պոլիս դարձին՝ ուսուցիչ է Պէրպէրեանի մէջ : 1921ին ալլեան լի

կրնար շարունակել դպրոցը, ու Մեծ կղզի կ'առանձնանայ դարձանե-
լու իր հիւնան մարմինը: Մահը գինք հոն կը գտնէ 1924ին: Զարիֆեան
առաջին սրէն սերահար էր սփռոյ: 1912ի հայկական Բ. ողբիմպիակա-
նին Ա. կը հանդիսանայ երեք քաջ ցատկելու մէջ, երկրորդ՝ երկաթ
նետելու, եւ երրորդ՝ սկաւառակի, նիզակի, եւ կեցած երկայնու -
թեան մէջ: Օրուան ախոյեան կը հանդիսանայ, 1911 Օգոստոս 28ին
«Ռաֆֆի»-ի տարեկան մրցահանդէսին մէջ:

ՏՈՒՔԻ. ՍՈՒՐԷՆ ՈՒԶՈՒՆԵԱՆ

Հայ մարմնակրթութեան սրտցու բարեկամ մը եղաւ ան: Հա -
ւատացած անոր բերած բարիքներուն՝ Տարթ. Ուզունեան մինչեւ իր
վերջին շունչը մարմնակրթութեան սէրը քարոզեց եւ զօրավիշ մը ե-
ղաւ Հ. Մ. Բ. Մ.-ին:

ԱԼԷՔԱ (ՄԿՐՏԻԶԵԱՆ)

Հայ մարզական շարժման կրտսեր սերունդէն, մեծապէս աքնած
այդ շարժումին նախադասը համար: Թերթերու կ'աշխատակցէր մար-
զական նիւթերու շուրջ յողումներով: Անցեալ տարի թոքախտը զոհ
տարաւ գինքը Պոլսոյ մէջ:

ՆՈՒՊԱՐ ԱՆԵԱԶԵԱՆ

Ահաւա Վարէշ Հ. Մ. Բ. Մ.-ի Կալացի մասնաճիւղին՝ ծագիկ
հասակի մէջ գերեզման մտաւ չկրնալով տուել վիրաբույժական գոր-
ծողութեան մը:

ԳԵՈՐԳ ԹԷՐԶԻՄԱՆԵԱՆ

Հայկական Ա. ողբիմպիականի կազմակերպիչներէն: Սպաննուած
տարագրութեան մէջ:

ՄԱՐՏԻԿ ԵՒԵՄԱՆԵԱՆ

Մեծ է 1896ին: Անդամ էր «Հրատ» մարմնակրթական միութեան: Եւսոյ եղաւ առաջնորդ Սկիւտարի սկաւառական խմբակներէն
մէկուն: Կարգապահ էր ու խանդավառ: Ու պարզասէր:

ՀԱՅԿ ՄՐՏԻԿԵԱՆ

Զինադադարի վաղորդային անգլիական օդանավերէ նետուած
ռումբ մը խլեց Հայկը, որ Պոլսոյ մարզիկներէն էր եղած :

ԱՐՏԱՇ — ԵՓՐԵՄ

Սկիւտարի Հայ Մարզարանի ամենափառաւոր շրջանի վարիչնե-
րէն : Պոլսահայ ծանօթ մարզասէր մը եւ տեղեակ արկէթիք խաղերու,
մասնագէտ — դասաւոր վազճերու : Բոլոր ընդհ. ողիմպիականներուն
էտամ բռնողքը եղած է : Մինչեւ անցեալ տարի Վեր Նուրի մարզա-
կան աշխատակիցն էր :

ՊԵՏՐՈՍ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ

Բնիկ Ռոստոթոցի : Ուսումը առած է Պոլսոյ Պէդագոգան լիսէն :
Կանուխէն կապուած է մարզական կեանքին : Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Ֆիլիպէի
մասնահիւղի հիմնադիրներէն է եղած : Եղած է արկէթիկ ու Փութպո-
լի ճիւղերու մարզիչ : Պուլկարիոյ մէջ անուանի Փութպոլիստ մըն էր
ու կը խաղար պուլկար ախոյեան խումբերուն մէջ (կեդրոն միջնա-
պահ) : Նկարագրով անպար երիտասարդ մը, հեղ, ուրախ, նուիրուն
եւ կամքի տէր : Սոփիայի մէջ զոհ զնաց վերարուստական գործողու —
թեան մը :

Ս. ՄԻՆԵՄԵԱՆ

Եղած է Պոլիս : Պէդպէդեանի փայլուն շրջանաւարտներէն է ե —
ղած : Նախ անգամ էր Սկիւտարի ՀՀ. Մարմնամարզարանին : Ուսումը
բարձրութիւն կը ցատկէր : Զինադադարին Հ. Մ. Ը. Մ. Ի լաւ մար-
զիկներէն մին եղաւ : Ու իր մասնակցութիւնը բերաւ մարզական ձեռ-
նարկներուն : Մեռաւ 1938ին, Փարիզ :

ԳԱԼՈՒՍ ԱՐԽԱՆԵԱՆ

Որբ մը եղած է ան՝ Եէտի Բուլէի մէջ : Հոն կազմած էր ՎՈՐԴԱ —
նոց եւ ՎՐԺԻՆ խումբերը զորս յետոյ միացուց Վարաւազդին
(Վերին Վոսփո) :

Ընդհ. պատերազմին աջոորուեցաւ Տէր Զօր, ուր սպաննուեցաւ :

ԱՒԵՏԻՍ ԱՅՃԵԱՆ

Ծնած է, 1892ին, Արարկիւր: Կրթութիւնը ստացած է Խարբերդի Քրտնասկան Քոլէճը: Աւարտելէ վերջ տնցած է Պոլիս եւ հետեւած է Օսմ. համալսարանի ուսուցչութեան նիւղին: Պատերազմի տակն Պիթ-լիս էր՝ իրրիւ ուսուցիչ թրք. լիսէին: Հոն ժամակցած է մարզական շարժումին: Իսկ Պոլսոյ մէջ «Տորք»-ի անդամ էր: Տեղահանութեան տակն անհետ կորած է:

ԶԱՐԲԱՅՐ – ՊՕՂՈՍ ԱՅՃԵԱՆ

Ծնած է Սկիւտար՝ 1897ին: Նոր դպրոցն է աւարտած: Ու եղած նոյն վարժարանի սկսումներէն: Պատերազմի Ա. տարին ուսուցիչ եղաւ հոն: Եկեալ՝ թարգման՝ թուրք բանակին մէջ: Բայց, ստուգուեալ թիւնը քայքայուեցաւ եւ մեռաւ:

ՎԱՐԻԵՎԱՌ ԵԱՓՈՒՃԵԱՆ

Հանցի: Տարունի Ամերիկեան Քոլէճի բարձրագոյն կարգի ուսանողներէն եւ նոյն հաստատութեան մարմնամարզի ուղին: Հայ մարզական կեանքին մէջ կրնար նշանակելի դեր մը կատարել: Արտորուելով Տէր Զոր՝ նահապետուեցաւ:

ՍԻՄՈՆ ՍԱՆԹՈՒՐԵԱՆ

Մեծղի մըն էր Սիմոն: Սկիւտարի մէջ գինջը կը կոչէին «Սիմոն»-ներն: Խանդավառութիւն կապուած էր մարզական կեանքին եւ անդամ էր «Անգլոսիկ» մարզական միութեան, զոր ինք էր հիմնած: Մասնակցած է Բ. մրցահանուէրին: Զոհ եղած ընդհ. պատերազմին:

ԳԷՈՐԳ ԴԷՐԵՍԹԷՃԵԱՆ

Առաջնորդը Մարդիկուղի «Սասուն»ին: Ինք էր որ դպրոցի տղաքը խմբեց զնոյակի մը շուրջ, վերածելու համար դայն միութեան մը, որ յաջողութեան յաջողութիւն ուղիով քալէր:

Գէորգ «Սասուն» Փութայի թիմին երկաթ ուղիքն էր, Ռումէլի լիկին յաւաքոյն խաղացողներէն մին:

Իր մշտական քաղցր մղիտը խոտոր կը համեմատէր իր կողմին: Զոհ անասոր պատերազմին:

ՀՐԱՆՏ ԿԵՕՋԻՒՊԵՕՅԻՒՒՔԵԱՆ

Ուսանող Ռոպէրթ Քուէնի եւ անդամ Սկիւտար «Ռաֆֆի» մարմնամարզական միութեան: Խոստման չի աթլէթ էր, իր մարզական պատրաստութիւնը կը պարտի Ռոպէրթ Քուէնի: Վաղաժամ բաժնուցաւ կեանքէն՝ չկարենալով յաղթահարել իր կուրծքը քանդող հիւանդութեան: Եղբայրը՝ Բ. Կէօղիւպէօյի, քեանի:

ՏՈՒԹ. ԳԱՐԱՆՖԻԼԵԱՆ

Մարմնակրթութեան ջերմ տարածող մը: Մարմնամարզի ետանդուն աշխատակից մըն էր այս երիտասարդ բժիշկը:

ԵՐՈՒԱՆԻ ՆՇԱՆԵԱՆ

Հիմնադիրներէն Մազրիզիւղի Սասուն մարմնամարզական միութեան, կազմակերպական աշխատանքի ամէնէն ծանր բեռը իր վրայ կեդրոնացած էր: Հետեւողական եւ յամառ ըսուելու աստիճան յարատեւ իր գործունէութեան ընթացքին: Իր անխոնջ ջանքերուն շնորհիւ Սասուն միութիւնը մաս կը կազմէ Ռումէլի լիկին (միջնադպրոցին) եւ 1914ի խաղաղւանին ախոյեան կը հանդիսանայ: Գիտէր խրախուսել եւ աշխատանքի մղել, գիտէր նաեւ ուղիղ դատել եւ նշմարտութիւնը երեսիդ ըսել աշխատող մէջ նայելով: Յաւալի արկածի մը զոհ զնաց:

ԳԱՌԼՕ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Գառլօ Պետրոսեան Մազրիզիւղի մասնաճիւղին ետանդուն ասանակետը: Գառլօ իր ներմակ մազերով ամէն անգ էր, կը մասնակցէր Ժողովներու, սկստաւորական արշաւներու, վերջապէս Հ. Մ. Ը. Մ. ի ամէն ձեռնարկներուն: 1924ին կ'անցնի Փարիզ, ուր եւս ունեցած է գործունէութիւն: 1929 — 31, Երջանային Վարչութեան անդամ: Նկարագրով խանդավառ, իր ջանքերով էր որ 1930ին Հայ Սկստաւոր լոյս տեսաւ: Մեռաւ 1932ին:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳՈՐԵԱՆ (ՕՎԻԿ)

Ռոպէրթ Քուէնի ուսանող: Ապագայ խոստացող աթլէթ մը, լաւ ֆուքպոլիստ: Պատերազմի վերջաւորութեան (1918) զոհ զնաց թիֆիսի:

ԱՐԻԿ ԽԱՆՃԵԱՆ

Վահան Զերադի ոջ բազուկը Բոսթրի մէջ է: Կզգի՛ն առաջին
sportmanը:

Սիւնից ու տաքածնից ֆուսպոյր է ու արէթիզմը:

Կզգի՛ն յաջորդող մարզական սերունդները աւանդութեան մը պէս
կը վերջիւնեն իրենց սահմանափակ Արիկը առէն անդամ որ յաղթանակներ
տանին: Հիւժարտը խելց գինքը 1909ին:

ԱՌԻԻՆ ԽԱՉԻԿ ՎԱՆԵՑԻ

Ֆուսպոյրիստ մականունանեալ է մեծ տրէքնօր քը: Բիւրե –
ղի պէս մաքուր աղայ մը: Հայաստանի հողին կը յանձնեն զայն պա –
տերազմի վերջաւորութեան:

ՎԱՐԻՉՆԵՐ ԵՒ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐ

ԱՐԵԱԿ ԵԱԿՈՐԵԱՆ. — Սամաթիոյ սկստաւ խուճրի ժրտան խոճ –
րտակաւ, կզած է սկստաւական կեդրոնի (Կ. Պոլիս) եւթաշանձա –
խուճրի անդամ: 1923ի դադթին Հ. Մ. Բ. Մ. ի կեդրոնական վարչու –
թեան կազմէ գրկուած է Եւրոպայի (տեւ Եւրոպայի տնտեսութ –
ւթի) ուրիշ անցած է Ամերիկա, որոշ տակն մը հոն եւս հետեւած է
Հ. Մ. Բ. Մ. ի կեանքին:

ԼԵՒՈՆ ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ. — Վաճառի մասնաճիւղի սկստաւ խոճա –
պետը: 1923ին անցած է Պուլկարիա ուր ունեցած է բաւական յայն
զարմուհեութիւն: Եզած է շրջանային վարչութեան անդամ եւ Պուլ –
կարիոյ շրջանի սկստաւ պետ:

ՆԵՐՍԷՍ ԱՍՏՈՒԱՏԱՏՈՒՐԵԱՆ. — Ընդհ. Պատերազմէն առաջ
Սկիւտարի է Հայադիւնիւր: Ճարգական ժրտութեան անդամներէն:
Պատերազմէն յետոյ Սկիւտարի մասնաճիւղի հասնողուն սկստաւ խո –
ճապետը: 1923ին անցած է Պուլկարիա ուր կը մնայ մինչեւ աշտօր
Պուլկարիոյ շրջանային վարչութեան անդամ: 1935ին Ներսէսի ֆան –
քերով է որ Մարթանի կիստա թողած երկաթիւնի, ՆԱԿԱ –
ստիւղակամ անունին տակ հրապարակ ելած է որուն մէջ կը տեսնենք
Հ. Մ. Բ. Մ. ի հին վաստակաւորներուն գրութիւնները:

ԺԻՐԱՅԻ ԽՕՐԱՄԱՆՃԵԱՆ — Մեր տարեց սկսուած խմբագրութեան ամէն տեղ էր, կը վազէր, կը վազէր Զ. Մ. Ը. Մ. ի համար: Զ. Մ. Ը. Մ. ի կողմէ նշանակուած էր Կ. Պոլսոյ միջնազգային սկսուածներու համագումարին լիազօր: Ինք կը պատկանէր Ռուսերէ Գոլէճի նախագահութեան սերունդին:

ԱՐՏԱՇԷՍ ԱՆԱՀՎԷՐՏԻ — Մազրի — դիւղի մասնագիտի Ա. սկսուած խմբագրութեան Ըլլալով լաւ գիտնորական մը, գիտնորական մարզանքի գլխաւոր առաջնորդներէն մին է Զ. Մ. Ը. Մ. ի կեանքին մէջ: Եղած է սկսուածական կեդրոնական յանձնախումբի անդամ:

ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՆՈՒՄԵԱՆ — «Տորք» նախկին մարզիկներէն: Զինադաշտէն յետոյ Կ. Պոլիս սկսուած խմբագրութեան նախ Խաղաղի մասնագիտի, յետոյ Բերայի եւ Գաւազիւղի որոնողներուն: Միաժամանակ պաշտօնավարած է Պոլսոյ որոնողներու եւ կարգ մը վարժարաններու մէջ որպէս մարզանքի ուսուցիչ: 1923ին Զ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնական վարչութեան կողմէ գրկուած է Յունաստան (տես Յունաստանի առաքելութիւն) եւ Հոն պաշտօնի կոչուած է Ամերիկեան նպաստամատոյց ընկերութեան կողմէ: 1924ին անցած է Ֆրանսա եւ կազմակերպած է Մարսէլի մասնագիտը: Կազմակերպած է միջազգային ախոյեանական մրցումներ ուր Մալումեանի մարզիկները եւ Զ. Մ. Ը. Մ. ը առաջին հանգիստացած են: 1928ին Փարիզ հաստատուած է: Ներկայիս ունի իր Culture physique հաստատութիւնը: Եղած է Փոլսոյի համադաշնակցութեան պաշտօնական դատաւոր, անդամ է Comité national technique des Sportsի, նոյնպէս Congrès International de l'éducation physique et Sportի: Արժանացած է Ֆրանսական կառավարութեան կողմէ officier d'Académie եւ Education physiqueի մէտայանքուն:

Բ. ԺՊՏՈՒՆԻ — Մազրի — դիւղի Սասուն մարմնամարզական միութեան անդամներէն, պատերազմէն յետոյ, Պէզազեան որոնողի սկսուած խմբագրութեան 1920ին անցած է Ֆրանսա, ուր կը մնայ այժմ:

ՕՆԵՒԿ ԵԱԶՄԱՃԵԱՆ — Եւտի — գոլէճի որոնողի սկսուած խմբագրութեան 1920ին Զերազի եւ Խոյնանի հետ Զ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնական վարչութեան կողմէ կը գրկուի Հայաստան որպէս մարզիչ: Երեսանի շրջանը յանձնուած է Օնեիկին, բաւական կարեւոր աշխատանք տարած է: 1924ին անցած է Ֆրանսա, յետոյ 1925ին նշանակուած է Կիւրոսի Միջոնեան հաստատութեան մարզանքի ուսուցիչը: Անկէ կ'անցնի կրկին Ֆրանսա: Եղած է Զ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնական սկսուածական յանձնախումբի անդամ: 1934ին մեկնած է Սթոքհոլմ՝ հետե-

ւելով մարզանքի ուսուցչութեան վարժարանին և հանկն ահա՝ Է. Գարսեհաստան իբրև մարզանքի ուսուցիչ :

ՀԱՅԿԱԶՆ, ԱՐԵՆԷԱՆ. — Գառեհազմէն առաջ «Տորք»-ի անդամ, յետոյ Մազրի — զիւղի ՍԱՅԱՆԱՅԻ մարմնամարզականին մէջ : Զինադա — դարէն յետոյ անհայտ է լալն դարձունելութիւն Մազրիզիւղի Հ. Մ. Բ. Մ. -ի մասնաճիւղին մէջ, Ժպտունիի հետ միասին : Մասնակցած է հայկական սփմադական խաղերու 1500 մ. վաղերուն : Արկու տարի վարած է Մազրի զիւղի սկսումական խումբը, 1920ին Զրանտա : 1928ին պաշտան տրուած է իրեն կազմակերպելու Զրանտայի սկսում — տական խումբերը և շրջանը մինչև 1933, առաջած է շրջանի խմբա — պետի տախնան Կարելի է բռնի թէ մասնակցած է Հ. Մ. Բ. Մ. -ի բոլոր մեծարկներուն, զեկավարած է սկսումական դարձ մինչև 1936 : Հ. Մ. Բ. Մ. -ի Փարիզի շրջ. սկսումական շարժումը շատ բան կը պարտի Հայկազի անձնուէր աշխատութեան :

ԿԱՐՕ ՈՒՇԱԴՆԷԱՆ. — Հ. Մ. Բ. Մ. -ի կեդրոնական վարչութեան բնօրինակը քաղաքագար, Կարան էր որ իր շրջաբերականներով վար — յական մեքենան ու սկսումական խումբերը շարժման մէջ կը գնէր : Միջ շրջեր Հայ Սկսումի իր խմբադրականները : Հ. Մ. Բ. Մ. -ական — ներու մեծ մասը իր խմբադրականներէն ներշնչուած են : 1924ին կ'անց — նի Զրանտա, կ'մասնակցի Հ. Մ. Բ. Մ. -ի Փարիզի յաջորդական վար — յութիւններու : 1929ին կը գրաւ իր աթոռը սրալն Զրանտայի շրջ — անի քաղաքագար, կը հրատարակէ կրկին Հայ Սկսումի, Երկու տա — րի յետոյ Հ. Մ. Բ. Մ. -ի բնօր. պատգամաւորական ժողովէն վերջ կը նշանակուի կեդրոնական վարչութեան քաղաքագար, շարունակելով միմամանակ Հայ Սկսումի խմբադրութիւնը :

ԿԱՐՕ ՂԱԶԱՐԱՍԵԱՆ. — Նախապատեհազմեան շրջանի մարդիկ — ներէն, Զինադադարէն յետոյ Հ. Մ. Բ. Մ. -ի Մազրի զիւղի վարչու — թեան անդամ : 1923ին կ'անցնի Պուլկարիս, շրջանային վարչութեան անդամ, 1925ին կը հրատարակէ Հ. Մ. Բ. Մ. -ի Պուլկարիս շրջանի պաշտանաթերթը : 1927ին կը հրատարակէ Մարզիկը, նոյնպէս Պուլ — կարիս շրջանի Հ. Մ. Բ. Մ. -ի պաշտանաթերթը : 1938ին անցած է Զրանտա և այժմ կը գտնուի Փարիզ : Գարտը կը համարենք յայ — տարաբերու. որ Կարան բերու իր աշխատանքի մեծ բաժինը այս հա — տարին խմբադրութեան դարձին մէջ :

ՍԻՄՈՆ ՊԱՊԻՆԵԱՆ. — «Տորք»-ի երկաթեայ հափշտէր : Գառե — րազմէն յետոյ Շապուրիանի և Դանուիի հետ Գում-Գարուի մասնա —

ճիւղը Հիմնեցին: Եղած է վարչութեան անդամ: 1923ին անցած է Ռուսմանիա, Հոն եւս ունեցած է որոշ գործունէութիւն, ընտրուած է Ռուսմանիոյ շրջանային վարչութեան անդամ, կը մնայ միշտ Ռուսմանիա:

ՅԱՅՈՒԲ ԳԱՓՈՒՃԵԱՆ (Դռնումի) — Իր մարդական գործունէութիւնը կը սկսի համախառն շրջանէն, ինք է որ Հիմնած է Գումգարուի Փութպոյլի խումբը: Զինադադարին Հ. Մ. Ը. Մ. ի կողքին տարած է լայն աշխատանք, եղած է Գում Գափուի եռանդուն ատենապետը: 1925ին կը հանդիպինք իրեն Փարիզ, ուր կ'ապրէր քաշուած, բայց Հ. Մ. Ը. Մ. ի տղաքը զինք հանգիստ չեն թողուր, կրկին կը լծուի աշխատանքի, կը ստանձնէ Փարիզի վարչութեան ատենապետութիւնը: Իր շրջանին Հ. Մ. Ը. Մ. ը ունեցաւ բաւական արդիւնաւոր գործունէութիւն:

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՆԹԱՆՃԵԱՆ — Բերա, Գարակէօզեան որբանոցի սկսուած խմբապետ: 1923ին Հ. Մ. Ը. Մ. ի կեդրոնական վարչութեան կողմէ զրկուած է Յունաստան (սեռ Յունաստանի առաքելութիւն): 1924ին կ'անցնի Թրանսա եւ առաջին անգամ Ժիրայրն է որ իր շուրջ կը հաւաքէ բոլոր Հին սկսուածները եւ կը կազմէ երէց սկսուածներու խումբը: 1928ին կը կազմէ Ալֆորդիլի սկսուածներու խումբը, 1929ին շրջանի փոխ խմբապետ, իսկ 1933 — 1936 Թրանսայի շրջանի պետ:

ԱՐԱՐԱՏ ՔՐԻՍԵԱՆ — Նոր Դպրոցի սկսուած խմբապետ, ողբացեալ Շաւարշ Քրիսեանի եղբորորդին, այժմ Գահիրէ որպէս մարզանքի ուսուցիչ:

ՎԱԶԳԷՆ ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ — Բերայի Եռայեան վարժարանի սկսուած խմբապետը: 1923ին անցած է Թրանսա, Հիմնած է Մարտէլլի մասնաճիւղը: 1927էն ի վեր հաստատուած է Փարիզ: 1934ին Թրանսայի շրջանային վարչութեան անդամ, 1936էն ի վեր շրջանի սկսուած պետ:

ՆԵՐՍԷՍ ՍԵՐՈԲԵԱՆ — Վասփորի (Կ. Պոլիս) սկսուած խմբապետ: 1924ին կ'անցնի Թրանսա: 1928ին կը կազմէ Անկէնի սկսուածներու խումբը:

ՕՆԵՌԿ ԴԱՐՔՄԵԱՆ — Գատը գիւղի սկսուած խմբապետը, 1920ին Հ. Մ. Ը. Մ. ի Փարիզի մասնաճիւղի Հիմնադիրներէն եղած է միաժամանակ լաւ Փութպոյլիստ մը:

ՍՈՒՐԷՆ, ԲԱՐԱՅԵԱՆ — Պէրպլերեան վարժարանի սկսումներու խմբագրու, եղան է Սկիւտարի մասնաճիւղի վարչութեան անդամ : 1924ին Փարիզ, ուր ունեցած է բաւական լայն դարձունէութիւն : 1927ին կը մեկնի Սուրիա արդէս ուսուցիչ : Հոն եղած է շրջանային վարչութեան անդամ, ուր կը մնայ միշտ :

ԱՐՏԱՇԷՍ ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ — Բերայի վարչիներէն, ինք է որ առաջին անգամ 1925ին չեմնած է Փարիզի սկսումական խումբը եւ կը մնայ միշտ Փարիզ :

ԳԱՌՆԻԿ ՅՈՎՃԱՆՆԷՍԵԱՆ — Հ. Մ. Ը. Մ. ի քերժ հասաւացեալ մը : Իր դարձունէութիւնը կը սկսի Պաւ Քոյունյի մասնաճիւղէն : Ինքն շատ շուտ հանչցաւ Հ. Մ. Ը. Մ. ր եւ մանաւանդ անոր կատարելիք գերը գաղութներու մէջ : Անոնցմէ է որ մեծապէս կը հասաւան, թէ կարելի է Հ. Մ. Ը. Մ. ի միջոցաւ մեր նորահաս սերունդը փրկել : Եղած է նորմալի Երջանային վարչութեան եւ սկսումական վերին մարմնոյ անդամ :

Հ. Մ. Ը. Մ. ի քանոմեակին տութիւ, հարկ էր, անշուշտ, առանմին էջեր յաւկաղանի նաեւ անոնց, որոնք կամ ոճանդակներ եղան, եւ կամ ուղղակի խումբերուն ու սկսումներուն շարքերուն մէջ դարձեցին իրրեւ խմբագրաներ եւ առաջնորդներ կամ յանձնախումբերու անդամներ, բայց անգիւ անձկութիւնը մեզ կը ստիպէ բաւարարուիլ անուններու յիշատակումով մը միայն —

ՆԵՐՍԷՍ ՕՀԱՆԵԱՆ

ՏՕՔԹ. ՍԱԼԻԻ

Օ. ԳԱՎԱՆՕՋԵԱՆ

ՏՕՔԹ. ԼԵՒՈՆ ԳԸԼԸՃԵԱՆ

ԼԵՒՈՆ ԹԱՇՃԵԱՆ

ԲՐՕՅ. Գ. ԱՐՈՒԼԵԱՆ

ՏՕՔԹ. ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ

ՏՕՔԹ. ԼԵՒՈՆ ԳՐԻԳՐԵԱՆ

ՏՕՔԹ. ԽԱՆԶԷՐ

ՊՕՂՈՍ ՅՐԷՆԿԵԱՆ

ՅԱՐ. ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ԳՐԻԳՐ ԳԱՍԿԵԱՆ

ԽՈՒՊԷՍԷՐԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐԵՐ

ՀԱՅԿ ՄԵՐԿԵՐԵԱՆ

ԱՆԻՔՍԱՆ ՄԻՍԱՔԵԱՆ
ԵՐՄՈՆ ԹԱՇՏԵԱՆ
ԼԵՒՈՆ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ
ՀՐԱՆՏ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ
ՎԱՀՐԱՄ ԹԻՐՁԵԱՆ
ԿԱՐՊԻՍ ԱՍԼԱՆԵԱՆ
ՇԱՏԱՆԵԱՆ
ՍԵՐՈՐ ՍԵՐՈՐԵԱՆ
ԽԱՉԻԿ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ
ՏՕՔԹ. ԳՈՒԼԱՔԵԱՆ
ՕՆՆԻԿ ՊԷՕՃԷՔԵԱՆ
ԴԱԹԷ ՔԱՐԱԳԱՎՓԱՔԵԱՆ
ՎԱՐԴԳԷՍ ՔԱՋՈՒՆԻ
ԹԱԿՈՐ ԹԻՒԹԻՒՆՃԵԱՆ
ՈՐԴԻԿ ՇՄԱՒՈՆԵԱՆ
ՍԱՎԱԵԱՆ
ՊԱՏՈՒԵԼԻ ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ
ԵՂՈՒԱՐԴ ԽԱՋԱՏՈՒՐԵԱՆ
ԴՐԻԴՈՐ ԳԸԼԸՃԵԱՆ, ԽԱՅԼԻ
ԴՐԻԴՈՐ ՋԱՄԻՋԵԱՆ
ՆՇԱՆ ՍԵՐԳԵՆՈԱՆ
ՀԱՅԿ ՔՆԱՐԵԱՆ
ՀԱՒԷՆ ԹԱՐԵԹԵԱՆ

ՍԿԱՌԻՏ ԽՄԱՍՊԵՏՆԵՐ

ԲԵՐԱ, Այսպէս խմբապետ՝ Օննիկ Ձրէնկեան, խմբապետներ՝ Արա
Տօմինեան եւ Ժիրայր Մինթանեան, փոխ խմբապետներ՝ ԼԵՒՈՆ Սո-
բուխան, Արշակ Պէնկեան, Պիժէն Պէօրէկեան, Աղասի Արխանեան :

« ՆՈՐ ԴՊՐՈՑ » խմբապետ՝ Արաբաա Քրիսեան, փոխ խմբապետ՝
Սուրէն Քնարեան :

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ԲԵՐԱ, ԴԱՏԸ ԳԻՒՂ ԵՒ ԽԱՍ ԳԻՒՂԻ
մասնաճիւղին խմբապետ՝ Մկրտիչ Մալումեան :

ՊԷՇԻԿԹԱՇ — Վահրամ Էթէքեան :

ՕՐԹԱԳԻՒՂ — ԼԵՒՈՆ Գաղանեան :

ԱՐՆԱՎՈՒՏ ԳԻՒՂ — ՎՈՍՓՈՐ — ՆԵՐՏԷՍ ՍԵՐՈՐԵԱՆ եւ Պա-
պայեան :

ՊԷՕՅԻՒՔ ՏԷՐԷ — Շաաանեան :

ՍԿԻՒՏԱՐ — Պոստանեան Ս., ՆԵՐՏԷՍ Ատաուածատուրեան,
Արաաւաղը Վարդանեան, Մնովք Պոստանեան (Պէլլէրպէյի) :

ԴԱՏԸ ԳԻՒՂ — Կայաքղահան, Սահաթենան Պիմէն, Օննիկ Դարբինեան :

ԴՈՒԼԷԼԻ — Յովհաննէս Պաղասեան, Գ. Զոյաշեան :

ԶԱԵ ԿՂԶԻ — Տիգրան Կոյան, Դուրզէն Կոյան :

ՄԱԳԻՐԻ ԳԻՒՂ — ՍԱԸ ՍԹԷՃԱՆՑ — Ա. Ալլահվէրաթ, Հ. Արէշեան, Ք. Ժպտաւնի (Պէղապեան) :

ԿՏԻ ԴՈՒԼԷ — Օննիկ Կաղմանեան, Կոստով Ներսէսեան :

ՍԱՄԱԹԻԱ — Աբշակ Եակոբեան, Սահփան Գրքենեան :

ԴՈՒՄ ԴԱՐՈՒ — Յարութիւն Ապապեան, Գրիգոր Գրիգորեան, Սակոր Մամիկոնեան :

ՊԱԼԱԹ — Թորգոմ Եովնանեան :

ՔԱՆԱՄԵԱԿԸ

Հ. Մ. Ը. Մ. ր որ հայ կեաքին վրայ իր դրոշմը դրած է իբր ազգային երիտասարդացման կազմակերպութիւն, և որ աշխատանք տալ — նապնդել ու աշխարհաստանան զկարգիւ յետայ իսկ իբր փիւնիկ վերածնունդ է ամէն հայկական գաղութի մէջ, շէր կրնար լուս անցնիլ իր քառամեակին առիւէն :

Դադափարը միամտամտեղ զրեթէ ծնունդ տուած է աշխարհի ու — մէն կազմը ցրուած և սակայն իսկալ սիրով ծը իրարու զոգուած մարմիններուն մէջ, և ամէն կողմ, առաւել կամ նուազ փայլով, տանուեցաւ մեր մեծ կազմակերպութեան քառամեակ աշխարհները, 1938 և 1939 տարիներու ընթացքին :

Այս նպատակով մարմին մըն ալ կազմուեցաւ Փարիզի մէջ և քառամեակի տոնակատարութիւնը հանդիսաւորապէս տեղի ունեցաւ 1939 մայիս 21ի կիրակի որ Սորպոնի մեծ ամփիթատրոնին մէջ որ հազուադէպովն կը տրամադրուի ոտարներու :

Յարմատայի կրթական նախարար Պ. Ժան Զէ հանձնարով գործին զերպանցապէս հանրային հանդամանքը, բարեհաճած էր իր բարձր հովանաւորութիւնը շնորհել :

Փարիզահայ գաղութին բոլոր գետերը իրենց սիրայիբ մասնակցութիւնը բերին աշխատանք ինչպէս կը տեսնուի հետագայ կազմէն —

ՀՈՎԱՆԱՌՐՈՂ ՄԱՐՄԻՆ

M. RIMET: Président de la F. I. F. A. et F. F. F. A., M. JEVAÏN: Président de la L. P. F. A., M. le Prof. DESBONNET, ԳԵՐ. ՏԻՐԱՆ վրդ. ՆԵՐՍՍՅԱՆ, ԳԵՐ. Հ. ՍԱՀԱԿ վրդ. Տ. ՄՈՎՍԷՍԵԱՆ, ԳԵՐ. Հ. ՔԷՋԵԱՆ, ՎԵՐ. Զ. Բ. ՊՈՒՏԱՔԵԱՆ :

ՊԱՏՈՒՈՅ ՅԱՆՁՆԱԵՈՒՄԲ

Տեաքք, ՋԱՐԵՀ ԳԵՑ ՆՈՒՊԱՐ՝ Նախագահ, ՏՈՔԹ. Վ. ԹՈՐԳՈՄ-
ԵԱՆ՝ փոխ. Նախագահ, ԱՐԵԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ՝ փոխ. Նախագահ,
ՏՈՔԹ. Լ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ՝ ատենադպիր, Հ. ԱՐԵԼԵԱՆ՝ փոխ. ատե-
նադպիր, Ե. ՊԱՐԿԸՐՃԵԱՆ՝ դանձապետ, Գ. ԵԱՀԻՆԵԱՆ՝ փոխ. -
դանձապետ:

Ապագայ, Ամսհիտ, Կեամբ եւ Արուեստ, Յառաջ:

ՀԱՅ ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ, ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ ԿԱՊՈՅՏ ԽԱԶ, ԵՐԻ-
տասարդական միութենք եւ Համադարձակցական:

Տ. Լ. ՔՀՆՑ. ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ:

ՏԻԿԻՆՆԵՐ, ԲՈՒՏԱՂԵԱՆ եւ Ե. ՄԻՍԱԲԵԱՆ:

ՕՐԺՈՐԴՆԵՐ, ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ԹՈՐՈՍԵԱՆ եւ ԻՐԻՍ ԳԻՒԼԳԻՒԼԵԱՆ:

Տեաքք, ԱՐՍԼԱՆԵԱՆ, Գ. ԱԼԵՄԵԱՀ, Գ. ԲԱՐՈՒՆԱԿԵԱՆ,
ՏՕՔԹ. ԳԱԼՃԵԱՆ, Ա. ԹԷՐԶԻՊԱՇԵԱՆ, ՏՕՔԹ. ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ, Ա. ԽԱ-
ՏԻՍԵԱՆ, ՏՕՔԹ. Ա. ԽԱՆԶԷՐ, Ա. ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ, Վ. ՄԱԼԷՋԵԱՆ,
Ե. ՆԱՐԴՈՒՆԻ, Ա. ԶԱԲԵԱՆ, Մ. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ, Հ. ՍԱՄՈՒԷԼ, Ն.
ՍԵՐԳՈՅԵԱՆ, Զ. ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ, Ս. ՎՐԱՅԵԱՆ, Ս. ՏԷՐ ԹՈՎՄԱՍ -
ԵԱՆ, Ա. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ, Հ. ՔԷՕՍԷԵԱՆ, ՏՕՔԹ. Գ. ՔՕԼՕԼԵԱՆ, Գ.
ՖԷՆԸՐՃԵԱՆ, Գ. ՖՐԷՆԿԵԱՆ:

ԸՆԴՀ. ՅԱՆՁՆԱԵՈՒՄԲ

Գ. ՄԵՐՃԱՆՕՖ՝ ատենապետ, Մ. ՄԱԼՈՒՄԵԱՆ՝ փոխ. ատենա-
պետ, Վ. ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ՝ փոխ. ատենապետ, Հ. ԱՐԷԼԵԱՆ՝ ատենա-
դպիր, Գ. ԵԱՀԻՆԵԱՆ՝ դանձապետ, Մ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ՝ փոխ. դան-
ձապետ, Լ. ՄՕՋԵԱՆ՝ հաշուապետ, Կ. ՈՒՇԱԳԼԵԱՆ, Վ. ՓԱՓԱԶ -
ԵԱՆ, Կ. ՂԱԶԱՐՈՍԵԱՆ:

ՄԵՆԵԱԼՆԵՐՈՒ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Հ. Մ. Ը. Մ. Ի քառամսեակի տօնակատարութեան կեդր. յանձ-
նախումբի նախաձեռնութեամբ, Նահապետ եւ անհետացող մարդիկ -
ներու յիշատակին հոգեհանգիստ մը կատարուեցաւ Կիրակի, 19 յունիս
1938ին, Փարիզի Հայոց եկեղեցին:

Յանձնախումբը ժամանակէն առաջ զբաւած էր իրեն յատկացուած
վայրը: Քառամսին պատարագի պահուն երկու սկսուածներ զեղեցիկ
ծաղկեպտակ մը ներս բերին եւ զետեղեցին խորանին առջեւ, երկու
կողմը պատուի կենայտ: Միւս կողմէ խառն սկսուածները երկշարք
կազմելով հետեւեցան արարողութեանց: Պատարագէն վերջը, Վառժ-
ապետը եղաւ: Խօսք տանելով, ներկաները հրաւիրեց մէկ վայրկեան

խոնարհիլ Հ. Մ. Ը. Մ. ի նաշատակ և անհետացող մարդիկներու նախրական յիշատակին առջեւ :

Հողհանգստեան արարողութենէ վերջը, Հ. Մ. Ը. Մ. ի Կեդր. յանձնախումբի անդամները շրջապատուած Միութեան անդամներով և սկսուաներով, զեզեցիկ ծաղկեպսակը տարին զետեղեցին հայ անձանքի գինուորին յիշատակարանին առջեւ :

Այս առթիւ քանոնաձեւակի կեդր. յանձնախումբի կողմէ հետեւեալ ուղերձը կարգաց Գ. Գ. Մերձանֆ —

« Յանուն Հ. Մ. Ը. Մ. ի քանոնաձեւակի տնակատարութեան կեդր. յանձնախումբի, յանուն տարադիր ու ցիրուցան հայ մարդիկներու, կուգամ խոնարհելու նաշատակ և յաւիտ րամնուած մեր մարդիկ ընկերներու նախրական յիշատակին առջեւ :

Անձանքի գինուորի այս յիշատակարանին առջեւ, ես կը դիտեմ մեր այն բոլոր մարդիկները, որոնք իրենց ջլապինդ բազուկին, սմբակաւ մկաններուն և անվնաս կորովին դարութիւնը ի սպաս դրին հայ մարդուրդի ֆիզիքական փրկութեան և նորահաս սերունդի հայաւանդ դաստիարակութեան համար : Զինուորներ էին անոնք ալ, կա — մասը և և պարտաւնաւ հայ գինուորներ :

Մբքան երկաթ է անոնց շարքը : Դժուար է մի առ մի կանգ առնել անոնց թանկագին անուններուն առջեւ : Պոսէն մինչև Տէր-Զոր ու արարական անապատները, Հայաստանի բարձրաբերձ սարերէն մինչև արտասահման ու ալլուր, անոնք ամէնքն ալ ժաղցին անվկանդ, տեղ մը գինուորի հրացանը ու մախաղը ուսին, տեղ մը մարդիկի պայուսակը կռնակը, միշտ ի խնդիր հայրենիքի վերանորոթեան, միշտ ի խնդիր մեր տառապակած մարդուրդի ֆիզիքական յարութեան :

Ամենուրեք անոնք բարձր բռնեցին մեր ցեղին պատմական ար — մէքները, տանդական տաքինութիւնները և տղային դարաւոր մասնագութիւնները : Ամէն տեղ անոնք ներշնչեցին ասպետական հաղառութիւն, կամք և ասպաղայի վառ յոյսեր :

Այսօր չկայ, յաւիտենապէս րամնուած է մեզմէ տիպար մարդիկը՝ Շաւարի Բրիտանի՝ զոհ թրքական նախնիրներուն, չկայ Վահան Զեքարը, որ Արշակայի լեռներէն մինչև Կարս ու Ղարաբաղի հայկական բանակի բոլոր հերոսամարտներուն իր անձնուէր բաժինն էր բերած, չկայ Հայկ Զօրջեանը որ զպրոցներէն ներս մասաղ սերունդը կը կազմակերպէր, չկան Հմայեակ Մասթլիսեանը, Ժիրայր Եղ — մուրեանը, Ժիրայր Պոստանճեանը, Նուպար Սրապեանը, Արխանեանը, Զարմայր Այնեանը, Բրիտ Զէնէրեանը, Գառնիկ Շէհրեկեանը, Ներսէս Օհանեանը, Վանեցի Առիւծ Մաշիկը, Երուանդ Նշանեանը, Վարդապետ Եսփոսեանը, Արիկ Մանեանը, Գէորգ Բէրէսթէնեանը, Եղիշեանը, Գառնիկ Պոստանը, Գառնիկ Պետրոսեանը, Հայկ Մրտիկեանը,

Մեր քառամեակին առթիւ ամբողջ հայ մամուլին մէջ եղան համակրական ու քաջայերակամ հրատարակութիւններ, բազմաթիւ քերքեր բացառիկ քիւեր նուիրեցին եւ վեր հանեցին այն ծառայութիւնը զոր Հ. Մ. Ը. Մ. կատարած է ազգին մէջ եւ այն ամէնը ինչ որ դեռ կը սպասուի իրմէ :

Իբր մմայշ մը այդ բոլորին եւ իբր վերջաբանը այս հատորին , ստորեւ կ'աբատապեմք Պէյրութի ԱԶԴԱԿին մէջ երեւցած երկու գեղեցիկ խմբագրականները —

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԲԵՐԴԸ

ԲԱՐՁՐԱՑԻՐ, ԲԱՐՁՐԱՑՈՒՐ

Հ. Մ. Ը. Մ. ի քառամեակը, որ այս օրերս կը ածուի մէկն կողմ, սովորական երեւոյթ մը չէ :

Քսա՛ն տարի՝ մարդանգի դժուր պահել միշտ վեր, հողիները՝ խանդավառ, ջիզերը՝ պիւրկ, հաւատքը՝ ամբակուռ, եւ աշխատանքը՝ ողբեր : Ընդունեցէք թէ գործ մըն է որ պատիւ կը բերէ ու եւ է ազգի : Իսկ երբ հեղինակն է համայնքորոտասը կտոր եղաւ եւ տասը հո — վերէ քշուեցաւ, այն ատեն գործը կը դառնայ ուղղակի հրաշք, արժանի՝ յարգանքով ծունկի բերելու բոլորը, հայ թէ օտար :

Իրապէս, եթէ դիւրին էր հիմը նետել 1918ի վերջերը, երբ բնու-

Պէօրէքնեանը, Արտաւազդ Վարդանեանը, Սիմոն Սանթրոսեանը, Օննիկ Դուլանը, Մկր Մկրեանը, Տիգրան Խաչատուրեանը, Մարտիկ եւ Դարբէլ Շիշմանեանները, Ենովջ Պատմանեանը, Միհրան Պալլքեանը, Սափայեանը եւ ուրիշ շատ շատեր, որոնք յաւէտ բաժնուած են մեզմէ :

Մենք վերապրողներս ու գործակիցներս, անոնց թանկագին յիշատակին համար կազմակերպուած այս հոգեհանգստի արարողութեան միջոցաւ, կուզանք ազատու հայ մարդական ընտանիքի անդին գլատկներուն կորուստը եւ ըսելու թէ անոնք մեր սիրտերուն մէջ երբեք մեռած չեն : Վառ է անոնց հաւատքը մեր մէջ, եւ տակաւին երկար ատեն վառ կը մնայ բոլոր հայ սիրտերուն մէջ :

Ո՛ր որ ալ ըլլանք, հետու թէ մօտ, հայրենիքին մէջ թէ տարագիր, մենք զուրգուրունքով պիտի թօթափենք անոնց յիշատակին վերայէն ժամանակին փոշիները պիտի ազանք, բայց պիտի ներշնչուինք, առանց ընկրկելու, առանց վհատելու, միշտ հայ ժողովուրդին հետ, միշտ հայ ժողովուրդին համար :

թիւան թաշնամ եղանակն անդամ դարձանի փոխուեցաւ. աշխարհաւս —
սան խանդավառութիւնն, դիւրին շէր սակայն պահել 1922ի աշնան,
երբ ամբողջ աշխարհ մը փութ եկաւ հայութեան զլխուն Արարատեան
գաւառն մինչեւ Աստուտայի տափաստանները, պատմական կիլիկիա-
յէն մինչեւ Բիւզանդիոնի բլուրները :

Այս քաղաքական շարժը այնքան ահեղ եղաւ, որ հայ զանգուածը
փշուր փշուր բրտւեալ եւ ետքը ծովեր անդին շարդեց, իւրաքանչիւրը
մէկ կողմ, հետոյ ու անհապաղ իրարմէ :

Օտար պատմաբանը կէք վաղը մեռք տունէ դրիշը նկարագրելու
համար այս շարժը, ուղղակի պիտի ապշի՝ իմանալով որ, հազիւ սաք
կոխած ստար հոգին վրայ, զեւ սեփական երգիքը շշխած, այդ ցամ
ու ցրիւ բեկորներուն տառջին հոգն եղաւ քով քովի գալ, բլիշներ
կազմել, կողմ հաստատել մասաւոր ու հետաւոր «բոյր»ներուն հետ,
ծնցէն հանել շ. Բ. Բ. Բ. դրոշը եւ պարզել ստար երկնակամարին
սակ :

Արբաղան նշանախոսքին տառջին պատուիրանն էր որ կը կատար-
ուէր. «բարձրացի՛ր» :

Այս բարձրացաւ խոշանքով մը, որ զմայլանք ու հպարտանք կը
պարտադրէ հաստաբաղէս : Առջանք մը՝ որ ինքնին համաշխարհային
մրցանիշ մըն է, աննախնիմաց ու անխորատակելի :

Կը մնար երկրորդ պատուիրանը. — բարձրացա՛ւր :

Աղնուակերճ, ալլ տակերա՛խա տառապարտք : Արջան ալ ջախ —
ջախուած ու թեւատ, վերջի վերջոյ կրնաս թեւ տանել ու նախրել :
Բայց բարձրացնել նաեւ զանդուած մը, զոր նախատաղբի անողոք
թաթը զեանէ զեաին զարկած ու հոգին փակցուցած է, — «՛», տոնկա
արդէն միայն հէքեաթի կալուածին կը պատկանի, Մհերներու կամ
Սասունցի Դուրթիներու ահեղ ուժին կը կարուաի :

Թէեւ զազթական ու յանախ որբ, մեր ազաքը ահա այս հէքեաթն
է որ վերանկային շքեղ իրականութեան մը, իրենց սաքին կապելով
«զանդուած» կուտուղ սա երկանաքարը եւ իրենց հետ բարձրացնելով
զէպի ցեղային դիտակցութեան ու հաստաքի սլորանները :

Այլցաւ դիւրն որ տէ՛. — բարձրացի՛ր, բարձրացա՛ւր > . . . :

Վկայ՝ քանամեակը զոր բոլորեց շ. Բ. Բ. Բ. -ը, զառնալով ազ-
գային ուժի եւ յոյսի փարոս մը որուն նաւանշները այսօր կ'ընդգրկեն
ամբողջ աշխարհներ, Իրանէն մինչեւ Ամերիկա, Փարիզէն մինչեւ
Ճապոն : Ամէն տեղ՝ ուր հայ սիրտը կը արոփէ տահմիկ տեղով :

Ու հիմա, կանգնած քան տարիներու շքեղ բուրգին վրայ, կրնայ
նախատարաց ձայն տալ իր նահապահ հիմնադիրներուն .

— Ուխտ մը կտակեցէ՛ք մեզի. «Բարձրացի՛ր բարձրացա՛ւր» : Ան-
ցանք ընդ հուր եւ ընդ սուր, ենթարկուեցանք բախտին ամէնէն շշմ-

ցուցիչ հարուստներուն, կթոտեցան մեր ծունկերը, արինեցան մեր ձեռքն ու ոտքը, ինկանք — ելանք, բայց շարունակեցինք հանգրուանէ հանգրուան հասցնել անտէղ զբօշը եւ ահա կը պարզենք դայն՝ բոլորովին անաղարատ ու անծալ: Մենք կատարեցինք մեր ուխտը ...:

Ուխտերնիդ կատար՛ք, տղաք: Կարի՛ճ տղաք, զոր մեր նախնիքը կը պնէին դափնիներով, երբ այսպէս կը կանգնէին իրենց առջեւ, յաղթանակով կուրծքը ուռած, նակատը բարձր ու դէժքը լուսաւա՜ն — ճանչ :

Նւ հաւատացէ՛ք, տղա՛ք, որքան ալ կարեւոր ու սղաւոր, այս ժողովուրդը միշտ մեզի հետ է, մեր կողքին կանգնած, ի խնդիր մեր սրբազան ուխտին շարունակութեան:

— Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր :

Ու այն խոր հաւատքով, որ օր մը հայրենի երկնակամարին տակ պիտի հնչեցնէ նոյն կոչը, մի՛շտ մեզի հետ, մի՛շտ մեզի մայնակից :

Ողջո՛յն այդ օրունան, ողջո՛յն մեզի՛ արի արանց, հաւատաւո՛ր մոզերը այդ օրունան ...:

Բայց եթէ այդ բոլոր ճառերն ու տօնակատարութիւնները պիտի ծառային միայն յարգաբերու արտաքին պանծանքը, մե՛ղք սպառած լուսնին ու եռանդին: Նւ մանաւանդ մե՛ղք Հ. Մ. Ը. Մ. ի անունին, որ տասնեակ տարիներէ ի վեր հոմանիշը դարձած է գործփն, առողջ ու շինարարաւնական ու հայեցի: Ամէնէն ողորմելի միութիւններն անգամ, որոնք մատի վրայ անգամ կը համբեն, դիտեն ամէնէն չքեղ հանդէսները սարքել, ծափի փոթորիկներ յարուցանել: Զէ՞ որ մեր է ծափն ու ծնծղան ...:

Իբրեւ կաղճակերպութիւն մը, որ մէկ հատիկ եղաւ մեր միջև — վայրին մէջ եւ այդպէս ալ պիտի մնայ, Հ. Մ. Ը. Մ. ը պէտք է ան — նման ըլլայ նաեւ տօնակատարութեամբ: Ըսել կ'ուզենք թէ՛ շարժ — ման մէջ դնելու չէ ամիւրը ի խնդիր ատան ծափերու, կամ հազապը՝ պոռոտ քացաղանշութեանց համար: Այլ հոգիները՝ յանուն ազգային կայծկրլտման, եւ բազուկները՝ ի շահ տոհմիկ ստեղծագործութեան: Կարճ՝ լուրջ դործ, փոխան թեթեւ խօսքերու: Զգացական հեշտ այլ վաղանցուկ խաղերէ աւելի՛՝ միտքի դժուար այլ յարատեւ կոանուս — ներ:

Քսանաժեակը պարզե՞ց այս ակնադարար տեսարանը: Իբրեւ օր — կան մը որ շատ սիրտի մօտիկ զգացած է Հ. Մ. Ը. Մ. ը, հեւ ի հեւ հետեւած անոր վերելքին ու մանաւանդ խորապէս սերտած անոր լծննդոցը, սախաւած ենք ըս՛չ ըսել, որքան ալ նմուս պատճառէ մեզ խոստովանանքը: Վերջ ի վերջոյ, մեր գիմնայինը ազեկ մը չէ որ

պէտք ունենայ օրօրի, այլ 20 տարեկան երիտասարդ մը, աւելնով յարգուն, կամբով թրծուած, որ տիրաբար մեռք ստան է սերունդին գոտախարակութեան զեկը ևւ հետեւարար ի վիճակի է անխռով լսելու որացաւ խառնէրը :

Պէտք է ներշնչել միութեան աշխատանքին խոստան նշանաբանէն. — Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր :

Բարձրանալ՝ ամէնէն առաջ ոգիով, ազգային շունչով: Որովհետեւ — ինչո՞ւ ծածկել — սկիզբէն ի վեր մեր աշխատանքը եղած է միակողմանի ևւ տուտեկապէս զնշէրը շօշափած է: Մինչդեռ, առաւելապէս հոգեկան ըլլալու էր մարմնամբ: Մտնալու չէ, որ շատ բան շնորհորոնցներ իբրեւ ազգ, եթէ առաջին շնանդիտանաք հոգէ մարդազաւթին վրայ: Բայց կը կորսնցնենք ԱՄԷՆ ԲԱՆ, եթէ ընկրկինք բարոյական մարդազաւթին վրայ :

Առաջին պարագային՝ արուեստական բերդը կը փլի. երկրորդ պարագային բնական բերդը, ազգային գիմազիմը :

Կաշեզնդակը՝ մեր զգացումին կը դաշի, մեր ինքնասիրութիւնը կը վերաւորէ: Այլասերման գնդակը՝ արդէն ուզգակի սիրտին կը հանդիպի, մեր ազգային գոյութիւնը կը վերաւորէ: Օր մըն ալ մեռցնելու համար :

Առաջ, երբ տուն — տեղ էինք ևւ որոշ յափով ազահոփուած ազգապահպանման տեսակէտով, մասամբ ներկի էր փութաքովի գնդակին վրայ կեդրոնացնել ամբողջ ուշադրութիւնը: Բայց հիմա, երբ ամբողջ գանգուածներ դարձած են գնդակ ու ափէ ափ կը նետուին, ներկի չէ լայն օրերու յատուկ այդ պերճանքը: Հիմա, ստիպուած ենք տուտեկապէս բռնիլ բարոյական մարդազաւթին վրայ ևւ ամբողջ ուժով պաշտպանել բարոյական բերդը, որ ենթարկուած է կատաղի դրոհներու :

Բարձրանալու այս կենսական աշխատանքէն վերջն է որ պիտի սկսի ծրագրին երկրորդ մասը — բարձրացնել: Այսինքն հրապարակ իջնել կոշնակը մեռքին, շարժում ու ոգեւորութիւն ստեղծել, ևւ հագորդութեան հրախիլիլ բոյորը, նոյնիսկ անոնք որ հեռացած են ճիւղաբախէն: Ձէ՞ որ Հ. Մ. Ը. Մ. ը այն գետինն է, ուր չիք խորութիւն Հրէի ու Հեթանոսի, ուր տիրողը միայն ազգային շունչն է, մաքուր ու անխառնական :

Եթէ ճիշդ է որ բացառիկ տարեգարձները առիթներ են նոր գոտեպնդումներու, ապա ուրեմն Հ. Մ. Ը. Մ. ի քանաճեակը պէտք է կազմէ մեկնակէտը բացառիկ խոյանքի մը, ի խնդիր բարոյական բերդին պաշտպանութեան :

ցուցիչ Հարուստներուն, կթոսեցան մեր ծունկերը, արիւնեցան մեր մեռօքն ու ոտքը, ինկանք — ելանք, բայց շարունակեցինք Հանգրուանէ Հանգրուան Հացոցնել աւանդ դրօշը եւ ահա կը պարզենք դայն՝ բոլորովին անաղարտ ու անծալ: Մենք կատարեցինք մեր ուխտը . . . :

Ուխտերնիդ կատար՛, տղաք: Կարի՛ճ տղաք, զոր մեր նախնիքը կը պնէին դափնիներով, երբ այսպէս կը կանգնէին իրենց առջեւ, յաղթանակով կուրծքը ուռած, ճակատը բարձր ու դէմքը լուսաճա — ճանչ :

Նւ հաւատացէ՛ք, տղա՛ք, որքան ալ կարեւոր է ու սղաւոր, այս ժողովուրդը միշտ մեզի հետ է, մեր կողքին կանգնած, ի խնդիր մեր սրբազան ուխտին շարունակութեան .

— Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր :

Ու այն խոր հաւատքով, որ օր մը Հայրենի երկնակամարին տակ պիտի Հնչեցնէ նոյն կոշը, մի՛շտ մեզի հետ, մի՛շտ մեզի ձայնակից :

Ողջո՛յն այդ օրուան, ողջո՛յն մեզի՛ արի արանց, հաւատաւոր մոզերը այդ օրուան . . . :

Բայց եթէ այդ բոլոր ճառերն ու տօնակատարութիւնները պիտի ծառայեն միայն յարգարելու արտաքին պաճուճանքը, մե՛ղք սպառած շունչին ու եռանդին: Նւ մանաւանդ մե՛ղք Հ. Մ. Ը. Մ. ի անունին, որ տասնեակ տարիներէ ի վեր Հոմանիչը դարձած է գործփիւ, առողջ ու շինարար, շունական ու Հայեցի Սմէնէն ողորմելի միութիւններն անգամ, որոնք մատի վրայ անգամ կը համբոն, զիտեն ամէնէն չքեղ Հանդէսները սարքել, ծափի փոթորիկներ յարուցանել: Չէ՞ որ մեր է ծափն ու ծնծղան . . . :

Իրբեւ կազմակերպութիւն մը, որ մէկ Հատիկ եղաւ մեր միջա — վայրին մէջ եւ այդպէս ալ պիտի մնայ, Հ. Մ. Ը. Մ. ք պէտք է ան — նման ըլլայ նաեւ տօնակատարութեամբ: Ըսել կ'ուզենք թէ՛ շարժ — ման մէջ զնելու չէ ասիերը ի խնդիր աժան ծափերու, կամ հազապը՝ պոռոտ բացազանչութեանց համար: Այլ հողիները՝ յանուն ազգային կայծկրութեան, եւ բազուկները՝ ի շահ տո՛ւմիկ ստեղծագործութեան: Կարճ՝ լուրջ գործ, փոխան թեթեւ խօսքերու: Զգացական հեշտ այլ վաղանցուկ խաղերէ աւելի՛՝ միտքի դժուար այլ յարտեւ կռանում — ներ:

Բանամեակը պարզե՛ց այս ակնադարար տեսարանը: Իրբեւ օր — կան մը որ շատ սիրտի մօտիկ զգացած է Հ. Մ. Ը. Մ. ք, հեւ ի հեւ հետեւած անոր վերելքին ու մանաւանդ խորապէս սերտած անոր լծնդոցը, ստիպուած ենք լո՛ւն ըսել, որքան ալ ճշլում պատճառէ մեզ խոստովանանքը: Վերջ ի վերջոյ, մեր զիմացիներ աղետ մը չէ որ

պէտք ունենայ օրօրի, այլ Չ) տարեկան երիտասարդ մը, աւելնով յարգուն, կամքով թրծուած, որ տիրաւոր ձեռք առած է սերունդին գոտախորտակութեան դէկը եւ հետեւաբար ի վիճակի է անխոռով լսելու սրտացա խոսքերը :

Պէտք է ներշնչել միութեան սոյնքան խոսուն նշանաբանէն. — Բարձրացի՛ր, բարձրացո՛ւր :

Բարձրանալ՝ աճէնէն առաջ ուղիով, ազգային շունչով : Որովհետեւ — ինչո՞ւ. ծածկել — սկիզբէն ի վեր մեր աշխատանքը եղած է միակողմանի եւ առաւելագլէս դնողերը շուտօքն է : Մինչդեռ, առաւելագլէս հոգեկան բլլալու էր մարմնամը : Մոռնալու չէ, որ շատ բան շնորհրոնցներ իրրեւ ազգ, եթէ առաջին շնանդիւնանանք հողէ մարդազաւտին վրայ : Բայց կը կորոնցնենք ԱՄԷՆ ԲԱՆ, եթէ ընկրկինք բարոյական մարգագաշտին վրայ :

Առաջին պարագային՝ արուեստական բերգը կը փլի. երկրորդ պարագային բնական բերդը, ազգային գիմագիծը :

Կաշեղնողակը՝ մեր զգացումին կը դաշի, մեր ինքնատիրութիւնը կը վերաւորէ : Այլասերման գնդակը՝ արգէն ուզողի սիրտին կը հանդիպի, մեր ազգային գոյութիւնը կը վերաւորէ : Օր մըն ալ մեռցնելու համար :

Առաջ, երբ տուն — տեղ էինք եւ որոշ շափով ապահովուած ազգապահպանման տեսակէտով, մասամբ ներկի էր փութալի գնդակին վրայ կեդրոնացնել աճողջ ուշադրութիւնը : Բայց հիմա, երբ աճ — բողջ գանդուածներ դարձած են գնդակ ու արիւն ափ կը նետուին, ներկի չէ լայն օրերու յատուկ այդ պերճանքը : Հիմա, ստիպուած ենք առաւելագլէս բանիլ բարոյական մարգագաշտին վրայ եւ աճողջ ուժովք պաշտպանել բարոյական բերդը, որ ենթարկուած է կատաղի գրոհներու :

Բարձրանալու այս կենսական աշխատանքէն վերջն է որ պիտի սկսի ծրարքին երկրորդ մասը — բարձրացնիլ : Այսինքն հրապարակ իջնել կոչնակը ձեռքին, շարժում ու ողուարութիւն ստեղծել, եւ հաղորդութեան հրաւիրել բոլորը, նոյնիսկ անոնք որ հեռացած են զփարաշէն : Զէ՞ որ Հ. Մ. Ը. Մ. ը այն գետինն է, ուր շիք խորութիւն Հրէի ու Հեթանոսի, ուր տիրողը միայն ազգային շունչն է, մաքուր ու անխորտական :

Եթէ ճիշդ է որ բացառիկ տարեղարմները առիթներ են նոր գոտեպնդումներու, ապա ուրեմն Հ. Մ. Ը. Մ. ի քսանամեակը պէտք է կազմէ մեկնակէտը բացառիկ խոյանքի մը, ի խնդիր բարոյական բերդին պաշտպանութեան :

ՅԱՏԱՐԱՐԱԻԹԻԻՆ

Ինչպէս յառաջարանին մէջ եւ ուրիշ տեղեր, իբր վերջին խօսք պարտք կը համարինք կրկնել անպատճառն եւ, թէ ներկայ հասարակ կարելի չեղաւ ամբողջական եւ մանրամասն համարատուութիւնն ընել Հ. Մ. Ը. Մ. այնքան ընդարձակ եւ բազմաճիւղ դործունէութեան :

Ասիկա առաջին փորձ մը կը նկատենք, քանի որ, հակառակ մեր բազմաթիւ դիմումներուն եւ կոչերուն, չունեցանք բոլոր տարրերը՝ կատարեալ դորձ մը երեւան բերելու համար :

Այս հասարը հաւաքական աշխատակցութեան արդիւնքն է մեր մասնաճիւղերուն եւ անդամներուն, որով կը փութանք մեր շնորհակալութիւնն յայտնել բոլոր անոնց որ տեղեկագիրներով եւ լուսառնկարներով օժանդակեցին այս երկատիրութեան հրատարակմանը :

Ուղեցիւնք այս հասարին մէջ տեղ տալ միայն իրական ու պատմական անցուղարներու, աւելի առարկայական բլլալու միտքով, եւ այս պատճառով խիստ դանդաղ հրատարակել կարգ մը դրութիւններ որոնք անմասնական տպաւորութիւններ եւ յիշատակներ էին կամ մասնազգիտական բովանդակութիւն ունէին : Այս մասին կը յուսանք թէ ներողամիտ կ'ըլլան մեր այդ աշխատակիցները :

Նպատակ ունինք, եթէ պարագաները թոյլատրեն, կազմել այս Յիշատակարանին երկրորդ հասարը, եւ այն առան, կը յուսանք տալ ինչ որ կը պակսէ ներկային մէջ :

Ուստի, այժմէն կոչ կ'ընենք մեր բոլոր մասնաճիւղերուն, նախկին ու արդի մեր անդամներուն, բարեկամներուն եւ համակիրներուն, որ մեզ փութացնեն Հ. Մ. Ը. Մ. ի անցեալ ու ներկայ կեանքին վերաբերեալ ինչ տեղեկութիւն ու փաստաթուղթ (լուսանկար եւայլն) որ ունին, որպէսզի դանդաղ դասաւորելով կարենանք դնել մեր երկրորդ հասարին մէջ եւ այսպէս լրացնել Հ. Մ. Ը. Մ. ի պատմութիւնը :

ՎԵՐՋ

	էջ
Մեր մեանարկին նպատակը	3
Քայլերդ Արթնհրու (Գ. Կառվարենց)	6
Հանդիսական ուսմանը Հայաց մէջ (Հ. Վ. Հաջունի)	7
Հին Հայաց Նաւասարդեան խաղերը (Հ. Ս. Պողոսեան)	16
Սազն ու մարդանքը Հայաց մէջ (Արթունի)	21
Հայ մարդական շարժումը (1900 — 1908)	44
Մարդական միութիւնները (1900 — 1908)	46
Հայ մարդական շարժումը (1908 — 1910)	50
Մարդական միութիւններու ցանկը	54
Գաւառներու մէջ	
Իզմիր	70
Կարին	77
Խարբերդ	81
Այնթապ	81
Եգիպտոս	82
Հայ սկստական շարժումը (Ն. Աստուածատուրեան)	84
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Հիմնադրութիւնը	92
1919 Յուլիս 14ի մեծ ֆահաղնացութիւնը	102
Միջազգային սկստական տաղանցք	105
Չանազան աշխատանքներ	107
Ընդհ. մրցանակակներ և մրցանիշներ	110
Ողջուն Նաւասարդեան խաղերուն (Ա. Վոսմեան)	111
Բանակում — ցուցանակէս	115
Հ. Մ. Ը. Մ. Բ. որդանոցներէն ներս (Մ. Մալումեան)	120
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի առաւելութիւնը Հայաստան	
Սկստաններու երթը (Հ. Սկրէնկիւրեան)	126
Մարդիկներու առաքումը	130
Գաւառները	
Տարտանէլ	143
Կիլիկիա	144
Մալկարա	145
Ռոստաթո	146
Իզմիր	149
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի տեղանշանումը	151
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի աւարտելութիւնը Յունաստան	152

Գաղութներու մէջ	Էջ
Փարիզ եւ շրջաններ	159
Մարտէյի	174
Կեդր - եւ Հարաւային Ֆրանսա	178
Իտալիա	181
Ջուիցերիա	182
Պելճիքա	186
Կ. Պոլիս	187
Պուլկարիա	192
Ռումանիա	201
Յունաստան	209
Սուրիա	215
Պաղեստին	234
Իրաք	239
Պարսկաստան	240
Հնդկաստան	242
Կիպրոս	246
Եգիպտոս	249
Միացեալ Նահանգներ	252
Խ. Հայաստան	254
Հիմնադիրներ եւ ուսուցիչներ	257
Ախոյեաններ	274
Մեր կորուստները	278
Վարիչներ եւ գործիչներ	285
Սկսուած խմբապետներ	290
Քսանաճեակը	291
Մեռեալներու յիշատակին	292
Բարոյական բերդը (Ազդակ)	295
Յայտարարութիւն	298

ՆԱԽԲԵՐՈՒ ՑԱՆԱԸ

	էշ
Պոլսոյ Արարա Փութպոյի խումբը	48
Շուարշ Բրիտան	53
Գրիգոր Յակարեան	64
Նոր — Գորոցի եւ Սկիւտարի սկսումները	69
Իզմիրի Հայ Փութպոյի խումբը	73
Նոր գորոցի սկսումները արշաւէ դարձին	83
Ա. ողիմպիականէն վերջ տունուան խմբանկար	93
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Բ. Պատգմ. ժողովի խմբանկարը	96
Յուլիս 14ի ցոյցէն վերջ սկսումներու խումբը	101
1922ի ողիմպիականէն՝ ցանկարչաւի մեկնումը	105
Տողանցք Սկիւտարի մէջ	109
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Ղոսփորի մասնաճիւղին սկսումները	116
Հ. Սէմէրնեան 400 մէթր վազքի մէջ	119
Նոր գորոցի սկսումներու խումբը	121
Մ. Մայումեան	124
Հ. Մ. Ը. Մ. Ի Փարիզի Փութպոյի խումբերը	125
Խ. Հայաստանի մէջ սկսումներու զտառաւորութիւն	129
Հայաստանի մէջ մարզիկներու խումբ մը	133
Հայաստանի մարզկուհիներու տողանցքը	136
Հայաստանի մարզիկներու տողանցքը	137
Հայաստանի մէջ չմշկող պատանիներ	140
Ռատոսթոյի սկսումներու բանակումը	148
Գէորգ Յարեթեան	150
Յունաստանի տաւրեւութիւնը	155
Փարիզի Փութպոյի խումբը	158
Փարիզահայ մարզիկներու տողանցքը	160
100 մէթրի վազքի փութքերը	161
Կարո Ուշագլեան	163
Փարիզահայ սկսումներու բանակումի կեանքէն	164

Փարիզահայ սկսուածները Սթէլլա փլաժ	165
Փարիզի հայ եկեղեցիին մէջ Հ. Մ. Ը. Մ. ի խմբանկար	168
Փարիզի սկսուածական Ա. խումբը	169
Հայկազն Արէլեան	172
Վազգէն Անդրէասեան	173
Յաղթական կամարին առջեւ	176
Փարիզի սկսուածական խումբ	176
Փարիզի Փութպոլի խումբը 1929ին	177
Փարիզի դաշինքներ եւ կայտերը	177
Ալֆրէդիի սկսուածական խումբը	180
Պուա - Բոլոմպի սկսուածական խումբը	181
Մարտիիոյ մարզիկներու երկտես խումբը	184
Մարտիիոյ Հ. Ը. Մ. Ը. ի խումբը	185
Վիէնի Հ. Մ. Ը. Մ. ի սկսուածական խումբերը	188
Ողիմպիականներուն տրուած մրցանակ մը	189
Պալքանեան Պատգմ. ժողովը	193
Պուրկազի Հ. Մ. Ը. Մ. ի մարզական խումբը	196
Վառնայի դաշինքներու խմբանկարը	197
Սլովէնի Փութպոլի Բ. խումբը	200
Յ. Երեմեան, Պուլկարահայ ախոյեանը	200
Պուքրէշի սկսուածները	201
Պալլըքի Հ. Մ. Ը. Մ. ի առաջնորդները	204
Պուքրէշի եւ Սթրունկայի սկսուածները	205
Աթէնք, Ֆիքսի առաջնորդական կազմը	209
Յունաստանի առաջին Շրջ. Վարչութիւն	212
Յունաստանի սկսուածական Ա. եւ Բ. խումբերը	213
Պէյրութի սկսուածական խումբը	216
Պէյրութի Հ. Մ. Ը. Մ. ի Ա. խումբը	217
Պէյրութ - սկսուածական երդում	220
Պէյրութ - Դամասկոս խումբ կազմը	221
Դամասկոսի Հ. Մ. Ը. Մ. ի ամբողջ կազմը	224

Դամասկոսի սկտաւաներու խմբանկարը	225
Դամասկոսի Փաթարայի Ա. խումբը	228
Դամասկոսի Հ. Ա. Բ. Ա. ի սկտաւանական խումբ	228
Հայկ. պի. Հ. Ա. Բ. Ա. ի կաշտերը 1934ի	229
Հայկ. պի. Հ. Ա. Բ. Ա. ի մարզադաշտը	232
Հայկ. պի. սկտաւաններու խմբանկար 1928ի	233
Հայկ. պի. ոգիւնական գաշտանանգէս	233
Երաստողմի Փաթարայի խումբը	236
Եւաֆուսի Փաթարայի խումբը	236
Եւաֆուսի Փաթարայի խումբերը	237
Կաշկաթայի մէջ զբօսանքի յանձնում	244
Կաշկաթայի սկտաւանները յանձնում մէջ	245
Դաւիթբէի աղջկանց մարզանքը	250
Արարատ Քրիստան	251
Յ. Թ. Հինգիսան	256
Արամ Երկաղոսեան	258
« Մարմնամարզ » ի զլուխը	259
Գրիգոր Մերաննաֆ	261
Հայկ. ձիւղմէնեան	264
Գաւլո Շաշինեան	265
Բիւզանդ Կիւղիւսէյի քեան	266
Յ. Ճ. Սիրունի	267
Վահրամ Փափուգեան	268
Ե. Քաջունի	269
Վարազ ֆազարեան	272
Տիպրան Խոյեան	273
Մարտիրոս Գուլումեան	276
Ստեփան Մամիկոնեան	277
Հայկ. ձիւղմէնեան	279

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Dussane - Paris

Printed in France

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԼԽԱՎՈՐ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

FL0077893

ՆԵՐԿԱՅ ՀԱՏՈՐԻՆ ԳԻՆՆ Է

Ֆրանսա եւ գաղութներ	40 ֆր.
Այտաստահման	50 ֆր.
Աւերիկա	1½ տոլ.

Յանձնարարութիւնները ուղղել

Պ. Գ. ՇԱՀԻՆՅԱՆԻ

34, Rue St. Lazare — PARIS (9)

Impr. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesse - Paris

Printed in France